

સમર્થ - સમાધાન

ભાગ

૩

પ્રકાશક:- સામળ વેલળ વીરાણી
સ્થાનકવાસી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ. રાજકોટ.

॥ श्री महावीराय नमः ॥

समर्थ - सभाधान

भाग त्रीने (गुजरातीमां)

पूज्य श्री समर्थभद्र मडाराज साहेब

—: छपावी प्रसिद्ध करनार :—

श्री शामल वेदल विराणी
स्थानकवासी जैन धार्मिक शिक्षण संघ
१, द्विवानपरा, “वीराणी वीदा” राजकोट.

आवृत्ति पडेली
प्रत २०००

वीर संवत २५०६
विक्रम संवत २०३६

पडतर किंमत रु. ९-००

*

वेद्याणु किंमत रु. ४-००

આ સંસ્થાના પ્રણેતા-નિર્માતા અને ધર્મધુરંધર
મહાનુભાવોને

હાર્દિક શ્રદ્ધાંજલી

(૧) સ્વ. શ્રીમાન શેઠ રામજીભાઈ શામજીભાઈ વિરાણી	રાજકોટ
(૨) સ્વ. શ્રીમાન શેઠ દુર્લભજીભાઈ શામજીભાઈ વિરાણી	"
(૩) સ્વ. શ્રી છગનલાલભાઈ શામજીભાઈ વિરાણી	"
(૪) સ્વ. રાવબહાદુર શ્રી એમ. પી. શાહ સાહેબ	"
(૫) સ્વ. શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રી જ્ઞેડાલાલભાઈ પ્રાગજીભાઈ રૂપાણી	જુનાગઢ
(૬) સ્વ. શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રી ઝવેરચંદભાઈ જહવજીભાઈ કામદાર	મુંબઈ
(૭) સ્વ. રાવસાહેબ તપસ્વી શ્રી મણીલાલભાઈ વનમાળીભાઈ શાહ	રાજકોટ
(૮) સ્વ. શ્રી ચુનીલાલભાઈ નાગજીભાઈ વોરા	"
(૯) સ્વ. શ્રી અંદરજીભાઈ ઘેલાભાઈ પટેલ	"
(૧૦) સ્વ. તપસ્વી શ્રી રાયચંદભાઈ ઠાકરશીભાઈ ધીયા	"
(૧૧) સ્વ. શ્રી ઠાકરશીભાઈ કરશનજીભાઈ	થાનગઢ
(૧૨) શ્રી ગુલાબચંદભાઈ પાનાચંદભાઈ મહેતા	રાજકોટ
(૧૩) શ્રી મગનલાલભાઈ તારાચંદભાઈ શાહ	"

જેઓએ આ સંસ્થાના ઉત્કર્ષ અને પ્રગતિમાં તન, મન અને ધનથી અવિસ્મરણીય સેવાઓ આપેલ છે, તે માટે આ સંસ્થા તેઓશ્રીની અત્યંત ઠાણી છે.

શ્રી વિરાણી શિક્ષણ સંઘના સંચાલકો

મુદ્રક : જ્યોતિલાલ મણિલાલ શાહ, ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ધીકાંટા રોડ,
નોવેદી સિનેમાની બાજુમાં - અમદાવાદ.

નમ્ર નિવેદન

છેલ્લા કેટલાક દાયકાથી આપણા સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં ધર્મ પ્રત્યે રૂચિ અને જાગૃતિ ઉદ્ભવતી દષ્ટિગોચર થાય છે, એમ સર્વેને વિદિત થતું હતું એ થતું હશે જ, જે સમાજના સદ્ભાગ્ય છે.

સંકેત ૧

૧ આપણા આખાલ વૃદ્ધ બધા ચાતુર્માસ દરમ્યાન નાની મોટી તપશ્ચર્યા કરે છે અને તેમાં ખસુસ કરી નાની બહેનો મોટી તપશ્ચર્યા કરી રહી છે, તે જોઈ આપણા બધાના હૃદય આનંદપૂર્વક અભિનંદનથી નાચી ઉઠે છે. ખરેખર ધર્મનો રંગ જામેલ છે.

સંકેત ૨

૨ સમાજની શિક્ષિત અને ડીગ્રી ધરાવતી બ્રહ્મચારી બહેનો દર વર્ષે દીક્ષા લીએ છે, તેથી ધર્મનો ઉદ્યોત થાય છે. એ સમાજની ધર્મમાં ઉન્નતિનો સુંદર યોગ ગણી શકાય. આ પ્રમાણે આપણા સમાજમાં સુંદર પ્રગતિ થઈ રહી છે. પરંતુ—

ધર્મ

જ્ઞાન સાથે ક્રિયા થાય તો અનેરો રંગ જામે, રંગ વગરની ક્રિયા શુષ્ક અગર જડ જેવી લેખાય.

શ્રી શામળ વેલણ વિરાણી સ્વા. જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ રાજકોટ તરફથી છેલ્લાં ૨૫ વર્ષથી જ્ઞાન પ્રચારાર્થે ભિન્ન ભિન્ન રીતે અને વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ધાર્મિક પુસ્તકો સહેલી અને સમજી શકાય તેવી ભાષામાં છપાય છે. અને ઘણા યોગ્ય ભાવે પુસ્તકો વેચાય છે. આ સંસ્થાનો આશય અને દષ્ટિ આખાલ વૃદ્ધ સૌ કોઈ જ્ઞાન મેળવી શકે અને જ્ઞાન-તપસ્યામાં વધારે રૂચિ અને વૃદ્ધિ થાય, એ છે.

શ્રી પૂજ્ય ગણધર ગૌતમ સ્વામીએ લગવાન મહાવીર સ્વામીને ૩૬૦૦૦ છત્રીસ હજાર પ્રશ્નો પૂછેલ અને કેવળજ્ઞાની લગવાન મહાવીરે સ્પષ્ટ પ્રત્યુત્તરો આપેલ અને બધા પ્રશ્નો અને જવાબો લગવતી સૂત્રમાં ઉપલબ્ધ છે. અને એ સૂત્ર વાંચનાર શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ સુંદર રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાનું જીવન ભગ્ય અને સફળ બનાવે એ જ અભ્યર્થના.

આ જ પદ્ધતિ અનુસાર બહુશ્રુત શ્રમણ શ્રેષ્ઠ પૂજ્ય “ સમર્થમલ્લ મહારાજ ”

સાહેબને પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબો હિન્દી ભાષામાં—અમૂલ્યગ્રંથ “ સમર્થ સમાધાન ” નામના ત્રણ પુસ્તકો છપાઈ બહાર પડેલ છે, તે ત્રણેય ભાગનું ગુજરાતી ભાષામાં અવતરણ કરી તુરતમાં આ સુંદર પુસ્તક પ્રગટ કરવા આ સંસ્થા ભાગ્યશાળી બનેલ છે. આ પુસ્તક અરધી કિંમતે સંસ્થાની પ્રથા મુજબ વેચવામાં આવશે. પૂછેલાં પ્રશ્નોના જવાબો બે, ત્રણ નીચે લખી જણાવવા રજા લઈએ છીએ કે જેથી વાંચક વર્ગને બાણ થાય કે આ પુસ્તક ખરેખર જ્ઞાન પ્રદાન સુંદર અને સરળ રીતે આપે છે.

પ્રશ્ન :—સુખ શું છે ? ભૌતિક સમૃદ્ધિને સુખ માનવું ?

જવાબ :—સાચું સુખ તે જ કે જે કદી નાશ ન પામતાં શાશ્વત રહે. ભૌતિક સુખ અંતે દુઃખદાયક હોય છે અને નાશવંત હોય છે. તેથી તે વાસ્તવિક રીતે સાચું સુખ નથી, સાચું સુખ આધ્યાત્મિક સુખમાં જ છે.

આ પુસ્તકમાં પ્રશ્નો અને જવાબો વાંચનાર સમાજને ધ્યાનમાં આવે કે આ પુસ્તકમાં ધાર્મિકજ્ઞાન સરળ રીતે આપી, વાંચક વર્ગને સમજતાં અપાર આનંદ થશે અને પ્રભુની આગમ વાણીની ભવ્ય પ્રસાદી મળશે.

આ પુસ્તકમાં છાપતા રહી ગએલી ભૂલો તથા અન્ય ક્ષતિઓ હોય તે અમારા ધ્યાન ઉપર મુકવા અમારી નમ્ર વિનંતી છે.

આ પુસ્તકની ગુજરાતી અનુવાદ કરેલી કાંઈલો આ જ સંસ્થાના માનદ સભ્ય, ધાર્મિક અભ્યાસી ભાઈ શ્રી પ્રેમચંદભાઈ વનેચંદભાઈ પારેખે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપીને તપાસી આપી છે, જે બહલ સંસ્થા તેમની ઋણી છે. તેમ જ હિન્દી ભાષામાં પ્રથમ આવૃત્તિ ત્રણ ભાગમાં જેમણે બહાર પાડેલ છે, તેઓ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. અમદાવાદમાં આ પુસ્તક છપાવી આપવાના મંગલકાર્યમાં શ્રી સ્થા. જૈન પત્રના તંત્રી શ્રી જીવણભાઈ તથા નગરશેઠના વંડામાં સ્થા. જૈન સંઘના આગેવાનોએ સક્રિય સહકાર આપેલ છે, તે બહલ તેમના પણ અમે આભારી છીએ....રાજકોટ તા. ૧-૧૦-૧૯૮૦

લી. સંચાલકો

શ્રી કાંતિલાલ ખીમચંદ મહેતા	}	શ્રી નગીનદાસ રામજીભાઈ વીરાણી-પ્રમુખ
શ્રી ભુપતલાલ વૃજલાલ મહેતા		શ્રી મોહનલાલ કસ્તુરચંદ શાહ-ઉપપ્રમુખ
શ્રી ચંપકલાલ છોટાલાલ મહેતા		શ્રી નરભીરામ પાનાચંદ મહેતા ઉપપ્રમુખ
		શ્રી મગનલાલ પોપટલાલ કામદાર-ઉપપ્રમુખ

માનદ્મંત્રીએ

શ્રી શા. વે. વિરાણી સ્થા. જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ-રાજકોટ.

શ્રી શામળ વેલળ વિરાણી સ્થા. જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ
સંઘ-રાજકોટ તરફથી સસ્તા ભાવે મલતાં પુસ્તકોની યાદી

વેચાણ કિંમત

રૂ. પૈ.

(૧) શ્રી જૈન જ્ઞાન સાગર ...	૫-૦૦
(૨) ,, પ્રતિક્રમણ સૂત્ર....	૦-૫૦
(૩) ,, સામાયિક સૂત્ર....	૦-૧૦
(૪) ,, છકાયના ખોલ, નવતત્વ....	૦-૧૫
(૫) ,, રાત્રિભોજન-કંદમૂળ ત્યાગ મહિમા (આવૃત્તિ પાંચમી)	૦-૭૫
(૬) ,, ભગવતી ઉપક્રમ...	૨-૫૦
(૭) ,, માળા પ્લાસ્ટીકની...	૦-૩૫
(૮) ,, પાઠાવલી ભાગ ૧	૦-૫૦
(૯) ,, પાઠાવલી ભાગ ૨	૧-૦૦
(૧૦) ,, પાઠાવલી ભાગ ૩	૧-૧૦
(૧૧) ,, પાઠાવલી ભાગ ૪	૧-૨૫
(૧૨) ,, પાઠાવલી ભાગ ૫	૧-૫૦
(૧૩) ,, પાઠાવલી ભાગ ૬	૧-૭૦
(૧૪) ,, પાઠાવલી ભાગ ૭	૧-૭૦
(૧૫) ,, આદિનાથ ભક્તામર સ્તોત્ર (ગુજરાતી)	૦-૨૦
(૧૬) ,, શ્રાવકની આલોચણા	૦-૧૦
(૧૭) ,, પચખાણુ પાળવા માટે તથા શ્રી અનુપૂર્વી	૦-૧૦
(૧૮) ,, સામાયિક સૂત્ર મોટું	૦-૫૦
(૧૯) ,, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ તથા છ લેશ્યાનું સ્પષ્ટીકરણ	૧-૫૦
(૨૦) ,, સમર્થ સમાધાન ભાગ ૧ જો	૪-૦૦
(૨૧) ,, ,, ભાગ ૨ જો	૪-૦૦
(૨૨) ,, ,, ભાગ ૩ જો	૪-૦૦
(૨૩) ,, સતી દ્રૌપદી દેવીનું જીવનચરિત્ર	૧-૦૦

તા. ૩. ઉપર લખેલા પુસ્તકો નંગ ૧ ના ભાવ છે. પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ છે.

* પંચ પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ *

- સકળ મંગળ મહિં મંગળ, પ્રથમ મંગળ ગણું જેને;
પ્રભુ તે પંચ પરમેષ્ઠી, નમું છું ભાવથી તેને.૧
- અરિહન્તો જિનેશ્વર જે, જીતીને રાગદ્વેષોને;
વર્યા છે જ્ઞાન કેવળને, નમું છું ભાવથી તેને.૨
- બીજા છે સિદ્ધ પરમાત્મા, કરીને ભસ્મ કર્મોને;
બિરાજે મુક્તિ પદમાં જે, નમું છું ભાવથી તેને.૩
- ધરી ચારિત્ર આચાર્યો, ધરાવે ભવ્ય જીવોને;
વિદારે કર્મના મળને, નમું છું ભાવથી તેને.૪
- ભણાવે જે ઉપાધ્યાયો, સકળ સિદ્ધાંત સમજીને;
રમે છે જ્ઞાનના દાને, નમું છું ભાવથી તેને.૫
- અખિલ લોકે મુનિરાજે, જગતના મોહ મારીને;
ગુંથાયા આત્મ શુદ્ધિમાં, નમું છું ભાવથી તેને.૬
- અમારી આત્મ શુદ્ધિનો, વહાલો મંત્ર બોલીને;
હવે લેવા અમર પદને, નમું છું ભાવથી તેને.૭

અગ્રજ્ઞાપત્ર

પ્રશ્નની અંદર આવેલ વિષય

પ્રશ્ન નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ નંબર
૧૪૬૬	ચતુઃસ્પર્શી પુદ્ગલોમાં કયા કયા સ્પર્શ હોય છે ?	૧
૧૪૬૭	વડી દિક્ષાનો કયા ચારિત્રમાં સમાવેશ થાય છે ?	૧
૧૪૬૮	લોકાશાહના ધર્મના વિચાર વિશુદ્ધ અને મનનીય છે ?	૧
૧૪૬૯	આપણા માનેલા ૩૨ આગમો નિઃસંદેહ સત્ય છે ?	૧
૧૪૭૦	શું શાસ્ત્રોનો ક્ષેત્ર સંબંધી વિષય શ્રદ્ધાની સાથે જ સંબંધ રાખે છે એ શું બરાબર છે ?	૧
૧૪૭૧	શું એવું સમજવું યોગ્ય છે કે યુગલિક ક્ષેત્રમાં કાળનો પ્રભાવ પડી શકતો નથી ?	૨
૧૪૭૨	૨૮ નક્ષત્રોમાંથી અભિજિત નક્ષત્રને દ્રવ્ય તથા બાકીનાને ગુણપર્યાય રૂપે સમજવા એ ઉચિત છે કે નહિ ?	૨
૧૪૭૩	નિરંતર અંતર્મુહુર્ત સુધી આયુષ્યનો બંધ પડે છે. પંચસંગ્રહના આ કથનમાં શું રહસ્ય છે ?	૩
૧૪૭૪	વર્તમાન યુગના જે વિદ્વાન સાધુ શિષ્યોને શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ બનાવવાને બદલે લૌકિક અધ્યયન કરાવે છે. શું આમાં આપને કોઈ દિશા ભૂત દેખાય છે ?	૩
૧૪૭૫	પાંચ સમક્રિતના વિષયમાં લેહ વિજ્ઞાન જાણવાની ઇચ્છા છે, તો શું સંક્ષેપમાં માર્ગદર્શન મળી શકશે ?	૩
૧૪૭૬	જિનશાસનમાં દેવી-દેવતાઓના પૂજનને મિથ્યાત્વ માનવામાં આવે છે. તો શું દેવી-દેવતાઓને માટે આ અપમાનજનક નથી ?	૪
૧૪૭૭	વર્તમાન યુગમાં સમસ્ત ભારત, રાજ્ય વગરનું બની ગયું છે. તથા આચારાંગ સૂત્રમાં એવી આજ્ઞા છે કે રાજ્ય વગરના ક્ષેત્રમાં વિચરવું નહિ, તો શું વર્તમાન યુગમાં ધર્મનો વિચ્છેદ સમજવો ?	૪
૧૪૭૮	બત્રીસ સૂત્ર વાંચવા એ શ્રમણોનું કામ છે અને શ્રાવકોને માટે સામાયિક પ્રતિક્રમણ તથા થોકડાઓનું જ્ઞાન-જેમકે છકાયના બોલ, નવતત્ત્વ, કર્મપ્રકૃતિ, દંડક, ગુણસ્થાન દ્વાર, ગતિ-આગતિ, બાંસડીયા વગેરે પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું કાર્ય બહુમાન્ય છે. શું આ પરંપરા બરાબર છે ?	૫

૧૪૭૯	શું મારણાંતિક સમુદ્ઘાત એ આયુષ્ય કર્મની ઉદ્દીરણા છે?	૫
૧૪૮૦	શું ઐ નમો અરિહંતાણુ યોદવું ઉચિત છે?	૫
૧૪૮૧	જ્ઞાનશક્તિ ભેરદાર બનાવવા માટે હંમેશા “થર્થુઈ મંગલ” સ્તવ- સ્તુતિ મંગલની ખૂબ આરાધના કરું છું તો તે શું ઉત્તમ છે?	૬
૧૪૮૨	‘કલ્પસૂત્ર ભાષ્ય’ અને ‘પર્યુષણ કલ્પ’ એ બંધા પાછળના છે. અંગ સૂત્રમાં તેનું પ્રમાણ કેવી રીતે આવે? તો કયો અર્થ કરવો?	૬
૧૪૮૩	શું એ બરાબર છે કે સૌથી વધારે પાપ મનનું, તેનાથી વધારે પાપ વચનનું તથા તેનાથી કાયાનું પાપ વધારે હોય છે? અંધમાં કાયિક વૃત્તિની મુખ્યતા હોય છે કે કાય યોગની?	૭
૧૪૮૪	તંદુલ મચ્છ જે હલકામાં હલકા અધ્યવસાયેથી મરીને સાતમી નરકમાં જાય છે, તેનો ઉલ્લેખ ભગવતી સૂત્રના મૂળમાં ક્યાં છે?	૭
૧૪૮૫	તિર્થંકર દેવ જે વખતે બોલે છે તે વખતે તેઓ કયા ઉપકરણનો ઉપયોગ કરે છે? દિક્ષાથી નિર્વાણ સુધીનું વર્ણુન જાણવાની ઇચ્છા છે.....	૭
૧૪૮૬	શું અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમકિત થાય છે?	૮
૧૪૮૭	સોપકંઠી આયુષ્યવાળો પોતાનું આયુષ્ય જલ્દીથી કેવી રીતે ભોગવે છે?	૮
૧૪૮૮	વિસંયોજના કોને કહે છે?	૮
૧૪૮૯	તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં પણ શું અંધ હોય છે?	૮
૧૪૯૦	તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં કઈ કઈ પ્રકૃતિઓનો ઉદય રહે છે?	૮
૧૪૯૧	તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં ઉદ્દીરણા કઈ પ્રકૃતિની હોય છે?	૯
૧૪૯૨	તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં કઈ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે?....	૯
૧૪૯૩	ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં સર્વ પ્રથમ કેવળજ્ઞાન કોને થયું? તથા સર્વ પ્રથમ મોક્ષમાં કોણ ગયા?	૧૦
૧૪૯૪	અઠી દ્વિપમાં સૂર્ય ચંદ્ર વચ્ચે કેટલું અંતર છે? સૂર્ય-ચંદ્ર કેટલા કેટલા અંતરે હોય છે?	૧૦
૧૪૯૫	ઉત્તરાધ્યયનના બીજા અધ્યયનની ઠીકામાં “વધ પરિસહ” પર અંધકણુનું ઉદાહરણ આવેલું છે. અંધકણુ આરાધક થયા કે વિરાધક થયા?	૧૦
૧૪૯૬	શું ગણધર વિરાધક હોય છે? તથા દેવલોકમાં જાય છે?	૧૦
૧૪૯૭	પ્રત્યેક મુહુર્તનો ગર્ભજ મનુષ્ય કાળ કરીને ક્યાં સુધી જાય છે? ...	૧૧
૧૪૯૮	પ્રત્યેક માસનો ગર્ભજ મનુષ્ય કાળ કરીને ક્યાં સુધી જાય છે?	૧૧
૧૪૯૯	પ્રત્યેક વર્ષવાળો મનુષ્ય ક્યાં જાય છે?	૧૧
૧૫૦૦	પાંચમા આરામાં જન્મેલા જીવને ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમકિત નથી હોતું, તેનું પ્રમાણ શું?	૧૧

- ૧૫૦૧ જેઓ મિથ્યાત્વી હોવા છતાં ક્રિયાના બળથી ઐવેચક સુધી જાય છે. આવા લોકો શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરીને લોકોને ધર્મ સન્મુખ કરી શકે છે. દીપક સમકિતી પણ આમાં આવી જાય છે. તો ચૌ લંગી બતાવશો ? ૧૩
- ૧૫૦૨ લીલોતરીની બાધા કરનાર કેરી, લીંબુ, મરચા વગેરેનું અથાણું બાંધી શકે છે. કારણ કે તેમાં અચિત્તા હોવા છતાં પણ લીલાપણું કાયમ રહે છે તો મુરખાનું પણ શું એમ જ સમજવું ? ... ૧૩
- ૧૫૦૩ જો વડી દીક્ષા પછી જ નવદીક્ષિતને એક માંડણા પર બેસાડવામાં આવે છે. તો શું એથી સાબિત નથી થતું કે ગૃહસ્થ સૂત્ર-પ્રાપ્તિના અધિકારી નથી હોતો ? ૧૪
- ૧૫૦૪ મિથ્યાત્વી, સમકિત-પ્રાપ્તિના અંતમુદૂર્ત પહેલા જે યથા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે તે નિર્થક છે કે સાર્થક ? ૧૫
- ૧૫૦૫ એક અનાદિ મિથ્યાત્વી જે આ ભવમાં સમકિત પામીને મોક્ષે જાય તથા એક પૂર્વલબ્ધ સમકિતી જે વર્તમાનમાં મિથ્યાત્વી છે, આ બંનેના કર્મ કેમ મુજબ એક કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક ન્યુન જ હશે, કે બંનેના કર્મ ન્યુનાધિક હોઈ શકે છે ? ... ૧૫
- ૧૫૦૬ કોઈ સામાન્ય ગૃહસ્થ જો આપની પાસે એવું પરચખાણુ માગે કે “હું અનુકંપા કરવા યોગ્ય પ્રાણીઓને અચિત પદાર્થો સિવાય અચિત પદાર્થો નહિ આપું”, તો શું તમે તેને પરચખાણુ કરાવશો ? ૧૫
- ૧૫૦૭ કોઈ પ્રતિમાધારી એકલા મુનિરાજને પ્રાણાંત કષ્ટમાં બેઠને કોઈ સ્ત્રી અચિત્ત ઔષધ વગેરેથી અથવા તેમને પોતાની સેવાથી કષ્ટ મુક્ત કરે, તો તે કાર્ય જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર છે કે જિનેશ્વરની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ ? ૧૬
- ૧૫૦૮ જેવી રીતે નિયત સમયે વ્યાખ્યાન, રાસ વગેરે વાંચે છે એ જ રીતે આબાલવૃદ્ધ વ્યક્તિઓની કક્ષા છોડીને નિયત સમયે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરાવવામાં આવે તો શું નુકશાન ? ૧૬
- ૧૫૦૯ શું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના અધ્યયન ૧૯ મા વર્ણવેલા મૃગાપુત્રના પિતાશુ બલભદ્ર રાજા માંડલિક રાજા હતા ? ૧૬
- ૧૫૧૦ મૃગા પુત્રનો જન્મ કયા તિર્થ કરના શાસનમાં થયો હતો ? ૧૭
- ૧૫૧૧ દોશુન્દક કોને કહે છે ? ૧૭
- ૧૫૧૨ મૃગાપુત્રને કેટલા ભવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું ? ૧૭
- ૧૫૧૩ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેટલા ભવોનું થાય છે ? ૧૮

- ૧૫૧૪ જે જે ભવનું જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે તેને ભવની કંઈ કંઈ
બાબતો તે આત્મા જાણી શકે છે? ૧૮
- ૧૫૧૫ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનવાળાને પૂર્વભવે લણેલું જ્ઞાન એ જ રૂપે આવી
શકે છે કે નહિ? ૧૮
- ૧૫૧૬ મૃગાપુત્રે કહ્યું કે મેં અનંતીવાર નરકના અનંતદુઃખ જોયા છે તો
તેમણે તે વાત શ્રુત જ્ઞાનથી કહી કે જાતિ સ્મરણથી? ૧૯
- ૧૫૧૭ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયનની ગાથા ૪૮-૪૯ માં ઉબ્ધવેદના
અને શીતવેદના બતાવી તે વેદના સમુચ્ચય નરકની છે કે અલગ
અલગ છે? ૧૯
- ૧૫૧૮ પરમાધામીદેવ નારકીના ઉદય-કર્માનુસાર જ દુઃખ આપે છે કે ઓછું-
વત્તું આપે છે? ૨૦
- ૧૫૧૯ ગાથા ૪૯ માં કુંદ કુંલિ કહેલ છે તો તે આકારમાં કેવી હોય છે?
તથા તે શાશ્વત હોય છે કે કૃત્રિમ હોય છે? તથા તે છ દિશા-
ઓમાંથી કંઈ દિશામાં હોય છે? ૨૦
- ૧૫૨૦ “વજ્રવાલુ” તથા “કલંબવાલુ” ને શો આશય છે? તે કૃત્રિમ હોય
છે કે શાશ્વત હોય છે? “સિંબલી (શાદમલી) વૃક્ષ” કૃત્રિમ છે કે
શાશ્વત છે? શું એવું વૃક્ષ મૃત્યુ લોકમાં હોય છે? જો હોય છે તો
કયાં અને કયા નામવાળું હોય છે? --- ૨૧
- ૧૫૨૧ નરકમાં વૈતરણી નદીનું કથન આવે છે. તેમાં સૂયગડાંગ સૂત્ર પ્રથમ
શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનમાં ‘સદાજલા’ નદીનું નામ આવે છે.
તેને પરમાધામીઓ બનાવે છે કે તે નદી શાશ્વત છે? ૨૧
- ૧૫૨૨ ૭૫ મી ગાથામાં મૃગાપુત્ર કહે છે કે મેં બધાય ભવોની અશાતા
લોગવી છે. તો આ ભવ માત્ર નરકનો સમજવો કે ચારે ય ગતિનો
સમજવો? તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરશો? ૨૨
- ૧૫૨૩ તીર્થંકરના જન્મ વખતે એક અંતર્મુહુર્ત માટે વેદના ઉપશાંત રહે
છે, તો ત્રણ વેદનાઓમાંથી કંઈ વેદના સમજવી? ૨૨
- ૧૫૨૪ નીચેની ચાર નરકોમાં જે નારકીઓ એકબીજાને દુઃખ દે છે તો પશુ,
પક્ષી, શસ્ત્રકીડા વગેરેની વિકૃત્વણા કરીને કે કોઈ બીજા પ્રકારની
વેદના દે છે? ૨૨
- ૧૫૨૫ મૃગાપુત્રે કયા કયા ચારિત્રની સ્પર્શના કરી? ૨૩
- ૧૫૨૬ મૃગાપુત્રે કોની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી? ૨૩

- ૧૫૨૭ ગાથા ૬૦ થી ૬૪ સુધીની પાંચ ગાથાઓના ગુણ કયા ગુણસ્થાનમાં સમજવા યોગ્ય છે ? ... ૨૬
- ૧૫૨૮ ગાથા ૬૫ માં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને શુદ્ધ ભાવનાથી આત્માને સમ્યક્ પ્રકારથી ભાવિત કરવાનું લખ્યું છે, તો અહિંયા ભાવના ચાર પ્રકારોમાં સમાઈ જાય છે, તો પછી અલગ અલગ કહેવાની આવશ્યકતા શી છે ? ૨૩
- ૧૫૨૯ મુગાપુત્રે ઘણાં વર્ષો સુધી સંયમનું પાલન કર્યું, એવું ૬૬ મી ગાથામાં લખ્યું છે, તો આ કર્યું ચારિત્ર સમજવું ? તથા આયુષ્ય પૂર્વેનું સમજવું કે બીજું ? ૨૪
- ૧૫૩૦ જિનકલ્પી, પ્રતિભાધારી, એકલવિહારી, સ્થવીરકલ્પી તેઓમાં શું શું અંતર હોય છે તે બતાવશો ? ૨૪
- ૧૫૩૧ અભવી જીવના આઠ રુચક પ્રદેશ કર્મોના આવરણોથી સહિત હોય છે કે કર્મોના આવરણ સહિત હોય છે ? ૨૫
- ૧૫૩૨ કાલ સૌકરિક નામનો કસાઈ કુવાની અંદર ઊ ધો લટકેલો હોવા છતાં ૫૦૦ પાડાની હિંસા કરતો હતો, તે હિંસા કયા પ્રકારની સમજવી ? ૨૫
- ૧૫૩૩ અર્જુન માળીના શરીરમાં છ મહિના સુધી યક્ષનો પ્રવેશ રહ્યો તથા હમેશાં સાત જીવોનો ઘાત કર્યો, તેનું પાપ યક્ષને લાગ્યું કે અર્જુન માળીને ? ૨૫
- ૧૫૩૪ દેવોની ભાષા એક અર્ધ માગધી જ છે કે બીજી ભાષા પણ બોલે છે ? ૨૫
- ૧૫૩૫ કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિઓ છે, તેમાં ૧૨૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, તેમાં વર્ણ આદિની ૧૬ પ્રકૃતિઓ બાદ થઈ જાય છે અને ચાર પ્રકૃતિ રહે છે તે શું બરાબર છે ? ૨૫
- ૧૫૩૬ આઠ કર્મો અલગ થયા પછી, દરેક જીવોમાં સમાનતા રહેવી સ્વાભાવિક છે, તથા સિદ્ધોમાં આત્મપ્રદેશોની અવગાહના ત્રણ પ્રકારની છે, મોક્ષની ગતિ પણ અલગ અલગ છે, તો સમાનતામાં અંતર શા માટે ? ૨૬
- ૧૫૩૭ વીસ વિહરમાનોના જન્મ એક સમયમાં થયા છે કે બુદ્ધા બુદ્ધા સમયે ? ૨૬
- ૧૫૩૮ વીસ વિહરમાનોનો જન્મ-મહોત્સવ જંબુદ્વીપના મેરૂ પર્વત ઉપર હોય કે પાંચેય મેરૂપર્વત પર ? ૨૭
- ૧૫૩૯ સૂક્ષ્મ જીવોનું આયુષ્ય સોપકમી છે કે નિરુપકમી ? ૨૭

- ૧૫૪૦ સાતમા, આઠમા, નવમા તથા દશમા ગુણસ્થાનકથી કાળ કરીને જીવ કયા કયા દેવલોકમાં જાય છે? ૨૭
- ૧૫૪૧ આઠ રુચક પ્રદેશ કર્મબંધન રહિત છે, એમ કયા સૂત્રના પ્રમાણથી કહ્યું છે? ૨૭
- ૧૫૪૨ અરૂપીના ૬૧ ઓલોમાં ઉપયોગોની અંદર હોવા છતાં, મતિજ્ઞાનના ભાંગામાં ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ અલગ કેમ બતાવી? ... ૨૭
- ૧૫૪૩ ચકવર્તીથી સામાન્ય મનુષ્યનું બળ ઓછું હોય છે તો બાહુબલિજી કરતાં ભરતજીમાં બળ ઓછું કેમ? ... ૨૮
- ૧૫૪૪ કોઈ મનુષ્યના જીવનમાં શુભકર્મના ઉદયથી વર્તમાનમાં આનંદ છે તે સામાયિક પૌષ્ઠ આદિ ત્રત ધારણ કરીને અનેક કર્મોની નિર્જરા કરે છે, તો તેઓ કયા કર્મની નિર્જરા કરે છે? ૨૮
- ૧૫૪૫ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતો જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક? જો આહારક હોય તો કેટલા સમય સુધી? ૨૮
- ૧૫૪૬ કોઈ જીવ દેવલોકથી ચળ્યા પહેલા જાણે છે કે હું અમુક જ જગ્યાએ જઈને ઉત્પન્ન થઈશ. પરંતુ ગમન કરતાં જીવને તે સમયે વાટે વહે છે એવો અનુભવ થાય છે કે નહિ? ૨૮
- ૧૫૪૭ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગર્ભ સાહરણ થયા પહેલા તો જાણતા હતા કે સાહરણ થશે, પરંતુ શું સાહરણ થવાનો સમય પણ જાણતા હતા? ૨૯
- ૧૫૪૮ નીચેના દેવલોકના દેવ ઉપરના દેવલોકમાં જવાની શક્તિવાળા છે કે નહિ? ૨૯
- ૧૫૪૯ પહેલા તથા બીજા દેવલોકની દેવીઓ, દેવોની ઇચ્છાથી ઉપરના દેવલોકમાં જાય છે કે પછી પોતાની શક્તિથી જાય છે? ૩૦
- ૧૫૫૦ શું બધા લોકાંતિક દેવો એકાવતારી હોય છે? ૩૦
- ૧૫૫૧ નવ લોકાંતિક દેવ શું બધા તીર્થ કરોને પ્રતિબોધ આપે છે? (દીક્ષા લેવા માટે કહે છે) જો હા, તો કયા કારણે? ૩૦
- ૧૫૫૨ આવન અનાચારોના ૨૦મા ઓલમાં રોગાદિને ધલાજ કરવાનો બોલ છે. તેનો અર્થ ગૃહસ્થોના રોગની દવા જાણતા હોવા છતાં ચિકિત્સા ન કરે એ છે? અથવા સાધુ પુદ્ બિમાર હોય તો દવા ન લે, શું એમ સમજવું? ૩૦
- ૧૫૫૩ ખૌદ મતના પ્રવર્તક પુદ્ (તથાગત) મોક્ષમાં ગયા છે કે અન્ય ગતિમાં? ૩૦

- ૧૫૫૪ ભગવાન ઋષભદેવનો વિવાહ કોની સાથે થયો ? ... ૩૦
- ૧૫૫૫ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગર્ભમાં નવ મહિના સાડા સાત દિવસ રાત રહ્યાં. તથા ળીજા ઠેટલાક તીર્થંકર નવ મહિના સાડા સાત દિવસ ન રહેતાં ઓછાવત્તા દિવસ સુધી રહ્યાં, તેનું શું કારણ ? ૩૧
- ૧૫૫૬ ‘સમકિત છપ્પની’ આ ગાથાનો કયો અર્થ ?
 “અન્ય મતિ તસ દેવતા, ચૈત્ય વંદે નાહિં
 રાજ ગણ સુગુરુ સખલ, વૃત્તિ છંડી માહિ” ૩૧
- ૧૫૫૭ રામચંદ્રજી, લક્ષ્મણજી વગેરે શાકાહારી હતા કે માંસાહારી ? ૩૨
- ૧૫૫૮ મહાલક્ષ્મીદેવીનો કોના સમયમાં જન્મ થયો હતો ? તથા તે કઈ ગતિમાં ગઈ ? ૩૨
- ૧૫૫૯ શ્રી હનુમાનજી મોક્ષમાં ગયા કે દેવલોકમાં ? ૩૨
- ૧૫૬૦ શ્રી સીમંધર સ્વામી, યુગમંદિર સ્વામી વગેરે જે વીસ વિહરમાન છે તેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરે છે કે મોક્ષમાં ગયા છે ? ૩૨
- ૧૫૬૧ સિદ્ધ થવાના ૧૫ લેહ ખતાવ્યા છે. અહિંયા નિઝંથલિંગ સિદ્ધા’ એવું કાંઈ આવ્યું નથી તથા દિગંબર માન્યતાવાળાનું કથન છે કે “મોક્ષ એક માત્ર નિઝંથલિંગથી જ થઈ શકે છે અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી જ નથી.” તો શું સમજવું ? ૩૨
- ૧૫૬૨ ભાવ સંગ્રહમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે અશુભ ભાવથી નરક, શુભ ભાવથી દેવગતિ અને શુદ્ધ ભાવથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે તો શુભ અને શુદ્ધ ભાવમાં શું અંતર સમજવું ? ... ૩૨
- ૧૫૬૩ “મંત્ર મહામણિ વિજયભાલના મેટત કઠિન કુઅંક કાલના” જીવનના દિવસો આપણને ગણીને મળ્યા નથી તથા મરવાની તિથિ ઘડી પણ લલાટ પર લખી નથી. જન્મેલાનું મૃત્યુ અવશ્ય છે, છતાં પણ મોત ટાળી શકાય છે, ઉંમર વધી શકે છે તો તે કેવી રીતે સમજવું ? ૩૩
- ૧૫૬૪ અઠાર પાપોની આલોચનામાં અર્થે અનર્થે ધર્મર્થિ કામ વિષે વગેરે કહેવામાં આવે છે, તો ધર્મ અર્થે પાપ કયા પ્રકારે થાય છે ? ૩૩
- ૧૫૬૫ વર્તમાન સમયમાં સીમંધર સ્વામી વગેરેના આજ્ઞાનુવર્તી સાધુ-સાધ્વીઓ વિચરી રહ્યાં છે તે મહાવિદેહક્ષેત્રવાળા શ્રમણ-શ્રમણી મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તિ) રાખે છે કે નહિ ? ૩૩

- ૧૫૬૬ પ્રથમ દેવલોકમાં ૧૩ પ્રતર તથા પ્રથમ નારકીમાં ૧૩ પાથકા છે, તો તેમને ઉપર નીચે સમજવા કે એક સીધી લાઈનમાં સમજવા ? ... ૩૩
- ૧૫૬૭ અઢીઢીપની ખહાર વરસાદ થતો નથી તો ત્યાં વનસ્પતિ કેવી રીતે ઉગે છે? તથા તિર્યન્ચો શેનો આહાર કરે છે ? ૩૩
- ૧૫૬૮ સાત નરકના નારકીનો એક દંડક કેમ લીધો ? જ્યારે દસ લવનપતિના દસ દંડક અલગ અલગ ગણ્યા, તથા ૨૬ વૈમાનિકનો એક દંડક કેમ કહ્યો ? ૩૦
- ૧૫૬૯ લોકમાં ચાર દિશા તથા ચાર વિદિશા કેવી રીતે ખતાવી ? આ પ્રશ્ન પન્નવણા પ્રશ્ન ૬૦૪ સાથે સંબંધ ધરાવે છે ? ૩૪
- ૧૫૭૦ પન્નવણા સૂત્ર ૬૦૮, ૬૨૫માં ચરિમ અચરિમ તથા અવકતવ્ય પદમાં સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા તથા અનંતાને મેળવીને ૨૬ ભાંગાનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે તે કયા આશયથી કર્યું છે ? ... ૩૪
- ૧૫૭૧ સાધુને કુતરી, બિલાડી, નાગણી વગેરે તથા સાધ્વીને કુતરો, બિલાડો તથા નાગ વગેરે વિરુદ્ધલિંગનો સંઘરો લાગે છે કે નહિ ? ૩૭
- ૧૫૭૨ વકતાની તથા વૃદ્ધની ભાષાને અભિન્ન કેવી રીતે કહેવી ? ૩૮
- ૧૫૭૩ ઔદાકિક શરીરવાળા ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતા લોકમાં ભરાઈ જાય તે કેવી રીતે ? ૩૮
- ૧૫૭૪ નારકીમાં માત્ર ત્રણ અશુભવૈશ્યાઓ હોય છે. તો તેમના મનના પરિણામ હુમેશાં ખરાબ રહે છે, અને તેઓને કર્મ ખંધાતા જ રહે છે. તો તેમને પુન્ય કે નિર્જરા થાય કે નહિ ? ૩૮
- ૧૫૭૫ આકાશ શું છે? તેનો રંગ લીલો કેમ છે? ૩૯
- ૧૫૭૬ ઘ્રાણેન્દ્રિય છૂડ્ડવા-ઈન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ નવ યોજનની કેવી રીતે સમજવી? (પન્નવણા પૃષ્ઠ-૩૪૪) ૩૯
- ૧૫૭૭ ઈન્દ્રિય ઉપચય અને નિવર્તના કેને કહે છે ? ૩૯
- ૧૫૭૮ તિર્યન્ચ પંચેન્દ્રિયમાં વૈક્રિય લખિધ કેવી રીતે કહેવાય છે ? ૩૯
- ૧૫૭૯ આહારક લખિધવાળામાંથી પુતળું નીકળે છે, તે શા માટે નીકળે છે તથા તેમાં યોગ કયો સમજવો ? ૩૯
- ૧૫૮૦ એકેન્દ્રિયથી માંડીને અસંખી પંચેન્દ્રિય સુધી મન નથી, તો પછી તેમનામાં લેશ્યા કેમ હોય છે ? ૪૦

- ૧૫૮૧ યુગલિયાઓની અવગાહના દેવકુરમાં ત્રણ ગાઉ, ઉત્તરકુરમાં બે ગાઉ, હરિવાસ હેમવય, અંતરદ્વિપ તથા મહાવિદેહમાં અનુક્રમે એક ગાઉ, આઠ સો તથા પાંચસો ધનુષ્યની હોય છે કે તેથી વધારે હોય છે? ૪૦
- ૧૫૮૨ દેવ અને નારકીઓને પચખાણુ કેમ હોતા નથી? ૪૦
- ૧૫૮૩ “અંતો ક્રોડક્રોડી સાગરોપમ”નો શો આશય છે? ૪૦
- ૧૫૮૪ એકેન્દ્રિય તથા બેન્દ્રિયને દ્વાણેન્દ્રિય નથી, તો તેઓ શ્વાસ કેવી રીતે લે છે? તથા એકેન્દ્રિયને મોં નથી, તો તેઓ આહાર શેનાથી કરે છે?.... ૪૦
- ૧૫૮૫ નારકીને જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, પરંતુ ધનુષ્યને બે જ જ્ઞાન હોય છે, તેથી નારકીના જીવોનું પુણ્ય શું વધારે સમજવું? ૪૧
- ૧૫૮૬ અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્ર બેઈ શકે એવું અવધિજ્ઞાન કયા તીર્થંચ પંચેન્દ્રિયને થયું? ૪૧
- ૧૫૮૭ અભ્યંતર તથા બાહ્ય અવધિજ્ઞાન કેને કહે છે? ૪૧
- ૧૫૮૮ નારકી, જ્યોતિષી, નવ ઐવેયક વગેરેનું અવધિજ્ઞાન કયા પ્રકારનું છે?.... ૪૧
- ૧૫૮૯ નવઐવેયકના દેવો, નીચે સાતમી નરક સુધી દેખે છે, તો એટલુંજ ઉપર કેમ નથી દેખી શકતા? ૪૧
- ૧૫૯૦ તૈજસ સમુદ્ઘાત કેને કહે છે, તથા તે સમુદ્ઘાત નરકે અથવા દેવલોકમાં કેમ નથી? ૪૨
- ૧૫૯૧ બે કોઈ સાધુ, કોઈ શ્રાવક શ્રાવિકાને વ્રતને અંગે વસ્ત્રાદિ અપાવે, તો સાધુજીને પુન્ય થાય કે નહિ? ૪૨
- ૧૫૯૨ ગૌશાળા, સ્કૂલ, સ્થાનક વગેરે બનાવવાનો ઉપદેશ-આદેશ સાધુ આપે, તો તે ઉચિત છે કે અનુચિત, તથા તેમાં શું પુણ્ય છે? ૪૨
- ૧૫૯૩ સાધુ, પુરતકો, શાસ્ત્ર વગેરે ધાર્મિક ઉપકરણો દાનમાં આપવાનું કહી શકે છે કે નહિ? ૪૨
- ૧૫૯૪ આપણે દ્રવ્ય કર્મ તથા ભાવ કર્મને કેવી રીતે બાણી શકીએ? ૪૨
- ૧૫૯૫ બે ચક્રવર્તીના પુણ્ય કરતાં દેવતાઓનાં પુણ્ય વિશેષ હોય, તો પછી દેવો તેમની સેવામાં કેમ રહે છે? ૪૩
- ૧૫૯૬ ભવનપતિમાં ઉત્તર દિશાના અસુરકુમાર તથા દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર એવી રીતે દેખાડ્યા છે, તો ત્યાં તે દિશા આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ? તથા દિશાઓનું પ્રમાણ કયા સ્થળથી લેવામાં આવ્યું છે? ૪૩
- ૧૫૯૭ તીર્થંચ સમુચ્છિંમ પંચેન્દ્રિયના જળચર આદિ પાંચેય ભેદ અઢી દ્વીપની અંદર છે કે બહાર? ૪૩

- ૧૫૯૮ મહ તથા અભિમાન એ બેમાં ખાસ શું અંતર છે? કારણકે અભિ-
માન તો મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે તથા મહ ગોત્ર કર્મની પ્રકૃતિ છે? ૪૯
- ૧૫૯૯ સંવત્સરીના દિવસે ઉપવાસ તથા તે પહેલાં લોચ કરવો એ બંને
ક્રિયાઓ શું આવશ્યક છે? ૪૪
- ૧૬૦૦ ભગવાને પૃથ્વીકાયનો વર્ણુ પીળો, અપકાયનો લાલ, તેઉકાયનો સફેદ
વાયુકાયનો લીલો તથા વનસ્પતિનો શ્યામ તથા ત્રસના વિવિધ વર્ણુ
ખતાવ્યા છે તો તે કેવી રીતે સમજવા? ૪૪
- ૧૬૦૧ આત્મરક્ષક દેવ ઇન્દ્રોને જ હોય છે કે અન્ય દેવોને પણ હોય છે?
શું દેવીઓને પણ આત્મરક્ષક દેવ હોય છે? ૪૫
- ૧૬૦૨ વનિતા નગરી ખાર યોજનની લાંબી તથા નવ યોજનની પહોળી
ખતાવી છે. તે યોજન શાશ્વત સમજવા કે અશાશ્વત? ૪૫
- ૧૬૦૩ પન્નવણુમાં શાતા વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ ખાર મુહુર્તની તથા ઉત્તરા-
ધ્યયનમાં અંતમુહુર્તની ખતાવી છે, તો આ અન્તર કેવી રીતે સમજવું? ૪૫
- ૧૬૦૪ કોઈ વિદ્વાન એમ કહે છે કે, દર્શનાવરણીયથી આત્માને દર્શનમોહનીય-
કર્મનો અંધ થાય છે, તો શું આ ખરાખર છે? ૪૫
- ૧૬૦૫ કાર્મણુ શરીર તથા કાર્મણુ કાયયોગ આ બેમાં અંતર શું છે? ૪૬
- ૧૬૦૬ જીવ બ્યારે પહેલીવાર સમકિત કરસે છે ત્યારે પહેલા જ્ઞાન કરસે છે
કે દર્શન કરસે છે? ૪૬
- ૧૬૦૭ શું મિથ્યાદષ્ટિની આગતિમાં પાંચ અનુત્તરવિમાન પણ ગણ્યા છે?
જો હા, તો કયા કારણથી? ૪૬
- ૧૬૦૮ ગૃહસ્થ વિવેકપૂર્વક આહાર ખનાવે, તે આહાર કરવો તે ઓછા
પાપનું કારણ છે કે હલવાઈને ત્યાંથી સીધું જ વેચાતું લાવી ખાવામાં
ઓછું પાપ છે? ૪૬
- ૧૬૦૯ શ્રી બ્રાહ્મીજી તથા સુંદરીજીએ ભગવાન ઋષભદેવની પાસે દીક્ષા ક્યારે
લીધી? તથા તેઓ બંને બાહુબળિજીને સમજાવવા ક્યારે ગઈ હતી?
તેમની દીક્ષા તથા બાહુબળિજીની દીક્ષામાં કેટલું અંતર છે? ૪૭
- ૧૬૧૦ પહેલી નરકનો જે આંતરો (પાથડો) છે તે આખતમાં કોઈની માન્યતા
એવી છે કે, એક ઉપરનો તથા એક નીચેનો પાથડો ખાલી છે. તો
આ આખતમાં આપની શી ધારણા છે? ૪૭
- ૧૬૧૧ જીવને એક સ્થાનેથી બ્યવીને બીજા સ્થાને જવામાં ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમય
લાગે છે, તો તે કેવી રીતે? ૪૭

- ૧૬૧૨ કોઈ ભાઈએ લીલોતરીનો ત્યાગ કર્યો, તો તેને ભવિષ્યમાં જે અવતની ક્રિયા લાગતી હતી તથા તેને લીલોતરી સંબંધી જે કર્મ બંધ થતો હતો, તેના ભવિષ્યકાળનાં કર્મ શકાયા કે પૂર્વ કર્મોની નિર્જરા થઈ? ૪૮
- ૧૬૧૩ જે કોઈ પણ ત્યાગ કરવાથી પહેલાંનાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે, તો ત્યાગ કરતી વખતે જ નિર્જરા થાય છે કે જેટલા સમય સુધી તે ત્યાગ પાળે ત્યાં સુધી દરેક સમયે નિર્જરા થતી રહે છે? ૪૮
- ૧૬૧૪ અઢાર પાપોમાં જે પરિગ્રહ તથા રાગને અલગ ગણ્યા છે તો તે બંનેમાં ખાસ અંતર શું છે? ૪૮
- ૧૬૧૫ એક વ્યક્તિએ વીસ વર્ષની ઉંમરમાં શીલવ્રત અંગીકાર કર્યું, તથા બીજાએ ૬૦ વર્ષની ઉંમરમાં શીલવ્રત સ્વીકાર્યું, તો બંનેને ત્યાગનું ફળ એક સરખું કે એાછું વધારે હશે? ૪૮
- ૧૬૧૬ મનુષ્યના આખા શરીરમાં આત્માના પ્રદેશ ફેલાયેલા છે, તો તે પ્રદેશ બધાં જે પ્રમાણે છે તે જ પ્રમાણે રહે છે કે પગના આત્મપ્રદેશ માથામાં તથા માથાના આત્મપ્રદેશ હાથમાં જઈ આવી શકે છે? તે આત્મ પ્રદેશો ચલન છે કે સ્થિર? ... ૪૯
- ૧૬૧૭ ૧૮૦૦૦ શીલાંગ રથની ગાથાઓ છે, તેમાં મુખ્ય ગાથાનો અર્થ સંધિ સહિત સ્પષ્ટ જણાવશો? એક ગાથાથી બીજી ગાથાનો સંબંધ કઈ રીતે બેસે છે? ૪૯
- ૧૬૧૮ અરમ કોને કહે છે? ૫૦
- ૧૬૧૯ રોમવાળું આમડું સાધ્વીને કલ્પતું નથી, તેનું શું કારણ? તથા સાધુને એક રાત્રી માટે કલ્પનીય છે, તો તે ભોગવેલું કે નહિ ભોગવેલું? ૫૦
- ૧૬૨૦ સાધુ-સાધ્વીને કાપેલું કાચું ફળ ખાવું કલ્પે છે? ૫૦
- ૧૬૨૧ સાધુના ઉપવાસ આદિ પચાસાણોમાં જે 'પરિકાવણીયા' આગાર છે; તો તે કયા સમયે અથવા કેટલીવાર રાખવા કલ્પે છે? ૫૦
- ૧૬૨૨ સાધુ-સાધ્વીએ પ્રતિકમણ કરવાની આજ્ઞા કોની પાસે લેવી જોઈએ? ૫૧
- ૧૬૨૩ સુખવિપાક, છન્નિજવણીયા, બૃહદ્ કલ્પસૂત્રની જુદી જુદી કેટલી ગાથાઓ છે? ૫૧
- ૧૬૨૪ જન્મ તથા મરણના દુઃખ ભગવાને મોટા બતાવ્યા છે. મૃત્યુનું દુઃખ સામાન્ય રીતે દેખી શકાય છે, પરંતુ ગર્ભમાં જન્મ દુઃખ દેખી શકાતું નથી, તો તે કેવી રીતે? ૫૧

- ૧૬૨૫ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવ શેનો આહાર કરે છે? ઓજસ તથા રોમ આહાર કેવી રીતે થાય છે? ... ૫૨
- ૧૬૨૬ તાપસોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષી સુધી ખતાવ્યું છે, તો તામલી તાપસ કાળ કરીને ઈશાનેન્દ્ર કેમ બન્યા? ૫૨
- ૧૬૨૭ મોહનીય કર્મની ઉપશાંતિથી જાતિ સ્મરણજ્ઞાન થાય છે. જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનાં ક્ષયોપશમથી થાય છે, તો પછી મોહનીય કર્મનો તેની સાથે શો સંબંધ છે? ૫૨
- ૧૬૨૮ જીવનમાં જેણે નોંધપાત્ર પાપ નથી કર્યું તથા ધર્મકરણી પણ નથી કરી, એવી સામાન્ય વ્યક્તિના મરણ સમયે ક્ષણિક શુભ અધ્યવસાય આવે, તો તે મનુષ્ય શુભ ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે? ૫૩
- ૧૬૨૯ દેવ, નારકીનું અનુગામિક અવધિજ્ઞાન મધ્યગત છે કે અન્તઃગત છે? ... ૫૩
- ૧૬૩૦ આત્મા પ્રત્યેક પળે કર્મ પ્રદેશોનો બંધ કરે છે, તો તે કર્મના દૃષ્ટીયા સ્થૂલરૂપે આઠ કર્મોના આઠ મોટા વિભાગોમાં વિભાજિત થતાં હશે? ... ૫૩
- ૧૬૩૧ પરિપહ તથા ઉપસર્ગમાં શું અંતર છે? ૫૩
- ૧૬૩૨ અવધિ જ્ઞાનના આ ચાર ભેદોમાં શું અંતર છે? પ્રતિપાતિ, અપ્રતિપાતિ, અવસ્થિત અને અનવસ્થિત? ૫૪
- ૧૬૩૩ અણુવ્રત કે મહાવ્રત ધારણ કરવાથી માત્ર શુભ લાવનાનો જ લાભ મળે છે કે નિર્જરાનો પણ લાભ મળે છે? ૫૪
- ૧૬૩૪ જો સાધુ મીલના કપડાં પહેરે તો શું તેમને ચરખીની ક્રિયા લાગે છે? ૫૪
- ૧૬૩૫ સાધુએ સાધુ તથા સોડાનો ઉપયોગ કેમ ન કરવો જોઈએ? ૫૫
- ૧૬૩૬ પાણીયારાનું પાણી સચિત, અચિત કે મિશ્ર ગણવું? ધોવણુ તથા ગરમ પાણી કેટલા સમય પછી સચિત બની જાય છે? ... ૫૫
- ૧૬૩૭ સ્થાનકમાં ઉતરવાનો નિષેધ કઈ રીતે તથા ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ લાવનાઓ કઈ કઈ? ૫૫
- ૧૬૩૮ નવમા ગુણ સ્થાનમાં મોહનીય કર્મની ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય, ક્ષયોપશમ અથવા ઉપશમ કહ્યો છે, તથા દશમા ગુણસ્થાનમાં માયાવત્તીયા ક્રિયા કઈ અપેક્ષાએ કહેવામાં આવી છે? ૫૬
- ૧૬૩૯ બારમા દેવલોક સુધીના દેવોમાં તેજસ શરીરની અવગાહના આંગુલના અસંખ્યાતમા લાગની કહી છે, તેમાંથી કેઈ દેવ મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવીને પૂર્વ અનુરાગને કારણે સ્ત્રીની સાથે લોગ લોગવતો, મરીને એ જ સ્ત્રીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે કેવી રીતે સમજવું? ૫૬

- ૧૬૪૦ વાયુ કાયનો જીવ ઉપક્રમ વગર મરતો નથી એ કેવી રીતે ? ૫૭
- ૧૬૪૧ અવધિજ્ઞાની જ્યારે ક્ષેત્રથી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ પુદ્ગલોને જાણે છે ત્યારે કાળથી પંદર દિવસ સુધીની પુદ્ગલ-પર્યાયને જાણે છે તે તો આ પંદર દિવસો જૂતકાળના કે ભવિષ્યના ? ... ૫૭
- ૧૬૪૨ શું અકર્કશ વેદનીય કર્મ મિથ્યાત્વીઓ અંધે છે ? ૫૭
- ૧૬૪૩ ઉત્તરાધ્યયન અ. ૩૩ ગાથા ૨૪-૨૫ નો અર્થ શું છે ? ૫૭
- ૧૬૪૪ અભવ્ય, ઉપરની ઐવેયક સુધી જાય છે, એવું મૂળ પાઠમાં ક્યાં છે ? ૫૮
- ૧૬૪૫ ઇન્દ્ર, દેવદુષ્યને ફાડીને તીર્થંકરના ગળામાં નાખતા હશે, જેથી બંને તરફના ગુપ્ત અંગ ઢાંકેલા રહેતા હશે ? ૫૮
- ૧૬૪૬ શું બધા બાહર વાયુકાયમાં વૈક્રિય લખિધ હોય છે ? તથા શું એ જરૂરી છે કે, વાયુ વૈક્રિય વિના ન ચાલી શકે ? ૫૯
- ૧૬૪૭ સાધુઓના બાવન અનાચારોમાં પંદરમો અનાચાર આંગળી વગેરેથી મહાશય કરવાનો છે તો તે, લોજનની પહેલા સમજવું કે પછી ? ૫૯
- ૧૬૪૮ સમુચ્છિન્ન મનુષ્ય અપર્યાપ્તા જ હોય છે, છતાં પણ અનુયોગ દ્વારા સૂત્રમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે ભેદ કઈ અપેક્ષાએ કહ્યા છે ? ૫૯
- ૧૬૪૯ શ્રી પ્રાક્ષી અને સુંદરીની અવગાહના તથા તેમનું આયુષ્ય કેટલું હતું તેનું શાસ્ત્રીય પ્રમાણ બતાવશો ? ૬૦
- ૧૬૫૦ જે સમયે ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ વગેરે ૬૩ શલાકા મહાયુરુષોનો જન્મ થાય છે તે જ સમયે ઐરવત ક્ષેત્રમાં પણ જન્મ થાય છે શું ? ૬૦
- ૧૬૫૧ ચક્રવર્તીને કોઈના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય થાય છે કે સ્વયં પણ વૈરાગ્ય થાય છે ? ૬૦
- ૧૬૫૨ જેમ ભરતક્ષેત્રમાં ૧૦ અછેરા થયા તેમ ઇરિવત ક્ષેત્રમાં પણ થયા ? ૬૧
- ૧૬૫૩ જે મહિનાથ ભગવાનને સ્ત્રીવેદ હતું, તો પછી તેમને મહિનાથ કેમ કહ્યું ? શ્રી મહિકુમારી કેમ ન કહ્યું ? શું મહિનાથ કહેવાથી અસત્ય ન કહેવાય ? ... ૬૦
- ૧૬૫૪ જ્યારે કોણિકે શ્રેણિક મહારાજને બંધનમાં નાખ્યા, તે વખતે રાજ્ય-કર્મચારીઓએ કાંઈપણ કેમ ન કહ્યું ? ૬૧
- ૧૬૫૫ ચેત્તણા રાણીએ, ધર્મ રસિક હોવા છતાં, પણ દોહદ પૂરો કરવા માટે માંસ શા માટે ખાધું ? ૬૧

- ૧૬૫૬ ભ. મહાવીર સ્વામીએ નાલંદા પાઠામાં ૧૪ ચાતુર્માસ કર્યા તે ઉપરાઉપર કર્યા કે થોડા વર્ષના અંતરે કર્યા ? ૬૧
- ૧૬૫૭ વર્તમાન ચૌનીસીના બીજા તીર્થંકર અજીતનાથ લગવાનના ૨૦-૨૨ હજાર સાધુઓ અને ૪૦-૪૪ હજાર સાધ્વીઓ હતા, તે બંને સંખ્યામાંથી કઈ સંખ્યા સાચી સમજવી ? ૬૨
- ૧૬૫૮ કેવળી સાધુઓની સંખ્યાથી કેવળી સાધ્વીઓની સંખ્યા બમણી બતાવી છે, તે બમણીજ સંખ્યા હોય એવો કોઈ નિયમ છે ખરો ? ૬૨
- ૧૬૫૯ શું મગફળી કંદમૂળ છે ? બટાટા, સૂંઠ, ડુંગળી, હળદર વિ. કંદમૂળના ત્યાગવાળા ખાઈ શકે ? ૬૨
- ૧૬૬૦ બધા જીવો અનંતવાર ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયા, આ કથન શું વ્યવહાર-રાશીની અપેક્ષાએ કહ્યું છે ? ... ૬૩
- ૧૬૬૧ જેમણે સમકિતથી પતિત થઈને મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં વૈમાનિકથી વ્યતિરિક્ત આયુષ્ય ખાંધ્યું, તે શું તેઓ મૃત્યુ પ્રસંગે ચોક્કસ રીતે વિરાધક હોય છે ? ૬૩
- ૧૬૬૨ વિરાધકનો અર્થ શું મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ સમજવો ? ૬૩
- ૧૬૬૩ આહારક સમુદ્ધાત કરતી વખતે “ ક્ષાય કુશીલ ” અપ્રતિસેવી હોય છે કે પ્રતિસેવી ? ૬૩
- ૧૬૬૪ પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ભવ કહ્યા છે, તે તે માત્ર મનુષ્યના જ કે દેવ, મનુષ્ય મળીને ત્રણ ભવ કહ્યા છે ? ૬૪
- ૧૬૬૫ નિર્ગ્રન્થમાં છ લેશ્યાઓ દ્રવ્યથી છે કે ભાવથી ? ૬૪
- ૧૬૬૬ દુઃખ વિપાક અ. ૭ માં જે ધનવંતરી વૈદ્યનું વર્ણન આવેલું છે, તે શું આ જ ધનવંતરી છે કે જે લગવાન ધનવંતરી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ૬૫
- ૧૬૬૭ વર્તમાનમાં જે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની ઉપાસના કરવામાં આવે છે, તે શું પુષ્પચુલિકા સૂત્રમાં આવેલી લક્ષ્મી, ખુદ્ધિ વગેરે દેવીઓ જ છે કે તેઓ બીજી દેવીઓ છે ? ૬૫
- ૧૬૬૮ જોધપુર, બીકાનેર વગેરે મોટા શહેરોમાં ગિરાજતા મુનિઓ જેઓને સ્થંડિલ, ગોચરી વિ. માટે બહાર જવું પડે છે, તેઓને દરરોજ સમુચ્છિમનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે શું ? ૬૫
- ૧૬૬૯ ઉપવાસથી છઠ્ઠ, છઠ્ઠથી અઠમ અને અઠમથી ચાર ઉપવાસનું ફળ એમ અનુક્રમે કેટલા ગણુ ફળ મળે છે ? ૬૫

- ૧૬૭૦ ભ. અરિષ્ટનેમિ સમુદ્રવિજયના પુત્ર હતા, તેઓ જૈનહતા, છતાં પણ તેમના પરિવારમાં તથા ઉગ્રસેન પણ જૈન ન હતા, જો જૈન હતા, તો આ ઉચ્ચ કુલમાં માંસ મદિરા વિ.નું સેવન કેમ થતું હતું ? ૬૫
- ૧૬૭૧ જો રાજેમતીએ જ જૈનધર્મ પાછળથી સ્વીકાર્યો, તો પછી તે જૈન-પ્રવચ્ચા અંગીકાર કરવા કેમ તૈયાર થઈ ? તેને ઓધ કોણે આપ્યો હતો. ૬૬
- ૧૬૭૨ ઉગ્રસેન શ્રી કૃષ્ણના દાદા હતા, તો પછી રાજેમતી અને નેમનાથની સગાઈ કેવી રીતે થઈ ? ૬૬
- ૧૬૭૩ સમ્યગ્દષ્ટિ નરકમાં જાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વ આવે છે કે નહિ ? ૬૭
- ૧૬૭૪ મન જીવ છે કે અજીવ ? જે સમયે આત્મા મોક્ષમાં જાય છે તે સમયે મન સાથે જાય છે કે નહિ ? ૬૭
- ૧૬૭૫ અહીં દ્વીપના ૧૫ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રમાં ૧૭૦ વિજય કઈ કઈ છે ? તથા વિજય કેને કહે છે ? ૬૭
- ૧૬૭૬ સાતમી નરકને પર્યાપ્ત જીવ મિથ્યાત્વી હોય છે કે અપર્યાપ્ત જીવ મિથ્યાત્વી હોય છે ? ૬૭
- ૧૬૭૭ ભ. ગહાવીરનું શાસન જો ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે, તો ૨૧ હજાર વર્ષનો પાંચમો આરો જ છે, છતાં ચોથા આરામાં પણ શાસન ચાલ્યું હતું, તેથી આ આરો વધારે થયો કે નહિ ? ૬૭
- ૧૬૭૮ ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ વિ. જન્મતી વખતે જ્ઞાનવાળા હોય છે કે નહિ ? જો હોય છે તો તેઓ કેટલા જ્ઞાન લઈને આવે છે ? ૬૮
- ૧૬૭૯ શું પત્થરના ટુકડામાં પૃથ્વીકાયના જીવ જન્મ મરણ કરે છે ? જો કરે છે તો પત્થરોમાં થતી હાનિ-વૃદ્ધિ કેમ દેખાતી નથી ? ૬૮
- ૧૬૮૦ એક સ્તવનમાં શ્રી સીમંધર સ્વામીને માટે કહ્યું છે કે, “ ૧૭ મા તીર્થંકરના સમયમાં જન્મ્યા, ૨૦ મા તીર્થંકરના સમયમાં દીક્ષા લીધી અને ભવિષ્યની ચોવીસીના ૭ મા તીર્થંકરના સમયમાં મોક્ષ જશે, આનો અર્થ સમજાતો નથી. ૬૮
- ૧૬૮૧ પુન્ય અને ધર્મમાં શું અંતર છે ? સાધુને આપવામાં પુન્ય છે કે ધર્મ ? ૬૮
- ૧૬૮૨ ચાર જ્ઞાનના ધારણ કરનાર તથા ચૌદ પૂર્વી નરકમાં કેમ જાય છે ? ૬૮
- ૧૬૮૩ ભ. ઋષભદેવના જીવે ધના સાર્થવાહના ભવમાં યુગલિયા મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું. તો તે આયુષ્ય સમકિત અવસ્થામાં બાંધ્યું કે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં ? ૬૯
- ૧૬૮૪ ચોથો આરો દુષમ-સુષમ કેમ કહ્યો છે ? ૬૯

- ૧૬૮૫ નરક વગેરે ૨૪ દંડકની પ્રપણા કેમ કરી? ૬૬
- ૧૬૮૬ સાધુએ ગૃહસ્થ પાસે યાચના કરીને, અઢારે પ્રકારનાં સ્થાન લેવાનું ક્યાં બતાવ્યું છે? તથા તે અઢાર સ્થાન ક્યા છે? ૬૬
- ૧૬૮૭ અઢાર પ્રકારની લીપીઓ કઈ કઈ કહી છે? ૬૬
- ૧૬૮૮ વિષય તથા વિકારમાં શું અંતર છે? ૭૦
- ૧૬૮૯ સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યા મોહનીય કેને કહે છે? તથા તેમને મોહનીય કેમ કહ્યું છે? ૭૦
- ૧૬૯૦ પચીસ બોલના થોકડાનો અલ્પ બહુત્વ ક્યા પ્રકારે છે? ... ૭૦
- ૧૬૯૧ એવો ઉલ્લેખ ક્યા શાસ્ત્રમાં છે કે ગૃહસ્થના ઘરમાં સાધુ કોઈ પણ સંકેત કર્યા વગર જાય? ૭૦
- ૧૬૯૨ એક પ્રાણીના વધનો ત્યાગ મૂળ ગુણમાં ગણાય છે કે ઉત્તર ગુણમાં? ૭૧
- ૧૬૯૩ શું કર્મ ગ્રન્થમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે, સુખવસ્ત્રિકા વગર વાયુકાયના જીવોની રક્ષા થઈ શકતી નથી? ... ૭૧
- ૧૬૯૪ નયુસકનો આહાર ૨૪ કવલ પ્રમાણ માન્યો છે, શું નયુસકને શાસ્ત્રીય આધારથી દીક્ષા આપી શકાય છે? અને જો નહિ; તો માંડલાના દોષમાં તેનો ઉલ્લેખ કેમ કર્યો છે? ૭૧
- ૧૬૯૫ ચાતુર્માસમાં ખીજ ગામના આહાર-પાણી કરવાથી, તે ગામમાં ચાતુર્માસ ઉપરાંત ત્યાં રહી શકે છે શું? જ્યાં સ્થિરવાસી ન હોય? ૭૧
- ૧૬૯૬ શું સ્થિરવાસ રહેવામાં ઉંમરનો કાયદો છે? શું સ્થિરવાસનો અર્થ મર્યાદાથી વધારે રહેવું, એવો થાય છે? ૭૨
- ૧૬૯૭ પૃથ્વી અને પાણીથી નીકળેલ એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટા ચાર, વનસ્પતિથી નીકળેલ છ, જ્યોતિષીથી નીકળેલ દશ તથા જ્યોતિષીની દેવીથી નીકળેલ ૨૦ સિદ્ધ થાય, તો આ કેવી રીતે? ૭૨
- ૧૬૯૮ સમકિત આબ્યા પછી, તીર્થંકરોના કેટલા ભવ થયા? કોઈ ૧૩૮, કોઈ ૧૩૩ તથા કોઈ ૧૨૮ ભવ કહે છે, તો તે કેવી રીતે? ૭૨
- ૧૬૯૯ કેટલા તીર્થંકરોએ કેટલી કેટલી તપસ્યા કરીને, દીક્ષા ધારણ કરી? કેટલા તીર્થંકરોએ આહાર કરતાં દીક્ષા ધારણ કરી? ૭૨
- ૧૭૦૦ સાધુએ મચ્છરદાની ખાંધવી, એ શું શાસ્ત્ર-સંમત છે? ૭૨
- ૧૭૦૧ શું, સાધુ હોસ્પીટલમાં એકસરે લેવડાવી શકે છે? ૭૩
- ૧૭૦૨ ઉદ્દાયન રાજ્યે પુત્રને રાજ્ય ન આપતાં, ભાણેજને રાજ્ય આપ્યું, તો તેનું કારણ શું હતું? ૭૩

- ૧૭૦૩ જ્યારે ભ. ઋષભદેવનો જન્મ થયો ત્યારે મરુદેવી માતાની ઉંમર કેટલી હતી? તથા જંબુદ્વીપ પત્નિમાં વર્ણવેલા ૪૯, ૫૯ તથા ૬૯ આંકડાનો શો આશય સમજવો ? ૭૩
- ૧૭૦૪ નિષેધનું પ્રાયશ્ચિત કેવી રીતે આવે છે ? ૭૪
- ૧૭૦૫ મરુદેવી માતાના આયુષ્ય બાબતમાં શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ કયાં છે ? ૭૫
- ૧૭૦૬ આજકાલ વ્યાખ્યાનમાં “ ખમ્મા, ખમ્મા ”, “ તકત્ ધન્યવાણી ” વગેરે બોલે છે, તો શું આગમમાં આવો ઉલ્લેખ છે કે પછી નવી પરિપાટી સમજવી ? ૭૫
- ૧૭૦૭ શું, ભગવાન માંગલિક કરમાવતા હતા ? જો નહિ, તો આ પરિપાટી ક્યારથી શરુ થઈ ? ... ૭૫
- ૧૭૦૮ સુવિધિનાથને પુષ્પદંત કેમ કહે છે ? ૭૫
- ૧૭૦૯ સુબાહુકુમારનો લોચ કરતી વખતે, હજીમે મોઢાપર કપડું બાંધ્યું, તો તેનું કારણ શું સમજવું ? ૭૬
- ૧૭૧૦ જ્યારે સુબાહુકુમારે દીક્ષાની આજ્ઞા માગી, ત્યારે તેમની માતા અચેત થઈ, પછી સચેત થઈ. આ અચેત અવસ્થામાં સચેત અવસ્થાની અપેક્ષાએ વધારે સુખ માન્યું, તેનું કારણ શું હતું ? ૭૬
- ૧૭૧૧ જ્યારે સુબાહુકુમાર દીક્ષા માટે રવાના થયા, તો આબુબાબુ ચમર વીંઝનારી તરુણીઓ કેમ હતી ? શું સંયમ અર્થાંઓને માટે આ ઉચિત કહી શકાય ? ૭૬
- ૧૭૧૨ સુબાહુકુમારનો સંથારો સ્ત્રીજયા પછી સાધુઓએ આવીને ભગવાનને ખબર આપ્યા, ત્યારે સંથારો કરનારે ભગવાન અથવા ગણધરોની પાસે જ સંથારો કેમ ન કર્યો ? ૭૬
- ૧૭૧૩ આઠમ, ચૌદશે લીલોતરી વિ.નો ત્યાગ હોય, તથા ક્યારેક આ તીથીઓ વધી જાય, તો પચખાણુ કઈ તીથીના માનવા યોગ્ય છે ? ૭૭
- ૧૭૧૪ કોઈ કોઈ ભાઈ એવો પ્રશ્ન કરે છે કે, તમારો મત (સ્થાનકવાસી) લોકાશાહથી શરુ થયો, પહેલા ન હતો. તેનો પ્રત્યુત્તર શો છે ? ૭૭
- ૧૭૧૫ દક્ષિણની હવા તો સારી લાગે છે, છતાં તેને ખરાબ અને હલકી કેમ બતાવી છે ? ૭૭
- ૧૭૧૬ તીર્થકરોના સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા વિ.ની ગણતરી કરવામાં આવી છે, તો આજે ગણતરી કેમ કરવામાં આવતી નથી ? ૭૭
- ૧૭૧૭ કયાંક કયાંક સાધુઓને ભગવાન કદ્યા છે, તો તે કયા કારણથી ? ૭૭

- ૧૭૧૮ પૂજુ', નમન કરવું, તથા વાંદવું, આ શબ્દના અર્થમાં શું અંતર છે? અથવા એ ત્રણેયને એક જ અર્થવાળા સમજવા? ૭૮
- ૧૭૧૯ ઉપવાસનો અર્થ શું ભૂખ્યા રહેવાનો જ છે? ૭૮
- ૧૭૨૦ સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચૈત્યા ચક્રવર્તી સનતકુમાર મોક્ષમાં ગયા એવો ઉદ્દેશ છે, જ્યારે આવશ્યક નિર્ચુક્રિતમાં ત્રીજા દેવલોકે ગયા એમ લખ્યું છે, તો આ કેવી રીતે? ૭૮
- ૧૭૨૧ આવશ્યક નિર્ચુક્રિતમાં મલિલાતાથ ભગવાનના કેવળજ્ઞાન, દીક્ષા એ બે કલ્યાણક માગશર શુદ્ધ ૧૧ ના બતાવ્યા છે, જ્યારે જ્ઞાતા અ ૮ માં પોશ શુદ્ધ ૧૧ બતાવેલ છે, તો તેમાં સાચું શું છે? ૭૯
- ૧૭૨૨ આવશ્યક નિર્ચુક્રિતમાં એવું લખ્યું છે કે, સાધુ પંચકમાં કાળ કરે, તો પાંચ પુતળા બનાવીને સાધુ સાથે બાળવા, શું આ બરાબર છે? ૭૯
- ૧૭૨૩ એક ભવમાં એક જીવને ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક લાખ (૨ થી ૯ લાખ) પુત્ર થઈ શકે છે, એવું જે ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે તે શું બરાબર છે? ૭૯
- ૧૭૨૪ ધર્મવૃદ્ધિ માટે ચક્રવર્તીના સૈન્યનો નાશ કરી દે, તથા લખ્ધિ ફેરવે, તે શું બરાબર છે? ૭૯
- ૧૭૨૫ પ્રજ્ઞાપના, ભગવતી વગેરેમાં પાંચ સ્થાવર કાયને પ્રથમ ગુણુસ્થાનકમાં તથા મિથ્યાત્વી માન્યા છે, જ્યારે કર્મ ગ્રંથમાં પહેલા બે ગુણુસ્થાન માન્યા છે. આવો વિરોધાભાસ શાથી? ૭૯
- ૧૭૨૬ ગુપ્તિ ઉત્સર્ગ માર્ગ તથા સમિતિ અપવાદ માર્ગ છે, શું આ માન્યતા બરાબર છે? ૭૯
- ૧૭૨૭ મુશીબતના સમયે પ્રતિસેવના કરવામાં આવે તેને અપવાદ કહે, સમિતિને પણ પ્રતિસેવના માનવી પડશે, આ કઈ રીતે સંગત થશે? ૮૦
- ૧૭૨૮ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી આધ્યાત્મિકતાના ચરમ શિખર પર પહોંચેલા સાધક હતા. એ શું બરોબર છે? ૮૦
- ૧૭૨૯ સ્થાનકવાસી જૈન પરંપરામાં મૂલ આગમો ઉપરાંત તેના ઉપર રચેલી નિર્ચુક્રિત, ભાષ્ય, ચૂલ્હિ, ટીકા અવચુરી વગેરે પ્રામાણિક માનવામાં આવતા નથી, તેનું શું કારણ? ૮૧
- ૧૭૩૦ જે કોઈ એમ લખે કે, “ નિશિથ સૂત્ર જેમ મહાન છે. ” તે જ પ્રમાણે તેનાં ભાષ્ય અને ચૂલ્હિ પણ મહાન છે. શું આ વાત બરાબર છે? ૮૩
- ૧૭૩૧ છેદ સૂત્રોનો પોતાનો મૂળ ગ્રંથ પણ ભાષ્ય અને ચૂલ્હિ વિના યથાર્થ રીતે સમજવામાં આવી શકતો નથી, શું આ હુકીકત બરાબર છે? ૮૩

- ૧૭૩૨ છ છેદ સૂત્રોની ગુપ્તતા માનનાર શું ખોટા ખ્યાલવાળા છે? ૮૪
- ૧૭૩૩ શું સાધુમાર્ગી માન્યતા એવી છે કે “ જે ઉત્સર્ગમાં પ્રતિવિધ છે તે બધાં કારણ ઉત્પન્ન થતાં, કલ્પનીય (આદ્ય) છે, આવી માન્યતાનો સ્થાનકવાસીઓએ પ્રચાર કરવો એ શું સંગત છે? ૮૫
- ૧૭૩૪ “ કોઈ મહત્વપૂર્ણ સ્થિતિ ન હોય, મૃત્યુ તરફ જવામાં સમાધિ ભાવનો ભંગ થાય છે, જીવનના બચાવમાં કાંઈક વિશેષ ધર્માધન સંભવિત હોય તો સાધકને માટે જીવતા રહેવું શ્રેયસ્કર છે. ” શું આ કથન સિદ્ધાન્ત-અનુકૂળ છે? ૮૬
- ૧૭૩૫ પ્રભાવક ગ્રથોના અધ્યયન તથા ચારિત્રની રક્ષા માટે અકલ્પનીય આહાર કરવામાં આવે તો તે શુદ્ધ જ છે, શું? ... ૮૬
- ૧૭૩૬ બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાન વિગેરેને માટે ભીક્ષાની ખૂબ આવશ્યકતા હોય, તો પણ ઉચિત યત્નાપૂર્વક (કાંબલ એાઢીને) વરસાદમાં ગમનાગમન કરી શકાય છે? ૮૭
- ૧૭૩૭ જેણે સંથારો કર્યો છે એવા ભિક્ષુને અસમાધિભાવ થઈ જવાથી, જે તેઓ સ્થિર ચિત્ત ન રહે અને આહારપાણી માગે, તો તેને અવશ્ય આપવાં જોઈ એ શું? ... ૮૭
- ૧૭૩૮ પૂ. શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજે, તેમના શિષ્ય સંથારો લઈને ડગી ગયા, તો તેમને આહાર પાણી કેમ ન લાવી આપ્યા? ૮૮
- ૧૭૩૯ પ્રસંગ આવતાં શાસ્ત્રને અનુકૂળ જે મુનિ નાવમાં બેસે છે, નદી ઉતરે છે, વૃક્ષાદિનો સહારો લે છે, તેમને શું કોઈ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત નથી આવતું? ૮૮
- ૧૭૪૦ શું સમય આવ્યે અસત્ય બોલી શકાય છે? ‘જાણું વા, જો જાણુંતિ વચ્ચેજી’નો અર્થ શો છે? ૮૯
- ૧૭૪૧ ગણધર કૃત સૂત્રોના આધારથી અલ્પ બુદ્ધિવાળા, વિશાળ બુદ્ધિવાળા આચાર્યે કહેલી બાબતોની આલોચના કરી શકે છે? ... ૯૩
- ૧૭૪૨ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મ. સા. તેમજ બીજા મુનિઓએ સંથારાથી વિચલિત થયેલા તે મુનિ પર બળાત્કાર પણ ન કર્યો તેમજ તે મુનિ સાથેનો સંબંધ પણ વિરહેદ ન કર્યો, આનું રહસ્ય શું? ... ૯૪
- ૧૭૪૩ સંથારો છોડનાર મુનિને ગણથી ગુદા ન કરવા, પરંતુ અગ્લાન ભાવે તેમની સેવા કરવી, તેનું તાત્વિક કારણ બતાવશો? ... ૯૫

- ૧૭૪૪ જો કોઈ મુનિ વિહાર કરતાં ખાઠા વગેરે કોઈ વિષમ સ્થાનમાં ઉપ-
યોગ રાખવા છતાં પણ પડી જાય, તો તેણે શાસ્ત્રાનુસાર શું કરવું
જોઈએ ? ૯૫
- ૧૭૪૫ પોતાને માટે અથવા બીજાને માટે જીહું યોદ્ધી શકાય છે, તો આનું
રહસ્ય શું ? ૯૬
- ૧૭૪૬ જેમાં હિંસાદિની પ્રવૃત્તિ ન હોય, એવા બધા અપવાદો શું અપનાવી
શકાય ? ૯૬
- ૧૭૪૭ નવ કલ્પી વિહારી મુનિઓને યોછામાં યોછા એક મહિનામાં એ
તથા એક વર્ષમાં નવ વિહાર કરવાં જ પડે છે, તેનું ઉલ્લાંઘન કરે
તો સખલ દોષ કેવી રીતે ? ૯૭
- ૧૭૪૮ અલ્પ પાપ અને બહુ નિર્જરા કેવી રીતે ? ૯૮
- ૧૭૪૯ અણુ વ્રતો વગર પણ ગુણવ્રત તથા શિક્ષાવ્રત હોય છે ? ૯૮
- ૧૭૫૦ ભગવતી શ. ટ. ઉ. પમાં કર્મદાનોનો જે અર્થ શ્રી અભયદેવસુરિએ
ટીકામાં કર્યો છે તે પ્રાચીન પરંપરા સાથે સંગત છે ? ૯૮
- ૧૭૫૧ અંતર દ્વીપાના પર્વતોની દાઢાઓનો ઉલ્લેખ શું સૂત્રોના મૂળપાઠમાં છે ? ૯૮
- ૧૭૫૨ સમ્યગ્ દષ્ટિ મનુષ્ય તથા તીર્થંચ સમ્યગ્ દષ્ટિપણામાં વૈમાનિક સિવાય
અન્ય આયુષ્ય ખાંધતા નથી, એ કેવી રીતે ? ૯૯
- ૧૭૫૩ સંઘ વગેરે કાર્યો માટે હિંસા કરવામાં તથા જીવરક્ષા અર્થે જીહું
બોલવામાં અપવાદ કેવી રીતે ? ૧૦૦
- ૧૭૫૪ સંસી તીર્થંચ તથા મનુષ્યના આઠેય ભવ સળંગ હોઈ શકે છે ? ૧૦૦
- ૧૭૫૫ પંચેન્દ્રિય ૭-૮ તથા ૧૫ ભવ વધારેમાં વધારે કરી શકે છે, તે શું
શાસ્ત્ર-સંગત છે ? ૧૦૦
- ૧૭૫૬ કિસમિસ સચિત છે કે અચિત છે ? ૧૦૧
- ૧૭૫૭ કેળાંમાં બીજ તથા જીવની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે છે ? ૧૦૧
- ૧૭૫૮ મુનિએ એક પાત્ર રાખવું એ શું શાસ્ત્રોક્ત રીતે બરાબર છે ? ૧૦૩
- ૧૭૫૯ સૂક્ષ્મ અપકાય હમેશાં વરસતી હોય છે, તો રાત્રીએ પણ મુનિએ
અછાયામાં પૂંજવું જોઈએ કે નહિ ? ૧૦૩
- ૧૭૬૦ ૨૮ લખિધઓના વિસ્તૃત ખુલાસા કયા પ્રકારના છે ? ૧૦૪
- ૧૭૬૧ જે જીવે કર્મભૂમિના મનુષ્યનું અથવા તીર્થંચનું આયુષ્ય ખાંધી લીધું
હોય તો શું તેને એ જ ભવમાં ક્ષાયિક સમકિત થઈ શકે છે ? ૧૦૪
- ૧૭૬૨ સત્યવ્રતી હરિશ્ચંદ્ર મૃત્યુ પામીને કયાં ગયા ? ૧૦૪
- ૧૭૬૩ શું તીર્થંકરોને પૂર્વનું જ્ઞાન હોય છે ? ૧૦૪
- ૧૭૬૪ જંબુદ્વીપમાં કેટલા તીર્થંકરોના જન્મ એક સાથે થાય છે ? ૧૦૪

- ૧૭૬૫ ક્રમાડવાળા મકાનમાં સાધુએ ઉતરવું નહિ એવું શું ધ્વનિત થાય છે ?.... ૧૦૪
- ૧૭૬૬ આ અવસર્પિણીના છઠ્ઠા આરાના અંત સમયે શું શત્રુજય પર્વત રહેશે ? કારણ કે “શત્રુજય મહાત્મ્ય”માં તેને શાશ્વત બતાવ્યો છે. ૧૦૫
- ૧૭૬૭ કૃત્રિમ વસ્તુની સ્થિતિ સંખ્યાતા કાળની બતાવેલ છે, છતાં ટીકાકારે અષ્ટાપદ પર્વત પર ભરત મહારાજાએ કરેલાં ળિંબ શ્રી ગૌતમ સ્વામીના સમય સુધી વિદ્યમાન રહેશે એમ કહેલ છે, તો તે કેવી રીતે ? ૧૦૫
- ૧૭૬૮ ઉપાશ્રયમાં પીપળો ઉગે તો ઉખાડી નાંખવો, ભમરા, મધમાખીના જાળાં હઠાવવા વગેરે બૃહદ કલ્પના ચૂણીકતાંનિ ભત સાવધ તથા સૂત્ર વિરૂદ્ધ છે કે નહિ ? ૧૦૫
- ૧૭૬૯ જિન કલ્પિને કેટલા જ્ઞાન થઈ શકે છે ? શું તેમને કેવળજ્ઞાન-દર્શન થઈ શકે છે ? ૧૦૫
- ૧૭૭૦ શું ચકવર્તિની જેમ વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવની સેવા પણુ દેવ કરે છે ? ૧૦૫
- ૧૭૭૧ ચૌદાગિયામાં વર્ણવેલ નવમલ્લિ, નવલચ્છી એ રાજાઓ ક્યાંના હતા ? તથા એમના આ નામો કેમ પડયા ? ૧૦૬
- ૧૭૭૨ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને ૭૨ વર્ષની ઉંમરમાં વૃદ્ધત્વ આન્યું કે નહિ ? ૧૦૬
- ૧૭૭૩ “વૈશ્રમણ્યકુમાર દેવતા દાન દેવામાં શુરા” એમ કેમ કહેવાય છે ?” ૧૦૬
- ૧૭૭૪ જ્ઞાતાસૂત્ર અ. ૧ મુજબ, મેઘકુમારે આઠ રાજ્યકન્યા સાથે લગ્ન કર્યું તો શું, આથી વ્રત ખંડિત થતું નથી ? ૧૦૬
- ૧૭૭૫ દીક્ષાલિપેક પ્રસંગે જે જે લાખ સોનૈયા ધર્મ સામગ્રી લાવનારને તથા એક લાખ સોનૈયા હામને આપ્યા, તો આ ધન અભયદાન વગેરેમાં કેમ ન વાપર્યું ? ૧૦૬
- ૧૭૭૬ દેવતા, નિદ્રા લે છે શું ? ૧૦૬
- ૧૭૭૭ દેવતાઓને ભૂખ ક્યારે લાગે છે ? તથા તેઓ શું ખાય છે ? ૧૦૬
- ૧૭૭૮ અષાઠ શુદ્ધિ ૧૧ને દેવપોઠી અગિયારસ તથા કારતક શુદ્ધિ ૧૧ને દેવગીઠી અગિયારસ કહે છે, તો શું દેવ સુવે-ઉઠે છે ? ૧૦૭
- ૧૭૭૯ ગોપીચંદ, ભવૃંહરિ ક્યારે અને ક્યાં થયા ? તેઓ અમર કેમ કહેવાયા ? ૧૦૭
- ૧૭૮૦ જ્ઞાનમાં ખીલા ખોડવાથી તથા પગમાં ખીર રાંધવાથી મહાવીર સ્વામીને પીડા થઈ હશે, તો શું પગમાં ફેલલા પડયા ? તથા શ્રવણશક્તિમાં હાનિ આવી ? ૧૦૭
- ૧૭૮૧ “કોટુચ્ચિક પુરૂષ” નોકરને સમજવા કે સગા-સંબંધીઓને ? શાસ્ત્રમાં અનેક જગ્યાએ આ શબ્દ આવેલો છે. ૧૦૭

૧૭૮૨ 'ધલ્લિશેઠ' કોને કહે છે ?	૧૦૭
૧૭૮૩ છ પુરૂષોએ ખાંધેલું દોરડું પણ અર્બુનમાળી ન તોડી શક્યો, ન્યારે કે તે વજ્ર ઋષભનારાય સંઘઘણવાળો હતો ?	૧૦૭
૧૭૮૪ શ્રી મલ્લિનાથ ભગવાને સુવર્ણ પ્રતિમામાં કવલ (કોળિયા) નાંખીને સમુદ્ધિમ જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ હિંસાનું કાર્ય કેમ કર્યું ?	૧૦૭
૧૭૮૫ “વર્ષધર” કોને કહે છે ?	૧૦૮
૧૭૮૬ તીર્થંકરની ઉંમર પૂરા વર્ષોની બતાવી, તો શું મહિના કે દિવસો ઓછાવતા હોતા નથી ?	૧૦૮
૧૭૮૭ રચણાદેવીએ માકંડી પુત્ર જિનરક્ષિત અને જિનપાલની સાથે ભોગ ભોગવ્યા, એ કેમ બની શકે ?	૧૦૮
૧૭૮૮ જિનરક્ષિત જિનપાલ વધસ્થાનમાં શૂળી પર ચડ્યા પછી એટલા દિવસ સુધી તેઓ જીવતા કેમ રહ્યાં ?	૧૦૮
૧૭૮૯ બાહુબલિજીએ કેટલા મહિનાની તપશ્ચર્યા કરી ?	૧૦૮
૧૭૯૦ સુકુમાલિકા સાંધ્વી કાળધર્મ પામીને બીજા દેવલોકમાં કેમ ઉત્પન્ન થઈ ? ન્યારે વિરાધક આત્મા ઉત્કૃષ્ટ પ્રથમ દેવલોક સુધી જાય છે ?	...	૧૦૮
૧૭૯૧ દ્રૌપદીને કૃષ્ણ મહારાજ ઘાતકી ખંડમાંથી લવણ સમુદ્રમાં લાવ્યા, તો તે પોતાના બળ વડે કે દેવની સહાય વડે ?	૧૦૯
૧૭૯૨ ધન્ના સાર્થવાહે સુષમા દારિકાનું માંસ તથા રૂઘિર પકાવીને ખાધું, ત્યારબાદ પ્રવર્જિત થઈને ૧૧ અંગના જ્ઞાતા બન્યા અને પ્રથમ દેવલોકમાં ગયા, એ કેવી રીતે ?	૧૦૯
૧૭૯૩ વાસુદેવની જેમ શું, શ્રેણિક મહારાજ પણ નિદાન (નિયાણું) કરીને આવ્યા હતા ?	...	૧૦૯
૧૭૯૪ દેવ વડે શરીરના ટુકડે ટુકડા કરવા છતાં પણ કામદેવનું શરીર કેવી રીતે જોડાઈ ગયું ?	...	૧૦૯
૧૭૯૫ મહાશતક શ્રાવકે ગૌતમ સ્વામીને શ્રમણ ભગવંત કેમ કહ્યું કે ન્યારે તેઓ કેવળજ્ઞાની ન હતા ?	૧૧૦
૧૭૯૬ આનંદ શ્રાવકને અવધિજ્ઞાનનો પરિષદ કેમ કહ્યો ?	૧૧૦
૧૭૯૭ બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તિએ પોતાના પૂર્વના પાંચ ભવ કેવી રીતે જાણ્યા ?	૧૧૦
૧૭૯૮ શું, જાતિસ્મરણ પણ જ્ઞાન જ હોય છે ?	૧૧૦
૧૭૯૯ ગૌચરીના દોષોમાંથી મૂળદોષો કયા સમજવા ?	૧૧૦
૧૮૦૦ જે સાધુ દોષો વારંવાર લગાડતા હોય તથા મૂળ ગુણોની વિરાધના થઈ રહી હોય, આવી સ્થિતિમાં આરાધના માટે શું કરવું જોઈએ ?	૧૧૦
૧૮૦૧ વારંવાર જવા છતાં પણ જેનું ઘર અસૂઝતું થતું હોય તેવી વ્યક્તિ સાથે વાત કરવી જોઈએ કે નહિ ?	૧૧૦

- ૧૮૦૨ શંખશ્રાવકને પહેલા તો પૌષધ કરવાના ભાવ ન હતા, છતાં, તેમણે પૌષધ કર્યો, તો શું, તેમને નિયમ ન હતો ? ૧૧૧
- ૧૮૦૩ પાંચ પ્રકારની નિંદ્રાઓ સર્વઘાતી કર્મના લેહમાં કેમ લેવામાં આવી છે ? ... ૧૧૨
- ૧૮૦૪ આત્મામાં સ્વાભાવિક તેમજ વૈભાવિક નામના પોતાના બે ગુણો છે શું ? ૧૧૨
- ૧૮૦૫ જ્યારે પરમાણું પુદ્ગલોમાં ચાર મૂળ સ્પર્શ જ હોય છે, તો તેનાથી બનેલા સ્કંધમાં આઠ સ્પર્શ કેવી રીતે હોઈ શકે ? ૧૧૨
- ૧૮૦૬ પાંચ ભાવોમાં ક્યેય (ધ્યાન કરવા યોગ્ય) રૂપ કયું છે ? ૧૧૨
- ૧૮૦૭ અર્થ અવગ્રહ અને વ્યંજન અવગ્રહ કેવી રીતે ? ૧૧૨
- ૧૮૦૮ પાંચેય ઈન્દ્રિયોના સામાન્ય જ્ઞાનને દર્શન કહે છે, આ જ્ઞાનને મતિશ્રુતની જેમ એક સાથે ગ્રહણ ન કરતાં ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન એવા લેહો કેમ કર્યા ? ... ૧૧૨
- ૧૮૦૯ પારિણામિક ભાવ ત્રૈકાલિક છે, છતાં જે ભવ્યત્વ બધા જીવોમાં ત્રિકાલિક નથી, તો તેને ત્રૈકાલિક કેમ કહ્યાં ? ૧૧૩
- ૧૮૧૦ શું, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પણ સમક્ષિત લઈને પરભવથી આવે છે ? ૧૧૩
- ૧૮૧૧ કોઈ મુનિ ગૌચરી ગયા, ત્યાં અકૃત્ય સ્થાનકનું સેવન થાય, તો પ્રાયશ્ચિત આવે છે શું ? ૧૧૩
- ૧૮૧૨ જે ક્ષેત્રમાં કોઈ મુનિએ આતુર્માસ કર્યું હોય, ત્યાં ફરીથી કેટલા સમય પછી આવી શકાય છે ? ૧૧૪
- ૧૮૧૩ લોકાંતિક વગેરે દેવોનો પરિવાર કેટલો ? ૧૧૪
- ૧૮૧૪ કૃષ્ણલેશી ક્રિયાવાદી જીવ મનુષ્ય સિવાય અન્ય ત્રણ ગતિઓનું આયુષ્ય કેમ નથી બાંધતા ? ... ૧૧૪
- ૧૮૧૫ પાંચ સ્થાવર તથા ત્રણ વિકલેન્દ્રિયના સમવસરણ કેટલા છે ? ૧૧૫
- ૧૮૧૬ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે પહેલા સાતમી નરકનું, પછી ત્રીજી નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું, એ કેવી રીતે ? ૧૧૫
- ૧૮૧૭ આકર્ષ કેને કહે છે ? ૧૧૫
- ૧૮૧૮ સંયમ સ્થાન અને ચારિત્ર પર્યાવમાં શું અંતર છે ? ૧૧૬
- ૧૮૧૯ ક્ષાય-કુશીલ, પુલાક, બકુશ તેમજ પ્રતિસેવના-કુશીલ, એમાંથી કોણ તીર્થમાં જ હોય છે ? ૧૧૬
- ૧૮૨૦ અધ્યવસાય અને પર્યાવમાં શું અંતર છે ? ૧૧૬
- ૧૮૨૧ અધ્યવસાય, લેશ્યા, પરિણામ તથા ધ્યાન, એમાં શું અંતર છે ? તેનો ખુલાસો કરશો ? ૧૧૭
- ૧૮૨૨ જ્યોતિષીઓના ચાર ક્ષેત્ર કયા કયા છે ? ૧૧૭

- ૧૮૨૩ ઢાળ, ચોપાઈ (રાસ) સ્તવન વગેરે ક્લિષ્ઠી રાગોમાં તથા મોહક શબ્દોથી બનાવે તેમને દોષ કે પ્રાયશ્ચિત આવે? કે નહિ? ૧૧૭
- ૧૮૨૪ જે કોઈ સાધુ-સાધ્વી પોતાની ઉપધિ સ્થિરવાસ રહેલા સાધુ-સાધ્વીને સોંપીને વિહાર કરે તથા આવીને સ્થિરવાસવાળાના શય્યાતરના ઘર સ્પર્શી શકે છે કે નહિ? ૧૧૭
- ૧૮૨૫ શું વૈક્રિય શરીરથી આંસુ આવે છે? તથા શું અપ્રમત્તને આર્તધ્યાન થવાનો સંભવ છે? ૧૧૮
- ૧૮૨૬ શું અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ સ્થાવરનાલિ દેખે છે? ૧૧૮
- ૧૮૨૭ જે સાધુ-સાધ્વીના હાથથી દિવસમાં બે ચાર વાર પુસ્તક, પેન્સીલ વગેરે પડી બચ તો અચનાતું પ્રાયશ્ચિત એક જ વાર લેવાય કે જેટલી વાર પડે એટલી વાર લેવાય? ૧૧૮
- ૧૮૨૮ શું શંગારેલા કેરાં સાધુ લઈ શકે છે? ૧૧૮
- ૧૮૨૯ ગરમ પાણીમાં રાખેલી અથવા ચુલા પર થોડા વખત માટે રાખેલી દ્રાક્ષનું સંઘતું સાધુને માટે લોભ્ય છે કે નહિ? ૧૧૮
- ૧૮૩૦ ચોપલામાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીજી મહારાજની લબ્ધિ છે, વગેરે વાક્ય લખવું ઉચિત છે કે નહીં? ૧૧૮
- ૧૮૩૧ ૧૦ પ્રકારના મિથ્યાત્વમાં ધર્મને અધર્મ માનવામાં તથા મોક્ષમાર્ગને સંસાર માર્ગ માનવામાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે, તો ધર્મ તથા મોક્ષમાર્ગમાં શું અંતર છે? ૧૧૯
- ૧૮૩૨ શ્રાવકના ૧૨૪ અતિચાર કયા છે? ૧૧૯
- ૧૮૩૩ શું પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રમાં જિનકલ્પ હોય છે? ૧૧૯
- ૧૮૩૪ નિર્ઘ્રંથ તથા સ્નાતકના પર્યાવ સરખા હોવા છતાં પણ તેમનામાં વર્ધમાન પરિણામ કેમ કહ્યાં છે? ૧૧૯
- ૧૮૩૫ શું, અયોગી અવસ્થામાં આત્મ-પ્રદેશોનું કંપન થાય છે? ૧૧૯
- ૧૮૩૬ શું, મૃત્યુ સમયે કોડાકોડ ગુણી વેદના થતી હોય છે? જ્યારે આત્મા અરૂપી છે તો ભલા, તેને દુઃખ શાથી થાય છે? ૧૨૦
- ૧૮૩૭ કષાય-કુશીલ (સાધુ) સમિતિ શુભિમાં-સ્ખલના કરી શકે છે? ૧૨૦
- ૧૮૩૮ પદ્મલેશ્યાના રસને શરાબ સમાન કેમ બતાવેલ છે? ૧૨૦
- ૧૮૩૯ હરિકેશી અણુગારને જ્યારે યજ્ઞશાળાના પ્રાહ્મણોએ આદ્યા જવાનું કહી દીધું તો પછી તેઓ કેમ ઉભા રહ્યા? ૧૨૩
- ૧૮૪૦ હરિકેશીએ ભદ્રાને મનથી પણ ઇચ્છી ન હતી, તો શું, ભદ્રા મનની વાત બાણતી હતી? ૧૨૩
- ૧૮૪૧ શું સાધુની જેમ શ્રાવકોએ પણ “આવસ્સહી” કહેવું તથા ચોવિસંથો કરવો જોઈએ? ૧૨૪

૧૮૪૨ શું અરફ અનંતકાય છે ?	૧૨૪
૧૮૪૩ શું આયંબિલમાં છાશ લઈ શકાય છે ?	૧૨૪
૧૮૪૪ લોઠાના સળીયાવાળો કે જાળીવાળો દરવાજો આજ્ઞા વગર સાધુજી ઉઘાડી શકે કે નહિ ?	૧૨૪
૧૮૪૫ જે મકાનમાં અંધકાર વધારે હોય તથા દિવસે પણ અત્તી બળતી હોય ત્યાંથી આહાર-પાણી લઈ શકાય કે નહિ ?	૧૨૪
૧૮૪૬ દાણુફું, પુણુફું, વણીમઠું તથા સમણુફુંનો અર્થ શો થાય છે ?	૧૨૪
૧૮૪૭ શું મનુષ્યોની જેમ યુગલિયા તિર્યંચને પણ એકજ યુગલ ઉત્પન્ન થાય છે ?	...	૧૨૫
૧૮૪૮ સાધુને મૃગની ઉપમા કેમ આપવામાં આવી છે ?	૧૨૫
૧૮૪૯ શું, સાધુ ઔષધ લઈ જ ન શકે ?	૧૨૫
૧૮૫૦ જે કેઈ સાધુ પરસેવો લુંછે અથવા મેલ ઉતારે તો તેને પરિષદજયી કેમ કહેવા ?	૧૨૬
૧૮૫૧ શું, તપથી નિકાચિત કર્મ પણ તૂટે છે ?	૧૨૬
૧૮૫૨ શું, એકાસણામાં કાચું પાણી પી શકાય ?	૧૨૬
૧૮૫૩ મારણ્યાંતિક સમુદ્ઘાત કરનાર બધા જીવો સમવહત જ મરે છે કે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત મરેને પણ મરે છે ?	૧૨૬
૧૮૫૪ આત્માની સાથે કર્મોનો સંબંધ કેવો છે ?	૧૨૭
૧૮૫૫ સાંસારિક સુખને સુખ ન માનવું એ કેવી રીતે બરાબર છે ?	૧૨૭
૧૮૫૬ જાજમના બીજા છેડા પર પાણીનો લોટો પડ્યો હોય તો તે છેડા પર વહોરાવનારનો પગ પડવાથી તેને અસૂઝતો કેમ માનવામાં આવે છે ?	૧૨૭
૧૮૫૭ બાહ્ય તેમજ આંતર પુહ્ગલો લીધા વિના વિકુર્વાણા કેવી રીતે કરવામાં આવે છે ?	૧૨૮
૧૮૫૮ કપાય-કુશીલને અપ્રતિસેવી કેમ કહ્યાં છે ?	૧૨૮
૧૮૫૯ આહારકે લખિંધ ફોરવનાર આલોચના કર્યા વગર આરાધક કેમ નથી થઈ શકતા ?	...	૧૨૮
૧૮૬૦ શું, ઉપાદાન પાસે નિમિત્ત ગૌણ છે ?	૧૨૯
૧૮૬૧ જે સમયે જીવ આઠેય કર્મોનો અંધ કરે છે તે સમયે કયા કર્મના વિભાગમાં તે કર્મ પરમાણું વધારે આવે છે ?	૧૨૯
૧૮૬૨ લગવાનની વાણીને “કામિત પુરણુ કલ્પદ્રુમ સમ” કહેલ છે, તો તે કઈ ઇચ્છાની પૂર્તિ કરનાર સમજવી ?	૧૩૦
૧૮૬૩ નમોશ્ચુણના પાઠમાં સર્વ તીર્થકરોને “આઈગરાણુ” ધર્મની આદિ કરનાર કેમ કહ્યાં છે ?	૧૩૦

૧૮૬૪ શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ બાદ તેમના પટધર સુધર્મા સ્વામીને કેમ બનાવ્યા ?	૧૩૦
૧૮૬૫ અગિયાર અંગોમાં ઉપાસક દર્શાંગ સૂત્ર છે, એવી જ રીતે કોઈના શાસનમાં ઉપાસિકા દર્શાંગ પણ હોય છે કે નહિ ?	૧૩૦
૧૮૬૬ વિકલોન્દ્રિયનો વિરહકાળ કેટલો છે ?	૧૩૧
૧૮૬૭ શું, વ્યાકરણ શીખવું એ આશ્રવનું કારણ છે ?	૧૩૧
૧૮૬૮ “તિન્હં ગુણ્યવયાણ” એ શું છે ?	૧૩૧
૧૮૬૯ દરેક ઇન્દ્રની સેનામાં કેટલી સંખ્યા હોય છે ?	૧૩૧
૧૮૭૦ શું, પરમાણુના વર્ણ, ગંધ, રસ વિગેરેમાં પરિવર્તન થાય છે ?	૧૩૨
૧૮૭૧ શું, આયુષ્યનો અંધ આતંધ્યાનમાં જ પડે છે ?	૧૩૨
૧૮૭૨ પર્યાપ્તિએ એક સાથે પૂરી થાય છે કે નહિ ?	૧૩૨
૧૮૭૩ ભગવાન વિતરાગી હોવા છતાં પણ મિથ્યાદષ્ટિ, અનાય વગેરે શબ્દનો પ્રયોગ કેમ કરે છે ?	૧૩૨
૧૮૭૪ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સાડાઘાર વર્ષ ને એક પખવાડિયાની તપ-શ્રયામાં માત્ર બે ઘડીની જ નિંદ્રા આવી, તો શું, તેમનાં કર્મોનો ઉદય એટલો અલ્પ હતો કે તેમને એટલો જ પ્રમાદ આવ્યો ?	૧૩૩
૧૮૭૫ સાતેય નરકનો એક જ દંડક બતાવ્યો છે, પરંતુ ભવનપતિના દસ દંડક જુદા જુદા કેમ બતાવ્યા છે ?	૧૩૩
૧૮૭૬ ભવનપતિઓના ચિહ્ન, વર્ણ, તથા વસ્ત્ર વગેરેના રંગ કેવા હોય છે ?	...	૧૩૩
૧૮૭૭ ભવનપતિઓની જેમ વાણવ્યંતરોના પણ આઠ દંડક હોવા જોઈતા હતા કે નહિ ?	૧૩૫
૧૮૭૮ વૈમાનિકમાં એક જ દંડક કેમ કહ્યો છે ?	૧૩૫
૧૮૭૯ દંડકના ભેદ કેમ કરવામાં આવ્યા છે ?	૧૩૫
૧૮૮૦ સાધુના દર્શન જ મંગલરૂપ છે, તો પછી માંગલિકની શી આવશ્યકતા છે ?	૧૩૫
૧૮૮૧ પરદેશ જતી વખતે અથવા પાપકાર્યમાં કોઈ માંગલિક સાંભળવા માંગે તો સાંભળાવવી જોઈએ કે નહિ ?	૧૩૫
૧૮૮૨ આનંદ શ્રાવકે પાણીની મર્યાદા તો કરી હતી પણ તે બહુ વધુ પડતી ન હતી શું ?	૧૩૬
૧૮૮૩ નવ ઐવેયક તથા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ કેવું હશે ?	૧૩૬
૧૮૮૪ શું, શાતાવેદનીયની સમુદ્ઘાત હોય છે ?	...	૧૩૬
૧૮૮૫ કયા કયા પરિણામોને અધ્યવસાય પરિણામ કહેવા છે ?	૧૩૭

૧૮૮૬ પ્રત્યેકબુદ્ધ જિનકલ્પી હોય છે કે સ્થવિરકલ્પી હોય છે ?	૧૩૭
૧૮૮૭ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા અપ્રતિસેવી હોય છે, તેઓ પોતાના ગણમાં એક આચાર્યની નિયુક્તિ કેમ કરે છે ?	૧૩૭
૧૮૮૮ ધર્મધ્યાન તથા શુકલધ્યાનની અનુપ્રેક્ષાઓ કયા પ્રકારની છે ?	૧૩૭
૧૮૮૯ ચોથા, પાંચમા તથા છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનની સ્થિતિ વ્યવહારનયથી કે નિશ્ચયનયથી ?	...	૧૩૮
૧૮૯૦ ઉચ્ચાર પાસવણુનું પરિસ્થાપન ગ્રહમાં કરવાથી લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું અને ઉદાન માટે લઘુ ચાતુર્માસિક કહ્યું, તો આ પ્રકારની ન્યૂન અધિકતા કેમ છે ?	૧૩૮
૧૮૯૧ સ્વચ્છંદે ચાલનારની પ્રશંસા કરનારને ગુરૂ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત આવે છે તે કેવી રીતે ?	૧૩૮
૧૮૯૨ અસંખ્ય પ્રત્યેક શરીરી વનસ્પતિના જીવોની હિંસામાં ત્રસ જીવની હિંસા કરતાં ઓછું પાપ લાગે છે તેનું કારણ શું ?	૧૩૮
૧૮૯૩ હલકા અધ્યવસાયમાં પુન્યનો બંધ કેમ થાય છે ?	...	૧૩૯
૧૮૯૪ પ્રહાર કરવાથી એ જ વખતે અથવા છ માસની અંદર કોઈ જીવ મૃત્યુ પામી જાય તો પ્રહાર કરનારને પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે તથા પછીથી મરે તો ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે, એ કેવી રીતે ?	૧૩૯
૧૮૯૫ મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી નિરૂપકંમી આયુષ્યવાળાને અન્ય સમયમાં ઉદ્ધારણા હોવાને કારણે તેને સોપકંમ આયુષ્યવાળો કેમ ન માનવો ?	૧૪૦
૧૮૯૬ તીર્થંકરોના ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ કઈ અસાધારણ પ્રતિભાના ઘોતક હોય છે ?	૧૪૦
૧૮૯૭ અટવીની યાત્રાથી નિવૃત્ત પુરૂષો પાસેથી આહાર લેવાનો નિષેધ કયા કારણે કર્યો છે ?	૧૪૦
૧૮૯૮ અભિગ્રહ લિક્ષાયરીમાં ગણાય કે ઉણોદરીમાં ?	૧૪૦
૧૮૯૯ અચિત્ત હલહરવાળી દાળ અને બટેટાની પાપડીથી મિશ્રિત દાળ ખાવામાં ઓછું વધારે પાપ શામાં છે ?		૧૪૧
૧૯૦૦ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બંધ મંદ કેમ ?		૧૪૧
૧૯૦૧ શું, કેવળજ્ઞાનની પર્યાય તથા કેવળજ્ઞાનની જાણવા યોગ્ય દ્રવ્યની પર્યાય એ બંને સરખી છે ?	૧૪૧
૧૯૦૨ આઠમા તથા નવમા ગુણુસ્થાનવાળા કલ્પી તથા દસમા ગુણુઠાણાવાળા કલ્પાતીત હોય છે, તો તેમાં શું અંતર હોય છે ?	૧૪૧
૧૯૦૩ શું, તીર્થંકરો ઉપરાંત ખીબઓમાં શાતા ઉપજવનારી શીતલ તેજોલેશ્યા હોતી નથી ?	૧૪૨

૧૯૦૪ શુ, શીત તેજ્જ્વેશ્યાથી અનુગ્રહ તેમજ ઉષ્ણ તેજ્જ્વેશ્યાથી ઉપઘાત જ થાય છે ?	૧૪૩
૧૯૦૫ શુ, કલ્પાતીત અવધિજ્ઞાનવાળા જ હોય છે ?	૧૪૩
૧૯૦૬ સુક્ષ્મ વનરૂપિ તેમજ નિગોદનો અંતર આદરકાળ કેટલો હોય છે ?	૧૪૩
૧૯૦૭ લવણસમુદ્રનું પાણી જંબુદ્રીપમાં કેમ આવતું નથી ?	૧૪૩
૧૯૦૮ શુ, હરિકેશી મુનિ એકલ વિહારીના આઠ ગુણોથી સંપન્ન હતા ?	૧૪૩
૧૯૦૯ સિદ્ધ વિગ્રહ ગતિ તથા સિદ્ધ અવિગ્રહ ગતિનો અર્થ શો છે ?	૧૪૩
૧૯૧૦ આર્ય ધાતીકર્મોની ઉદ્દીરણ કરીને શીઘ્ર ક્ષય કેવી રીતે થાય ?	૧૪૪
૧૯૧૧ પરમાધામી દેવો ઉકાળેલું સીસું નારકીઓના મ્હોં ફાડીને પીવડાવે છે, તે તેઓના પેટમાં પહોંચે છે કે નહિ ?	૧૪૪
૧૯૧૨ ઈકાઈ રાઠોડે પોતાના અત્યાચારોથી તીવ્ર અશાતા વેદનીયનો અંધ કર્યો છતાં તેણે તે જ ભવમાં તથા ખીજા મૃગાલોલીયાના ભવમાં જ તેનું કટુ ફળ ભોગવી લીધું, તે તે કેવી રીતે ?	૧૪૪
૧૯૧૩ જુગલિયા મનુષ્યો કઈ ભાષા બોલે છે ?	૧૪૫
૧૯૧૪ ધર્માત્મા જે ક્રોધાદિ કષાય તથા નોકષાય કરે છે તે પૂર્વકૃત કર્મો-દયને કારણે કરે છે કે વર્તમાન પુરૂષાર્થની મંદતાથી કરે છે ?	૧૪૫
૧૯૧૫ અધા મહાત્માઓને આયુષ્યનું અંતમુહુર્ત બાકી રહેતાં જ કેવળ-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે શું ?	૧૪૫
૧૯૧૬ ઈર્ષ્યાપથીકી ક્રિયા સિવાય બાકીની ૨૪ ક્રિયાઓ માત્ર પાપબંધક જ છે ?	૧૪૫
૧૯૧૭ અવિરતી તથા દેશવિરતીનું જઘન્ય જ્ઞાન કેટલું હોઈ શકે છે ?	૧૪૬
૧૯૧૮ શું જિનકલ્પ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પણુ છે ?	૧૪૬
૧૯૧૯ દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોના ભંગ કરતા જીવો ઉત્તરગુણુ વિરાધક જ હોય છે કે મૂળગુણુની પણુ વિરાધના કરે છે ?	૧૪૬
૧૯૨૦ છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનમાં નીચ ગોત્રના ઉદયનો અભાવ કેવી રીતે માની શકાય ?	૧૪૬
૧૯૨૧ શું કોઈ પરમાધામી મનુષ્ય-ભવને પામવામાં સમર્થ હોય છે ?	૧૪૭
૧૯૨૨ શું નરકગતિનું આયુષ્ય ટળી શકે છે ?	૧૪૭
૧૯૨૩ પરમાધામી દેવો નારકીને દુઃખ આપનારા વધારે છે કે દુઃખ નહિ આપનારા વધારે છે ?	૧૪૭
૧૯૨૪ ૨૦ પરિષદોનું વેદન બરાબર છે કે ૧૯ નું વેદન બરાબર છે ?	૧૪૭
૧૯૨૫ શુકલ ધ્યાનમાં માત્ર ધ્યાન જ હોય છે કે અનુપ્રેક્ષા પણ હોય છે ?	૧૪૮
૧૯૨૬ ધ્યાન તથા અનુપ્રેક્ષાને શો સંબંધ છે ?	૧૪૮

- ૧૯૨૭ સામાયિકવાળી વ્યક્તિનું ચિત્ત વ્યાપારમાં ગયું, તો શું તેને સામાયિકવાળી વ્યક્તિ કહી શકાય ? ૧૪૮
- ૧૯૨૮ વિષ્ણુકુમાર મુનિએ વૈક્રિયશરીર બનાવીને પોતાના પગ ક્યાં ક્યાં મૂક્યા ? ૧૪૮
- ૧૯૨૯ અષાઢના દિવસોમાં ઉજાણુતાને કારણે વાયુ અચિત્ત થાય છે ? ૧૪૯
- ૧૯૩૦ પોષધ વગરનો માસખમણુતપ પોષધથી શું ઓછા છે ? ... ૧૪૯
- ૧૯૩૧ વરસાદ થતાં કોઈ પ્રસન્ન થાય, તો તે અર્થદંડ કે અનર્થદંડ ? ૧૪૯
- ૧૯૩૨ રતિ અને અરતિ બંનેને પાપમાં કેમ ગણેલ છે ? ૧૪૯
- ૧૯૩૩ શું, ચોથા ગુણુસ્થાનવાળા સકામ નિર્જરા કરી શકે છે ? ૧૪૯
- ૧૯૩૪ કૃણુ, અભયકુમાર વિ. ના અઠમતપને કઈ નિર્જરા કહેલ છે ? ૧૫૦
- ૧૯૩૫ દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિતમાં શ્રાવકને કેટલા પ્રાયશ્ચિત આવે ? ૧૫૦
- ૧૯૩૬ કષાય કુશીલને શું માનસિક અતિચારો નથી લાગતા ? ૧૫૦
- ૧૯૩૭ વ્રત ધારીથી જીવની ઘાત થઈ જાય, તો કયું પ્રાયશ્ચિત આવે ? ૧૫૦
- ૧૯૩૮ સ્વદારસંતોષવ્રત લઈને, ભંગ કરે તો શું પ્રાયશ્ચિત આવે ? ૧૫૦
- ૧૯૩૯ બળાતકાર કરીને કોઈ, સાધ્વીના શીલનો ભંગ કરે તો તે સાધ્વીને નવી દીક્ષા આવે કે લઘુ પ્રાયશ્ચિત પણ આવે ? ૧૫૧
- ૧૯૪૦ આઠમપાખીને બદલે અન્ય તીથીઓમાં પોષધ કરીને શ્રાવકની ચોથી પ્રતિમા ધારણુ કરી શકે શું ? ૧૫૧
- ૧૯૪૧ પુરી ઇંદ્રિયો હોવી એ ફક્ત આચાર્યને માટે જ છે કે દીક્ષાર્થીને માટે પણ છે ? ૧૫૧
- ૧૯૪૨ પ્રથમ અણુવ્રતમાં “ વ્રતીકાંતાર આગાર ” નો શું અર્થ છે ? ૧૫૧
- ૧૯૪૩ એકેન્દ્રિયોને મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરકત કેમ કહ્યાં છે ? ૧૫૧
- ૧૯૪૪ પૂર્વભવમાં જ્ઞાનરૂચિ હોય તો ક્રિયા રૂચિ હોય કે નહિ ? ૧૫૨
- ૧૯૪૫ જીવને પોતાના પાપના અઠારગણુા ફળ ભોગવવા પડે છે, આવી માન્યતામાં સત્યનો કેટલો અંશ છે ? ૧૫૨
- ૧૯૪૬ દેવસી પ્રાયશ્ચિતરૂપે શ્રાવકને પ્રાયશ્ચિત શું આપવું જોઈએ ? ... ૧૫૨
- ૧૯૪૭ કોઈ દોષિત વ્યક્તિ પત્ર દ્વારા પ્રાયશ્ચિત સ્વીકારે તો તે આરાધક હોય છે કે નહિ ? ... ૧૫૨
- ૧૯૪૮ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ચક્ષુદર્શન હોય કે નહિ ? ૧૫૨
- ૧૯૪૯ શું મનઃપર્યાવજ્ઞાની આહારક લખિધનો પ્રયોગ કરે છે ? ૧૫૩
- ૧૯૫૦ જે વ્રતધારી નથી તેને સાંવત્સરિક પ્રાયશ્ચિતરૂપે બત્રીસ સામાયિક કરવાનું કહેવાનો અર્થ શો છે ? ૧૫૩

૧૯૫૧ સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર બન્નેની ઉત્પત્તિ એક સાથે માની શકાય ?	૧૫૩
૧૯૫૨ પાંચ મિથ્યાત્વમાંથી અભવ્યમાં કેટલા મિથ્યાત્વ હોય છે ?	૧૫૩
૧૯૫૩ જો મનુષ્ય અને દેવગતિને એકાંત પુન્યરૂપે માનીએ તો તેને દુર્ગતિ પણ કેમ કહી છે ?	૧૫૪
૧૯૫૪ ચમરેન્દ્ર અને ખલીન્દ્રની વૈકિય શક્તિ કેટલી છે ?	૧૫૪
૧૯૫૫ પ્રતિકમણુમાં જે વાર ચોવિસ થો કરવાની રીત જરૂર છે ?	૧૫૪
૧૯૫૬ આનયની વગેરે ગાંધર્વ વ્યંતરોના સ્થાન કયાં આવ્યા છે ?	૧૫૪
૧૯૫૭ કોઈપણ જીવ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચના ભવ કેટલીવાર કરે છે ?	૧૫૫
૧૯૫૮ શુ, લોકાંતિક દેવોના અધિપતિ એકાવતારી હોય છે ?	૧૫૫
૧૯૫૯ ભાવ મન રૂપી છે કે અરૂપી ?	...	૧૫૫
૧૯૬૦ અઠાર પાપોને ચાર સ્પર્શવાળા કઈ અપેક્ષાએ કહ્યાં છે ?	૧૫૫
૧૯૬૧ પાંચમા ગુણુસ્થાનકના અધ્યવસાય નીચા જ હોય છે કે ઉંચા પણ હોય છે ?	૧૫૬
૧૯૬૨ અકર્કશ વેદનીય કર્મની સત્તા કયા ગુણુસ્થાનમાં હોય છે ?	...	૧૫૬
૧૯૬૩ શુ, ચૌદપૂર્વધરો મોક્ષમાં ન જતા દેવલોકમાં પણ જાય છે ?	૧૫૬
૧૯૬૪ તારાઓની વચમાં ખતાવેલું અંતર કઈ અપેક્ષાએ સમજવું ?	...	૧૫૭
૧૯૬૫ ઉત્તર વૈકિય કયા અંગુલની અપેક્ષાથી છે ?	૧૫૭
૧૯૬૬ શુ, ક્ષાયક સમકિત, કેવળી અથવા શ્રુતકેવળીના પાદમૂલ સિવાય બીજે કયાંય હોઈ શકતું નથી ?	૧૫૭
૧૯૬૭ શ્વાસોચ્છવાસ નામકર્મનો શો સહકાર છે ?	૧૫૮
૧૯૬૮ વિરતી અને અવિરતી એ બન્નેથી કોઈ સરખું પાપ થાય તો બન્નેને સરખું પ્રાયશ્ચિત આવે કે ઓછું-વતું ?	૧૫૮
૧૯૬૯ પાંચેન્દ્રિયની હિંસાનું પ્રાયશ્ચિત કઈ રીતે અપાય છે ?	૧૫૮
૧૯૭૦ દેવને પણ મહાશ્રવી તથા અદ્યપનિર્જરાવાળા કેમ કહ્યાં છે ?	૧૫૮
૧૯૭૧ સમકિત રહિત અનુષ્ઠાન એકઠા વિનાના મીંઠા સમાન છે, એ કેવી રીતે ?	૧૫૯
૧૯૭૨ સમકિત પ્રાપ્તિથી પૂર્વની ક્રિયા સફળ માનવી કે નહિ ?	...	૧૫૯
૧૯૭૩ જો આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના હોય તો તેને સાત હાથની ખતાવવામાં કેટલો સમય લાગે ?	૧૫૯
૧૯૭૪ લવણુરસના પાણી અને ખારા પાણીમાં શુ અંતર છે ?	૧૫૯
૧૯૭૫ શબ્દને પુદ્ગલ દ્રવ્યનો ગુણુ માનવો કે પર્યાય ?	૧૫૯
૧૯૭૬ “બહુ” શબ્દનું શુ પ્રયોજન છે ?	૧૬૦

૧૬૭૭ શીગોઠા પ્રત્યેક કાય છે કે અનંતકાય ?	૧૬૦
૧૬૭૮ પ્રવાહ (નવી કુંપળ) પ્રત્યેક કાય છે કે અનંતકાય ?	૧૬૦
૧૬૭૯ શું તીર્થંકરોના માતા-પિતા શીઘ્ર મોક્ષગામી હોય છે ?	૧૬૦
૧૬૮૦ એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું કર્મ એક જ વાર બંધાય છે કે અનેકવાર ?	૧૬૦
૧૬૮૧ સમકિતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી છે ?	૧૬૧
૧૬૮૨ વાણ્યવંતરદેવના પુન્ય વધારે છે કે મનુષ્ય જુગલિયાના ?	૧૬૧
૧૬૮૩ શું, તીર્થંકરોના જન્મ સમય સિવાય પણ નારકીના જીવોને સુખ થવું સંભવિત છે ?	૧૬૧
૧૬૮૪ અગિયારમા ગુણુસ્થાનકથી પડેલા જીવોનો સંસારકાળ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનથી કેટલો ઓછો હોય છે ?	૧૬૧
૧૬૮૫ કોઈ જીવના કષાયની અનંતાનુબંધી કેવી રીતે સમજવી ?	૧૬૨
૧૬૮૬ સાત તથા આઠ કર્મ બંધનના અધ્યવસાયોમાં અંતર રહે છે ?	૧૬૨
૧૬૮૭ વેદપાઠી બ્રાહ્મણોને ભોજન આપનારા સીધા નરકમાં કેમ જાય છે ?	૧૬૨
૧૬૮૮ પરમાધારી દેવ મરીને મનુષ્ય કેમ બને છે ?	૧૬૨
૧૬૮૯ એક હજાર ગાયોનું દાન કરનાર કરતાં સંયમીને શ્રેષ્ઠ કેમ બતાવ્યો છે ?	૧૬૨
૧૬૯૦ ભરતક્ષેત્ર નાનું હોવા છતાં ૧૦૮ સિદ્ધ કેમ થાય છે ?	૧૬૩
૧૬૯૧ તપનું ફળ નિર્જરા બતાવ્યું છે તો તે કઈ અપેક્ષાએ ?	૧૬૩
૧૬૯૨ ધર્મક્રિયા કર્મની નિર્જરા અર્થે જ કરવાને બદલે અન્ય અપેક્ષાથી કરે તો તેને લાભ કે નુકશાન ?	૧૬૩
૧૬૯૩ આ લોક અને પરલોકની ઈચ્છાએ તપ કરે તો તેને કાયદો કે નુકશાન ?	૧૬૩
૧૬૯૪ મહામેઘથી શાલી વગેરે ધાન્ય થાય છે તે કયું છે ?	૧૬૪
૧૬૯૫ કોઈ બાલિકાને બચાવનાર સાધુ શું પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય છે ?	૧૬૪
૧૬૯૬ નિગોહના જીવો એકાંત સૂતેલા છે કે ક્યારેક સૂતેલા છે ?	૧૬૪
૧૬૯૭ સમ્યગ્દષ્ટિને મોક્ષની ઈચ્છા થવી તેમાં મોહનીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ છે કે રાગનો અદ્ય અંશ પણ છે ?	૧૬૪
૧૬૯૮ સંવત્સરીના દિવસે ગાયના વાળ જેટલા પણ માથાના વાળ હોય તો પ્રાયશ્ચિત આવે છે, તો તે વાળનું માપ શું ?	૧૬૪
૧૬૯૯ પુલાક અવસ્થામાં કાળ ન કરનારની સ્થિતિ કેટલી ?	૧૬૪
૨૦૦૦ શું, પ્રતિસેવના કરતી વખતે ગુણુસ્થાન કાયમ રહી શકે છે ?	૧૬૫
૨૦૦૧ પ્રતિજ્ઞેથી કુશીલ તેમજ બકુશમાં અંતર શું છે ?	૧૬૫

- ૨૦૦૨ જીવને ૨ કોડકોડી સાગરોપમ સ્થિતિના કર્મ બાકી રહેતાં જ મનુષ્યભવ મળે છે, તે શું સાચું છે? ૧૬૫
- ૨૦૦૩ શું, અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ થાય છે? ૧૬૫
- ૨૦૦૪ જઘન્ય તથા મધ્યમ જ્ઞાનની આરાધનાવાળા તે ભવે મોક્ષ જતા નથી તેનું શું કારણ? ૧૬૬
- ૨૦૦૫ ઉત્તર ભરત અર્ધના લોકો જુગલિયાનો સમય સમાપ્ત થયા પછી માંસાહારી બની જાય છે શું? ૧૬૬
- ૨૦૦૬ અકામ મરણ તથા બાલમરણમાં શું અંતર છે! ૧૬૬
- ૨૦૦૭ સાધુને ચાતુર્માસ પછી શેષકાળ ગામ બહાર રહેવું કલ્પે છે શું? ૧૬૭
- ૨૦૦૮ એકેન્દ્રિયની પાંચ ભાવ ઈન્દ્રિયો કઈ અપેક્ષાથી કહેવાય છે? ૧૬૭
- ૨૦૦૯ લોગ ભૂમિના વૃક્ષોની અવગાહના જુગલિયા કરતાં કેટલી ન્યૂન-અધિક હોય છે? ૧૬૭
- ૨૦૧૦ શું, બકુશ તથા પ્રતિસેવના-કુશીલ અતીર્થમાં નથી? ૧૬૭
- ૨૦૧૧ અસંજી સર્પોમાં શું વિષ હોય છે? ૧૬૭
- ૨૦૧૨ જીવનું કંપન હોય ત્યાં સુધી તેનો મોક્ષ થતો નથી તે કેવી રીતે? ૧૬૮
- ૨૦૧૩ પાંચમા આરાના અંત સુધી જે સાધુ તથા જે શ્રાવક હશે એવો ઉલ્લેખ ક્યાં છે? ૧૬૮
- ૨૦૧૪ મોહનીય કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ સમકિતથી પડેલા જીવો કરે છે કે નહિ? ૧૬૮
- ૨૦૧૫ જે સાધુ-સાધ્વી કપડું સીવવા માટે લાવેલી સોયનો ખીન્ને ઉપયોગ કરે તેને પ્રાયશ્ચિત આપે કે કેમ? ... ૧૬૮
- ૨૦૧૬ શય્યાતર પિંડમાં ઓછો અને સોય ગ્રહણ કરવામાં વધારે દોષ છે તેનું શું કારણ છે? ૧૬૯
- ૨૦૧૭ હસ્તકર્મ તથા અવિધિપૂર્વક વસ્ત્ર સીવવાનું પ્રાયશ્ચિત એક સરખું કેવી રીતે? ૧૭૦
- ૨૦૧૮ કયા પરવાહીનું કથન તથા નિરાકરણ છે? ૧૭૦
- ૨૦૧૯ રાત્રિ ભોજન વધારે ત્યાજ્ય છે કે મૈથુન? ૧૭૦
- ૨૦૨૦ ચક્રવર્તી નામકર્મનો બંધ કયા કયા ગુણસ્થાને થાય છે? ૧૭૧
- ૨૦૨૧ ઈર્યાપથિકથી બંધાયેલ શાતાવેદનીય કર્મનું વેદન વિપાકોદયથી થાય છે કે પ્રદેશોદયથી? ૧૭૧
- ૨૦૨૨ એક અહોરાત્રિના શીલનું ફળ છ માસિક તપ જેટલું કેવી રીતે? ૧૭૧
- ૨૦૨૩ દશમા ગુણસ્થાનમાં ગોત્રકર્મનો બંધ આઠ મહુર્તનો કેવી રીતે? ૧૭૧

૨૦૨૪ માનવીય તથા દૈવિક કામલોગો ઇચ્છા રૂપ નિદાન મિથ્યાત્વમાં જ હોય છે શું ?	૧૭૧
૨૦૨૫ શું નિસર્ગ રુચિ પૂર્વાલવમાં ગુરૂગમથી થાય છે ?	૧૭૨
૨૦૨૬ જીવ એક સાથે ૨૦ પરિસહનું વેદન કેવી રીતે કરે છે ?	૧૭૨
૨૦૨૭ દસ પ્રકારની સમાચારીનો ક્રમ કેવી રીતે છે ?	૧૭૨
૨૦૨૮ શું સંયમસ્થાનમાં કષાયનો ક્ષયોપશમ થાય છે ?	૧૭૨
૨૦૨૯ પુલાકના પરિણામનો કાળ ૧ સમયથી ૭ સમય કેવી રીતે ?	૧૭૩
૨૦૩૦ મૂળગુણના પ્રતિ સેવી થતાં પુલાક સંજ્ઞા-ઉપયુક્ત કેવી રીતે ?	૧૭૩
૨૦૩૧ આલૌચકના આઠ અને દશ ગુણ કેવી રીતે ?	૧૭૩
૨૦૩૨ ભાવ વ્યુત્સર્ગના ત્રણ ભેદ છે કે ચાર ?	૧૭૩
૨૦૩૩ ઓપરેશનમાં સાધુ-સાધ્વીને કયું પ્રાયશ્ચિત આવે ?	૧૭૪
૨૦૩૪ ઇલેક્ટ્રીકના સંબંધથી કયું પ્રાયશ્ચિત આવે ?	૧૭૪
૨૦૩૫ પ્રાયમસ પરથી વસ્તુ વહોરે તો કયું પ્રાયશ્ચિત આવે ?	૧૭૪
૨૦૩૬ શય્યાતરપિંડ ભોગવવાનું કયું પ્રાયશ્ચિત ?	૧૭૪
૨૦૩૭ “ વિચિત ક્રિચ ” પ્રાયશ્ચિત કોને કહે છે ?	૧૭૫
૨૦૩૮ પ્રાયશ્ચિતના સ્થાનો કયા કયા છે ?	૧૭૫
૨૦૩૯ ઈંડા પડ્યા હોય તો શું સ્વાધ્યાય થઈ શકે ?	૧૭૫
૨૦૪૦ શું યુગલિયાઓને સમકિત હોઈ શકે છે ?	૧૭૬
૨૦૪૧ નોલવ્ય, નોઅલવ્યમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?	૧૭૬
૨૦૪૨ અસંત્રી તથા નોસંત્રી, નોઅસંત્રીમાં કઈ સામાયિક ?	૧૭૬
૨૦૪૩ અનાહારકમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?	૧૭૬
૨૦૪૪ અપર્યાપ્તમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?	૧૭૬
૨૦૪૫ અલવ્યમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?	૧૭૬
૨૦૪૬ શય્યાતરનું ઘર આઠ પહોર સુધી શા માટે ટાળવું ?	૧૭૬
૨૦૪૭ શું, આતુર્માસમાં શય્યાતર બદલી શકાય છે ?	૧૭૭
૨૦૪૮ વાર્ષિક પ્રાયશ્ચિત કેટલા સમયમાં ઉતારી શકાય ?	૧૭૭
૨૦૪૯ નારદ એકબીજામાં ભેદ પડાવી કલેશ કેમ કરાવે છે ?	૧૭૭
૨૦૫૦ આકાશમાં તારા-નક્ષત્ર સમાન અંતરે કેમ દેખાય છે ?	૧૭૭
૨૦૫૧ છદ્મસ્થ ટ્રેવળી કોને કહે છે ?	૧૭૭
૨૦૫૨ અકર્મભૂમિની સ્ત્રીનું સંહરણ-અંતર અનંતકાળનું કેમ ?	૧૭૭
૨૦૫૩ શું કાર્મણ વર્ગણ એકજ પ્રકારની છે ?	૧૭૮
૨૦૫૪ પ્રાયશ્ચિતના ત્રણ ભેદ કેવી રીતે ?	૧૭૮

૨૦૫૫ નર્સનો સંઘટો થયો હોય તો શું પ્રાયશ્ચિત ?	૧૭૮
૨૦૫૬ લઘુ ઔમાસિકના ૧૦૫ ઉપવાસ કે ૧૦૮ ઉપવાસ ?	૧૭૯
૨૦૫૭ ઇલેક્ટ્રીક અંગે ૧૨૦ ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત કેવી રીતે ?	૧૭૯
૨૦૫૮ વરસીતપનું પારણું અક્ષય તૃતીયાએ શા માટે ?	૧૮૧
૨૦૫૯ લવણ સમુદ્રની ઊંડાઈ કેટલી ?	૧૮૨
૨૦૬૦ અગ્નિના ગોળામાં શું અગ્નિકાયના જીવો છે ?	૧૮૨
૨૦૬૧ પહેલી નરક, ભવનપતિ વિ. અસંસી કેમ કહેવાય છે ?	૧૮૨
૨૦૬૨ પ્રત્યેક અને સાધારણ વનસ્પતિ સૂક્ષ્મ હોય છે કે નહિ ?	૧૮૨
૨૦૬૩ ધર્માસ્તિકાયની સ્વપર્યાય કઈ છે ?	...	૧૮૨
૨૦૬૪ સ્વપ્નના પુદ્ગલ કયા પ્રકારના છે ?	૧૮૨
૨૦૬૫ માનકષાયી કરતાં ક્રોધકષાયી વધારે કેવી રીતે ?	૧૮૩
૨૦૬૬ નમસ્કાર મંત્રમાં પ્રથમ અરિહંતોને તથા નમોત્યુષ્ટુંમાં પ્રથમ સિદ્ધોને નમસ્કાર કરવાનું પ્રયોજન શું ?	૧૮૩
૨૦૬૭ અરિહંતાણું શબ્દ સિદ્ધોના નમોત્યુષ્ટુંમાં કેમ મૂક્યો ?	૧૮૩
૨૦૬૮ આયુષ્ય કર્મ બાંધવામાં કેટલો સમય લાગે છે ?	૧૮૩
૨૦૬૯ નો ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગુણ કેવી રીતે ?	...	૧૮૪
૨૦૭૦ દિવાલ કે શરીર સાથે વાયુ અથડાય તો વાયુ કાયના જીવોની હિંસા થાય ?	૧૮૪
૨૦૭૧ જુગલીયા-મનુષ્યોના આહાર-પરિમાણ કેવા હશે ?	૧૮૪
૨૦૭૨ ભાષાના પુદ્ગલો કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ?	૧૮૪
૨૦૭૩ એક સમયમાં સાત આઠ કર્મોના બંધ કેવી રીતે થાય ?	૧૮૪
૨૦૭૪ ચરમ નિર્જરાના પુદ્ગલો અવધિજ્ઞાની શું જાણી શકે ?	૧૮૪
૨૦૭૫ દર્પણમાં પડતી પ્રતિછાયા કોની પર્યાય છે ?	૧૮૫
૨૦૭૬ “જેટ્ટામૂલા” શબ્દનો શો અર્થ છે ?	૧૮૫
૨૦૭૭ સ્થાનકની પાછળ મુસલમાન રહેતા હોય તો સ્વાધ્યાય થઈ શકે ?	૧૮૫
૨૦૭૮ એકલા સાધ્વી વ્યાખ્યાન વાંચવા સ્થાનકથી દૂર જઈ શકે ?	૧૮૫
૨૦૭૯ ખાર મહિનાનું પ્રાયશ્ચિત એક સાથે કેવી રીતે ઉતારી શકાય ?	૧૮૫
૨૦૮૦ પૂ. જ્ઞાનચંદ્રજી મ. સા. ને કેટલા શિષ્યો હતા ?	૧૮૬
૨૦૮૧ ઉપક્રમ, નિક્ષેપ, નયની પરિભાષા કઈ છે ?	૧૮૬
૨૦૮૨ એકેન્દ્રિય જીવોને ભાવઈન્દ્રિયની અપેક્ષાએ પાંચેન્દ્રિય કેમ કહ્યા ?	૧૮૬
૨૦૮૩ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ કયા કયા છે ?	૧૮૭

સમર્થ—સમાધાન

ભાગ ત્રીજો

પ્રશ્ન : ૧૪૬૬—ચતુઃસ્પર્શી પુદ્ગલોમાં કયા કયા સ્પર્શ હોય છે ?

ઉત્તર : શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ચાર સ્પર્શ હોય છે; બાકીના ચાર મૃદુ (કોમળ), કર્કશ, હલકાં અને ભારે, તે પરમાણુ પુદ્ગલથી માંડીને સુક્ષ્મ અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી નથી હોતા. તે બાદર અનંત પ્રદેશી સ્કંધ બનવાથી (સંયોગથી) થાય છે. એક જ પરમાણુમાં શીત અને ઉષ્ણમાંથી કોઈ એક સ્પર્શ હોય છે. સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષમાંથી એક સ્પર્શ હોય છે. આ પ્રમાણે એક પરમાણુ પુદ્ગલ સ્પર્શની અપેક્ષાએ અથવા તે શીત અને સ્નિગ્ધ, અથવા શીત અને રૂક્ષ અથવા ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ અથવા ઉષ્ણ અને રૂક્ષ સ્પર્શી હોય છે. દ્વિપ્રદેશી યાવત્ સુક્ષ્મ અનંત પ્રદેશી સ્કંધમાં ચારેય સ્પર્શ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૬૭—વડીદિક્ષાને કયા ચારિત્રમાં સમાવેશ થાય છે ?

ઉત્તર : સામાયિક ચારિત્ર (નાની દીક્ષા) પછી જે વડીદિક્ષા (છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર) થાય છે, તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર કહેવાય છે, તે પ્રમાણે વડીદિક્ષાને છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર માનવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૬૮—લોંકાશાહના ધર્મ (માર્ગદર્શન)ના વિચાર વિશુદ્ધ અને મનનીય છે. શું આ પ્રમાણે માનવું તે બરાબર છે ?

ઉત્તર : લોંકાશાહના ધર્મ (માર્ગદર્શન)ના વિચારો ઠીક લાગે છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૬૯—આપણા માનેલા ડર આગમો નિઃસંદેહ સત્ય છે. તથા સમ્યગ્દર્શનના હેતુભૂત છે એવી સર્વાંગ શ્રદ્ધા મારો આત્મા કરે છે, તે શું આ મારી માન્યતા બરાબર છે ?

ઉત્તર : “હંતા ગોયમા.” તમેવ સચ્ચં નિઃશંકં જં જીણેહિં પવેહ્યં” ઇણમેવ નિગ્ગંથં, પાવયણં સચ્ચં...નિગ્ગંથે પાવયણે અયં અટ્ટે અયં પરમટ્ટે સેસે અણટ્ટે...આ શાસ્ત્રીય વાક્યોથી સ્પષ્ટ છે કે વિતરાગ કથિત વાણી સર્વાંગ સત્ય છે. તે વાણીના અંશરૂપે જ આ આગમ છે. એટલા માટે જ શંકા કે સંશય કર્યા વગર સત્ય માનવા યોગ્ય છે. તથા વસ્તુના

યથાર્થ સ્વરૂપની દૃઢતાપૂર્વકની શ્રદ્ધા એ જ સમ્યગ્દર્શનનું ઘર છે, તેથી આ વિષયમાં તમારા વિચારો ખરાખર છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૦-તત્ત્વજ્ઞાનનો પરિચય કરવાથી જણાય છે કે અઢી-દ્વિપમાં પ્રવર્તતા અવસર્પિણી તથા ઉત્સર્પિણી કાળના ભાવોનો જ્યોતિષચક્રની સાથે ગાઠ સંબંધ હોઈને ક્ષેત્રમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હાનિવૃદ્ધિ થતી હોવાથી શાસ્ત્રોનો ક્ષેત્ર સંબંધી વિષય શ્રદ્ધાની સાથે જ સંબંધ રાખે છે એ શું ખરાખર છે ?

ઉત્તર : જો કે પ્રત્યેક દ્રવ્યના સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાળ અને સ્વભાવ બુદ્ધિ હોય છે, છતાં પણ સંયોગથી અન્ય દ્રવ્યોનો પ્રભાવ બીજા દ્રવ્યો પર વ્યવહાર દૃષ્ટિથી પડે છે તે પ્રમાણે ભરત અને ઈરવતક્ષેત્રમાં થતાં અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીકાળનો છવ્વ અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય પર પ્રભાવ તો પડે જ છે, તે પ્રભાવને લીધે વ્યવહારનયથી ભરત, ઈરવતમાં જ-મ લેતાં મનુષ્ય વગેરેના આયુષ્ય, અવગાહના, દુઃખ, સુખ, રક્ષતા, સ્નિગ્ધતા, વગેરેનું વિવેચન કર્યું છે એમ પ્રતીત થાય છે. પરંતુ તેના નામથી બીજી જ વસ્તુ બતાવે તે ઠીક લાગતું નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૧-શું એવું સમજવું યોગ્ય છે કે યુગલિકક્ષેત્રમાં કાળનો પ્રભાવ પડી શકતો નથી. અર્થાત્ તેમને ત્યાં દસ કલ્પવૃક્ષોની ઋદ્ધિ એવા પ્રકારની છે કે તેઓ ચંદ્ર સૂર્યાદિના પ્રકારની આવશ્યકતા અનુભવતા નથી. તો પછી શું કર્મભૂમિની સાથે જ કાળનો સંબંધ હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર : બુગલિયાના ક્ષેત્રમાં એક ગૃહ-દંડ ગૃહ-યુદ્ધ, ચંદ્રચંડણ, સૂર્યચંડણ વગેરે જ્યોતિષી સંબંધી કેટલીક ચીજોનો પ્રભાવ પડતો નથી. બુગલિયાના ક્ષેત્રમાં દ્વીપરીખા તેમજ જ્યોતિષીખા નામનું ચોથું અને પાંચમું કલ્પવૃક્ષ અનેક જગ્યાએ આવેલ છે તેના પ્રભાવથી ત્યાં (યુગલિક ક્ષેત્રમાં) અંધકાર રહેતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે તેમને જ્યોતિષીઓની અપેક્ષા રહેતી નથી. આ અપેક્ષાએ ત્યાં જ્યોતિષીઓનો પ્રભાવ ન માનવો એ જ ખરાખર પ્રતીત થાય છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૨-૨૮ નક્ષત્રોમાંથી અભિજિતનક્ષત્રને દ્રવ્ય તથા બાકીનાને શુભ પર્યાય રૂપે સમજવા એ ઉચિત છે કે નહીં ?

ઉત્તર : ૨૮ નક્ષત્રોમાંથી અભિજિત નક્ષત્રને દ્રવ્ય રૂપ અને બાકીના નક્ષત્રોને તેના શુભ પર્યાય રૂપ માનવા એ ઠીક નથી, કારણ કે ૨૮ નક્ષત્રોનાં નામ, તેમના સ્વામિ-દેવોનાં નામ, તથા નક્ષત્રના તારાઓની સંખ્યા, તથા તેમનું સંસ્થાન (આકાર) વગેરેનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં બતાવ્યું છે, તેથી તેમને જ્યોતિષી દેવ સમજવા ખરાખર છે. પરંતુ એક નક્ષત્રને દ્રવ્ય માનીને બાકીના નક્ષત્રોને શુભ પર્યાય રૂપ માનવા એ ઠીક નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૩-નિરંતર અંતર્મુહૂર્ત સુધી આયુષ્યનો બંધ પડે છે. પાંચસંગ્રહના આ કથનમાં શું રહસ્ય છે ?

ઉત્તર :- જો કે એક લવમાં એક જ વાર આયુષ્યનો બંધ પડે છે. તથાપિ તે આયુષ્ય બંધમાં કેટલો સમય લાગે છે, એ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના દહા પદના અંતમાં આવેલ આકર્ષણના વર્ણનથી સ્પષ્ટ છે. આ વર્ણન પાંચ સંગ્રહમાં પણ બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૪-વર્તમાન યુગના જે વિદ્વાન સાધુ, શિષ્યોને શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ બનાવવાને બદલે લૌકિક અધ્યયન કરાવે છે. શું આમાં આપને કોઈ દિશાભૂત દેખાય છે ?

ઉત્તર :- શિષ્યોને શાસ્ત્રજ્ઞાન, સાધુસમાચરી વગેરેમાં પ્રવીણ બનાવવા એ જ ગુરુઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. એમ કરવાથી જ ગુરુ શિષ્યોના ઋણથી મુક્ત થાય છે. તેને છોડીને માન પ્રતિષ્ઠા વગેરેમાં લાગી જવું એમાં મને દિશા ભૂલ દેખાય છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૫-પાંચ સમકિતના વિષયમાં ભેદ વિજ્ઞાન બાણુવાની ઇચ્છા છે, તો શું સંક્ષેપમાં માર્ગદર્શન મળી શકશે ?

ઉત્તર—ક્ષાયિક સમકિત :- અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમકિત મોહનીય એ સાત પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક સમકિત થાય છે. તેની પ્રાપ્તિ માત્ર મનુષ્યના લવમાં જ થવી સંભવિત છે. પરંતુ આ સમકિતવાળા જીવ ચારેય ગતિમાં હોય છે. આ સમકિત પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં જો જીવે આયુષ્ય બાંધ્યું ન હોય તો એજ લવમાં મોક્ષ પામે છે. જો નારકી અથવા દેવનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો તે ભય પૂરો કરી મનુષ્ય થઈ મોક્ષમાં જાય છે. જો તિર્યંચ અથવા યુગલિયાનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ચોથા લવમાં મોક્ષ જાય છે, તેનાથી વધારે સમય સંસારમાં રહેતાં જ નથી. આ સમકિત આવ્યા પછી પાછું જતું નથી.

ઉપશમ સમકિત :- પૂર્વે કહેલી સાતેય પ્રકૃતિનો પ્રદેશોદય તથા વિપાકોદય, બંનેને ઉપશમાવે તથા બંને પ્રકારનું મિથ્યાત્વ જેમાં રોકાઈ જાય તેને “ઉપશમ સમકિત” કહે છે, તેની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્તની હોય છે. આ સમકિત જીવને એક લવમાં વધારેમાં વધારે જે વાર આવે છે, અને અનેક લવોમાં પાંચ વાર જ આવે છે તેથી વધારે નહીં.

સાસ્વાદન સમકિત :- ઉપશમ સમકિતથી પડેલો જીવ સાસ્વાદનમાં થઈને મિથ્યાત્વમાં જાય છે, તેથી આ સમકિત પણ જીવને કુલ પાંચ વારથી વધારે વખત પ્રાપ્ત થતું નથી. આ સમકિતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ આવલિકાની હોય છે. તેમાં રસોદય કે પ્રદેશોદય થતો નથી.

ક્ષયોપશમ સમક્રિત :— ક્ષયોપશમ સમક્રિતમાં પૂર્વે કહેલી સાત પ્રકૃતિઓ- માંથી ક્રમશઃ ૪,૫,૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે અને બાકીની ૩,૨,૧ ને ઉપશમાવે, તેને ક્ષયોપશમ સમક્રિત થાય છે, તેમાં પ્રદેશઉદ્દય હોય છે. આ સમક્રિત જીવને એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક હજાર (બે હજારથી માંડીને નવ હજાર) વાર સુધી આવી શકે છે તથા અનેક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યવાર આવી શકે છે. આ સમક્રિતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરોપમ અઝેરી છે. આ સમક્રિત વાળો જીવ પણ દેશે ન્યૂન અર્ધપુહ્ગલ પરાવર્તન કાળથી વધારે વખત સંસારમાં રહેતો નથી.

વેદક સમક્રિત :— આ સમક્રિતમાં સમક્રિત મોહનીયનો નિશ્ચયથી ઉદ્દય રહે છે. બાકીની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય, ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ હોય છે. ક્ષાયિક સમક્રિત ઉપરાંત બાકીના ચારેય સમક્રિતો ચારેય ગતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

આ સંક્ષેપમાં સમક્રિતનું વર્ણન છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૬ જિન શાસનમાં દેવી-દેવતાઓના પૂજનને મિથ્યાત્વ માનવામાં આવે છે. તો શું દેવી-દેવતાઓને માટે આ અપમાનજનક નથી ? અને તેઓ અપ્રસન્ન થઈને જિનશાસનની હાનિ ન કરી શકે ?

ઉત્તર :— વિતરાગ દેવના ઉપાસકોએ, ભવનપતિ આદિ ચાર જાતિના દેવ તથા દેવીઓને પૂજવામાં “પ્રવૃત્તિ મિથ્યાત્વ” માનવું જોઈએ. પ્રવૃત્તિરૂપ આંશિક મિથ્યાત્વથી સામાન્ય શ્રાવકો બચી શકતા નથી, એવું ઉવવાઈ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે. શ્રાવક, પ્રતિમા ધારણ કરે ત્યારે તેનું આ પ્રવૃત્તિ-મિથ્યાત્વ પણ છુટી જાય છે. જે દેવો સમક્રિત દષ્ટિ છે તેઓ તો તેને અપમાનજનક માનતા નથી. જો કોઈ મિથ્યાત્વી દેવ અપમાન સમજી લે તો તેનો કોઈ ઉપાય નથી. અને તેનું પરિણામ પણ શાસનને માટે હાનિકારક નથી.*

પ્રશ્ન : ૧૪૭૭-વર્તમાન યુગમાં સમસ્ત ભારત, રાજ્ય વગરનું બની ગયું છે તથા આચારાંગ સૂત્રમાં એવી આજ્ઞા છે કે રાજ્ય વગરના ક્ષેત્રમાં વિચરવું નહિ, તો શું વર્તમાન યુગમાં ધર્મનો વિચ્છેદ સમજવો ?

ઉત્તર —મારા ધ્યાનમાં એવું છે કે ભારત અત્યારે રાજ્ય રહિત કહેવાય નહિ. કારણકે ભારતમાં રાજ્ય સંબંધી કાયદા કાનુનની સત્તા અમુકના હાથમાં છે એમ મનાય છે.

*આપણે સુચર, સુદેવ તથા સુધર્મને માનીએ છીએ. છતાં પણ કુદેવ વગેરેની નિંદા, તિરસ્કાર પણ કરતા નથી. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં તો દેવોની અસાતના નહીં કરવાનું પણ કહ્યું છે. જે લૌકિક દેવ છે તેને સુદેવ માનવા નહીં એ અધ્યાત્મી પ્રથમ સીડી છે. જેમ કે કાણુને કાણુ કહીને બોલાવવો નહીં એમ દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે, છતાં તેને બે આંખોવાળો સમજવો તે મિથ્યાત્વ છે. તેમાં માનવાને પ્રશ્ન નથી.

તહસિલદાર, કલેક્ટર, કમિશનર, રાજ્યપાલ, રાષ્ટ્રપતિ, મુખ્યમંત્રી, પ્રધાનમંત્રી વગેરે અનેક પદાધિકારીઓની નિયુક્તિ થયેલી દેખાય છે. મીલીટરી, પોલિસ વગેરેનું કાર્ય પણ ચાલે છે; ઇન્કમેટેક્સ, સેલેટેક્સ તથા બીજા કરોની વસુલાત પણ કરવામાં આવે છે તથા ટિકીટ, નોટ, સિક્કા વગેરે ભારત સરકારના નામથી ચાલે છે. આવી સ્થિતિમાં ભારત રાજ વગરનું કેમ કહેવાય ? ભારતની વ્યવસ્થા રૂપાંતરિત થઈ છે, પણ રાજ્યરહિત નથી, તેથી સાધુઓનું વિચરવું યોગ્ય છે. અને ધર્મ વિચ્છેદ પણ ગયો નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૮-અત્રીસ સુત્ર વાંચવા એ શ્રમણોનું કામ છે અને શ્રાવકોને માટે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ તથા થોકડાઓનું જ્ઞાન જેમકે છકાયના બોલ, નવતત્ત્વ, કર્મપ્રકૃતિ, દંડક, ગુણુસ્થાન દ્વાર, ગતિ-આગતિ, બાંસઠીયા વગેરે પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું કાર્ય બહુમાન્ય છે. શું આ પરંપરા બરાબર છે ?

ઉત્તર : શ્રાવકોએ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ તથા થોકડાઓનું જ્ઞાન કરવું તે તો છે જ, તે ઉપરાંત સૂત્રનું પઠન પાઠન પણ કરી શકે છે, કારણકે શ્રાવકોને માટે પણ જ્ઞાનના ચૌદ અતિયાર બતાવ્યા છે, તેથી તથા સમવાયાંગ તથા નંદી સૂત્રના “સુય પરિગ્ગહા તવો ત્રહાણાઈ” આ પાઠથી તથા ઉત્તરાધ્યયનના નિગ્ગથે પાવયણે સાવણ સેવિ કોવિપ તથા સીલવંતા બહુસ્સુયા એ પાઠોથી તથા અન્ય સૂત્ર પાઠોથી શ્રાવકોએ સૂત્ર વાંચવું ઉચિત સાબિત થાય છે, તેથી યોગ્ય શ્રાવક ગુરૂ આજ્ઞા-નિર્દેશ અનુસાર સૂત્ર વાંચી શકે છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૭૯-શું મારણાંતિક સમુદ્ઘાત એ આયુષ્ય કર્મની ઉદ્દીરણ છે ?

ઉત્તર : એકાંતરૂપથી તો નાહ, પરંતુ અપેક્ષાથી મારણાંતિક સમુદ્ઘાતને આયુષ્ય-કર્મની ઉદ્દીરણ કહી શકાય. તે સમજણુપૂર્વક અથવા સ્વાભાવિક રૂપે પણ હોઈ શકે છે. એ જ રીતે ઉદ્દીરણના બે ભેદ પણ કરી શકાય છે. (૧) સમજણુપૂર્વક (૨) સ્વાભાવિકરૂપે. એ પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે વેદનીય અને આયુષ્ય કર્મની ઉદ્દીરણ છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનકથી આગળ નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૦-શું ઐ નમો અરિહંતાણુ બોલવું ઉચિત છે ?

ઉત્તર : ઓમકાર એ મૂળમાં તો અન્ય તિર્થીઓનો મંત્ર છે. એમ ઉત્તરાધ્યયન વગેરે સૂત્રોથી સ્પષ્ટ થાય છે. નમસ્કાર મંત્ર તો અનાદિકાળથી છે. જ્યારે તેનું રૂપ “નમો અરિહંતાણુ” ગણુધર ભગવંતોએ બતાવ્યું છે, તો પછી કોઈએ તેમાં વધઘટ કરવી એ શું ઉચિત મનાય ? ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખ છે કે સિદ્ધસેન દિવાકરે સંસ્કૃત ભાષાનો વ્યાપક પ્રચાર જાણીને નમસ્કાર મંત્રનો સંસ્કૃત અનુવાદ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. પરિણામે તેમને ભારે પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવ્યું હતું. શું ઓમ શબ્દ જોડનાર ભગવંતની આશાતના નથી કરતા ! પ્રિયધર્મીઓએ આમ ન કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૧-જ્ઞાનશક્તિ જોરદાર બનાવવા માટે હંમેશા “થઈ થુઈ મંગલ” સ્તવ સ્તુતિ મંગલની ખૂબ આરાધના કરું છું. તો તે શું ઉત્તમ છે ?

ઉત્તર : આ માર્ગ બહુ સારો અને શાસ્ત્ર સંમત છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૨-સમવાયાંગ સૂત્રમાં સમવાયાંગ પાઠના પ્રશ્ન ૨૮૬ વેદ સૂત્ર “કઈ વિહેવેષ” તેની આગળ “તેણં કાલેણં તેણં સમવણં કળ્પસ્સ સમોસરણં જેયવ્વં” જાવ ગણહરા સાવચ્ચા નિરવચ્ચા વોચ્છિણ્ણા” આ પાઠમાં “કળ્પસ્સ સમોસરણં જેયવ્વં” અહિંયા કળ્પસ્સ નો કયો અર્થ હોવો જોઈએ ? ટીકાકારે ટીકામાં એક અર્થ “કલ્પલાભ્ય” કર્યો છે. વાચનાંતરના નામથી ‘પયુ-પણુ કલ્પ’ એવો અર્થ કરે છે. ‘કલ્પસૂત્ર લાભ્ય’ અને ‘પયુપણુ કલ્પ’ એ બધા પાછળના છે. અંગ સૂત્રમાં તેનું પ્રમાણ કેવી રીતે આવે ? તો કયો અર્થ કરવો ?

ઉત્તર : જોધપુરના સંયુક્ત ચાતુર્માસમાં આ પાઠ પર સંયુક્ત વિચારણા નીચે પ્રમાણે થઈ હતી.

અહિંયા જે વસ્તુ વિચારણીય છે. (૧) કલ્પસૂત્ર જે સૂત્ર રચનાકાળમાં ન હતું, એનો સમવાયાંગમાં ઉલ્લેખ કેમ ? (૨) શાસ્ત્રરચના કાળમાં ગણધર વિદ્યમાન હતા, તો પછી નિરવચ્ચા વોચ્છિણ્ણા કેમ કહ્યું. આ વિચારણાનો નિર્ણય નીચે પ્રમાણે થયો હતો.

ઉપરનો કળ્પસ્સ.....વોચ્છિણ્ણા સુધીનો પાઠ ગણધર સિવાય કોઈ પૂર્વધારીએ રચ્યો હોય અને સૂત્ર લેખનકાળમાં આચાર્ય દેવર્ધિગણિએ તેનું તેમાં સંકલન કરી દીધું હોય તેમ સંભવિત છે.

સમાલોચના ઉપરથી એમ જણાય છે કે શાસ્ત્રોના પાઠોમાં ખાસ લલામણુ તો હતી જ નહિ. જ્યાં જેટલું કહેવાનું હોય છે તેટલું જ ફરમાવે છે. પરંતુ લલામણુ આપતા નથી. હા, સૂત્રલેખન કાળમાં જે અધિકાર એક જગ્યાએ લખવામાં આવ્યો તેને ફરી ફરી લખવાની મહેનત વધારે પડવાથી લલામણુ કરી હોય. તેથી લલામણુ શાસ્ત્રલેખન કાળમાં કરેલી લાગે છે.

શ્રી ભગવતીમાં દશાશ્રુતસ્કંધ, પન્નવણા, જંબુદ્વિપ પન્નતિ, અનુયોગદ્વાર વગેરે સૂત્રોની લલામણુ આવે છે. તેમજ અનેક અંગ સૂત્રોમાં ઉવવાઈ સૂત્રની લલામણુ આવે છે. ઈત્યાદિ લલામણુ જોવાથી એ જ પ્રતીત થાય છે કે તે શાસ્ત્ર-લેખનકાળની છે, શરૂઆતની નહિ. તેથી આગળના પાછળ અને પાછળના આગળ એવા ક્રમનું ધ્યાન રાખ્યા વગર લલામણુ આપવામાં આવે છે. આ પ્રકારે લલામણુ આપવામાં કોઈ પ્રકારની હસ્કત દેખાતી નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૩-શું એ ખરાબર છે કે સૌથી વધારે પાપ મનનું,

તેનાથી વચનનું પાપ વધારે, તથા તેનાથી કાયાનું પાપ વધારે હોય છે. બંધમાં કાયિકવૃત્તિની સુખ્યતા હોય છે કે કાય યોગની ?

ઉત્તર : કેવળ મનનું પાપ નહિ, કેવળ વચનનું પાપ નહિ, કેવળ કાયાનું પાપ એકએકથી અધિક છે એમ નહિ. તેથી કેવળ વચનનું પાપ એાછું નથી. જેમ કે ખરાબ ભાવ ન હોવા છતાં કૃતરાઓને અશ્વીલ શબ્દોથી સંબોધે છે. તેનાથી કાયાનું પાપ એાછું નથી. જેમ કે ચાલવામાં ઉપયોગ રાખીને ચાલવા છતાં જીવોની સુક્ષ્મતા તેમજ દષ્ટિની મંદતાને કારણે જીવની વિરાધના થઈ જાય. માત્ર મનના પાપની અપેક્ષાએ મનની સાથે વચન આવી જવાથી પાપ વધારે થાય છે. તેનાથી પણ અધિક પાપ ત્રણે યોગ ભેગા થવાથી થાય છે. જેઓ મનનું પાપ એાછું કહે છે, તેનું કારણ એમ સમજવું કે તે મનની સાથે વચન તથા કાયયોગ નથી. જો તેની સાથે વચન અને કાયયોગ હોય તો પાપ પહેલાની અપેક્ષાએ વધુ થશે, માત્ર વચન અને માત્ર કાયાની અપેક્ષાએ મનનું પાપ એાછું ન સમજવું. આ માટે જુઓ પન્નવણા પદ-૨૩ ઉ. ૨ માં કેવળ કાયયોગ ના બંધની અપેક્ષાએ કાયા અને વચનયોગ વાળાના બંધ ૨૫, ૫૦, ૧૦૦ તથા ૧૦૦૦ ગણો, બે ઇન્દ્રિયથી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધી ક્રમશઃ બંધ થવાનું બતાવ્યું છે. અને સંજી પંચેન્દ્રિય મનયુક્ત હોવાથી તેને એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ ૭૦ કોડાકોડ ગણો બંધ થઈ શકે છે. સારાંશ એ છે કે મનનો બંધ વધારે છે. તેનાથી વચનનો બંધ એાછો અને તેનાથી કાયાનો બંધ એાછો હોય છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૪-તંદુલ મચ્છ જે હલકામાં હલકા અધ્યવસાયોથી મરીને સાતમી નરકમાં જાય છે, તેનો ઉલ્લેખ ભગવતિ સૂત્રના મૂળમાં ક્યાં છે ?

ઉત્તર : ભગવતી શતક ૨૪ ઉ. ૧ માં સાતમી નરકમાં જનારા તિર્યંચ, આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહનાવાળાથી લઈને એક હજાર યોજન સુધીની અવગાહનાવાળા હોઈ શકે છે. એ દરમ્યાન (ચોખા જેવડી અવગાહનાવાળા) તંદુલ મચ્છની પણ અવગાહના આવી ગઈ છે. અને મચ્છોના નામોમાં તંદુલ મચ્છનું નામ પન્નવણાના પ્રથમ પદમાં આવેલું છે. તથા શતક ૨૪ ઉદ્દેશા ૧ મુજબ અંતર્મુહૂર્તથી માંડીને કોડપૂર્વ સુધીના આયુષ્યવાળા તિર્યંચ સાતમી નરકમાં જઈ શકે છે. ઉપરોક્ત પ્રમાણથી એ સિદ્ધ થાય છે કે તંદુલ મચ્છ કરતાં એાછી અવગાહનાવાળા તથા એાછા આયુષ્યવાળા પણ સાતમી નરકમાં જઈ શકે છે. તો પછી તંદુલ મચ્છ સાતમી નરકમાં જાય તેમાં આશ્ચર્ય શું છે ? તંદુલ મચ્છ માટે સાતમી નરકમાં જવાનું સ્પષ્ટ વિવરણ મૂલ-પાઠમાં ક્યાંય જોવામાં આવ્યું નથી. દિગંબર ગ્રંથોમાં તેનું વિવરણ આપેલું છે તેમ સાંભળ્યું છે. ઉપર આપેલા પ્રમાણથી આ ઉત્તર સાચો છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૫-ભગવતિ સૂત્રમાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો કે

વંદન નમસ્કાર કરતાં બોલે તો તે ભાષા સાવધ હોય છે કે નિર્વંધ ? ભગવાને ઉત્તર દીધો, જે મોઢાની યત્ના કરીને બોલે તો નિર્વંધ. હવે પૂછવાનું એ છે કે તિર્થંકર દેવ જે વખતે બોલે છે તે વખતે તેઓ કયા ઉપકરણનો ઉપયોગ કરે છે ? દિક્ષાથી નિર્વાણ સુધીનું વર્ણન જાણવાની ઇચ્છા છે.

ઉત્તર : જેવી રીતે મુનિઓને આહારાદિ કરતી વખતે બોલવાનો પ્રસંગ આવે તો હાથ વગેરેની યત્ના કરીને બોલે છે. એ જ રીતે તિર્થંકર દેવ સંભવતઃ હાથથી યત્ના કરીને બોલે છે. મુનિઓને તો ઉપયોગની સાવધાની નિરંતર ન રહે અને કોઈ વખતે ભૂલ પણ થઈ જાય છે, પરંતુ પ્રભુ તો દિક્ષા અંગીકાર કરતાં જ ચાર જ્ઞાનના ધારક હોય છે. ત્યાર પછી યથાસમયે કેવળજ્ઞાન પણ થઈ જાય છે. તેમના ઉપયોગમાં અસાવધાની હોવા સંભવ નથી. તેથી ઉપરોક્ત પ્રકારથી જ તેમનું બોલવું સંભવિત છે.

પ્રશ્ન : શું અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમક્રિત થાય છે ?

ઉત્તર : કેટલાક તો અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમક્રિત માને છે અને કેટલાક નથી માનતા. આ પ્રમાણે આ બાબતમાં જે મત છે. પંચ સંગ્રહનો મત નહિ માનવાનો છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૭-સોપકમી આયુષ્યવાળો પોતાનું આયુષ્ય જલ્દીથી કેવી રીતે ભોગવે છે ?

ઉત્તર : સોપકમવાળાનું આયુષ્ય મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી તો નહિ પરંતુ ઉપકમ વડે જલ્દી ભોગવાય છે. તે સમયે મારણાંતિક સમુદ્ઘાત પણ થઈ શકે છે. નિરૂપકમી આયુષ્ય તો મારણાંતિક સમુદ્ઘાતથી પણ ઘટતું નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૮-વિસંયોજના કેને કહે છે ?

ઉત્તર : અનંતાનુબંધી કષાયનો વર્તમાનમાં ઉદય તથા સત્તા ન હોય, પરંતુ કાલાંતરમાં અન્ય પ્રકૃતિઓની સહાયતાથી પુનઃ ઉદય તથા સત્તા થઈ જાય, તેમાં જે કાળે અનંતાનુબંધીનો ઉદય તથા સત્તા નથી રહેતી તેને વિસંયોજના કહે છે. ક્ષય થયા પછી તો ફરી ઉદય કે સત્તા થઈ શકતા જ નથી. પરંતુ વિસંયોજના થવાથી વર્તમાનમાં ઉદય અને સત્તા ન હોવા છતાં પણ કાલાંતરે ઉદય તથા સત્તા થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન : ૧૪૮૯-તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં પણ શું બંધ હોય છે ?

ઉત્તર : તેરમા ગુણસ્થાનકમાં એક શાતા વેદનીયનો જ બંધ હોય છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનકમાં બંધ હોતો નથી.

પ્રશ્ન : ૧૪૯૦- તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં કઈ કઈ પ્રકૃતિઓનો ઉદય રહે છે ?

ઉત્તર : નીચે લખેલી ૪૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય તેરમા ગુણસ્થાનકમાં રહે છે.

(૧) ઔદારિક શરીર (૨) ઔદારિક અંગોપાંગ (૩) અસ્થિર નામ (૪) અશુભ

નામ (૫) શુભવિહાયોગતિ નામ (૬) અશુભ વિહાયોગતિ નામ (૭) પ્રત્યેક નામ (૮) સ્થિર નામ (૯) શુભ નામ (૧૦ થી ૧૫) ૬ સંસ્થાન (૧૬) અગુરુ લઘુ નામ (૧૭) ઉપઘાત નામ (૧૮) પરાઘાત નામ (૧૯) ઉચ્છવાસ નામ (૨૦) વર્ણુનામ (૨૧) ગંધ નામ (૨૨) રસ નામ (૨૩) સ્પર્શ નામ (૨૪) નિર્માણુ નામ (૨૫) તેજસ્ શરીર નામ (૨૬) કાર્મણુ શરીર નામ (૨૭) વજ્રઋષભનારાય સંહનન (૨૮) સુસ્વર નામ (૨૯) દુસ્વર નામ (૩૦) શાતા વેદનીય (૩૧) અશાતા વેદનીય (૩૨) મનુષ્યનું આયુષ્ય (૩૩) સૌભાગ્ય નામ (૩૪) આદેય નામ (૩૫) યશકીર્તિ નામ (૩૬) ત્રસનામ (૩૭) બાહર નામ (૩૮) પર્યાપ્તા નામ (૩૯) પંચેન્દ્રિય જાતિ નામ (૪૦) મનુષ્યગતિ નામ (૪૧) જિન નામ (૪૨) ઉચ્ચગોત્ર, આમાં શરૂઆતની ૨૯ પ્રકૃતિઓ છોડીને બાકીની બીજી ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ઉદય ચૌદમા ગુણુસ્થાનમાં ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ સમજવો જોઈએ. એક જીવની અપેક્ષાએ શાતા અથવા અશાતા એક જ વેદનીયનો ઉદય રહે છે, તેથી બાર પ્રકૃતિઓનો ઉદય સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૪૯૧ : તેરમા તથા ચૌદમા ગુણુસ્થાનકમાં ઉદ્દીરણા કઈ પ્રકૃતિની હોય છે ?

ઉત્તર : તેરમા ગુણુસ્થાનકમાં બે વેદનીય તથા મનુષ્યનું આયુષ્ય એ ત્રણ સિવાય ૩૯ પ્રકૃતિઓની ઉદ્દીરણા હોય છે. ચૌદમા ગુણુસ્થાનકમાં ઉદ્દીરણા નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૯૨ : તેરમા તથા ચૌદમા ગુણુસ્થાનકમાં કઈ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે ?

ઉત્તર : તેરમા ગુણુસ્થાનકથી માંડીને ચૌદમા ગુણુસ્થાનકના બે છેલ્લા અંતિમ સમય (અંતિમ સમયથી પૂર્વવર્તી સમય) સુધી ૮૫ પ્રકૃતિની સત્તા બતાવી છે. (૧) દેવગતિ (૨) દેવાનુપૂર્વી (૩) શુભ વિહાયોગતિ (૪) અશુભ વિહાયોગતિ ૫ થી ૯ પાંચ વર્ણુ ૧૦-૧૧ બે ગંધ ૧૨ થી ૧૬ પાંચ રસ ૧૭ થી ૨૪ આઠ સ્પર્શ ૨૫ થી ૨૯ પાંચ શરીર, ૩૦ થી ૩૪ પાંચ અંધન, ૩૫ થી ૩૯ પાંચ સંઘાતન (૪૦) નિર્માણુ નામ ૪૧ થી ૪૬ છ સંહનન ૪૭ થી ૫૨ છ સંસ્થાન ૫૩ થી ૫૮ સ્થાવર દશકની અસ્થિર આદિ અંતની છેલ્લી છ પ્રકૃતિઓ (૫૯) અગુરુલઘુ (૬૦) ઉપઘાત (૬૧) પરાઘાત (૬૨) ઉચ્છવાસ (૬૩) અપર્યાપ્ત ૬૪-૬૫ બે વેદનીય (૬૬) પ્રત્યેક (૬૭) સ્થિર (૬૮) શુભ ૬૯ થી ૭૧ ત્રણ ઉપાંગ (૭૨) સુસ્વર (૭૩) નીચગોત્ર (૭૪) મનુષ્યગતિ (૭૫) મનુષ્યાનુપૂર્વી (૭૬) મનુષ્યાયુ (૭૭) ત્રસ (૭૮) બાહર (૭૯) પર્યાપ્ત (૮૦) યશકીર્તિ (૮૧) આદેય (૮૨) સૌભાગ્ય (૮૩) તિર્થંકર (૮૪) ઉચ્ચગોત્ર (૮૫) પંચેન્દ્રિય જાતિ-આ ૧૪૮ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સત્તા બતાવી છે. ૧૫૮ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ ૯૫ પ્રકૃતિ સમજવી. ૫ અંધનના સ્થાનને બહલે ૧૫ અંધન સમજવા તેમજ ચૌદમા ગુણુસ્થાનના ચરમ સમયમાં ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ ૧૪ તેમજ એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩ પ્રકૃતિની સત્તા છે. જે ૧૪ મા ગુણુ-

સ્થાનમાં ૧૩ અથવા ૧૨ પ્રકૃતિનો ઉદય બતાવ્યો છે, તેમાં મનુષ્યની અનુપૂર્વિ ઉમેરવાથી ૧૩ કે ૧૪ પ્રકૃતિ બની જાય છે. કોઈ કહે છે કે મનુષ્ય-અનુપૂર્વિની સત્તા ન માનતા ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓનો જ સત્તામાં ચરમ સમય માનવો જોઈ એ

પ્રશ્ન : ૧૪૯૩-ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં સર્વ પ્રથમ કેવળજ્ઞાન કોને થયું? તથા સર્વ પ્રથમ મોક્ષમાં કોણ ગયા?

ઉત્તર : મહાવીર સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયા પછી ચાર વર્ષે તેમના શાસનવર્તી સાધુ-સાધ્વીઓની મોક્ષમાં જ્વાની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી. એલું વર્ણન કલ્પસૂત્રમાં આવ્યું છે. પરંતુ તમે પૂછેલા પ્રશ્ન બાબતનું વર્ણન જોવામાં આવ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૯૪-અઠી દ્વિપમાં સૂર્ય ચંદ્ર વચ્ચે કેટલું અંતર છે? સૂર્ય, ચંદ્ર કેટલા-કેટલા અંતરે હોય છે?

ઉત્તર : સૂર્ય તથા ચંદ્રની ઊંચાઈ તથા નીચાઈમાં ૮૦ યોજનનું અંતર સર્વત્ર સમાન છે. પરંતુ આગળ પાછળની અપેક્ષાએ અઠી દ્વિપમાં અંતર હંમેશા તથા સર્વત્ર સમાન નથી હોતું, કારણ કે પૂર્ણિમાને દિવસે સૂર્યાસ્તના સમયે ચંદ્રોદય થાય છે, તે દિવસે ઉદયક્ષેત્રથી અસ્તના ક્ષેત્ર જેટલું દૂર હોય છે. તે ક્ષેત્રનું અંતર પણ સર્વત્ર સમાન નથી હોતું. ક્યાંક હજારોનું તો ક્યાંક લાખો યોજનનું અંતર રહે છે, જ્યારે અમાવાસ્યા હોય છે ત્યારે થોડાક સમયને માટે ચંદ્ર અને સૂર્ય સાથે જ થઈ જાય છે. પછી પૂર્ણિમા સુધી ક્રમશઃ અંતર વધતું જાય છે, ત્યાર બાદ અમાવાસ્યા સુધી અંતર ઘટતું જાય છે. આ પ્રમાણે દર મહિને થયા જ કરે છે.

પહોળાઈમાં ચંદ્ર સૂર્યના બધા મંડળ ૫૧૦ યોજનમાં આવેલા છે. ક્યારેક સીધાપણાની અપેક્ષાએ મંડળ સાથે આવી જાય છે, તો ક્યારેક આસપાસમાં થોડે દૂર રહે છે. આ પ્રકારે આસપાસમાં તથા આગળ પાછળમાં અંતર સમાન નથી રહેતું.

પ્રશ્ન ૧૪૯૫-ઉત્તરાધ્યયનના બીજા અધ્યયનની ટીકામાં “વધ પરિષદ” પર ખંધકજીનું ઉદાહરણ આવેલું છે. ખંધકજી આરાધક તથા કે વિરાધક થયા?

ઉત્તર : ખંધક આચાર્યના પાંચસો શિષ્ય આરાધક થઈને મોક્ષ પધાર્યા અને ખંધકજી પોતે વિરાધક થઈને અગ્નિકુમાર દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

પ્રશ્ન : ૧૪૯૬-શું ગણધર વિરાધક હોય છે? તથા દેવલોકમાં જાય છે?

ઉત્તર : જેઓ ત્રિપદ્મીમાં ચૌદપૂર્વ રચે છે તેમને ગણધર પદ મળે છે. તે ગણધર વિરાધક હોતાં નથી. અને દેવલોકમાં ન જતાં એ જ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. તથા જેઓ સાધુ-સમુદાયના નાયકરૂપ ગણધરપદ વાળા છે અથવા ગણ (સાધુઓનો સમૂહ)ને ધારણ કરનાર ગણધર હોય તેઓ આરાધક કે વિરાધક બંનેમાંથી કોઈ પણ હોઈ શકે છે. આચાર્યોદિની,

પદવીની જેમ આ ગણધરની પણ એક પદવી છે. જેઓ ખાસ તીર્થંકરોના ગણધરો હોય છે તેઓ એજ ભવમાં મોક્ષમાં જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૪૯૭ : પ્રત્યેક સુહુર્તનો ગર્ભજ મનુષ્ય કાળ કરીને કયાં સુધી જાય છે ?

ઉત્તર :- પ્રત્યેક સુહુર્ત (એથી નવ સુધી)નો ગર્ભજ મનુષ્ય કાળ કરીને મનુષ્ય કે તિર્યંચમાં જાય છે, પરંતુ દેવ કે નરકમાં જતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૪૯૮ : પ્રત્યેક માસનો ગર્ભજ મનુષ્ય કાળ કરીને કયાં સુધી જાય છે ?

ઉત્તર : પ્રત્યેક માસવાળો જીવ નરકમાં પહેલી નરક સુધી તથા દેવોમાં ભવન-પતિથી માંડી બીજા દેવલોક સુધી તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં જાય છે.

પ્રશ્ન -૧૪૯૯ : પ્રત્યેક વર્ષવાળો મનુષ્ય કયાં જાય છે ?

ઉત્તર : કોઈ પણ સ્થાને જઈ શકે છે. નવ વર્ષની ઉંમરમાં મોક્ષમાં પણ જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૦૦ : પાંચમા આરામાં જન્મેલા જીવને ઉપશમ તથા ક્ષપક સમકિત નથી હોતું, તે ઉપશમ અને ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તથા દસ બોલોનો વિચ્છેદ છે. આ બાબતોના ખુલાસા આગમોના મૂળ પાઠમાં કયાં છે ? દસ બોલોમાંથી છુટક પણ હોય તો તેનું પ્રમાણ બતાવવાની કૃપા કરશો ?

ઉત્તર : મળ પરમોહી-પુલાણ આહારગ સ્વગ ઉવસમ કપ્પો ।

સંજમતિઅ કેવલિ સિજ્જણા ચ જમ્બૂમિમિ વુચ્છિણ્ણા ॥

અર્થ : (૧) મનઃપર્યવજ્ઞાન (૨) પરમઅવધિજ્ઞાન (૩) પુલાકલઘ્ધિ (૪) આહારક શરીર (૫) ક્ષપક શ્રેણી (૬) ઉપશમ શ્રેણી (૭) જિનકલ્પ (૮) સંયમત્રિક-પરિહાર વિશુદ્ધ, સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત (૯) કેવલજ્ઞાન (૧૦) સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ, આ દસ બોલોનો વિચ્છેદ જંબુસ્વામી મોક્ષે ગયા પછી બતાવેલ છે. આ વિશેષાશ્યકલાધ્યની ૨૫૭૩ મી ગાથા છે. ઉપર જે દસ બોલોનો વિચ્છેદ કહ્યો તેમાંથી કોઈ કોઈ બોલોની સાબિતી આગમોના મૂળ પાઠમાં છે. ભગવતિ શતક-૨૫ ઉદ્દેશા-૬ના આરમા કાલદ્વારના મૂળ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે પાંચમા આરાનો જન્મેલ પુલાક લઘ્ધિવાળો હોતો નથી. એ જ શતકના સાતમા ઉદ્દેશાના આરમા દ્વારથી સ્પષ્ટ છે કે પરિહાર વિશુદ્ધિ આદિ ત્રણ સંયમ હોતા નથી. જ્યારે યથાખ્યાત આરિત્ર નથી હોતું તો યથાખ્યાત આરિત્ર વિના કેવળજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન વિના સુક્રિત થતી નથી. આ તો અનેક આગમ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ જ છે જીવ જે ઉપશમ કે ક્ષપક શ્રેણી કરે છે તે આઠમા ગુણસ્થાનકથી નવ-દશમામાં થઈને

ઉપશમવાળો ૧૧મા તથા ક્ષપકવાળો ૧૨મા ગુણુસ્થાનકમાં જાય છે. બંને શ્રેણિઓ દરમ્યાન સુક્ષ્મ સંપરાય નામતું ગુણુસ્થાનક તો આવે જ છે. તથા આ દસમા ગુણુસ્થાનમાં સુક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર જ હોય છે. ઉપર કહેલા પ્રમાણુથી સુરુપટ છે કે પાંચમા આરામાં જન્મેલાને સુક્ષ્મ સંપરાય નથી હોઈ શકતું. એટલા માટે બંને શ્રેણિઓ પણ હોતી નથી. પરમઅવધિજ્ઞાન આવેલું પાછું જતું નથી. તે દેવોમાં જતાં નથી, કારણ કે દેવોમાં એટલું અવધિજ્ઞાન હોતું નથી. તેથી તેમને તો કેવળજ્ઞાન અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે ટીકાકારોએ જે કહ્યું છે કે પરમ અવધિવાળાને અંતર્મુદૂર્તમાં જ કેવળજ્ઞાન થાય છે. તે કથન ખરાબર છે. એટલે પાંચમા આરામાં જન્મેલાને પરમ અવધિજ્ઞાન થતું નથી.

દસ બોલોમાંથી સાત બોલની પુષ્ટિ આગમ પ્રમાણુ દ્વારા કરી, બાકી જે ત્રણ બોલ રહ્યા. (૧) આહારક લબ્ધિ (૨) મનઃપર્યવજ્ઞાન (૩) જિનકલ્પ. તેની સંગતિ આ પ્રમાણુ છે. પાંચમા આરામાં શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી સુધી ચૌદપૂર્વનું જ્ઞાન હતું. જે કે પુલાક લબ્ધિ તો નવ પૂર્વાધારીને પણ હોઈ શકે છે. તથાપિ પાંચમા આરામાં જન્મેલાને માટે પુલાક લબ્ધિનો નિષેધ બતાવ્યો છે જે ઉપર બતાવેલ છે. એ જ પ્રમાણુ આહારકલબ્ધિ, મનઃપર્યવજ્ઞાન તથા જિનકલ્પનો નિષેધ (વિચ્છેદ) બતાવ્યો છે તે ખરાબર જ લાગે છે. ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમકિતના બોલ દસ વિચ્છેદના બોલોમાં તો નથી. એ બંને સમકિત પાંચમા આરામાં જન્મેલાને નથી હોતું એવું મૂળ પાઠમાં કયાંય જોવામાં આવ્યું હોય એવું યાદ નથી. પરંતુ ભગવતિ શતક ૧, ૩, ૮માં આવેલ છે કે “एगंतण्डिए णं मणुए आउयं सिय पगरेइ सिय णो पगरेइ” તેની ટીકામાં લખ્યું છે કે “सम्यक्त्व सप्तके क्षपिते न बध्नाति आयुः साधुः अर्वाक् पुनर्बध्नाति.” પરભવતું આયુષ્ય બાંધતા પહેલા ક્ષાયિક સમકિત આવી જાય તો તે મનુષ્ય એ જ ભવમાં મોક્ષમાં જાય છે. પરંતુ પાંચમા આરામાં જન્મેલાનો મોક્ષ થતો નથી. આ બાબત ઉપર બતાવેલ છે. તેથી આયુષ્યનો બંધ થતાં પહેલાં તો પાંચમા આરામાં જન્મેલાને આ ટીકાથી ક્ષાયિક સમકિતનો નિષેધ થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૦૧ : સ્થાનાંગ સૂત્રના સ્થાન ચાર ઉ. ૨ માં એક ચીલંગીમાં એવો બોલ છે કે એક જીવ પોતાનો ભવાંત ન કરે પરંતુ બીજાનો કરે. તેના ભાવનો અર્થ ટળખાર્થમાં પૂજ્ય શ્રી ધર્મસિંહજી મ. સા. એ અલબ્ધના તારેલા તર્યાં એમ કહ્યું. ટીકાકારે તો અચરિત શરીરી આચાર્યાદિ કહ્યું છે. આ આદિ શબ્દથી અલબ્ધને પણ લીધા હોય તો હરકત લાગતી નથી. પરંતુ બીજા પ્રમાણુથી સાબિત કરવું પડશે. તેથી મેં ભગવતિ, પત્રવણાના એ જીવોનો ઉદ્દેખ કર્યો છે કે જેઓ મિથ્યાત્વી હોવા છતાં ક્રિયાના બળથી ઐવેચક સુધી જાય છે. આવા લોકો શુદ્ધ પ્રજ્ઞા કરીને

લોકોને ધર્મ સન્સુખ કરી શકે છે. દ્વીપક સમકિતી પણ આમાં આવી જાય છે. આ પ્રમાણે તો મારી પાસે છે. પરંતુ ઠાણાંગની કોઈ બીજી ચૌલંગી પણ હશે. જેથી તેનું સમર્થન થશે. મારા ધ્યાનમાં ઉ. ૪ ની સૂ. ૩૪૪ ની આ ચૌલંગી આવી છે. “સેયંસે જામમેગે સેયંસે, સેયંસે નામમેગે પાવંસે; પાવંસે જામમેગે એ સેયંસે પાવંસે જામમેગે પાવંસે ।” તેના ત્રીજા ભાગમાં ઉપરોક્ત બાબત આવતી હોય તો આપના વિચારે ફરમાવશો. આમાં ટીકાકારે ઉદાયન રાજના ઘાતકનું ઉદાહરણ આપ્યું છે. શું તેના પ્રમાણમાં આ ઉદાહરણ આપી શકાય ?

તે સિવાય બીજી કોઈ ચૌલંગી કે આગમ પ્રમાણ હોય તો બતાવવાની કૃપા કરો.

ઉત્તર : તમે કહેલી ચૌલંગીમાં ધર્મસિંહજી મહારાજ સાહેબે જે અર્થ કર્યો છે; તે પણ બરાબર છે. તેની પુષ્ટિ ટીકામાં આપેલ આદિ શબ્દથી થાય છે તમે આપેલી ઠાણાંગ ૪, ૩, ૪, ની સૂ-૩૪૪ ની ચૌલંગીનો ત્રીજો ભાગ પણ બહુ જ અનુકુળ બેસે છે. ઉદાયન રાજને મારનારને પણ અભવ્ય કહે છે. સૂ. ૩૪૬ માં જે સાલવૃક્ષની ચૌલંગી આપીને ચાર પ્રકારના આચાર્ય બતાવ્યા છે, તેમાં ત્રીજા નંબરના જે આચાર્ય આપ્યા છે તેમાં પણ ‘અંગારમર્દક’ જેવા આચાર્યનો સમાવેશ થાય છે. ઉદાહરણ તો કોઈ એકનું જ આપવામાં આવે છે, પણ તેમાં અનેકનો સમાવેશ શર્ષ શકે છે. એવી જ રીતે ૩૬૦ માં સૂત્રમાં જે અંતિમ ચૌલંગી આપી છે તેના ત્રીજા ભાગને પુરુષ “વિષનો ઘડો અને અમૃતના ઢાંકણ” સમાન છે તેનો પણ તેમાં સમાવેશ થાય છે. ક્ષીર મધુ સર્પિશશ્રય લઙ્ઘિ પણ અભવ્યમાં હોય છે એવું રાજેન્દ્રકોષના લઙ્ઘિઓના વર્ણનમાં આપ્યું છે. તેની વાણી એવી મધુર તેમજ પ્રિય હોય છે તો તેની વાણીથી જીવોને બોધ કેમ ન થાય ! ચુડી અને સ્તંભ જેવા નિર્જીવ પદાર્થો અથવા આત્મ જેવા મૂક પદાર્થોથી પણ બોધ પ્રાપ્ત થયો છે, તર્કા છે. તો આશ્ચર્ય જ શું ! કેમકે વક્તા તથા તેની વાણી તથા ચુડી વગેરે તો નિમિત્ત માત્ર છે. તરવાની શક્તિ તો તે ભવ્ય પ્રાણીમાં છે. સમકિત સામાયિકના ભેદમાં દ્વિપક સમકિત જે ભવ્યોમાં હોય છે તેથી પણ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બીજાઓ પર પ્રભાવ અને પ્રકાશ પાડી શકાય છે. જે અભવ્ય નવ ત્રેવેચકમાં જાય છે તે આરિત્રિકિયાના અવિરાધક હોય છે. આરિત્રિકિયાના વિરાધક ત્યાં જઈ શકતા નથી. તે જ પ્રમાણે તેની પ્રજ્વળા પણ વિશુદ્ધ અને બીજાને તારનારી હોય છે. અભ્યાસમાં પણ તે નવમા પૂર્વ સુધી પહોંચી જાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૦૨ : શું લીલાતરીની બાધા કરનાર કેરી, લીંબુ, મરચા વગેરેનું અથાણું ખાઈ શકે છે, કારણ કે તેમાં અચિત્તતા હોવા છતાં પણ લીલાપણું કાયમ રહે છે. તો સુરજાનું પણ એમ જ સમજવું ?

ઉત્તર : કેરી, લીંબુ, મરચાં વગેરેનું અથાણું તથા સુરબ્બા જે અનેક દિવસો પહેલાં થઈ ગયા હોય તથા લીલકુલની શંકા ન હોય તો તેને લીલોતરીની બાધાવાળો ગ્રહણ કરે તો તેની બાધામાં ભંગ થાય એવું જાણ્યું નથી. ન આવું તે તો શ્રેષ્ઠ છે જ. એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે લીલા શાકભાજી, કેરીનો છુંદો, વધારેલાં મરચાં, રસ વગેરે અચિત્ત તો થઈ જાય છે, પરંતુ લીલોતરીની બાધાવાળા તેને ગ્રહણ કરતાં નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૦૩ બે દિશાઓ. અભિગિજ્જકપ્પહ ઉવટ્ટા વિક્ષેપ સમુજિતે સજ્ઞાયં ઉદ્દિસિત્તે પઠિક્કમિત્તે તંજહા પાદંજં ચેવ ઉદીળં ચેવ । સ્થાનાંગના આ સૂત્રાનુસાર બે વડીદિક્ષા પછી જ નવદીક્ષિતને એક માંડલા પર બેસાડવામાં આવે છે. તો શું એથી સાબિત નથી થતું કે ગૃહસ્થ સૂત્ર પ્રાપ્તિનો અધિકારી નથી હોતો. એક પ્રશ્ન એ પણ છે કે નવદીક્ષિત મુનિ આ સૂત્ર મુજબ વડીદિક્ષા પહેલાં પ્રતિક્રમણ કરી શકે કે નહિ ?

ઉત્તર : તમે કહ્યું કે સ્થાનાંગ સૂત્ર મુજબ બે વડીદિક્ષા પછી નવદીક્ષિતને એક માંડલા પર બેસાડવામાં આવે છે, તો શું એ પણ સાબિત નથી થતું કે ગૃહસ્થ સૂત્ર પ્રાપ્તિનો અધિકારી નથી. આ પાઠથી એ સાબિત નથી થતું કે ગૃહસ્થ સૂત્ર પ્રાપ્તિનો અધિકારી નથી, કારણ કે અહિંયા તો ૧૮ બોલ સાધુ-સાધ્વીઓને બંને દિશા તરફ મ્હોં કરીને કરવાતું કહ્યું છે. છતાં પણ અહિંયા દરેક બોલોનો પૂર્વાપર ક્રમ સમજવો નહિ. હા, કેટલાક બોલોનો ક્રમ તો છે, જે સ્થાનાંગ ૩, ૪ ના સૂત્ર ૨૦૨ માં તેમાંના છ બોલોનો ક્રમ બતાવ્યો છે. એ જ બોલોનો ક્રમ બૃહદ્દકલ્પના ચોથા ઉદ્દેશમાં સૂત્ર ૪ થી લઈને બતાવેલ છે.

બે અઠાર જ બોલોનો ક્રમ લેવામાં આવે તો શું ગૃહસ્થ આલોચના-પ્રતિક્રમણથી માંડીને સંથારા સુધીના બોલ કરી જ ન શકે ? અર્થાત્ આલોચનામાં સંથારા સુધીના બોલ તો અનેક ગૃહસ્થ બોલે છે તેથી બધાજ બોલોનો ક્રમ સમજવો નહિ (શ્રાવકોએ સૂત્ર વાંચવા સંબંધનું પ્રમાણ પ્રશ્ન ૧૪૭૮ ના ઉત્તરમાં છે.) આગળ તમે કહ્યું કે નવદીક્ષિત મુનિ વડીદિક્ષા પહેલાં પ્રતિક્રમણ કરી શકે છે કે નહિ ? તો અઠાર બોલોનો પૂર્વાપર ક્રમ સમજવો નહિ. સામાયિક ચારિત્રવાળા પ્રતિક્રમણ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતાં. તેમના માટે પ્રતિક્રમણ અનિવાર્ય નથી. છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા માટે પ્રતિક્રમણ કરવું અનિવાર્ય છે. તેથી પ્રતિક્રમણ સમાપ્તિ પછી જ વડીદિક્ષા આપવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૦૪ : મિથ્યાત્વી, સમકિત પ્રાપ્તિના અંતર્મુહૂર્ત પહેલાં જે યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કરે છે તે નિરર્થક છે કે સાર્થક ? બે નિરર્થક છે તો તે સમકિત કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરશે ? બે સાર્થક છે તો મિથ્યાત્વીને આ અપેક્ષાએ આરાધક કેમ ન માનવો ? અથવા તેની સાર્થકતા બરાબર હોવા છતાં પણ વ્યવહારનયથી માનવામાં આવતી નથી શું ?

ઉત્તર : અનાદિકાળથી કર્મક્ષય કરનાર પરિણામ વિશેષને યથા પ્રવૃત્તિકરણ કહે છે. આ કરણ તો ભવ્ય અને અભવ્ય બંનેમાં અનંતવાર થાય છે. આ કરણની કોઈ ખાસ મહત્તા નથી. આ કરણથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જે આ કરણથી જ સમકિતની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો અભવ્યને પણ થઈ જાત. એટલે મિથ્યાત્વીને આરાધક કેમ માની શકાય ? સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિનું ખાસ કારણ તો દર્શન-સપ્તકનો ક્ષય, ક્ષયોપશમ તથા ઉપશમ જ છે. યથા પ્રવૃત્તિકરણ નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૦૫ : એક અનાદિ મિથ્યાત્વી જે આ ભવમાં સમકિત પામીને મોક્ષે જાય તથા એક પૂર્વાલબ્ધ સમકિતી જે વર્તમાનમાં મિથ્યાત્વી છે, આ બંનેના કર્મ કેમ સુજબ એક કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક ન્યુન જ હશે, કે બંનેના કર્મ ન્યુનાધિક હોઈ શકે છે ? જે કદાચ અધિક કર્મ સંભવિત હોય તો સમ્યક્ત્વી, મિથ્યાત્વ દશામાં એક કોડાકોડ સાગરોપમથી કેટલા વધારે કર્મોનો સંચય કરે છે ? જે કદાચ ઓછા સંભવિત હોય તો અનાદિ મિથ્યાત્વી મિથ્યાત્વ દશામાં ઓછામાં ઓછા કેટલા કર્મ સહિત હોય છે ?

ઉત્તર : સમકિત પામ્યા પછી જીવ જે મિથ્યાત્વ દશામાં ચાલ્યો જાય તો પણ તેને એક કોડાકોડી સાગરથી ઓછી સ્થિતિવાળા કર્મોનો જ બંધ થાય છે. તેથી વધારે નહિ. એકેન્દ્રિયમાં રહેલા અનાદિ મિથ્યાત્વીમાં તેનાથી ઓછા કર્મ પણ હોય છે. અનાદિ મિથ્યાત્વી, ચરમ શરીરીમાં તેથી વધારે કર્મ પણ હોય છે. સમકિત સહિત જે પ્રશસ્ત નિર્જરા થાય તે જ ઉત્તમ છે, બાકી નહિ.

પ્રશ્ન-૧૫૦૬ : કોઈ સામાન્ય ગૃહસ્થ જે આપની પાસે એવું પચ્ચખાણુ માગે કે “હું અનુકંપા કરવા યોગ્ય પ્રાણીઓને અચિત પદાર્થો સિવાય સચિત પદાર્થો નહિ આપું, શું તમે તેને પચ્ચખાણુ કરાવશો ? જે કરાવશો તો તેને અંતરાય નહિ થાય ? જે પચ્ચખાણુ નહિ કરાવો તો આપ સચિત પદાર્થોના જીવનથી અસહમત નથી રહેતા ?

ઉત્તર : જેઓ સચિત પદાર્થોનો સમુચ્ચય ત્યાગ કરવા માંગતા હોય તો તેને એવો ત્યાગ કરાવી શકે છે, નહિ તો એવો ત્યાગ તો તેને કેમ કરાવી શકાય ! જેમ કે કોઈ કહે કે ગમનાગમનમાં હિંસા થાય છે, તેથી સાધુ જ્યાં ઉતર્યા હોય ત્યાં ગમન કરવાનો (જવાનો) મને ત્યાગ કરાવો. તો મુનિ તેને આ પ્રકારનો ત્યાગ નહિ કરાવતા કહે કે, તમે કયાંય પણ મકાનની બહાર જવારૂંપ દિશિવ્રત કરો તો અમે તેને આ પ્રકારનો ત્યાગ કરાવીએ, પરંતુ આવો ત્યાગ કેવી રીતે કરાવીએ ! એવી જ રીતે ઉઠવા-

એસવાથી હિંસા થાય છે, તેથી કોઈ, ઉદ્બેસ કરીને મુનિને વંદન કરવું નહિ એવો ત્યાગ માંગે તો એવા પ્રકારનો ત્યાગ પણ મુનિ ન કરાવી શકે. પરંતુ સંપૂર્ણ હલનચલનનો મર્યાદિત ત્યાગ માંગે તો કરાવી શકે. ઈત્યાદિ ઉદાહરણોથી આવો અનુકંપાનો ત્યાગ કેમ કરાવી શકે !

પ્રશ્ન-૧૫૦૭ : કોઈ પ્રતિમાધારી એકલા મુનિરાજને પ્રાણાંત કષ્ટમાં જોઈને કોઈ સ્ત્રી અચિત્ત ઔષધ વગેરેથી અથવા તેમને પોતાની સેવાથી કષ્ટમુક્ત કરે, તો તે કાર્ય જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર છે કે જિનેશ્વરની આજ્ઞા વિરુદ્ધ ?

ઉત્તર : કોઈ પ્રતિમાધારી અણુગારને પ્રાણાંત કષ્ટમાં દેખીને કોઈ સ્ત્રી અચિત્ત ઔષધ વગેરેથી પરિચર્યા-સેવા કરે એ કાર્ય જિનાજ્ઞાનુસાર નથી. જે મુનિ એ કાર્યની અનુમોહના કરે તો પણ તેમને માટે પ્રાયશ્ચિતનું કારણ છે, પરંતુ સેવા કરનાર સ્ત્રીને આ કાર્યમાં ખાસ પુન્ય પ્રકૃતિનો ખંધ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૦૮ :- જેવી રીતે નિયત સમયે વ્યાખ્યાન, રાસ વગેરે વાંચે છે એ જ રીતે આબાલવૃદ્ધ વ્યક્તિઓની કક્ષા છોડીને નિયત સમયે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરાવવામાં આવે તો શું નુકશાન ! અપવાદ તરીકે જેમ વ્યાખ્યાનનો સમય ઓછોવત્તો કરવામાં આવે છે તેમ આમાં પણ સંભવિત છે. તથા સ્થળ પરિવર્તનની દૃષ્ટિએ વ્યાખ્યાન વગેરે પણ યોગ્ય સ્થળ પર જઈને કરવામાં આવે તો પછી તેમાં શી હરકત છે ?

ઉત્તર : સાધુઓની પાસે કોઈ પુરૂષ તથા સાધ્વીઓની પાસે કોઈ સ્ત્રી ધાર્મિકજ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છે તો તેઓ પોતાની મર્યાદા અને અવકાશ પ્રમાણે તેમને ધાર્મિક જ્ઞાન આપી શકે છે. પરંતુ વર્ગ લઈને સાધુ ભણાવી શકતા નથી. આ પ્રકારે ભણાવવામાં અનેક પ્રકારના વિઘ્ન આવે છે. જેમકે (૧) નિયત સમયે જવું (૨) ગૃહસ્થોને આધીન રહેવું (૩) મળમૂત્રની આજ્ઞા માંગતા આપવી (૪) તેના પર હુકમ ચલાવવો (૫) હુકમ ભંગ કરનારને શિક્ષા કરવી (૬) વરસાદ તથા ધુમ્મસ વગેરેમાં જવા માટે અટકી જવું પડે તથા ન જાય તો વિદ્યાર્થીના અભ્યાસમાં હાનિ પહોંચે (૭) પરીક્ષામાં કોઈ નાપાસ થાય (૮) તેમને પાસ કરાવવા માટે અનેક પ્રયત્ન કરવા પડે (૯) પુસ્તક વગેરે આપવા તથા મંગાવવાનો પ્રબંધ કરવો (૧૦) કલ્પ ઉપરાંત રહેવું (૧૧) પોતાના સ્વાધ્યાય ધ્યાન આદિમાં ક્ષતિ પહોંચે વગેરે બાબતો સંચમમાં બાધક છે. તેથી સાધુને માટે કક્ષારૂપે (કલાસ-વર્ગ) ભણાવવું એ અકલ્પનીય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૦૯ : શું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના અધ્યયન ૧૯ માં વર્ણવેલા મૃગાપુત્રના પિતાજી બલભદ્ર રાજા માંડલિક રાજા હતા ?

ઉત્તર : નીચેના પ્રમાણોથી એ સાબિત થાય છે કે મૃગાપુત્રના પિતાજી માંડલિક

રાજા હતા. (૧) બલમદ્ર રાજાને અનેક રાણીઓ હતી. તેમાં મૃગારાણીને પટ્ટરાણી બતાવી છે. માંડલિક રાજા હોવાના કારણે જ પટ્ટરાણી કહેવાઈ હોય તેમ સંભવિત છે. (૨) મૃગાપુત્ર યુવરાજ હતા. તેમને નંદનવન નામનો મહેલ હતો. તેઓ દોગુન્દક જાતિના હોવાની જેમ ક્રીડા કરતાં હતાં. મણિરત્નોથી જડેલા જેના મહેલના ભોંયતળિયા હતા. “મિઆપુત્તે મહિહિદ્દા” પણ નવમી ગાથામાં કહેલ છે. ઉપરની બાબતો તથા આવી સામગ્રી સાધારણ રાજાને ત્યાં ક્યાંથી હોઈ શકે, તેથી તેઓ માંડલિક રાજા હોય તેવું સંભવિત છે.

પ્રશ્ન ૧૫૧૦ : મૃગાપુત્રનો જન્મ ક્યા તિર્થ કરના શાસનમાં થયો હતો ?

ઉત્તર : ઉત્તરાધ્યયન અ. ૧૬ની ગાથાઓથી મૃગાપુત્રનો જન્મ પ્રથમ તિર્થ કરના શાસનમાં થયો હોય તેમ પ્રતીત થાય છે.

દેવલોકથી ચ્યવીને મૃગાપુત્ર થયા. એ આઠમી ગાથાથી તથા મનુષ્ય સહિત દેવ-લવના તેમજ મનુષ્ય લવમાં પાળેલા સંયમનું સ્મરણ થઈ ગયું તે નવમી ગાથાથી સ્પષ્ટ છે. તથા ૧૦મી ગાથામાં તેઓ ફરમાવે છે કે પાછલા લવમાં પાંચ મહાવ્રત તેમજ નરક તિર્થચના દુઃખ મેં સાંભળ્યા. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમણે દેવલવના પહેલાના મનુષ્યલવમાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ સંયમ પાળ્યો હતો. ત્યાં મુનિઓ દ્વારા આગમ-વાક્યો સાંભળ્યા અને શીખ્યા. પાછળના લવનું સાંભળેલું તથા શીખેલું જ્ઞાન અને પાંચ મહાવ્રતરૂપ પાળેલો સંયમધર્મ તેમના સંજીજ્ઞાનના સ્મરણમાં આવ્યો હતો. મૃગાપુત્રના લવમાં પણ મહાવ્રતરૂપ સંયમ ધારણ કર્યો છે. ૮૬મી ગાથામાં કહ્યું છે, પાંચ મહાવ્રત-રૂપ સંયમ પહેલા તથા છેલ્લા તિર્થ કરેના શાસનમાં જ હોય છે. તથાપિ ભગવાન મહાવીરનો શાસનકાળ થોડો (૨૧ હજાર વર્ષનો) છે. એટલા કાળમાં પાંચ મહાવ્રત પાળીને વૈમાનિક દેવ થાય અને પછી એમના જ શાસનમાં મનુષ્ય થઈને પાંચ મહા-વ્રતનું પાલન કરે એ બની શકે નહિ તથા ભગવાન ઋષભદેવના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરીને દેવ થાય અને પછી ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં સાધુ બને એ પણ ન બની શકે. કારણ કે બંને ભગવાનના શાસનની વચ્ચેનો સમય ઘણો લાંબો છે. એટલા સમય સુધી તો ત્રસ જીવ ત્રસકાયમાં પણ રહી શકતા નથી. વચમાં સ્થાવરના અસંખ્ય લવ કરવા પડે છે. એટલા માટે એમ પણ ન બની શકે, તેથી પાછળનો મનુષ્યનો લવ તથા મૃગાપુત્રનો લવ એમ બંનેય મનુષ્યના કે સાધુના લવ ભગવાન ઋષભદેવના શાસનમાં જ થયા એમ સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૧૧ : દોગુન્દક કોને કહે છે ?

ઉત્તર : દોગુન્દક દેવ ત્રાયચ્ચિંશક દેવોને કહે છે. જેમકે “વૃદ્ધા ત્રાયચ્ચિંશક દેવા નિર્યં મોગપરાયણા દોન્દગા ઇતિ મળતિ ।”

પ્રશ્ન ૧૫૧૨ : મૃગાપુત્રને કેટલા લવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું ?

સ. સ. ૩

ઉત્તર : દેવ તથા દેવની પહેલાનો મનુષ્યલવ એ બે લવ તો તેમણે જાતિ સ્મરણથી જોયા જ છે. આ બાબત તો મૂળપાઠથી પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ તેમને કેટલા લવોનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેનો ખુલાસો જોવામાં આવ્યો નથી.

પ્રશ્ન ૧૫૧૩ : જાતિસ્મરણજ્ઞાન જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેટલા લવોનું થાય છે ? આ વાત સત્ય છે કે નહિ કે લાખોલવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે, આ બાબતમાં સૂત્રોનો શો નિર્ણય છે ? તેમાં સમક્રિતીને જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ કેટલા લવોનું, તથા મિથ્યાત્વીને જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ કેટલા લવોનું જાતિસ્મરણજ્ઞાન થાય છે ?

ઉત્તર : જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન જઘન્ય પાછળના એક લવનું થાય છે, જેમ કે મેઘ-કુમારને હાથીના લવમાં થયું હતું. ઉત્કૃષ્ટ મારી ધારણામાં તથા કોઈ પ્રાચીન આચાર્યોની ધારણામાં તથા ડૉ. જીવરાજ ઘેલાભાઈના ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ૯૦૦ લવ સુધીનું જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યું છે. લાખો લવોનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન કહે છે તે વાત પણ કર્મવ્રતની વૃત્તિ તથા આચારાંગની વૃત્તિથી સિદ્ધ થાય છે. સમક્રિતી અને મિથ્યાત્વીના જાતિ સ્મરણને માટે લવોની સંખ્યા જુદી જુદી હશે એ જોવામાં આવ્યું નથી. ખાસ તો જાતિસ્મરણથી અંતરરહિત સંજ્ઞીના લવો કયાં હોય એ જ દેખાય છે. જ્યાં વચમાં અસંજ્ઞીના લવ આવી જાય ત્યાં તે જ્ઞાન રોકાઈ જાય છે. અને જે પહેલાના લવમાં અસંજ્ઞી હોય તેમને તો તે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી. એટલા માટે જ આ જ્ઞાનને સંજ્ઞીજ્ઞાન પણ કહે છે.

પ્રશ્ન : ૧૫૧૪ : જે જે લવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે તે તે લવની કઈ કઈ બાબતો તે આત્મા જાણી શકે છે ?

ઉત્તર : જાતિસ્મરણજ્ઞાનથી તે જે જે લવને દેખે છે, તે તે લવની અનેક બાબતો જાણે છે. જેમ કે “હું” અમુક ગતિમાં હતો. એ જ પ્રમાણે અમુક દેશ, ગામ, અટવી, નદી, પહાડ વગેરેમાં હતો. અમુક નામ, અમુક દરજ્જો, અમુક સુખમય-દુઃખમય સ્થિતિ જેના જેના સંપર્કમાં રહ્યાં, જેનો જેનો પરિચય થયો, જે જે વસ્તુઓ જોઈ, અમુક ધર્મ, આરાધક, વિરાધક, નિયાણા સહિત, રહિત, શીખેલું જ્ઞાન, પાળેલો સંયમ, ઈત્યાદિ જે જે વિચારપૂર્વક કાર્યો કર્યા હોય તે તે કાર્યો તથા વસ્તુઓ યાદ આવી જાય છે. એવું જ્ઞાતાસૂત્રના પહેલા, આઠમા, તેરમા, ચૌદમા અધ્યયનથી તથા ઉત્તરાધ્યયનના તેરમા અધ્યયનથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૧૫ : જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનવાળાને પૂર્વલવે લાણેલું જ્ઞાન એજ રૂપે આવી શકે છે કે નહિ ?

ઉત્તર : જે લવનું જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું હોય તે લવનું શીખેલું જ્ઞાન, તે લવમાં યાદ આવે છે. જેમ કે જ્ઞાતા સૂત્રના ૧૪ મા અધ્યયનમાં તેતલીપુત્ર પ્રધાનને

પાછળના ભવનું શીષેલું સામાયિક અધ્યયન વગેરે ૧૧ અંગ, અને ચૌદપૂર્વાના જ્ઞાનનું સ્મરણ થયું હતું.

પ્રશ્ન-૧૫૧૬ : મૃગાપુત્રે કહ્યું કે મેં અનંતીવાર નરકના અનંતાદુઃખ જોયા છે તો તેમણે તે વાત શ્રુતજ્ઞાનથી કહી કે જાતિ સ્મરણથી ?

ઉત્તર : નરકના અનંતાદુઃખ અનંતીવાર ભોગવ્યાની વાત મૃગાપુત્રે જે કીધી તે પાછળના ભવમાં શીષેલ તથા સાંભળેલ તેમજ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી યાદ આવેલ શ્રુત-જ્ઞાનના બળથી જ કહી છે. જાતિસ્મરણથી અનંતભવોને જાણી શકાતા નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૧૭ : ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયનની ગાથા ૪૮-૪૯માં ઉષ્ણવેદના અને શીતવેદના બતાવી તે વેદના સમુચ્ચય નરકની છે કે અલગ અલગ છે ? જે એ વેદના પૃથક્ બતાવી હોય તો ઉષ્ણવેદના કઈ નરકમાં તથા શીતવેદના કઈ નરકમાં ? આ વેદના કૃત્રિમ છે કે ક્ષેત્રકૃત ? ક્ષેત્રવેદના, પરમાધામી કૃત વેદના, તથા અન્યેઅન્ય કૃત વેદના, એ ત્રણ વેદનાઓ છે. તેમાં નરકની કઈ કઈ વેદના છે ? તથા એ ત્રણ વેદનાઓ અંતર રહિત છે કે નિરંતર છે ? અંતરરહિત વેદના કઈ છે ?

ઉત્તર : ગાથા ૪૮-૪૯ ની શીતોષ્ણ વેદનાનું વર્ણન ક્ષેત્ર વેદનાની અપેક્ષાએ છે. દેવકૃત વેદનાની અપેક્ષાએ નથી, પ્રથમની ત્રણ નરકમાં ઉષ્ણવેદના છે. ચોથી અને પાંચમી નરકમાં શીત અને ઉષ્ણ બંને વેદના છે. પરંતુ ચોથી નરકમાં ઉષ્ણવેદનાના નરકાવાસ તથા નારકીઓ વધારે છે. અને શીત વેદનાના ઓછા છે. પાંચમી નરકમાં શીત વેદનાના નરકાવાસ તથા નારકીઓ વધારે છે અને ઉષ્ણવેદનાના ઓછા છે. છઠ્ઠી અને સાતમી નરકમાં શીત વેદના છે.

જે નારકીની યોનિ (ઉત્પત્તિ સ્થાન) શીત હોય છે તેનું બાકીનું વિચરણક્ષેત્ર ઉષ્ણ હોય છે. તેને માટે શીત અનુકૂળ તેમજ ઉષ્ણ પ્રતિકૂળ હોય છે. તેથી તેની વેદના ઉષ્ણની બતાવી છે. એ જ પ્રમાણે ઉષ્ણયોનિવાળા માટે શીતવેદના સમજી લેવી. આ બાબતો પન્નવણા સૂત્રના ૩૫ મા પદમાં, સ્થાનાંગ સૂત્રના ૩ જ સ્થાનમાં, જીવાભિગમની ૩ જ પ્રતિપત્તિ તથા પન્નવણા પદ ૬ થી સ્પષ્ટ થાય છે.

ક્ષેત્રવેદના, દેવકૃત વેદના અને અન્યેઅન્ય કૃતવેદના એ ત્રણ વેદનાઓ સાતેય નરકોમાં હોય છે. પરંતુ પરમાધામીકૃત વેદના ત્રીજી નરક સુધી જ હોય છે. કારણ કે પરમાધામીદેવ ત્રીજી નરકથી આગળ જતાં નથી. પરંતુ વૈમાનિકદેવ સાતમી નરક સુધી જાય છે. એવું ભગવતી શતક-૧૬ ઉદ્દેશા ૮ થી સ્પષ્ટ થાય છે. એટલે પરમાધામીકૃત વેદના ત્રીજી નરક સુધી તથા દેવકૃત વેદના સાતેય નરકમાં હોય છે.

ક્ષેત્રવેદના તો પ્રાયઃ (જિન જન્મ આદિ પ્રસંગોએ થોડા સમય માટે પ્રકાશ થાય

છે. શુભ પુદ્ગલોનો સંચાર થાય છે તે વખતે તેમનું ચિત્ત પ્રકાશ તરફ આકર્ષિત થવાને કારણે વેદના તરફનું લક્ષ ભૂલાઈ જવાથી પ્રાયઃ શબ્દ આપ્યો છે.) નિરંતર રહે છે. બાકીની બે વેદનાઓ અંતરસહિત છે.

પ્રશ્ન-૧૫૧૮ : પરમાધામીદેવ નારકીના ઉદય-કર્માનુસાર જ દુઃખ આપે છે કે ઓછુંવતું આપે છે ? તથા દુઃખ આપતી વખતે અનંતાનુબંધીની ચોકડીમાંથી કયા કષાયનું સેવન કરે છે ? તથા પાંચ ક્રિયાઓમાંથી કઈ કઈ ક્રિયા લાગે છે ? તથા તે વેદનાઓ ત્રણે નરકમાં સરખી લાગે છે કે ઓછીવત્તી ? જે એક બીજાને દુઃખ દેવાવાળા નારકીઓ છે તેમની કષાયક્રિયા ચારેય નરકમાં સરખી છે કે નહિ ?

ઉત્તર : નારકીના જીવોના ઉદય-કર્માનુસાર જ પરમાધામી દુઃખ આપે છે, ઓછું વધારે નહિ, કારણ એ છે કે ઉદયાનુસાર જ પરમાધામીઓની વિચારધારા નારકીઓ પર ઓછીવત્તી રહે છે.

પરમાધામી મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે, તેથી તેમને ખાસ કરીને અનંતાનુબંધી ચોકડીનો ઉદય હોય છે. અને જેનામાં અનંતાનુબંધી હોય છે, તેમનામાં ચારેય ચોકડી હોય છે. પરંતુ એક સમયમાં તો એક જ ચોકડીનો ઉદય હોય છે. પરમાધામીઓમાં મુખ્યત્વે અનંતાનુબંધીનો જ ઉદય સંભવિત છે. નારકીને દુઃખ દે છે તેથી તેમને ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે. નારકીનું મૃત્યુ થતું ન હોવાથી પરમાધામીઓ માટે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વર્જિત છે. આ રીતે ત્રીજી નરક સુધીના પરમાધામીઓને માટે સમજી લેવું. આ વાત સ્થૂલદષ્ટિથી થઈ. સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જોઈએ તો પહેલાથી બીજી નરકના પરમાધામીઓના તથા બીજીત્રીજી નરકના પરમાધામીઓના ક્રિયા તથા કષાય પ્રબળ હોય છે. કારણ કે પહેલીની અપેક્ષાએ આગળ આગળ દુઃખ વધારે હોય છે. અને તેમનામાં ક્રૂરતા પણ તીવ્રતર હોય છે. પરસ્પર દુઃખ દેનારા નારક જીવોમાં જેઓ મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેમનામાં મુખ્યત્વે અનંતાનુબંધી અને ગૌણરૂપે ચારેયમાંથી કોઈ પણ કષાયનો ઉદય હોય છે. સમ્યક્દષ્ટિ નારકીને મુખ્યરૂપે અપ્રત્યાખ્યાનીનો ઉદય અને ગૌણરૂપે અનંતાનુબંધી સિવાય ત્રણેમાંથી કોઈ પણ કષાયનો ઉદય હોય છે. એ જ પ્રમાણે ચાર ક્રિયાઓ પણ સમજવી. મિથ્યાદષ્ટિના ક્રિયા તથા કષાય આગળ આગળ તીવ્રતર સમજવા.

પ્રશ્ન-૧૫૧૯ : ગાથા ૪૯ માં કુંદકુંભિ કહેલ છે તો તે આકારમાં કેવી હોય છે ? તથા તે શાશ્વત હોય છે કે કૃત્રિમ હોય છે ? તથા તે છ દિશાઓમાંથી કઈ દિશામાં હોય છે ?

ઉત્તર : લોખંડને ગાળીને બનાવેલા વાસણને કુંદકુંભિ કહે છે. કુંભિનો અર્થ કોષમાં આ પ્રમાણે આપ્યો છે. ઘડાના સુખાકારે કોઠી, સાંકડા મોઢાની કોઠી, ઘડો,

કડાઈ તથા ઊંટના આકારવાળા વાસણને કુંભિ કહે છે. કુંભિનો આકાર કડાઈ જેવા વાસણ જેવો હોય છે. આ કુંદકુંભિની દિશા નક્કી બતાવી નથી. કેટલીક જગ્યાએ આવી કુંભિઓ કુંભજ્ઞતિના દેવોએ બનાવેલી હોવા સંભવ છે. તેમાં નારકીના જીવોને પુરીને કુંભજ્ઞતિના પરમાધામીઓ પકાવે છે, (શેકે છે.) બનાવેલી કુંભિઓ શાશ્વત નથી હોતી. તે નાશ પણ પામી જાય છે. નવી નવી કુંભિઓ બનાવે છે. આ પ્રમાણે કુંભિઓ મળતી જ રહે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૨૦ : “ વજ્રવાલુકા ” તથા “ કલંબવાલુકા ” નો શો આશય છે ? તે કૃત્રિમ હોય છે કે શાશ્વત હોય છે ? “ સિંબલી (શાલ્મલી) વૃક્ષ ” કૃત્રિમ છે કે શાશ્વત છે ? શું એવું વૃક્ષ મૃત્યુ લોકમાં હોય છે ! જો હોય છે તો કયાં અને કયાં નામવાળું હોય છે ? આ પ્રશ્નનો શું પચાસમી ગાથા સાથે સંબંધ છે ?

ઉત્તર : જ્યાંની રેતી, મહા દાવાનળ જેવી ગરમ તથા મરુદેશની વેળુના સમૂહ જેવી હોય એવી વજ્રવાલુકા તથા કલંબવાલુકા નદીના કિનારે તથા એવા રેતીવાળા નરક પ્રદેશમાં વાલુકા જ્ઞતિના પરમાધામી દેવ દુઃખ દે છે. શીબલ, સામલી, શાલ્મલી સેમરના ખાસ વૃક્ષને કહે છે. દેવકુર ક્ષેત્રમાં જે મોટું વૃક્ષ પૃથ્વીકાયતું બતાવ્યું છે તેની આકૃતિ જેવી આ વૃક્ષની આકૃતિ સમજવી, તેનું નામ પણ શાલ્મલી છે. આ ગાથામાં બનાવેલી વજ્રવાલુકા અને કલંબવાલુકા એ બે કૃત્રિમ નદીઓ સમજવી. આવો રેતીવાળો પ્રદેશ સ્વાભાવિક હોવા છતાં તેની કંઈક વિશેષતા વધારીને વાલુજ્ઞતિના પરમાધામી દેવ નારકીના જીવોને દુઃખ આપે છે. નરકમાં નદીઓ તથા વૃક્ષો સ્વાભાવિક (કુદરતી) નથી હોતા. એ બધા કૃત્રિમ હોય છે.

પ્રશ્ન : ૧૫૨૧ :- નરકમાં વૈતરણી નદીનું કથન આવે છે. તેમાં સૂય-ગડાંગ સૂત્ર પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનમાં “ સદાજલા ” નદીનું નામ આવે છે. તેને પરમાધામીઓ બનાવે છે કે તે નદી શાશ્વત છે ? અસિ-પત્રવન શાશ્વત છે કે કૃત્રિમ ? પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમાં વણવિલ છે કે તલવારની ધાર જેવા પાંદડાઓના વન, દર્ભવન, આણીદાર પથ્થરના વન, ઉકળતું કથીર એ બધું કૃત્રિમ હોય છે કે શાશ્વત હોય છે ? અને તે પાણી, અગ્નિ, વૃક્ષ, વગેરે છકાપ્રમાંથી કંઈ કાચના હોય છે ?

ઉત્તર : વૈતરણી, સદાજલા વગેરે નદીઓ, અસિપત્ર, દર્ભ વગેરેનાં વન, ખારા પાણીની વાવડીઓ, શુભની જગ્યાઓ—એ બધું કૃત્રિમ—પરમાધામીઓએ બનાવેલું હોય છે. કારણકે નરકમાં વરસાદ થતો નથી. તેથી નરકમાં નદીઓ અને વન કૃત્રિમ જ હોય એ સંભવિત છે. શસ્ત્રો પણ પ્રાયઃ વૈક્રિયથી ઉત્પન્ન કરેલાં, કામમાં લે છે. પ્રશ્નવ્યાકરણના

પ્રથમ અધ્યયનમાં આ પ્રમાણે પાઠ આવ્યો છે કે “(एवमाइषहिं असुमेहिं वेउव्विण्हिं पहरणसण्हिं अणुवद्ध तीव्वेरापरोण्वर वेयण उदीरे'ति अभिहणंता” ઇત્યાદિ પ્રકારથી વૈકલ્પિક શસ્ત્રોથી ત્રીજી નરક સુધી તો પરમાધામીઓ અને સાતેય નરકમાં નારકીના જીવો પરસ્પર એકબીજાને દુઃખ આપે છે. તથા ત્રીજીથી આગળ કોઈ નારકીનો શત્રુ વૈમાનિક દેવ પણ દુઃખ આપે છે. બધી નરકોની નીચેની ભૂમિ તો તીક્ષ્ણ છે જ. જેમકે પન્નવણ્ણા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “अहे सुरणसंठाण सठिया” તથા કયાંક કયાંક કુદરતી કાંકરા પણ હોય છે. નદીઓ તથા વન જો કે વૈકલ્પિકૃત હોય છે, તથાપિ પ્રાયઃ હંમેશા હોય છે. ઉકળતું લોખંડ પણ વૈકલ્પિક જ સમજવું. ત્યાંનું પાણી, વૃક્ષ તથા વૈકલ્પિક શસ્ત્રો તથા વૈકલ્પિક પથ્થરોને તો ત્રસકાયના વૈકલ્પિકૃત સમજવા તથા કુદરતી શસ્ત્ર તથા પથ્થરોને પૃથ્વીકાય રૂપે સચિત સમજવા. દેવ વારંવાર વૈકલ્પિકૃત બનાવે છે. તેથી વન વગેરે હંમેશા હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૨૨ : ૭૫મી ગાથામાં મૃગાપુત્ર કહે છે કે મેં બધાય ભવોની અશાતા ભોગવી છે. તો આ ભવ માત્ર નરકનો સમજવો કે ચારેય ગતિનો સમજવો? તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરશો?

ઉત્તર-૪૮ તથા ૪૯ મી એ જે ગાથાઓ તો ક્ષેત્રવેદનાની છે. અને ૫૦ થી ૭૧ સુધીની ગાથાઓ પરમાધામીઓની છે. અન્યોન્ય કૃત વેદનાની અહિંયા કોઈ ખાસ ગાથા નથી. ૭૨. ૭૩. ૭૪ એ ત્રણ ગાથાઓ નરકના સમુચ્ચય દુઃખો બતાવે છે, ૭૫મી ગાથામાં ચારેય ગતિના બધા ભવ લીધા છે. અન્ય ગતિમાં વિષય સુખોની પ્રાપ્તિ હોવા છતાં પણ ઇર્ષ્યાદિ દુઃખોથી વ્યાપ્ત થવાથી તથા તેનું પરિણામ દુઃખરૂપ હોવાથી તે ખરેખર દુઃખરૂપ જ બતાવી છે.

પ્રશ્ન-૧૫૨૩ : તીર્થંકરના જન્મ વખતે એક અંતર્મુહુર્ત માટે વેદના ઉપશાંત રહે છે, તો આ ત્રણ વેદનાઓમાંથી કઈ વેદના સમજવી?

ઉત્તર : તીર્થંકરના જન્મ વગેરે કારણોથી દેવકૃત અને અન્યોન્યકૃત વેદના શાંત (બંધ) રહે છે. તથા પ્રકાશને દેખીને નારકીઓ આશ્ચર્યચકિત બની જાય છે. તેથી તેમને તે ક્ષેત્રવેદનાનો અનુભવ પણ ખાસ થતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૨૪ : નીચેની ચાર નરકોમાં જે નારકીઓ એકબીજાને દુઃખ દે છે તો પશુ, પક્ષી, શસ્ત્રકીડા વગેરેની વિકુર્વાણા કરીને કે કોઈ બીજા પ્રકારની વેદના દે છે? નારકી પોતાની વૈકલ્પિક શક્તિથી કયા કયા રૂપ બનાવી શકે છે? તથા ત્યાં સમકિતી અને મિથ્યાત્વીમાં શું શું અંતર સમજવું?

ઉત્તર : સાતેય નરકમાં નારકીઓ અન્યોન્ય દુઃખ આપે છે. પરંતુ પાંચમી નરક

સુધી તો અનેક પ્રકારના વૈક્રિય શસ્ત્ર બનાવીને એક બીજા પર પ્રહાર કરીને દુઃખ આપે છે. તથા છઠ્ઠી અને સાતમી નરકમાં વજ્ર સમાન મજબુત મોઢાવાળા લાલ કંથવા, છાણના કીડાની જેમ ઘણાં વૈક્રિય રૂપો બનાવીને એકબીજાના શરીરનું છેદન કરીને, પ્રવેશ કરીને દુઃખ આપે છે. આ વાત જીવાલિંગમની ત્રીજી પ્રતિપત્તીમાં નરકના અધિકારના બીજા ઉદ્દેશમાં બતાવેલ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ નારકીઓ વિશેષ પ્રકારે ચાલીને સતાવતા નથી. અને એવાં કાર્યોમાં તેઓ ઉઠાસ પણ રહે છે. પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિ પાસે આવીને હાથે કરીને હિરાન કરે છે અને એવાં કાર્યમાં આનંદ માને છે.

પ્રશ્ન-૧૫૨૫ : મૃગાપુત્રે કયા કયા ચારિત્રની સ્પર્શના કરી ?

ઉત્તર : મૃગાપુત્રે દીક્ષા લેતી વખતે સામાયિક ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ત્યારબાદ ક્ષપકશ્રેણીમાં સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર અને યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે તેને મૃગાપુત્રના ભવમાં ત્રણ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયા એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન-૧૫૨૬ : મૃગાપુત્રે કોની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ?

ઉત્તર : કોઈની પાસે દીક્ષા ન લેતાં તેમણે સ્વયં દીક્ષા લીધી હતી. કોઈ વસ્તુને દેખીને પ્રતિબોધ પામનારને પ્રત્યેક બુદ્ધ કહેવાય છે. મૃગાપુત્ર કોઈ મુનિને દેખીને પ્રતિબોધ પામ્યા તેથી તેઓને પ્રત્યેકબુદ્ધ ગણવામાં આવે છે. પ્રત્યેકબુદ્ધ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અંગીકાર કરતાં નથી. પરંતુ સીધા સૂક્ષ્મ-સંપરાયમાં આલ્યા જાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૨૭ : ગાથા ૯૦ થી ૯૪ સુધીની પાંચ ગાથાઓના ગુણ કયા ગુણસ્થાનમાં સમજવા યોગ્ય છે ?

ઉત્તર : ગાથા ૯૦ થી ૯૪ માં બતાવેલા ગુણ શુભયોગી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી અને સાતમા ગુણસ્થાનવર્તી મુનિઓના છે. જો કે મમત્વ, અહંકાર, કષાય આદિનો ક્ષય આગળ જતાં થાય છે. તથાપિ સંયમ પરાયણ અપ્રમત્ત મુનિઓનું લક્ષ્ય સંયમમાં જ હોય છે, મમત્વ આદિમાં કદાપિ નહિ. તેથી શુભયોગી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા તથા સાતમા ગુણસ્થાનવાળાના ગુણ બતાવ્યા છે એમ સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૫૨૮ : ગાથા ૯૫ માં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને શુદ્ધ ભાવનાથી આત્માને સમ્યક્ પ્રકારથી ભાવિત કરવાનું લખ્યું છે. તો અહિંયા ભાવના ચાર પ્રકારોમાં સમાઈ જાય છે. તો પછી અલગ અલગ કહેવાની આવશ્યતા શી છે ?

ઉત્તર : અહિંયા ૯૫ મી ગાથામાં ભાવના શબ્દનો અર્થ પાંચ મહાવ્રત સંબંધી રૂપ ભાવના અથવા અનિત્ય આદિ બાર ભાવના તેની ટીકામાં બતાવેલ છે. આ જ ભાવના અહિં સમજવી. ભાવના, જ્ઞાનઆદિ ચારેયમાં હોવી જોઈ એ. ભાવના વગર જ્ઞાન વગેરે અર્થશૂન્ય છે. સાધારણ ભાવનાનું જ્ઞાન સાધારણ હોય છે, અને પ્રબળ ભાવનાનું

પ્રબળ હોય છે. એટલા માટે આગમમાં મહાત્મોની સાથે સાથે તેની પાંચ પાંચ ભાવના પણ ખતાવી છે. માટે જ્ઞાન વગેરેને પુષ્ટ બનાવવાની ઈચ્છાવાળાએ ૨૫ ભાવના અથવા બાર ભાવનામાં નિરંતર રમણતા કરવી જોઈએ.

પ્રશ્ન-૧૫૩૯ : મૃગાપુત્રે ઘણાં વર્ષો સુધી સંયમનું પાલન કર્યું, એવું ૯૬ મી ગાથામાં લખ્યું છે, તો આ કર્યું ચારિત્ર સમજવું? તથા આયુષ્ય પૂર્વોનું સમજવું કે બીજું?

ઉત્તર : મૃગાપુત્રે ઘણાં વર્ષો સુધી ચારિત્રનું પાલન કર્યું, એમ જે કહ્યું છે તે સામાયિક અને યથાજ્યાત ચારિત્રની અપેક્ષાએ ખતાવ્યું હોય તેવો સંભવ છે. અહીંયા વર્ષોની સંખ્યાનું પૂરું પ્રમાણ સ્પષ્ટ કર્યું નથી. પરંતુ તે જમાનાના આયુષ્ય (ઉંમર) જોતાં અનેક પૂર્વો સુધી મુનિપણાનું પાલન કર્યું હોય એ સંભવિત છે.

પ્રશ્ન-૧૫૩૦ : જિનકલ્પી, પ્રતિમાધારી, એકલવિહારી, સ્થવીર કલ્પી તેઓમાં શું શું અંતર હોય છે? તે ખતાવશો?

ઉત્તર : સ્થાનાંગ સૂત્રના આઠમા સ્થાનમાં આઠ ગુણોવાળા એકલવિહારી બની શકે છે. તેને જઘન્યરુપથી નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધીનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ અસંપૂર્ણ દસ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. તેની ચારિત્રપર્યાય જઘન્ય ૨૦ વર્ષની તથા ઉંમર ૨૯ વર્ષથી વધારે હોવી જોઈએ. ઈત્યાદિ ગુણોવાળા આજ્ઞાપૂર્વક એકલવિહાર પડિમાનો સ્વીકાર કરી વિચરી શકે છે. જિનકલ્પી પણ એજ પ્રમાણે પરંતુ શેષકાળના આઠ મહિના સુધી જિનકલ્પી રહીને પછી પાછા સ્થિવર કલ્પી બની જાય છે જિનકલ્પી, તીર્થંકર અથવા સામાન્ય કેવળીના સમયમાં જ હોઈ શકે છે. તેમના ઉપકરણોમાં આઠ વિકલ્પ ખતાવ્યા છે. જઘન્ય (૧) રજોહરણ, (૨) મુહપત્તી (મુખ વસ્ત્રિકા), જે ઉપકરણ ઉપર લખ્યા તે તથા એક વસ્ત્ર (૩) પૂર્વોક્ત જે તથા જે વસ્ત્ર કુલ ચાર (૪) પૂર્વોક્ત જે તથા ત્રણ વસ્ત્ર કુલ પાંચ ઉપકરણ. પાંચ પાત્ર રાખનાર જિનકલ્પી જઘન્ય નવ રાખે છે. જે તો ભાંગા એકના તથા પાત્ર સંબંધી સાત એ કુલ ૯, છ પહેલાનાં એટલે નવ અને એક વસ્ત્ર એમ કુલ ૧૦, સાત પહેલાના એમ નવ અને જે વસ્ત્ર કુલ, ૧૧ આઠ પહેલાના નવ તથા ત્રણ વસ્ત્ર કુલ ૧૨ ઉપરોક્ત પ્રકારથી જિનકલ્પી સાધુનું વર્ણન અભિધાન રાજેન્દ્રકોષમાં છે.

પ્રતિમાધારી તો પ્રતિમાઓનો જેટલો જેટલો સમય હોય છે એટલા એટલા સમય સુધી દશાશ્રુત સ્કંધમાં કહેલી પ્રતિમાઓ (પડિમાઓ)ના નિયમોનું પાલન કરે છે. તેમના પણ જ્ઞાન અને ચારિત્રના નિયમો પણ એકલવિહારીના જેવાજ સમજવા, પરંતુ આગમવિહારી આજ્ઞા આપે તો બીજા પણ પડિમા ધારણ કરી શકે છે. સ્થવિર કલ્પી તો ગચ્છવાસી હોય છે. તેમાં નવદીક્ષિત, અધિક પર્યાયવાળા, સ્વદ્વ્ય જ્ઞાની, બહુજ્ઞાની વગેરે અનેકનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૩૧ : અલવી જીવના આઠ રૂચક પ્રદેશ કર્મોના આવરણોથી સહિત હોય છે કે કર્મોના આવરણ સહિત હોય છે ?

ઉત્તર :- ભગવતી શ. ૧. ઉ-૩ કાંક્ષામોહનીય કર્મ “ મઠ્ઠેણં મઠ્ઠે કઠે કચુ” છે. તથા શ. ૮. ઉ. ૮માં ઈર્ષ્યાપથિક અને સાંપરાયિક કર્મોનો અંધ “ સઠ્ઠેણં સઠ્ઠે વંઘફ” બતાવેલ છે. ઈત્યાદિ આગમ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ છે કે બધા ભત્રી અને અલવી જીવોના આઠ રૂચક પ્રદેશો પર પણ આવરણ હોય છે. કોઈ કોઈ, આઠ રૂચક પ્રદેશો પર આવરણ હોવાનું માનતા નથી પરંતુ આ વાત આગમ સાથે અંધ બેસતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૫૩૨ :-કાલ સોકરિક નામનો કસાઈ કુવાની અંદર ઉંઘો લટકેલો હોવા છતાં ૫૦૦ પાડાની હિંસા કરતો હતો. તે હિંસા કયા પ્રકારની સમજવી ?

ઉત્તર :- કુવામાં લટકેલા કસાઈએ જે હિંસા કરી છે તે હિંસા ભાવહિંસા સમજવી, દ્રવ્ય હિંસા નહિ.

પ્રશ્ન ૧૫૩૩ : અર્જુનમાળીના શરીરમાં છ મહિના સુધી યક્ષનો પ્રવેશ રહ્યો તથા હંમેશાં સાત જીવોનો ઘાત કર્યો તેનું પાપ યક્ષને લાગ્યું કે અર્જુન માળીને ?

ઉત્તર - અર્જુનમાળીના બોલાવવાથી યક્ષ આવ્યો હતો તેથી અર્જુનમાળીને પાપ લાગ્યું હતું. તથા યક્ષે વિચાર કર્યો કે જો હું નહિ જાઉં તો મારા પ્રત્યે લોકોની જે શ્રદ્ધા છે તે ઉડી જશે. આ માન-પ્રતિષ્ઠાથી યક્ષને પણ પાપ લાગ્યું. બંનેમાંથી કોઈ નિર્લેપ રહ્યું નથી. બંનેને કર્મબંધન થયા.

પ્રશ્ન ૧૫૩૪ :-દેવોની ભાષા એક અર્ધમાગધી જ છે કે બીજી ભાષા પણ બોલે છે !

ઉત્તર :- દેવ અર્ધમાગધી ભાષા જ બોલે છે. તેઓ ભાષા તો બીજી પણ અનેક-પ્રકારની બોલે છે. પરંતુ તેમને માટે અર્ધમાગધી ભાષા ખાસ હોય છે. તે અર્ધમાગધી ભાષા છ પ્રકારની કહી છે. (૧) પ્રાકૃત (૨) સંસ્કૃત (૩) માગધી (૪) પૈશાચી (૫) શૌરસેની અને (૬) અપભ્રંશ. તેનો ખુલાસો ભગવતી શ. ૫-ઉ-૪માં છે.

પ્રશ્ન ૧૫૩૫ :-કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃત્તિઓ છે, તેમાં ૧૨૦ પ્રકૃત્તિઓનો બંધ થાય છે. તેમાં વર્ણુ આદિની ૧૬ પ્રકૃત્તિઓ બાદ થઈ જાય છે. અને ચાર પ્રકૃત્તિ રહે છે. જેમાં વર્ણુ એક, ગંધ એક, રસ એક, સ્પર્શ એક છે, તો મારી સમજ પ્રમાણે વર્ણુ, ગંધ, રસ તો આવ્યા, કારણકે ત્યાં બીજાનો પ્રતિપક્ષ હોય છે, પરંતુ સ્પર્શ એક છે તો સમજવામાં ન આવ્યું, કારણકે ત્યાં પ્રતિપક્ષ એકનો હોય છે, બાકી છ ખુલ્લા રહે છે ?

ઉત્તર : પન્નવણુ સૂત્રના ૨૩મા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં તો ૧૪૮ પ્રકૃતિનો જ બંધ બતાવ્યો છે. તેથી આ બધી પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, પરંતુ કર્મત્રય વિગેરેમાં સ. સ. ૪

૧૨૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ લીધો તેનું કારણ એમ સમજવું કે પાંચ વર્ણોનો બંધ જુદો જુદો ન બતાવતા “એક વર્ણ” શબ્દમાં જ બતાવી દીધો છે. એજ પ્રમાણે બે ગંધ શબ્દનો ગંધ શબ્દમાં, પાંચ રસનો રસ શબ્દમાં, અને આઠ સ્પર્શનો સ્પર્શ શબ્દમાં સમાવેશ બતાવી દીધો છે. પરંતુ બધા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શોનો બંધ હોય છે. તથા એજ પ્રકારે પાંચ બંધન, પાંચ સંઘાતનોને શરીરની સાથે જોડી કરી દીધા છે. પરંતુ તેનો પણ બંધ હોય છે તથા મિશ્ર મોહનીય અને સમકિત મોહનીયને મિશ્ર્યાત્વ મોહનીય સાથે ગણી લીધી છે.

સૂત્રકાર બધી પ્રકૃતિઓનો બંધ ફરમાવે છે અને ગ્રંથકાર મિશ્ર અને સમકિત મોહનીયના સ્વતંત્ર બંધનો નિષેધ કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૩૫ :- આઠ કર્મે! અલગ થયા પછી દરેક જીવોમાં સમાનતા રહેવી સ્વાભાવિક છે. તથા સિદ્ધોમાં આત્મપ્રદેશોની અવગાહના ત્રણ પ્રકારની છે. મોક્ષની ગતિ પણ અલગ અલગ છે. તે સમાનતામાં અંતર શા માટે ?

ઉત્તર :- ચરમ શરીર જીવોની જે અવગાહના હોય છે, તેમાં ત્રીજા ભાગના જીવ પ્રદેશોની અવગાહના કાયથોગના નિરોધ સમયે ઓછી થઈ જાય છે. કારણકે શરીરમાં ઉદર, બદન વગેરેનો જે પોલો ભાગ છે અર્થાત્ જ્યાં જીવ પ્રદેશોથી શુન્ય સ્થાન હોય તે શુન્ય સ્થાન ન રહેવાથી જીવ પ્રદેશોની અવગાહનાનો ત્રીજા ભાગ અહિં તેરમા ગુણસ્થાનકને અંતે ઓછો થઈ જાય છે. ત્યાર પછી તે જીવોના પ્રદેશોની અવગાહનામાં કોઈ નવું અંતર પડતું નથી. જીવ પ્રદેશોની અવગાહનામાં જે અંતર પડે છે તે ભવોપગ્રાહી ચાર કર્મોની હાજરીમાં જ થઈ જાય છે. આઠે કર્મના ક્ષય થયા પછી નહિ.

મોક્ષમાં પહોંચવાની ગતિમાં પણ બધા જીવોને એક સમય જ લાગે છે. વધારે નહિ. તેથી આ પ્રકારે ગતિમાં કોઈ અંતર નથી. સ્થાનાંગ સૂત્રના દસમા ઠાણામાં “સિદ્ધગઈ” તથા વિગ્રહ ગઈ વગેરે જે બતાવ્યું છે તેનો ભાવ આ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ કે સિદ્ધગતિમાં પહોંચેલા જીવો સિદ્ધ છે. તે સિદ્ધોને સિદ્ધગતિમાં અને જેઓ રસ્તામાં જઈ રહ્યાં છે તે જીવોને સિદ્ધ વિગ્રહ ગતિમાં સમજવા પરંતુ તેમને ગતિ કરવામાં કોઈ અંતર સમજવું જોઈએ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૫૩૭ :- વીસ વિહરમાનોના જન્મ એક સમયમાં થયા છે, કે જુદા જુદા સમયે ?

ઉત્તર : એક સમયમાં ચારથી વધારે તિર્થંકર મોક્ષમાં જતાં નથી. તેથી તિર્થંકરોના જન્મ પણ એક સમયમાં ચારથી વધારે હોતાં નથી. એટલા માટે વીસ વિહરમાન

ભગવંતોના જન્મ એક સાથે ન સમજતાં થોડાંક સમયના અંતરે સમજવા. ચારનો જન્મ તો એક સાથે હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૩૮ :- વીસ વિહરમાનોનો જન્મ મહોત્સવ જંબુદ્રીપના મેરૂ પર્વત ઉપર હોય કે પાંચેય મેરૂપર્વત પર ?

ઉત્તર :- જંબુદ્રીપના તિર્થંકરોનો જન્મ મહોત્સવ જંબુદ્રીપના મેરૂ પર્વત પર ઉજવે છે. પૂર્વ ધાતક્રીખંડના તિર્થંકરોનો જન્મ મહોત્સવ પૂર્વ ધાતક્રીખંડના મેરૂ પર્વત પર થાય છે. પશ્ચિમ ધાતક્રીખંડના તિર્થંકરોનો જન્મ મહોત્સવ પશ્ચિમ ધાતક્રીખંડના મેરૂ પર્વત પર કરે છે તેમજ અર્ધ પુષ્કર દ્રીપના પૂર્વ તથા પશ્ચિમના તિર્થંકરોનો જન્મ મહોત્સવ અર્ધ પુષ્કરના પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મેરૂ પર જ ક્રમશઃ થાય છે. આ પ્રકારે પોત પોતાના ક્ષેત્રના પાંચેય મેરૂ પર્વત પર તિર્થંકરોનો જન્મ મહોત્સવ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૩૯ :- સૂક્ષ્મ જીવોનું આયુષ્ય સોપકમી છે કે નિરુપકમી ?

ઉત્તર :- પન્નવણા સૂત્રના છઠ્ઠા પદથી તથા શ્રાવક ધર્મ પ્રજ્ઞપ્તિ ૧૧ની ગાથા ૭૪-૭૫ થી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સૂક્ષ્મ જીવોમાં સોપકમ તથા નિરુપકમ એ રીતે બંને આયુષ્યવાળા હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૪૦ :- સાતમા, આઠમા, નવમા તથા દસમા ગુણુ સ્થાનકથી કાળ કરીને જીવ કયા કયા દેવલોકમાં જાય છે ?

ઉત્તર :- દસમા ગુણુસ્થાનકથી કાળ કરીને અનુત્તર વિમાનમાં જ જાય છે. આ વાત તો ભગવતીજીના ૨૫મા શતકના સાતમા ઉદ્દેશથી સ્પષ્ટ છે. આઠમા તથા નવમા ગુણુ સ્થાનવાળા પણ એજ રીતે અનુત્તર વિમાનમાં જાય એવો સંભવ છે. સાતમા ગુણુ-સ્થાનવાળા કાળ કરીને પહેલા દેવલોકથી અનુત્તર વિમાન સુધીના દેવોમાં કોઈ પણ સ્થાન પર જઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૪૧ :- આઠ ટુંચક પ્રદેશ કર્મબંધન રહિત છે એમ કયા સૂત્રના પ્રમાણથી કહ્યું છે ?

ઉત્તર :- આઠ ટુંચક પ્રદેશો કર્મબંધન રહિત છે તેવું ટીકાકાર તથા અંથકાર કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૪૨ :- અરૂપીના ૬૧ બોલોમાં ઉપયોગોની અંદર હોવા છતાં મતિજ્ઞાનના ભાંગામાં ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ અલગ કેમ બતાવી ?

ઉત્તર :- જેવી રીતે જીવને અરૂપી બતાવવા છતાં સાધારણ બુદ્ધિવાળા જીવોને સ્પષ્ટ સમજણ પડે તે માટે ઉત્થાન આદિ પાંચ શક્તિ, બાર ઉપયોગ વગેરે અલગ અરૂપી બતાવ્યા છે એજ પ્રમાણે અવગ્રહ વગેરે મતિજ્ઞાનના ભેદ અને ચારે પ્રકારની

બુદ્ધિને પણ મતિજ્ઞાનમાં હોવા છતાં પણ સાધારણ બુદ્ધિવાળાની સ્પષ્ટ સમજણ માટે અલગ બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૫૪૩ :- ચક્રવર્તીથી સામાન્ય મનુષ્યનું બળ ઓછું હોય છે, તે પછી બાહુબલિજી કરતાં ભરતજીમાં બળ ઓછું કેમ ?

ઉત્તર : એમ તો સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં ચક્રવર્તીનું બળ વધારે હોય છે. પરંતુ કોઈ કોઈ વિશેષ પુન્યશાળી જીવ હોય કે જેઓએ ચક્રવર્તી પદ મેળવ્યું ન હોય પરંતુ તપ, સંયમ, મુનિ સેવા વગેરેથી ચક્રવર્તી કરતાં વધારે બળ પ્રાપ્ત કર્યું હોય. એવો કોઈ કોઈ જીવ ચક્રવર્તી કરતાં વધારે બળવાન હોઈ શકે છે. આમાં હરકત જેવી કોઈ બાબત લાગતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૫૪૪ :- કોઈ મનુષ્યના જીવનમાં શુભકર્મના ઉદયથી વર્તમાનમાં આનંદ છે. તે સામાયિક પૌષ્ઠ આદિ વ્રત ધારણ કરીને અનેક કર્મોની નિર્જરા કરે છે. તો તેઓ કયા કર્મની નિર્જરા કરે છે? કારણકે અશુભ કર્મ તો તેને ઉદયમાં તો છે જ નહિં, તો શું તેઓ ચાલુ શુભકર્મની નિર્જરા કરે છે?

ઉત્તર :- જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય તેમજ અંતરાય આ ચાર કર્મ તો એકાંતરૂપથી અશુભ જ છે. તેમાંથી મોહનીયનો ઉદય દસમા ગુણસ્થાન સુધી બાકીના ત્રણ કર્મનો ઉદય બારમા ગુણસ્થાન સુધી નિરંતર રહે છે. તેથી સામાયિક, પૌષ્ઠ આદિ કરનાર મનુષ્યોના શેષ અશુભ કર્મનો ઉદય ન પણ હોય તો પણ ઉપર લખેલ ચાર કર્મોનો તો ઉદય હોય જ છે. માટે તે મનુષ્ય ધર્મ કરણીથી એ અશુભ કર્મની નિર્જરા કરે છે. ધર્મ કરણી પહેલાં અશુભ કર્મોની નિર્જરા થાય છે. છતાં આખરે શુભ અને અશુભ બંને કર્મોનો નાશ કરીને મોક્ષ પામે છે. પરંતુ પહેલાં શુભનો નાશ નથી થતો.

પ્રશ્ન ૧૫૪૫ :- એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતો જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક? જે આહારક હોય તો કેટલા સમય સુધી ?

ઉત્તર :- એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતો કોઈ જીવ આહારક હોય છે. કોઈ અનાહારક. રસ્તામાં તો જીવ આહાર લેતો નથી પરંતુ સીધી (ઋજુ) ગતિથી એક જ સમયમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. તે રસ્તામાં અનાહારક હોતો નથી, કારણકે તેણે અહીંથી તો આહાર લઈને જ કાળ કર્યો અને આગળ સીધી ગતિથી જઈને, એક જ સમયમાં આહાર લઈ લીધો, આ રીતે વાટે વહેતા જીવ આહારક હોય છે અને જે અનાહારક રહે તો એક સમય, બે સમય રહે છે. તથા ટીકાકાર ત્રણ સમય સુધી અનાહારક રહે

છે એમ માને છે. ખાસ કરીને તો જીવ બે સમયથી વધારે સમય અનાહારક રહેતો નથી. પરંતુ કોઈ એકેન્દ્રિય જીવ ત્રણ સમય સુધી અનાહારક રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૪૬ :-કોઈ જીવ દેવલોકથી ચળ્યા પહેલાં જાણે છે કે હું અમુક જ જગ્યાએ જઈને ઉત્પન્ન થઈશ. પરંતુ ગમન કરતાં જીવને તે સમયે, વાટે વહે છે એવો અનુભવ થાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર :- છદ્મસ્થ જીવોના ઉપયોગનો કાળ અસંખ્ય સમયનો હોય છે અને વાટે વહેતા ત્રસ જીવને એક, બે કે ત્રણ સમય લાગે છે, તથા સ્થાવરને ચાર સમય લાગે છે, એથી વધારે નહિ, તેથી વાટે વહેતા જીવને અનુભવ થતો નથી કે હું અમુક જગ્યાએ ઉત્પન્ન થઈશ.

પ્રશ્ન ૧૫૪૭ :-શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગર્ભ સાહરણ થયા પહેલાં તો જાણતા હતા કે સાહરણ થશે પરંતુ શું સાહરણ થવાનો સમય પણ જાણતા હતા ?

ઉત્તર : એક ભવથી બીજા ભવમાં જવાના જે ૧, ૨, ૩, ૪ સમય કહ્યા છે તે મૃત્યુ પામીને જવાના સમય છે. જો કોઈ દેવ એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભમાં લઈ જાય છે તો તેને તો અસંખ્યાત સમય લાગે છે, એટલા માટે તે પ્રસંગ પર તો રસ્તામાં તે જીવને ગર્ભ સાહરણનો અનુભવ થાય છે તેથી ગર્ભનું સાહરણ કરીને લઈ જતાં પણ ભગવાન જાણે છે.*

પ્રશ્ન ૧૫૪૮ :-નીચેના દેવલોકના દેવ ઉપરના દેવલોકમાં જવાની શક્તિવાળા છે કે નહિ ?

ઉત્તર : ઉપરના દેવોની નેશ્રાયથી જ તેમના દેવલોકમાં જવાની શક્તિ નીચેનાં દેવલોકના દેવોમાં હોય છે. આ વાત પન્નવણા સૂત્રના ૨૧મા પદની ટીકામાં ખતાવેલ છે. નેશ્રાયનો આશય તેમની અનુમતિથી અથવા ઓળખાણ વિગેરેનો પરિચય આપતા અનુકુળતા મુજબ જઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ તેમને ઉઠાવીને લઈ જાય અથવા જઈ ન શકે એવી એકાંત વાત નથી.

* ટીકા-બીજા છદ્મસ્થોની વાત તો જવા દઈએ. પરંતુ ત્રણ જ્ઞાનના ધારક તીર્થંકર ભગવંત પણ ચવવાના સમયે ચવવાનું જાણતા નથી કારણ કે કાળ સૂક્ષ્મ છે; શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના આચારંગ સૂત્રના ચોતીસમા અધ્યયનના શબ્દો જુઓ :-

ચવ્વીશ એવું જાણે છે. પણ ચવી રહ્યા છે એવું તેઓ નથી જાણતા, કારણકે તે સમય (૧,૨,૩ સમય) બહુજ સૂક્ષ્મ હોય છે.

* આ વિષયમાં આગમ પ્રમાણુ આપવામાં આવે છે. જેથી કોઈને એવી શંકા ન રહે કે ભગવાન સાહરણ નો સમય જાણતા હતા કે નહિ. જુઓ આચારંગ સૂત્રના ૨૪મા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશો.

પ્રશ્ન ૧૫૪૯ :- પહેલા તથા બીજા દેવલોકની દેવીઓ ઉપરના દેવલોકના દેવોની ઇચ્છાથી ઉપરના દેવલોકમાં જાય છે કે પછી પોતાની શક્તિથી જાય છે ?

ઉત્તર : પહેલા તથા બીજા દેવલોકની દેવીઓ ઉપરના દેવોની ઇચ્છાથી આઠમા દેવલોક સુધી જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫૫૦ :- શું બધા લોકાંતિક દેવો એકાવતારી હોય છે ? જો હા, તો પછી વાસુદેવની આગતિ બત્રીસ બોલની છે. તેમાં લોકાંતિક પણ ગણાઈ જાય છે તથા વાસુદેવની ગતિ ૧૪ બોલની માનેલ છે. આ હિસાબે શું બધાયને એકાવતારી માનવામાં હરકત નથી ને ?

ઉત્તર :- બધા લોકાંતિક દેવોને શાસ્ત્રમાં એકાવતારી બતાવ્યા નથી તેથી વાસુદેવની ગતિ ૧૪ બોલની માનવામાં હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૧૫૫૧ :- નવ લોકાંતિક દેવ શું બધા તીર્થંકરોને પ્રતિબોધ આપે છે ? (દીક્ષા લેવા માટે કહે છે.) જો હા, તો કયા કારણે ?

ઉત્તર - દીક્ષા લેવાનો વિચાર થયા પછી બધા તીર્થંકરોને દીક્ષા લેવા માટે વિનંતી કરે છે. આ લોકાંતિક દેવોનો છતાચાર છે.

પ્રશ્ન ૧૫૫૨ :- દશવૈકલિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં બાવન અનાચારોનું વર્ણન છે. જેમાં ૨૦મા બોલમાં રોગાદિનો ઇલાજ કરવાનો બોલ છે. તેનો અર્થ ગૃહસ્થોના રોગની દવા જાણુતા હોવા છતાં ચિકિત્સા ન કરે એ છે ? અથવા સાધુ ખુદ બિમાર હોય તો દવા ન લે-શું એમ સમજવું ?

ઉત્તર : સાધુએએ સાવધ દવા લેવી એ અનાચાર છે. આ વિધાન સ્થવીર કલ્પીની અપેક્ષાએ છે. જિનકલ્પીને માટે તો સાવધ કે નિરવધ બંને પ્રકારની ઔષધી લેવાનો નિષેધ છે, એવો અર્થ વીસમા અનાચારનો સમજવો. ગૃહસ્થોને દવા બતાવવી એવો અર્થ અહીં નથી. તેનો નિષેધ અન્ય સ્થળે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૫૩ :- ખૌદ્ધમતના પ્રવર્તક ખુદ્ધ (તથાગત) મોક્ષમાં ગયા છે કે અન્ય ગતિમાં ?

ઉત્તર : ખુદ્ધની માન્યતા શાસ્ત્રાનુસાર નથી. તેમની માન્યતાઓને શાસ્ત્રકારોએ વિપરીત બતાવી છે. વિપરીત માન્યતાવાળા મોક્ષમાં જઈ શકતા નથી, એ આગમમાં સ્પષ્ટ છે, તેથી તેઓ મોક્ષમાં ગયા નથી. અન્ય દેવાદિ ગતિમાં ગયા હશે. પરંતુ નિશ્ચિતરૂપે કઈ ગતિમાં ગયા એવું જોવામાં આવ્યું નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૫૪ : ભગવાન ઋષભદેવનો વિવાહ કોની સાથે થયો ? શું

તેઓ જુગલિયા તરીકે ભાઈ બહેનરૂપે જનમ્યા હતા? તથા શું સાથે જન્મેલી બહેનની સાથે યુગલ પ્રથાથી લગ્ન થયા હતા?

ઉત્તર : ભગવાન ઋષભદેવ યુગલરૂપે જ જનમ્યા હતા. તેમના લગ્ન એક તો સુમંગલા સાથે થયા હતા. જે સહજત (સાથે જન્મેલી) જન્મેલ હતી. અને એક લગ્ન સુનંદા સાથે થયું હતું. આ બે જ કન્યા સાથે તેમના પિતાજીએ લગ્ન કરાવ્યા હતા. ભગવાને ત્યારબાદ આ પ્રથાનું પરિવર્તન કર્યું હતું.

પ્રશ્ન-૧૫૫૫ : ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગર્ભમાં નવ મહિના સાડા સાત દિવસ રાત રહ્યાં. તથા બીજા કેટલાક તીર્થંકર નવ મહિના સાડા સાત દિવસ ન રહેતાં ઓછા વત્તા દિવસ સુધી રહ્યાં. એવું સાંભળ્યું છે કે પુન્યવાન પુરૂષ નવ માસ સાડા સાત દિવસ રાત જ ગર્ભમાં રહે છે. તો પછી બીજા તીર્થંકરો ઓછા વત્તા દિવસો સુધી ગર્ભમાં કેમ રહ્યાં? તથા ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું કુલ આયુષ્ય ૭૨ વર્ષનું જ હતું. પરંતુ બીજાઓનું આયુષ્ય ખુબ લાંબું હતું. તેથી તેઓને ગર્ભમાં વધારે સમય સુધી રહેવું બેધતું હતું. છતાં તેઓ નવ મહિના સાડા સાત દિવસ જ રહ્યાં કે ઓછાવત્તા?

ઉત્તર : આચારાંગ અધ્યયન ૨૪ સ્થાનાંગ-૬ જ્ઞાતાસૂત્ર અધ્યયન-૮ કલ્પસૂત્ર, ત્રિષષ્ટી પ્રલાખા પુરૂષચરિત્ર, વગેરેમાં તીર્થંકરોનો ગર્ભમાં રહેવાનો સમય સવા નવ મહિના જ બતાવ્યો છે, તે બરાબર લાગે છે. પરંતુ સત્તરિસચટાળ ગ્રંથની વૃત્તિના ૨૦મા દ્વારમાં સવા નવ મહિનાથી ઓછાવત્તો કાળ બતાવેલ છે. આગમ પ્રમાણથી તો સવા નવ મહિના જ ચથાર્થ માલુમ પડે છે.

ઉંમરને કારણે ગર્ભના પરિમાણમાં અંતર પડતું નથી. જેવી રીતે મતીરા, ટીંડોળા વિગેરે વેલોની ઉંમર બહુ ઓછી હોય છે, તથા વડ, પીપળ, આંખાના છોડોની ઉંમર વધારે હોય છે. પરંતુ અંકુર ઉત્પન્ન થવામાં એટલું અંતર નજરે પડતું નથી; એ જ રીતે હાથી, સર્પ વગેરેની ઉંમર ખુબ મોટી હોય છે. છતાં ગાય, બળદ, બિંટ વગેરેની ઉંમર ઓછી હોય છે, પરંતુ ગર્ભકાળમાં અધિક અંતર દેખાતું નથી. આજે પણ એમ જોવામાં આવે છે કે એક દિવસનો જન્મેલો બાળક મરે છે. તથા કોઈ સો વર્ષની ઉંમરે પણ મરે છે. પરંતુ બંનેના ગર્ભકાળમાં કોઈ ખાસ અંતર દેખાતું નથી. એ જ પ્રમાણે નાની મોટી ઉંમરના મનુષ્યો માટે ગર્ભકાળ સરખો સમજી લેવો.

પ્રશ્ન-૧૫૫૬ : ‘સમકિત છાપ્યની’ આ ગાથાનો કયો અર્થ છે ?

“અન્ય મતિ તસ દેવતા, શૈત્ય વંદે નાંહિ,
રાજ ગણ સુગુરૂ સબલ, વૃત્તિ છંડી માંહિ”

ઉત્તર : અર્થ-અન્યમતના સાધુઓ તેમના હરિહરાદિ દેવ તથા જેઓ ભગવાનના સાધુ હતા, છતાં જેની વિચારધારા અન્યમતની થઈ ગઈ હતી, એવા દૈત્ય (સાધુ) ને વંદણા ન કરે. પરંતુ આગળ કહે છે કે છ આગારોથી વંદના કરવી પડે તો વાત જુદી છે. (૧) રાબના હુકમથી (૨) દેવના કહેવાથી (૩) કોઈ ભગવાનના કહેવાથી (૪) કુટુંબ જ્ઞાતિવાળાના કહેવાથી (૫) માતા-પિતાડિના કહેવાથી (૬) આજીવિકાને માટે.

પ્રશ્ન-૧૫૫૭ ; રામચંદ્રજી, લક્ષ્મણજી વગેરે શાકાહારી હતા કે માંસાહારી ?

ઉત્તર ; ત્રિષઠી શ્લાકા પુરૂષ ચરિત્ર, રામચરિત્ર વગેરે જોવાથી એ સુસ્પષ્ટ છે કે તેઓ શાકાહારી હતા પણ માંસાહારી ન હતા.

પ્રશ્ન ૧૫૫૮ ; મહાલક્ષ્મીદેવીનો કેના સમયમાં જન્મ થયો હતો ? તથા તે કઈ ગતિમાં ગઈ ?

ઉત્તર : એમ તો શિખરીપર્વતના પુંડરિક સરોવરની સ્વામિની લક્ષ્મીદેવી છે. પરંતુ લોકો તો મુખ્યત્વે ધનને લક્ષ્મીદેવી કહે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૫૯ ; શ્રી હનુમાનજી મોક્ષમાં ગયા કે દેવલોકમાં ?

ઉત્તર ; શ્રી હનુમાનજી મોક્ષમાં ગયા છે. આ વાત રામચરિત્ર, ત્રિષઠી શ્લાકા-પુરૂષ ચરિત્રથી પ્રમાણિત છે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૦ ; શ્રી સીમંધર સ્વામી, યુગમંદિર સ્વામી વગેરે જે વીસ વિહરમાન છે, તેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરે છે કે મોક્ષમાં ગયા છે ?

ઉત્તર : વીસેય વિહરમાન તીર્થંકરો મહાવિદેહમાં વિચરે છે. તેમની ઉંમર ઘણી લાંબી છે. તેથી તેઓ ઘણાં કાળ પછી મોક્ષમાં પધારશે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૧ ; સિદ્ધ થવાના પંદર લેહ બતાવ્યા છે. અહિંયા 'નિર્ગંથ-લિંગ સિદ્ધા' એવું કાંઈ આવ્યું નથી. તથા દિગંબર માન્યતાવાળાનું કથન છે, કે "મોક્ષ એક માત્ર નિર્ગંથ ત્રિંગથી જ થઈ શકે છે. અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી જ નથી." તો શું સમજવું ?

ઉત્તર : પંદર લેહોમાં જે સ્વલિંગ સિદ્ધા આવેલ છે, તેને જ તેઓ નિર્ગંથલિંગ સિદ્ધ કહે છે. ભગવાને દ્રવ્યલિંગથી (બાહ્યવેશ) ત્રણે લિંગોમાં સિદ્ધ થવાનું બતાવ્યું છે. તથા ભાવલિંગ (સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર) સંબંધી વિચારથી તો સ્વલિંગ સિદ્ધ જ થવાનું છે, પરંતુ દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને લેહોનું વર્ણન કરવું ઉચિત છે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૨ : ભાવસંગ્રહમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે અશુભ ભાવથી નરક, શુભ ભાવથી દેવગતિ અને શુદ્ધભાવથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તો શુભ અને શુદ્ધભાવમાં શું અંતર સમજવું ?

ઉત્તર : શુભલાવેથી તો પુણ્ય પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે અને શુદ્ધ લાવથી મુખ્યત્વે કર્મની નિર્જરા થાય છે. એવું સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૫૬૩ : “ મંત્ર મહામણિ વિજયલાલના મેટલ કઠિન કુચાંક કાલના ” જીવનના દિવસો આપણને ગણીને મળ્યાં નથી. તથા મરવાની તિથિ-ઘડી પણ લલાટ પર લખી નથી. જન્મેલાનું મૃત્યુ અવશ્ય છે, છતાં પણ મોત ટાળી શકાય છે, ઉંમર વધી શકે છે તો તે કેવી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર : નમસ્કારમંત્રના સ્મરણથી તથા મહાપુરૂષોના શુભાનુવાદ કરવાથી શુભ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. તથા અશુભ કર્મ ઉપદ્રવ વગેરે ટાળી શકાય છે એ વાત તો ખરાબર છે, પરંતુ બંધાયેલું આયુષ્ય કર્મ તો ટાળી શકતું જ નથી તથા આયુષ્યની વૃદ્ધિ પણ થતી નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૬૪ : અઢાર પાપોની આલોચનામાં અર્થે અનર્થે ધર્મર્થે કામ વિષે વગેરે કહેવામાં આવે છે, તો ધર્મ અર્થે પાપ કયા પ્રકારે થાય છે ?

ઉત્તર : ધર્મ માનીને ધૂપ, દીપ, ચન્ન-હોમાદિ કરે છે, મંદિર, મૂર્તિ વગેરે બનાવે છે. ક્ષણ-કૂલ જળ વગેરે ચડાવે છે. પશુઓનું બલિદાન આપે છે. વગેરે હિંસા, ધર્મને માટે કરે છે એમ સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૫૬૫ : વર્તમાન સમયમાં સીમંધર સ્વામી વગેરેના આજ્ઞાનુ-વર્તી સાધુ-સાધ્વીઓ વિચરી રહ્યાં છે તે મહાવિદેહક્ષેત્રવાળા શ્રમણ-શ્રમણી મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તિ) રાખે છે કે નહિ ?

ઉત્તર : શ્રી શ્રીમંધર સ્વામીના સાધુ-સાધ્વી મુખવસ્ત્રિકા રાખે જ છે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૬ : પ્રથમ દેવલોકમાં ૧૩ પ્રતર તથા પ્રથમ નારકીમાં ૧૩ પાથડા છે. જેનું વર્ણન પન્નવણા સૂત્રના આયુષ્ય પદમાં પૃથક પૃથક આપ્યું છે. તેમને ઉપર નીચે સમજવા કે એક સીધી લાઈનમાં સમજવા ?

ઉત્તર : પહેલા બીજા દેવલોકના ૧૩ પ્રતર તથા પહેલી નરકના જે ૧૩ પાથડા છે તેને ઉપર નીચે સમજવા, સીધા નહિ. અહિંયાથી ઉપર કે નીચેની તરફ જનારને અનુક્રમે પહેલું બીજું ચાવત્ તેરમું પ્રતર અથવા પાથડા આવે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૭ અઢી દ્વીપની બહાર વરસાદ થતો નથી. તો ત્યાં વનસ્પતિ કેવી રીતે ઉગે છે ? તથા તિર્યંચો શેનો આહાર કરે છે ?

ઉત્તર : અઢી દ્વીપની બહાર અનેક જગ્યાએ પૃથ્વીમાંથી પાણી નીકળે છે. તથા કેટલીક જગ્યાએ ભૂમિની સરસતાથી વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તિર્યંચોના આહારમાં કોઈ મુશ્કેલી હોય તેમ જણાતું નથી.

સ. સ. ૫

પ્રશ્ન-૧૫૬૮ : સાત નરકના નારકીનો એક દંડક કેમ લીધો ? જ્યારે દસ ભવનપતિના દસ દંડક અલગ-અલગ ગણ્યા તથા ૨૬ વૈમાનિકનો એક દંડક કેમ કહ્યો ?

ઉત્તર : પહેલી નરકની ઉપરના બે આંતરા છોડીને બાકીના નીચેના દસ આંતરામાં દસ ભવનપતિ રહે છે. દસ ભવનપતિની વચ્ચેના પાથડામાં નારક આવેલ છે. દસે ભવનપતિની વચ્ચેમાં નારકીજીવોના રહેઠાણ હોવાથી ભવનપતિના દંડક જુદા જુદા બતાવ્યા છે. સાતેય નરકોમાંથી એક બીજી નરકની વચ્ચે કોઈ જગ્યા ન હોવાથી સાતેય નરકનો એક દંડક બતાવ્યો છે, એવી જ રીતે ૨૬ પ્રકારનાં વૈમાનિકોની વચ્ચેમાં જગ્યા ન હોવાથી એક જ દંડક બતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન-૧૫૬૯ : લોકમાં ચાર દિશા તથા ચાર વિદિશા બતાવી, પરંતુ અલોકમાં આઠ વિદિશા કેવી રીતે બતાવી ? આ પ્રશ્ન પન્નવણુ પ્રશ્ન ૬૦૪ સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ઉત્તર : લોક અને અલોકમાં વિદિશા ચાર ચાર જ છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન ભગવતી શ-૧૩ ઉ. ૪ માં છે. અલોકમાં આઠ વિદિશા નથી. પન્નવણુ સૂત્રના પ્રશ્ન ૬૦૪ માં પણ ચાર વિદિશા બતાવી છે. પરંતુ ચાર વિદિશાના ખંડ આઠ બતાવ્યા છે. જેમકે અલોકમાં ચાર દિશાના અને ચાર વિદિશાના ખંડ આઠ કુલ બાર ખંડ હોય છે. અહિંયા એમ સમજવું કે લોક અને અલોકનો છેડો બિલકુલ પાસે જ છે. લોકની પછી અલોકનો છેડો આવ્યો છે. તેથી અલોકનો છેડો કાંઈકે વધારે નજીક છે. તેથી ચરમદ્રવ્ય (ખંડ) પાસે બતાવેલ છે. જે આઠ તથા બાર ખંડ બતાવ્યા છે તે કલ્પના કરીને સમજાવવા માટે છે. તત્વથી તો ખંડ અસંખ્યાત છે, એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૫૭૦ : પન્નવણુ સૂત્ર ૬૦૮, ૬૨૫, માં ચરિમ-અચરિમ તથા અવક્રાવ્ય પદમાં સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા તથા અનંતાને ભેળવીને ૨૬ ભાંગાનું વિસ્તૃત વર્ણન કયું છે તે કયા આશયથી કયું છે ?

ઉત્તર : જે દ્રવ્ય સમગ્રેણીમાં આવ્યું હોય, અથવા ભેદનું (અવયવ) વિવરણ કરીને એક જ દ્રવ્યના પ્રદેશ સમગ્રેણીમાં આવેલા હોય, તેમાંથી આગળના તથા પાછળના પ્રદેશને ચરિમ (અંતિમ) કહે છે. એક જ દ્રવ્ય હોય અથવા એક આકાશ પ્રદેશની જ જેની અવગાહના હોય અથવા એક જ સ્કંધનો કોઈ દેશ કે પ્રદેશ વિગ્રેણીમાં આવ્યો હોય, તેને અવક્રાવ્ય કહે છે. કારણ કે ચરિમ અને અચરિમ બંને પ્રકારે બોલવા યોગ્ય ન હોય તેને અવક્રાવ્ય કહે છે.

૨૬ ભાંગામાંથી પહેલો ભાંગો “ચરમ એક” છે. આ ભાંગો બે આકાશપ્રદેશ અવગાહનાવાળા બે પ્રદેશી સ્કંધથી લઈને અનંતપ્રદેશી સ્કંધમાં હોય છે. તેની સ્થાપના

૦૦ અહિંના અવયવથી જોઈએ તો ત્યાંનું અવયવ ચરમ (અંતિમ) તથા ત્યાંના અવયવથી જોઈએ તો અહિંનું ચરમ છે. અર્થાત્ એકબીજાની અપેક્ષાએ ‘ચરમ એક’ સમજવું.

બીજો ભાંગો : “અચરમ એક” છે. ચરમ વિના અચરમ (વચ્ચે) હોઈ શકે નહીં. એટલા માટે આ બીજો ભાંગો માત્ર બોલવા માટે છે. પરંતુ એવું બનતું નથી, તેથી તે ભાંગો કોઈમાં પણ નથી.

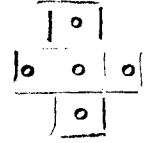
ત્રીજો ભાંગો : “અવક્તવ્ય એક” છે. તેની સ્થાપના-૦ એ એક હોવાથી તેને ચરમ, અચરમ ન કહેતા અવક્તવ્ય કહે છે. પરમાણુમાં તો કેવળ આ ત્રીજો ભાંગો જ હોય છે. કારણ કે તે અંશવાળો નથી. બે પ્રદેશી સ્કંધથી લઈને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી જે સ્કંધ એક જ આકાશપ્રદેશ પર બેસે તો આ ત્રીજો ભાંગો જ તેમાં આવે છે.

ચોથો ભાંગો : “ચરમ બહુત” છે. અચરમ વગર તથા અવક્તવ્યના ઘણાં ચરમ બનતાં જ નથી.

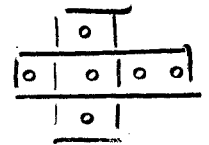
પાંચમો ભાંગો : “અચરમ બહુત” છે. ચરમ વિના અચરમ બને જ નહિ.

છઠ્ઠો ભાંગો : “અવક્તવ્ય બહુત” છે. ચરમ વિના અથવા ચરમ અને અચરમ વિના અવક્તવ્ય બહુત બની શકતા નથી. તેથી ચાર, પાંચ, છ ભાંગો માત્ર બોલવાના જ છે.

સાતમો ભાંગો : “ચરમ અચરમ એક” છે. તેની સ્થાપના જુઓ. તેને જ્યાંથી જુઓ ત્યાં અંતમાં એક ચરમ છે. તેથી અંતના ચારેયને એક વચનમાં ગ્રહણ કરી લીધા છે. તથા વચમાં તો એક જ છે. આ ભાંગો પાંચ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી પાંચ આકાશપ્રદેશને અવગાહન કરનાર હોય છે.

આઠમો ભાંગો : “ચરમ એક, અચરમ ઘણાં” છે. તેની સ્થાપના જુઓ. તેને જ્યાંથી જુઓ ત્યાં બીજી તરફના અંતે એક છે. તથા અચરમ ઘણાં (બે) છે. આ ભાંગો છ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી આકાશપ્રદેશને અવગાહન કરે છે.

નવમો ભાંગો : “ચરમ ઘણાં, અચરમ એક” છે. તેની સ્થાપના જુઓ. આમાં અચરમ એક તથા ચરમ ઘણાં (બે) છે. આ ભાંગો ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી ત્રણ આકાશપ્રદેશોની અવગાહના કરે છે.

દસમો ભાંગો : “ચરમ ઘણાં, અચરમ ઘણાં” છે, તેની સ્થાપના જુઓ. આમાં બે અચરમ છે. તેની અપેક્ષાએ અંતના બંને ચરમ છે. આ ભાંગો ચાર પ્રદેશી

સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી ચાર વગેરે આકાશ પ્રદેશની અવગાહના કરનારમાં હોય છે.

અગિયારમો ભાંગો : “ચરમ એક અવકતવ્ય એક” છે. તેની સ્થાપના

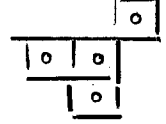
○

 આમાં બે તે એક બીજાની અપેક્ષાએ ચરમ છે. એક વાંકો આવેલ છે.

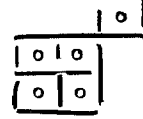
○	○
---	---

 અવકતવ્ય છે. આ ભાંગો ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી ત્રણ આકાશ પ્રદેશની અવગાહના કરે છે.

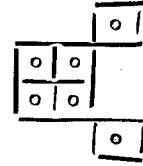
બારમો ભાંગો : “ચરમ એક, અવકતવ્ય ઘણા” છે. તેની સ્થાપના—આ ચાર પ્રદેશોથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી ચાર આકાશ પ્રદેશોની અવગાહનાવાળામાં હોય છે.

તેરમો ભાંગો : “ચરમ ઘણા અવકતવ્ય એક” છે તેની સ્થાપના—આ પાંચ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી પાંચ આકાશ પ્રદેશની અવગાહનાવાળામાં હોય છે.

ચૌદમો ભાંગો : “ચરમ ઘણા અને અવકતવ્ય ઘણા” છે. તેની સ્થાપના—આ છ પ્રદેશોથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી છ આકાશ પ્રદેશોની અવગાહનામાં હોય છે.

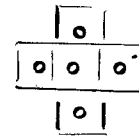
પંદરમો ભાંગો : “અચરમ એક અને અવકતવ્ય એક” છે.

સોળમો ભાંગો : “અચરમ એક અને અવકતવ્ય ઘણા” છે.

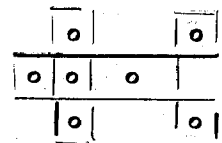
સત્તરમો ભાંગો : અચરમ ઘણાં ને અવકતવ્ય એક” છે.

અઠારમો ભાંગો : “અચરમ ઘણાં ને અવકતવ્ય ઘણાં” છે. આ ચાર ભાંગા માત્ર બોલવા માટે છે. કોઈપણમાં બનતા નથી કારણ કે અચરમ વગર ચરમ હોઈ શકતું નથી.

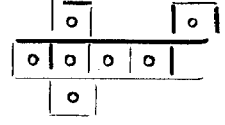
ઓગણીસમો ભાંગો : “ચરમ એક અચરમ એક અને અવકતવ્ય એક” છે. તેની સ્થાપના બુચો. આ ભાંગો છ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી છ આકાશ પ્રદેશોની અવગાહના કરવાવાળામાં હોય છે.

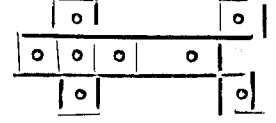
વીસમો ભાંગો : ચરમ એક, અચરમ એક ને અવકતવ્ય ઘણાં છે. અહીં આપેલી સ્થાપના પ્રમાણે આ ભાંગો સાત પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી સાત આદિ આકાશ-પ્રદેશી અવગાહનામાં હોય છે.

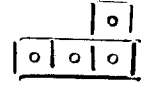
એકવીસમો ભાંગો : “ચરમ એક, અચરમ ઘણાં અને અવકતવ્ય એક” છે. આ સાત પ્રદેશી સ્કંધથી અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી તથા સાત આદિ આકાશ પ્રદેશોની અવગાહનાવાળામાં હોય છે. તેની સ્થાપના જુઓ :-

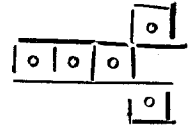
બાવીસમો ભાંગો : “ચરમ એક, અચરમ ઘણાં, અને અવકતવ્ય ઘણાં” છે. આ ભાંગો આઠ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી આઠ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહના કરવાવાળામાં હોય છે. તેની સ્થાપના જુઓ.

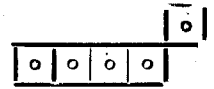
તેવીસમો ભાંગો : “ચરમ ઘણાં, અચરમ એક, અને અવકતવ્ય એક છે. આ ભાંગો ચાર પ્રદેશી સ્કંધથી અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી ચાર આકાશ પ્રદેશોની અવગાહના કરવાવાળામાં હોય છે. તેની સ્થાપના જુઓ.

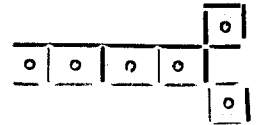
ચોવીસમો ભાંગો : ચરમ ઘણાં, અચરમ એક ને અવકતવ્ય ઘણાં છે. આ ભાંગો પાંચ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધી તથા પાંચ આકાશ પ્રદેશોની અવગાહનાવાળામાં હોય છે. તેની સ્થાપના જુઓ.

પચીસમો ભાંગો : “ચરમ ઘણાં, અચરમ ઘણાં ને અવકતવ્ય એક” છે. આ ભાંગો પાંચ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી પાંચ વગેરે આકાશ પ્રદેશોની અવગાહના કરવાવાળામાં હોય છે. તેની સ્થાપના જુઓ.

છવીસમો ભાંગો : “ચરમ ઘણાં, અચરમ ઘણાં ને અવકતવ્ય ઘણાં” છે. આ ભાંગો છ પ્રદેશી સ્કંધથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી છ વગેરે આકાશ પ્રદેશોની અવગાહનાવાળામાં હોય છે તેની સ્થાપના જુઓ.

આ ૨૬ ભાંગાનું સંક્ષેપમાં વિવેચન પુદ્ગલોના અવયવોની અપેક્ષાએ ખતાવેલ છે.
પ્રશ્ન-૧૫૭૧ : સાધુને કુતરી, બિલાડી, નાગણી વગેરે તથા સાધ્વીને કુતરો, બિલાડો તથા નાગ વગેરે વિરુદ્ધ લિંગનો સંઘટો લાગે છે કે નહિ ?

ઉત્તર : શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૧૬મા અધ્યયનમાં પશુયુક્ત મકાન બ્રહ્મચારી માટે સેવન કરવાનો નિષેધ ખતાવ્યો છે. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાધુને કુતરી, બિલાડી, ગાય, ભેંસ વગેરેનો તથા સાધ્વીજીને કુતરો, બિલાડો, બળદ, ભેંસ વગેરેનો સંઘટો

લાગે છે. હવે સર્પ-સર્પિણીની બાબત રહી, તો પ્રથમ તો એ સ્ત્રીવેદ છે કે પુરુષવેદ છે, આ બાબતની બબર પડવી મુશ્કેલ છે તથા તેઓના ગુપ્ત અંગો અત્યંત ગુપ્ત હોવાથી તથા તેનાથી ડરવાથી તેમના પર વિકાર ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના બહુ ઓછી રહે છે તેથી તેમનો સંઘટો લાગવાનું ખાસ કારણ તો છે જ નહીં. વ્યવહારથી માને તો વાત જુદી છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૨ : વક્તાની તથા વૃદ્ધની ભાષાને અભિન્ન કેવી રીતે કહેવી ? આ અભિન્ન ભાષા અસંખ્યાતી અવગાહના વર્ગીણામાં જઈને ભેદને પ્રાપ્ત કરે છે અને સંખ્યાતા યોજન જઈને નાશને પ્રાપ્ત થાય છે. આ કેવી રીતે સમજવું ? (પન્નવણા પ્રશ્ન-૬૭૫)

ઉત્તર : વક્તા બે પ્રકારના હોય છે (૧) મંદ પ્રયત્નવાળા (૨) તીવ્ર પ્રયત્નવાળા. તેમાં જે મંદ પ્રયત્નવાળા વક્તા, વ્યાધિ, ઘડપણ, અનાદર, અનુત્સાહ વગેરે કારણે મંદ પ્રયત્નથી-જે ભાષાના દ્રવ્ય જેવા હોય છે તેવા જ ખંડિત થયા વગર ભાષા પણ પરિણમન કરીને છોડે છે. તે દ્રવ્ય અસંખ્યાતી ભાષા-વર્ગીણાનું ઉદ્ભવન કરીને ભાષા, દ્રવ્યરૂપથી ભેદને પ્રાપ્ત કરે છે. પછી સંખ્યાત યોજન જઈને નાશ પામે છે.

તીવ્ર પ્રયત્ન કરનાર વક્તા ભાષા દ્રવ્યોનો ભેદ (ખંડ) કરીને છોડે છે. તે ભેદાયેલા ભાષા-દ્રવ્ય સુક્ષ્મ અને અધિક હોવાથી ઘણા દ્રવ્યોને પાછા ખેંચે છે. (પોતાના જેવા બન્યાં છે.) અને તેઓ અનંતગુણી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને છએ દિશાઓમાં ફેલાઈને લોકાંતનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૩ : ઔદારિક શરીરવાળા ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતા લોકમાં ભરાઈ જાય તે કેવી રીતે કહું કે જ્યારે તમામ જીવોને ઔદારિક શરીર બંધાયેલું આ લોકમાં છે ? (પન્નવણા સૂત્ર પૃ. ૬૮૮)

ઉત્તર :- જેમ એક મકાનમાં દીપમાલા વગેરે પ્રસંગે વિજળીની અનેક દીપમાળા થાય છે. જે એ બધાનો પ્રકાશ હરકત રહિત સંલગ્નરૂપે ભિન્ન ભિન્ન કરવામાં આવે તો તે પ્રકાશની મર્યાદા અનેકગણી થઈ જાય. એજ પ્રમાણે લોકમાં સુક્ષ્મ એકેન્દ્રિય આદિ અનેક જીવોની અવગાહના પરસ્પર સંમિલિત રૂપથી આવેલી છે. જે તે અવગાહનાને અલગ કરે તો અસંખ્યાતો લોક ભરાઈ જાય એવું કેવળજ્ઞાનથી માલુમ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૫૭૪ : નારકીમાં માત્ર ત્રણ અશુભલેશ્યાઓ હોય છે. તો તેમના મનના પરિણામ હંમેશા ખરાબ રહે છે. અને તેઓને કર્મ બંધાતા જ રહે છે. તો તેમને પુન્ય કે નિર્જરા થાય કે નહિ ? (પન્નવણા સૂત્ર પૃ. ૭૧૨-૭૧૩)

ઉત્તર :-નારક જીવોમાં દ્રવ્યલેશ્યા તો ત્રણ અશુભ જ હોય છે. પરંતુ ભાવલેશ્યા

દએ હોય છે. તે જીવોમાં અધ્યવસાય શુભ અને અશુભ બંને હોય છે. તેમને પુન્યનો અંધ તથા નિર્જરા (મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોની નિર્જરા) થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૫ : આકાશ શું છે ? તેનો રંગ લીલો કેમ છે ?

ઉત્તર :- આકાશ અરૂપી છે. તેમાં વર્ણ આદિ નથી. જે લીલી છાયા દેખાય છે તે પુદ્ગલોની છે. આવા નાના પુદ્ગલો લોકમાં સર્વાત્ર છે. તે ધુમ્મસ, વાદળ વગેરેની માફક નજીકથી દેખાતા નથી પરંતુ દૂરથી તેની લીલી છાયા દેખાય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૬ : દ્રાણેન્દ્રિય, જીહ્વા-ઈન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ નવ યોજનની કેવી રીતે સમજવી ? (પન્નવણા-૫૫૩-૭૪૪)

ઉત્તર :- દ્રાણ, જીહ્વા ઈન્દ્રિય તથા સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહના નવ યોજનની કીધી નથી. પરંતુ તેનો વિષય ઉત્કૃષ્ટ નવનવ યોજન બતાવ્યો છે. કોઈની દ્રાણેન્દ્રિય તેજ હોય તો નવ યોજન સુધી અછિન્ન (છેદ વગર) પુદ્ગલોની ગંધ આવી શકે છે. એજ પ્રમાણે હોકાની નળી વગેરેથી આવેલા રસનો અનુભવ પણ નવયોજન સુધીમાં આવેલા પુદ્ગલોનો થઈ શકે છે. એ પ્રમાણે સ્પર્શનું પણ સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૫૭૭ : ઈન્દ્રિય ઉપચય અને નિર્વર્તના કોને કહે છે ? શ્રોતેન્દ્રિય નિર્વર્તના અસંખ્યાત સમયની છે તે કેવી રીતે સમજવી ? (પન્નવણા ૫૫૩-૭૪૪)

ઉત્તર :- જેના વડે ઈન્દ્રિય-ઉપચય (ઈન્દ્રિય યોગ્ય પુદ્ગલોનો સંગ્રહ કરવાની શક્તિ) પ્રાપ્ત થાય છે તેને ઈન્દ્રિય ઉપચય કહે છે અથવા ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિને ઈન્દ્રિય-ઉપચય કહે છે. બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર ઈન્દ્રિયોના આકારની ઉત્પત્તિને નિર્વર્તના કહે છે. ઈન્દ્રિયોની નિર્વર્તના (આકાર) ઉત્પન્ન કરવામાં અસંખ્યાતા સમય લાગે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૮ : તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં વૈક્રિય લઙ્ઘિ કેવી રીતે કહેવાય છે ? કયા તિર્યંચ વૈક્રિય કરે છે ? તથા તેનું વર્ણન કયા શાસ્ત્રમાં ચાલ્યું છે ? (પન્નવણા સૂત્ર પૃ. ૭૬૦)

ઉત્તર :- પાંચેય સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય લઙ્ઘિ હોય છે. એ પાંચેયના પર્યાપ્તમાં વૈક્રિય શરીર પન્નવણા પદ-૧૨, ૨૧ આદિમાં તથા જીવાલિગમ, ભગવતી વગેરેમાં અનેક જગ્યાએ બતાવેલ છે. તથા તેમાં વૈક્રિય યોગ પણ પન્નવણાના ૧૬મા પદમાં સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન-૧૫૭૯ : આહારક લઙ્ઘિવાળામાંથી પુતળું નીકળે છે, તે શા માટે નીકળે છે તથા તેમાં યોગ કયો સમજવો ?

ઉત્તર :- જે ૧૪ પૂર્વધરની પાસે આહારક લઙ્ઘિ હોય તેઓ શંસય થવાને કારણે પોતાના શરીરમાંથી એક હાથનું પુતળું કાઢીને તીર્થંકર વગેરે પાસે મોકલે છે,

જે તેઓ ત્યાં ન મળે તો તેમાંથી મૂઢા હાથનું પુતળું કાઢીને આગળ જ્યાં તેઓ હોય ત્યાં જાય છે. આ બંને પુદ્ગલો આહારક યોગમાં જ સમજવા.

પ્રશ્ન-૧૫૮૦ : એકેન્દ્રિયથી માંડીને અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધી મન નથી, તો પછી તેમનામાં લેશ્યા કેમ હોય છે ? આ પ્રશ્ન પન્નવણા સૂત્ર પૃષ્ઠ-૮૫૪ સાથે સંબંધિત છે.

ઉત્તર :- એકેન્દ્રિયથી લઈને અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને મન તો નથી હોતું, પરંતુ અધ્યવસાય હોય છે એવું ભગવતી સૂત્રના ૨૪મા શતકથી સ્પષ્ટ છે. એજ પ્રમાણે તેમનામાં લેશ્યા પણ હોય છે. એક પ્રકારના આત્માના પરિણામને “લેશ્યા” કહે છે. તેથી તેમનામાં લેશ્યા હોય એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૧ : યુગલિયાઓની અવગાહના દેવકુરૂમાં ત્રણ ગાઉ, ઉત્તર કુરૂમાં બે ગાઉ, હરિવાસ, હેમવય, અંતરદ્વીપ તથા મહાવિદેહમાં અનુક્રમે એક ગાઉ, આઠ સો તથા પાંચસો ધનુષ્યની હોય છે કે તેથી વધારે હોય છે ? (પન્નવણા સૂત્ર પૃ. ૬૩૨)

ઉત્તર :- દેવકુરૂ, ઉત્તરકુરૂની અવગાહના ત્રણ ગાઉ, હરિવાસ, સમ્યક્વાસની બે ગાઉ અને હેમવય, હીરણ્યવયની અવગાહના ૧ ગાઉની છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૨ : દેવ અને નારકીઓને પચ્ચખાણુ કેમ હોતા નથી ? કે જ્યારે તેઓમાંના કેટલાક આરાધક તેમજ સમ્યગ્દષ્ટિ પણ હોય છે ?

ઉત્તર :- દેવ તથા નારકીઓને બીજા અપ્રત્યાખ્યાની કષાયોના ક્ષયોપશમ નથી હોતો, તેથી તેમને પ્રત્યાખ્યાન નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૮૩ : “અંતો કોડાકોડી સાગરોપમ” નો શો આશય છે ?

ઉત્તર :- એક કોડ સાગરોપમને એક કોડે ગુણવાથી કોડાકોડ સાગરોપમ થાય છે. જે બંધ તેનાથી પણ ઓછો હોય છે તેને “અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ” કહે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૪ : એકેન્દ્રિય તથા બેઠન્દ્રિયને દ્રાણુન્દ્રિય નથી, તો તેઓ શ્વાસ કેવી રીતે લે છે ? તથા એકેન્દ્રિયને મોં (મુખ) નથી તો તેઓ આહાર શેનાથી કરે છે ?

ઉત્તર :- જેવી રીતે હાથવાળો જીવ હાથથી આહાર વગેરે લઈને મોંમાં મૂકે છે, પરંતુ હાથ વગરનો જીવ મોંથી આહાર લઈ લે છે, પગવાળા જીવો પગથી ચાલે છે. પરંતુ પગ વગરના જીવો પેટથી ચાલે છે. આંખોવાળા આંખોથી જોઈને કોઈ ચીજની પાસે જાય છે, પરંતુ નેત્ર વગરની કીડીઓ વગેરે ગંધથી જ તે ચીજનો અનુભવ કરીને તેની પાસે જાય છે. એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જીવો શરીર વડે જ આહાર ગ્રહણ કરે છે. ક્વલ આહાર નહિ.

પ્રશ્ન-૧૫૮૫ : નારકીને જન્મથી જ વ્રણજ્ઞાન હોય છે, પરંતુ મનુષ્યને બે જ જ્ઞાન હોય છે. તેથી નારકીના જીવોનું પુન્ય શું વધારે સમજવું ?

ઉત્તર :- જેવી રીતે ચકલી, કાગડો, કબુતર વગેરે કોઈની મદદ વગર આકાશમાં ઉડી શકે છે, પરંતુ મનુષ્ય ઉડી શકતા નથી, તો શું ચકલીને મનુષ્ય કરતાં વધારે પુણ્યશાળી કહી શકાય ? એજ પ્રમાણે નારકીઓને ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન હોય છે, પરંતુ માત્ર ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનથી તેને મનુષ્ય કરતાં વધારે પુણ્યશાળી ન કહી શકાય.

પ્રશ્ન-૧૫૮૬ : અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર જોઈ શકે એવું અવધિજ્ઞાન કયા તિર્યંચ પાંચેન્દ્રિયને થયું ?

ઉત્તર :- અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર જોઈ શકે એટલું અવધિજ્ઞાન તિર્યંચને હોય એવું પન્નવણા સૂત્રમાં બતાવ્યું છે. પરંતુ એવું અવધિજ્ઞાન કોને થયું એવું નામનિર્દેશરૂપે જોવામાં આવ્યું નથી. આવું જ્ઞાન અનેક તિર્યંચોમાં હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૭ : અભ્યંતર તથા બાહ્ય અવધિજ્ઞાન કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- અવધિજ્ઞાનવાળો જે જીવ ચારેય તરફથી ધ્યાનપૂર્વક અવધિજ્ઞાનથી દેખતો હોય, વચમાં ત્રુટક (અંતર) ન હોય તેને “અભ્યંતર અવધિ” કહે છે. જે જીવ ચારે તરફથી ન દેખતો હોય, અથવા જરૂખાની જાળીમાંથી નીકળેલ દ્વીપકના પ્રકાશની જેમ ત્રુટક અવધિજ્ઞાન હોય તેને “બાહ્ય અવધિજ્ઞાન” કહે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૮ : નારકી, જ્યોતિષી, નવ ઐવેયક વગેરેનું અવધિજ્ઞાન કયા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર :- નારકીના જીવો અવધિજ્ઞાનથી જે ક્ષેત્ર જુએ છે, તે તિપાઈ જેવું હોય છે. ઉપરથી સાંકડું અને નીચે પહોળું એવા આકારનું તેનું અવધિજ્ઞાન હોય છે. (તેઓ નરક ઉપર વિશેષ અવલોકન કરી શકતા નથી) જ્યોતિષી દેવ જે ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનથી જુએ છે તે ઝાલર જેવું હોય છે. લંબાઈ-પહોળાઈ વધારે અને ઉંચાઈ (બડાઈ) ઓછી હોય છે.

નવ ઐવેયક વાસી દેવોનું અવધિજ્ઞાન પુષ્પની પાંખડી સમાન હોય છે. નીચે બહુ પહોળી, પછી ક્રમશઃ સાંકડી, પછી પહોળી, પછી સાંકડી હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૮૯ : નવ ઐવેયક દેવો નીચે સાતમી નરક સુધી દેખે છે. તો એટલું જ ઉપર કેમ નથી દેખી શકતા ! (પન્નવણા પૃષ્ઠ ૧૨૬૬)

ઉત્તર :- વૈમાનિક દેવોમાં અવધિજ્ઞાનનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેઓ પોતાના વિમાનોની ધ્વજ સુધી જ જોઈ શકે છે. જો તેનાથી વધારે ઉપર જોઈ શકે તો તેમને ખેદ થાય, કારણકે ઉપરના ભાગમાં તેમનાથી અધિક ઋદ્ધિવાળા દેવો હોય છે. તેથી

તેમના અવધિજ્ઞાનની મર્યાદા જ એવી હોય છે કે પોતાના દેવલોકની સીમા સુધી જ જોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૦ : “તૈજસ સમુદ્ઘાત” કોને કહે છે? તથા તે સમુદ્ઘાત નરક અથવા દેવલોકમાં કેમ નથી?

ઉત્તર:- અતિ અધિક રોષ તથા તૈજસ નામકર્મની ઉદ્દીરણા કરીને આંખ વગેરે દ્વારા અત્યંત ઉબ્બુપુદ્ગલો કોઈના ઉપર ફેંકવા તેને તૈજસ સમુદ્ઘાત કહે છે. આ સમુદ્ઘાત નરક સિવાય બાકીની ત્રણેય ગતિમાં હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૧ : જો કોઈ સાધુ કોઈ શ્રાવક શ્રાવિકાને વ્રતને અંગે વસ્ત્રાદિ અપાવે તો સાધુજીને પુન્ય થાય કે નહિ?

ઉત્તર:- શ્રાવક શ્રાવિકાઓને વસ્ત્ર કે અન્ય કોઈ વસ્તુ વ્રતને અંગે અપાવે તો તે નિશિથસૂત્ર પ્રમાણે મુનિઓને કલ્પતું નથી. કલ્પ (મર્યાદા) વિરૂદ્ધ કાર્ય કદાપિ કરવું જોઈ એ નહિ. હવે રહી વાત પુણ્યબંધની, તો પુણ્યબંધ તો થઈ શકે છે. તથા પુણ્યબંધ થવો એ કોઈ મોટી વાત નથી. કારણકે, પુણ્ય તો એકેન્દ્રિય જીવોને પણ બંધાય છે. પુણ્યને માટે પ્રભુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી સૂત્ર વિરૂદ્ધ પ્રધાને અપનાવવી એ સર્વથા અનુચિત છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૨ : ગૌશાળા, સ્કૂલ, સ્થાનક વગેરે બનાવવાનો ઉપદેશ-આદેશ સાધુ આપે તો તે ઉચિત છે કે અનુચિત? તથા તેમાં શું પુણ્ય છે?

ઉત્તર:- ગૌશાળા, સ્કૂલ, સ્થાનક વગેરે બનાવવાનો ઉપદેશ સાધુઓએ આપવો જોઈ એ નહિ. આવો ઉપદેશ આપવાનો નિષેધ ઉત્તરાધ્યયન વગેરે સૂત્રોમાં કર્યો છે. આવો ઉપદેશ આપવો સાધુ મર્યાદાથી વિરૂદ્ધ છે. પુન્યનો ખુલાસો ઉપર કર્યો છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૩ : સાધુ, પુસ્તકો-શાસ્ત્ર વગેરે ધાર્મિક ઉપકરણો દાનમાં આપવાનું કહી શકે છે કે નહિ?

ઉત્તર:- ઉપરોક્ત કાર્યમાં દાન દેવાનો ઉપદેશ આપવો, શાસ્ત્ર, પુસ્તકો વગેરે આપવાનું કહેવું તે પુણ્ય-પાપના બંધનું કારણ છે. તે સાથે અવારનવાર સાધુ-મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન પણ થાય છે. તેથી આ કાર્ય સાધુને માટે કરવા યોગ્ય નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૯૪ : આપણે દ્રવ્યકર્મ તથા ભાવકર્મને કેવી રીતે જાણી શકીએ? આત્માને દ્રવ્યકર્મનો અનુભવ ઉદય પ્રમાણે થાય છે. પરંતુ ભાવકર્મનો અનુભવ આત્માને કેવી રીતે થાય છે? છતાં પણ ભાવકર્મનો ઉદય આત્માને અનુભવવો પડે છે કે નહિ? (કોઈ કોઈ માન્યતાવાળા સંત

એમ કહે છે કે આત્મામાં જ્યારે કર્મનો બંધ થાય છે, એ જ વખતે ભાવકર્મનો અનુભવ થઈ જાય છે. તથા કર્મનો જે અખાધાકાળ હોય છે એ જ દ્રવ્યકર્મ કહેવાય છે. શું આ કથન માન્ય કરવા જેવું છે ?

ઉત્તર : કર્મના પુદ્ગલોને દ્રવ્યકર્મ કહે છે અને ઉદ્યમાં આવેલ કર્મોને ભાવકર્મ કહે છે. અર્થાત્ બંધ પડ્યા પછી જ્યાં સુધી જે કર્મનો ઉદ્ય ન હોય ત્યાં સુધી તે દ્રવ્યકર્મ રહે છે. ઉદ્યમાં આવેલાને (જેવું ક્ષણ આપવું ચાલુ જ છે તેને) ભાવકર્મ કહે છે. ભાવકર્મ વગર દ્રવ્યકર્મનો આત્મા સાથે સંબંધ હોઈ શકતો જ નથી. અખાધાકાળ પછી દ્રવ્યકર્મોનો ઉદ્ય થવાથી આત્માના કષાય તથા યોગરૂપ ભાવોને જ 'ભાવકર્મ' કહે છે. અનુભવ તો ખાસ ભાવકર્મોનો જ થાય છે. દ્રવ્યકર્મોનો થતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૫૯૫ : જે ચક્રવર્તિના પુણ્ય કરતાં દેવતાઓના પુણ્ય વિશેષ હોય તો પછી દેવો તેમની સેવામાં કેમ રહે છે ? તથા તેમની સેવામાં કયા દેવો રહે છે ?

ઉત્તર : જેવી રીતે તિર્યચગતિની અપેક્ષાએ મનુષ્યગતિને ઉંચી માની છે, તથાપિ કોઈ ઘોડા, હાથી વગેરેની સેવા કરનારા મનુષ્ય હોય છે. એવી જ રીતે શારીરિક બળ વગેરેની અપેક્ષાએ દેવોના પુણ્ય વધારે હોવા છતાં ચૈશ્વર્યવંતની અપેક્ષાએ ચક્રવર્તિના પુન્ય વધારે હોવાથી હંવ તેમની સેવા કરે છે.

ચાર જાતિના દેવોમાંથી ચક્રવર્તિની સેવા કરનાર વ્યંતર દેવો હોય છે. આ વાત શ્રી જંબુદ્વિપ પ્રજ્ઞાપિત સૂત્રના મૂળપાઠમાં તેમજ ટીકામાં આપેલ છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૬ : ભવનપતિમાં ઉત્તર દિશાના અસુરકુમાર તથા દક્ષિણ દિશાના અસુર કુમાર એવી રીતે દેખાડયા છે, તો ત્યાં તે દિશા આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ ? તથા દિશાઓનું પ્રમાણ કયા સ્થળથી લેવામાં આવ્યું છે ?

ઉત્તર : જંબુદ્વિપ સંબંધી મેરુપર્વતના રુચક પ્રદેશોથી દક્ષિણ, ઉત્તર વગેરે દિશાઓનું માપ (ભવનપતિ આદિ દેવોનું) સમજી લેવું. અર્થાત્ જીવોને માટે દક્ષિણ, ઉત્તર, પૂર્વ વગેરેનું માપ જંબુદ્વિપના મેરુપર્વતથી છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૭ : તિર્યચ સમુદ્ધિમ પંચેન્દ્રિયના જળચર આદિ પાંચેય ભેદ અઠીદ્વિપની અંદર છે કે બહાર ?

ઉત્તર : સમુચ્ચય રૂપે તો સમુર્છિમ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના પાંચેય ભેદ મનુષ્ય-ક્ષેત્રની અંદર તથા બહાર બન્ને જગ્યાએ છે. પરંતુ અવાન્તર કોઈ ભેદવાળા અંદર નથી તથા કોઈ બહાર પણ નથી, જેનો ખુલાસો પન્નવણાના પ્રથમ પદમાં આપ્યો છે. જેમ કે આશાલિકા મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં કચારેક પંદર કર્મભૂમિમાં, તથા કચારેક પાંચ મહાવિદેહમાં હોય છે, બીજે નહિ. એ જ પ્રકારે સમુદ્ગક પાંખી તથા વિતત પાંખી પણ મનુષ્ય-ક્ષેત્રની બહાર જ હોય છે. જેવી રીતે તેમનો નિષેધ બતાવ્યો, એવી જ રીતે જે સાધારણ પાંચેયમાંથી કોઈ એક સંશી તિર્યચ પંચેન્દ્રિયનો નિષેધ હોત તો બતાવત, તેથી સમુચ્ચયે તો પાંચેય મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર તથા અંદર બન્ને જગ્યાએ હોવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન-૧૫૯૮ : મદ તથા અભિમાન એ બેમાં ખાસ શું અંતર છે? કારણ કે અભિમાન તો મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે તથા મદ ગોત્ર કર્મની પ્રકૃતિ છે ?

ઉત્તર : મદને ગોત્ર કર્મની પ્રકૃતિ સમજવી નહિ, કારણ કે જાતિ, કુળ, બળ વગેરે આઠ ભેદ ગોત્ર કર્મના છે. છતાં તેનો મદ કરવો તે ગોત્ર કર્મ નથી. મદ તથા અભિમાન બન્નેય મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ છે. ભગવતી શતક ૧૨ ઉ. ૫ માં માન, મદ, દર્પ, સ્તાંભ વગેરે માનના બાર નામ બતાવ્યા છે. એ બધા નામોની વિશેષતા ટીકામાં બતાવી છે. માન એ સામાન્ય નામ છે. તથા મદ, દર્પ વગેરે તેના વિશેષ નામ છે. સ્તાંભ આદિ ભેદ માનનું કાર્ય છે, એમ પણ સમજી શકીએ છીએ.

પ્રશ્ન-૧૫૯૯ : સંવત્સરીના દિવસે ઉપવાસ તથા તે પહેલા લોચ કરવો એ બન્ને કિયાઓ શું આવશ્યક છે? જે સારીરિક અસ્વસ્થતાને કારણે કોઈ આ બન્ને કિયાઓ ન કરી શકે તો, શું તેણે અનશન કરી લેવો જોઈએ? શું કોઈ એક કિયાનો વિકલ્પ હોવો સંભવિત છે ?

ઉત્તર : સંવત્સરીને દિવસે ઉપવાસ તથા સંવત્સરીના પ્રસંગે લોચ ન થાય એવી સ્થિતિમાં સાધુ માટે ગુરુ ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત શ્રી નિશીથ સૂત્રના ૧૦ મા ઉદ્દેશમાં છે. કોઈ ખાસ શારીરિક કારણ પ્રસંગે સાધુથી ઉપવાસ, લોચ આદિ ન થયા હોય તો તેણે સહર્ષ ગુરુ ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત સ્વીકારી લેવું જોઈએ. જેથી સમાજમાં શાસ્ત્રીય નિયમનો ભંગ કરવાનું કોઈ દુઃસાહસ કરી શકે નહિ.

પ્રશ્ન -૧૬૦૦ : ભગવાને પૃથ્વીકાયનો વર્ણ પીળો, અપકાયનો લાલ, તેઉકાયનો સફેદ, વાયુકાયનો લીલો તથા વનસ્પતિનો શ્યામ તથા વ્રસના વિવિધ વર્ણો બતાવ્યા છે. તો તે કેવી રીતે સમજવા ?

ઉત્તર : સામાન્યરૂપે બધી કાયાના શરીરમાં પાંચેય રંગ હોય છે. પરંતુ મુખ્યરૂપે પૃથ્વી વગેરેના રંગ જુદા જુદા બતાવ્યા છે. તે અલગ અલગ રંગોને આ રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

(૧) કુટ્ટી નીકળતાં અંકુર પીળાં હોવાથી પૃથ્વીનો રંગ પીળો ગણવામાં આવે છે.

(૨) વસ્ત્ર ઘણાં દિવસો સુધી પાણીમાં રાખવાથી લાલ થઈ જાય છે. તેથી અપકાયનો રંગ લાલ ગણવામાં આવે છે.

(૩) રાખનો રંગ શ્વેત થઈ જાય છે, તેથી તેજસ્કાયનો રંગ શ્વેત રંગ કહ્યો છે.

(૪) પૃથ્વીમાંથી નીકળેલા પીળાં અંકુરોને હવા લાગવાથી લીલા થઈ જાય છે. તેથી હવાનો વર્ણ લીલો કહ્યો છે.

(૫) વનસ્પતિના કારણે દૂરથી પહાડો કાળા નજરે પડે છે, તેથી વનસ્પતિનો વર્ણ શ્યામ કહ્યો છે.

(૬) ત્રસકાયના વર્ણ તો સિન્ન સિન્ન છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૧ : આત્મરક્ષક દેવ ઇન્દ્રોને જ હોય છે કે અન્ય દેવોને પણ હોય છે ? શું દેવીઓને પણ આત્મરક્ષક દેવ હોય છે ?

ઉત્તર : ઇન્દ્ર ઉપરાંત સામાનિક, ત્રાયત્રિંશક, લોકપાલ, વિમાનના સ્વામીદેવ, દિશાકુમારિકાઓ વગેરે મોટા મોટા દેવ દેવીઓને પણ આત્મરક્ષક દેવ હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૨ : વનિતાનગરી બાર યોજનની લાંબી તથા નવયોજનની પહોળી બતાવી છે, તે યોજન શાશ્વત સમજવા કે અશાશ્વત ?

ઉત્તર : શ્રી જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં વનિતા નગરીની લાંબાઈ પહોળાઈ શાશ્વત યોજનની બતાવી છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૩ : પન્નવણામાં શાતાવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ બાર મુદુર્તની તથા શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં અંત મુદુર્તની બતાવી છે, તો આ અંતર કેવી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર : જ્યાં અંતમુદુર્ત (બે સમય) બતાવ્યું હોય ત્યાં ઈર્ષાપથિક (કષાય રહિત જીવોના) બંધની અપેક્ષાએ સમજવી તથા જ્યાં બારમુદુર્તની બતાવી છે ત્યાં સાંપરાયિક શાતાવેદનીયની અપેક્ષાએ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૪ : કોઈ વિદ્વાન એમ કહે છે કે દર્શનાવરણીયથી આત્માને દર્શન મોહનીય કર્મનો બંધ થાય છે, તો શું આ ખરાબર છે ?

ઉત્તર : પન્નવણા પદ ૨૩ માં બતાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીયનો ઉદય તથા દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહનીયનો ઉદય તથા દર્શનમોહનીયથી મિથ્યાત્વનો ઉદય તથા મિથ્યાત્વના ઉદયથી આઠ કર્મની-પ્રકૃત્તિ બાંધે છે. જીવોનો બંધ પ્રાયઃ આ પ્રકારે થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૫ : કાર્મણુ શરીર તથા કાર્મણુકાયયોગ આ બેમાં અંતર શું છે ?

ઉત્તર ; કર્મનો વિકાર-કાર્મણુ, આઠ પ્રકારના વિચિત્ર કર્મોથી બનેલ તથા બધા શરીરોના કારણમૂલ શરીરને કાર્મણુ શરીર કહે છે. આ કાર્મણુ શરીર બધા સંસારી જીવોની સાથે રહે છે. તથા કાર્મણુ યોગ અનાહારક અવસ્થામાં જ વાટે વહેતા જીવોમાં તથા કેવળી સમુદ્ઘાતના ત્રીજા, ચોથા તથા પાંચમા સમયમાં હોય છે. બીજે નહિ, આ જ બન્નેમાં અંતર છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૬ : જીવ જ્યારે પહેલીવાર સમકિત ફરસે છે ત્યારે પહેલા જ્ઞાન ફરસે છે કે દર્શન ફરસે છે ?

ઉત્તર : જીવને જ્યારે સમકિત આવે છે ત્યારે દર્શન અને જ્ઞાન સાથે જ હોય છે. તથાપિ દીપક તથા પ્રકાશની જેમ દર્શન પહેલું અને જ્ઞાન પછી ગણવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૭ : શું મિથ્યાદષ્ટિની આગતિમાં પાંચ અનુત્તર વિમાન પણ ગણવા છે ? જો હા. તો કયા કારણથી ?

ઉત્તર : અનુત્તર વિમાનથી આવેલ જીવ જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે સમ્યક્-દષ્ટિ જ હોય છે. પરંતુ ત્યારબાદ કોઈ જીવ થોડીવારને માટે વચમાં મિથ્યાદષ્ટિ થઈને ફરી સમ્યક્દષ્ટિ થઈ જાય છે. આ વાત શ્રી પ્રજ્ઞાપનાના પંદરમા પદથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૦૮ : અમારી સામે બે વિકલ્પ છે. ૧. ગૃહસ્થ વિવેકપૂર્વક આહાર બનાવે, તે આહાર કરવો તે ઝોછા પાપનું કારણ છે કે હલવાઈને ત્યાંથી સીધું જ વેચાતું લાવી ખાવામાં ઝોછું પાપ છે ?

ઉત્તર : નવો આહાર બનાવવો તથા બીજા પાસે બનાવડાવવો તેની અપેક્ષાએ ઘેરથી તથા કંઠોઈને ત્યાંથી પહેલાનો બનાવેલો આહાર સીધો મળી જાય તો ઝોછા પાપનું કારણ છે. કારણ કે સીધો આહાર લાવવામાં તો ખાસ “અનુમોદના” લાગે છે. તથા નવીન આહાર બનાવવાના તથા બનાવડાવવામાં આરંભ પણ તેણે કરવો-કરાવવો પડે છે. ભાવની સમાનતામાં કરવું તથા કરાવવું એનાથી અનુમોદનાનું પાપ ઝોછું લાગે છે. આ વાત ઉત્ત. અ. ૮ ગા. ૮ તથા સ્થાનાંગની નવ કોટી પચ્ચખાણની ટીકાથી સ્પષ્ટ છે. મકાન વગેરેના ઉઠાહરણથી પણ આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે. જેમ કે મકાનની જરૂર પડતા બનાવવું તથા બીજા પાસે બનાવરાવવું તેની અપેક્ષાએ સીધું મકાન

ખરીદનારને ઓછા પાપનું કારણ બને છે. એ જ પ્રમાણે આહારની બાબતમાં પણ સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૬૦૬ : શ્રી બ્રાહ્મીજી તથા સુંદરીજીએ લગવાન ઋષભદેવની પાસે દીક્ષા ક્યારે લીધી ? તથા તેઓ બન્ને બાહુબળીજીને સમજાવવા ક્યારે ગઈ હતી ? તેમની દીક્ષા તથા બાહુબળીની દીક્ષામાં કેટલું અંતર છે ?

ઉત્તર : “ ધંમી સુંદરી પામોવસ્ત્રાઓ ” આ જંબુદ્વીપ પુનતિના પાઠથી તે એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે બ્રાહ્મી સુંદરીની દીક્ષા લગવાન ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન થતાં જ થઈ ગઈ હતી. ત્યારે જ તેઓ મહાસતીઓમાં મુખ્ય બની. લગવાનને કેવળજ્ઞાન થયા પછી ભરતેશ્વર ખંડ સાધવા ગયા હતા. ખંડ સાધીને ૬૦ હજાર વર્ષ પછી પાછા આવ્યા. ત્યારબાદ બાહુબલિજીની દીક્ષા થઈ. કથાકારોનું આ કથન આગમના મૂળ પાઠ સાથે મેળ ખાતું નથી, કારણ કે સુંદરીજીની દીક્ષા ભરતરાજ ખંડ સાધીને આવ્યા પછી જ થઈ હતી.

પ્રશ્ન-૧૬૧૦ : પહેલી નરકનો જે આંતરો (પાથડો) છે તે બાબતમાં કોઈની માન્યતા એવી છે કે એક ઉપરનો તથા એક નીચેનો પાથડો ખાલી છે. સ્વર્ગીય મુનિ શ્રી ઇન્દ્રમલજી મહારાજ સાહેબે ફરમાવ્યું હતું કે ઉપરના બંને આંતરો ખાલી છે. આ વિષયમાં મુનિશ્રીએ શાસ્ત્રનું એક પ્રમાણ પણ બતાવ્યું હતું. સ્મૃતિદોષથી તે યાદ રહ્યું નથી. આ વિષયમાં આપશ્રીની શી ધારણા છે ?

ઉત્તર : ઉપરના બંને આંતરો ખાલી છે, આ વિષયમાં શ્રી ઇન્દ્રમલજી મ. સા.નું કહેવું બરાબર છે. આ વિષયમાં પ્રમાણ લગવતી સૂત્ર શ-૨ ઉ. ૮ તથા શ. ૧૬ ઉ. ૯ માં ચમરેન્દ્ર તથા બલેન્દ્રની સુધર્મા સભા સમ ભૂમિથી આલીસ હજાર યોજન નીચે બતાવી છે ૪૦,૦૦૦ હજારનો હિસાબ પાથડાના યોજનમાં હોય છે તેથી ત્રીજા આંતરોમાં અસુર કુમાર છે. આગળનાં નવ આંતરોમાં નાગકુમાર વગેરે અવશેષનિકાય સમજી લેવા.

પ્રશ્ન ૧૬૧૧ : જીવને એક સ્થાનેથી ચલવીને બીજા સ્થાને જવામાં ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમય લાગે છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :- ત્રસ જીવ મરીને ત્રસ કે સ્થાવરમાં જન્મ લે. અથવા સ્થાવર જીવ ત્રસમાં જન્મ લે, તો ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય લાગે છે. સ્થાવર મરીને સ્થાવરમાં જાય તો ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમય લાગે છે. આ બાબત નીચે પ્રમાણે સમજવી. પ્રથમ સમયમાં તે નીચા લોકની ત્રસનાડી વગર સીધા જવાવાળા સ્થાવર નાડીના જીવ મરીને નીચા લોકની ત્રસનાડીની સીધાણવાળી સ્થાવર નાડીમાં આવે છે. બીજા સમયે નીચા લોકની ત્રસ નાડીમાં આવે છે. ત્રીજા સમયમાં ઉંચા લોકની ત્રસનાડીમાં જાય છે. તથા ચોથા

સમયે સ્થાવર નાડીમાં (ઉંચા લોકની) ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે ચાર સમય લાગે છે, એજ પ્રમાણે ઉંચા લોકની સ્થાવર નાડીના જીવ નીચા લોકની સ્થાવર નાડીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વાત ભગવતી શ. ૩૪ થી સિદ્ધ છે. સૂત્રના મૂળ પાઠથી તો ચાર સમયથી વધારે સમય કોઈ પણ જીવને લાગતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૧૨:- કોઈ ભાઈએ લીલોતરીનો ત્યાગ કર્યો, તો તેને ભવિષ્યમાં જે અવતરની ક્રિયા લાગતી હતી તથા તેને લીલોતરી સંબંધી જે કર્મબંધ થતો હતો તેના ભવિષ્યકાળના કર્મ રોકાયા કે પૂર્વ કર્મોની પણ નિર્જરા થઈ? આ જ પ્રશ્ન સામાયિક, પોષધ, કુશીલત્યાગ વિના વિષયમાં સમજવો કે તેનાથી પૂર્વકર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે કે નહિ? તથા નવાં કર્મોનો બંધ પણ શું રોકાઈ જાય છે?

ઉત્તર:- લીલોતરી, કુશીલ, રત્રિભોજન વિનો ત્યાગ કરવામાં તથા સામાયિક, પોષધ વગેરેથી નવા કર્મો આવતાં રોકાઈ જાય છે. તથા પહેલાના કર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૧૩:- જો કોઈ પણ ત્યાગ કરવાથી પહેલાનાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે તો ત્યાગ કરતી વખતે જ નિર્જરા થાય છે કે જેટલા સમય સુધી તે ત્યાગ પાળે ત્યાં સુધી દરેક સમયે નિર્જરા થતી રહે છે?

ઉત્તર:- ત્યાગના સમયથી લઈને તેના વિચાર (ભાવ) ત્યાગમાં કાયમ રહે ત્યાં સુધી તેને નિર્જરા થતી રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૧૪:- અહાર પાપોમાં જે પરિગ્રહ તથા રાગને અલગ ગણ્યા છે તો તે બંનેમાં ખાસ અંતર શું છે? ઉપરની વ્યાખ્યા તો બંનેમાં એક સરખી જ દેખાય છે?

ઉત્તર:- મૂર્છા પૂર્વક વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તેને પરિગ્રહ કહે છે. વસ્તુ મળે કે ન મળે, ગ્રહણ કરવામાં આવે કે ન આવે, તથાપિ તે વસ્તુ ઉપર અનુરાગ થાય તેને રાગ કહે છે. સ્થૂળ દષ્ટિએ બંને એકજ લાગતા હોવા છતાં તેમાં સૂક્ષ્મલેહ ઉપર પ્રમાણે સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૬૧૫:- એક વ્યક્તિએ વીસ વર્ષની ઉંમરમાં શીલવ્રત (બ્રહ્મચર્યવ્રત) અંગીકાર કર્યું, તથા બીજાએ ૬૦ વર્ષની ઉંમરમાં બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું, તો બંનેના ત્યાગનું ફળ એક સરખું કે ઓછુંવધારે હશે?

ઉત્તર:- વ્યવહાર દષ્ટિથી તો વીસ વર્ષની ઉંમરમાં (ભરયુવાની) ત્યાગ કરનારે વિકારો પર ભરદ્વાર અધિકાર જમાવ્યો એમ માલુમ પડે છે. તેથી ઘણાં વધારે વિશુદ્ધ

વિચારોના કારણે તેને લાભ પણ વધારે થવા સંભવ છે. અંતરંગ ભાવોના લાભને તો જ્ઞાની જ જાણી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૧૬ :- મનુષ્યના આખા શરીરમાં આત્માના પ્રદેશ ફેલાયેલા છે. તે તે પ્રદેશ જ્યાં જે પ્રમાણે છે તે જ પ્રમાણે રહે છે કે પગના આત્મ પ્રદેશ માથામાં, તથા માથાના આત્મ પ્રદેશ હાથમાં જઈ-આવી શકે છે? તે આત્મ પ્રદેશો ચલનશીલ છે કે સ્થિર?

ઉત્તર :- જીવના આઠ મધ્ય પ્રદેશો સિવાય બીજા પ્રદેશો ઉંચાનીચા થયા કરે છે. તે પ્રદેશોની ચાલવાની ગતિ યોગરૂઢન પછી રોકાઈ જાય છે. યોગ નિરૂઢન પછી કોઈ પ્રદેશ અહિં-તહિં હોતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૧૭ :- ૧૮,૦૦૦ શીલાંગરથની ગાથાઓ છે, તેમાં મુખ્ય ગાથાનો અર્થ સંધિ સહિત સ્પષ્ટ જણાવશો? એક ગાથાથી બીજી ગાથાનો સંબંધ કઈ રીતે બેસે છે?

ઉત્તર :- મુખ્ય ગાથા તથા અર્થ આ પ્રમાણે છે.

“ જે જો કરેંતિ મણસા, ણિજ્જિયાહારસણા સોહંદીણ ।

પુઢવીકાયારંભં સ્વત્તિજુઆ તે મુણિ વંદે ॥૧॥

અર્થ :- ખંતિ (ક્ષમા) ગુણથી યુક્ત શ્રોતેન્દ્રિયના વિષયોમાં આસક્ત ન થનાર, આહાર સંજ્ઞાનો ત્યાગ કરનાર જે મુનિઓ મનથી પણ પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરતાં નથી, તે મુનિઓને હું વંદન કરું છું. ગાથાનો આ અર્થ છે. હવે આગળનું વિવેચન આ પ્રમાણે સમજવું. દસ પ્રકારનો શ્રમભુધર્મ કહ્યો છે. (૧) ખંતિ (૨) મુત્તિ (૩) અજ્જવ (૪) મદવ (૫) લાઘવ (૬) સચ્ચ (૭) સંયમ (૮) તવ (૯) ચિયાય (ત્યાગ) (૧૦) ખંભચેર

આ દસમાંથી “ખંતિ”થી લઈને ઉપર્યુક્ત એક ગાથા કહી છે, એજ પ્રમાણે ખંતિની જગ્યાએ “મુત્તિ” વગેરે મુકવાથી દસ ગાથાઓ બની જશે. તે સમયે “ખંતિ, જીવાના” સ્થાને “મુત્તિ જીવા”, “અજ્જવ જીવા” વગેરે પદ બનતા જશે. પૃથ્વીકાયના આરંભના ત્યાગની આ દસ ગાથાઓ થઈ. પછી તેની જગ્યાએ આઉકાયા-રંભં, તેઉકાયા, વનસ્પતિકાયા, એઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય ચૌરેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, અજ્જવકાયારંભ એ દસને મુકવાથી પ્રત્યેક પદની અપેક્ષાએ દસ દસ ગાથાઓ થશે. આ રીતે સો (૧૦૦) ગાથાઓ શ્રોતેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ થઈ. તેને ચક્ષુ ઈન્દ્રિય, દ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય વગેરે પાંચ ઈન્દ્રિયોથી ગુણાકાર કરતાં ૫૦૦ ગાથાઓ બની જાય છે. આ બધાની સાથે આહાર સંજ્ઞાનું કથન છે. તેથી ૫૦૦ ગાથાઓની આહાર સંજ્ઞા, ભય સંજ્ઞા,

મૈથુનસંજ્ઞા, પરિબ્રહ્મ સંજ્ઞા એ ચાર સંજ્ઞાઓ સાથે ગુણાકાર કરવાથી બે હજાર ગાથાઓ બની જશે. આ બધી ગાથાઓની સાથે “મણુસા” શબ્દ લાગેલો છે. મણુસા, વયસા, કાયસા એ ત્રણની અપેક્ષાએ ૬૦૦૦ ગાથાઓ બને છે. આ બધાની સાથે “નકરેમિ” શબ્દ લાગેલો છે. આ રીતે ન ‘કરેમિ’ની જગ્યાએ ન કારવેમિ અને ન આણુભાણુમિ આ ત્રણ પદથી ગુણવાથી ૧૮,૦૦૦ ગાથાઓ બની જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૧૮ :- ચરમ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- લવ્યજીવોને “ચરમ” કહે છે ! તેઓ અનાદિથી લવ્ય જ હોય છે. જ્યારે તેઓ મોક્ષમાં જશે ત્યારે લવ્યપણાનો ત્યાગ કરીને નો લવ્ય-નો અલવ્ય (સિદ્ધ) બની જશે.

પ્રશ્ન ૧૬૧૯ :- રોમવાળું ચામડું સાધ્વીને કલ્પતું નથી તેનું શું કારણ ? તથા સાધુને એક રાત્રિ માટે કલ્પનીય છે. તો તે ભોગવેલું કે નહિ ભોગવેલું ?

ઉત્તર :- રોમવાળું ચામડું સાધ્વીને કલ્પે નહિ. કારણકે કંથવા તથા લીલકુલ વરસાદથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેના ઉપર બેસવાથી જીવની વિરાધના થાય છે. તેનું પડિલેહણ પણ બરાબર થતું નથી. તેમાં ભાર પણ વધારે હોય છે. તથા ચોર વગેરેનો ભય પણ રહે છે. ચર્મ સ્પર્શથી વિકાર ઉત્પત્તિની સંભાવના તથા સ્મૃતિ રહે છે. ઇત્યાદિ કારણોથી સાધ્વીને માટે ચર્મ વાપરવાની મનાઈ કરી છે તથા સાધુઓને માટે પણ નિષેધની આજ્ઞા છે. પરંતુ કુંભાર, લુહાર વગેરે દ્વારા ભોગવાયેલું ચર્મ કોઈ ખાસ કારણથી સાધુ એક રાત્રિને માટે પ્રયોગમાં લઈ શકે છે, તે લુહાર વગેરેએ વાપરેલું હોવાથી તેમાં જીવો હોતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૨૦ :- સાધુ સાધ્વીને કાપેલું કાચું ફળ ખાવું કલ્પે છે ?

ઉત્તર :- માત્ર કાપેલાં ફળને બ્રહ્મ કરવાનો પ્રશ્ન નથી. મૂળમાં તો ફળપર્યંત વૃક્ષ, લતાદિના દસેય પ્રકારના અંગ છે. તેથી મૂળથી લઈને ફળ સુધી દસેય પ્રકારની કાચી વનસ્પતિ સારી રીતે કાપેલી (પ્રાસુક અનેલી) લેવી કલ્પે છે. જેમકે ધાણા, મરચાં, ટોપડું, તલ, મગફળી તથા અનેક પ્રકારની વનસ્પતિની ચટણી વિ. થાય છે. અર્થાત્ કોઈ વનસ્પતિના મૂળની, કંઠની યાવત્ કોઈ વૃક્ષના ફળની ચટણી, ચાટણ, વધાર અથવા મીઠું વગેરેથી બનેલ અચિત બીજા પદાર્થો નિર્જીવ તથા નિઃશંક હોય તો સાધુ-સાધ્વીને લેવા કલ્પે છે. અન્યથા નહિ.

પ્રશ્ન ૧૬૨૧ :- સાધુના ઉપનાસ આદિ પરચખાણોમાં જે “પરિઠા-વણિયા” આગાર છે; તો તે કયા સમયે અથવા કેટલીવાર રાખવાનો કલ્પે છે ?

ઉત્તર : “પારિકાવણિયા” આગારવાળા એમ તો સાધારણ રીતે સૌનું ભોજન થઈ રહ્યા પછી ક્યારેક ક્યારેક કોઈને પણ કોઈ વસ્તુ અપતી ન હોય ત્યારે જ તેને વાપરી શકે. આમાં કેટલો સમય અથવા કેટલીવારનો પ્રશ્ન કેટલાકે કારણોથી એકાંત લાગુ પડતો નથી. જેમકે પહેલા પહોરની કોઈ વસ્તુ હોય તો ત્રણ પહોર સુધી કોઈએ ન વાપરી હોય તો તેને ત્રીજા પહોર સુધીમાં વાપરી લેવી પડે. બીજા પહોરની વસ્તુ ચોથા પહોર સુધી ન વાપરી હોય, અથવા તાવ વગેરે કારણે ન વપરાણી હોય તો બીજાવાર પણ વાપરવી પડે છે. એ જ રીતે બે ગાઉ સુધી કોઈ વસ્તુ કામમાં ન આવી હોય તો તે વાપર્યા પછી આગળના ગામમાં ફરીથી કોઈ વસ્તુ વધી હોય તે બીજાવાર પણ વાપરવી પડે છે. કોઈ વસ્તુ સવારની વધી હોય તથા સાંજે અપી શકે તેમ હોય તથા તેને રાખવામાં ભે ખરાબ થવાનો સંભવ હોય તો તેને પહેલી જ વાપરવી પડે છે. ત્યાર બાદ જરૂર જણાતા ફરી વાપરવી પડે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૨૨ : સાધુ સાધ્વીએ પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા કેની પાસે લેવી જોઈએ ?

ઉત્તર : મોટા સાધુ-સાધ્વી, શાસનપતિ તથા પાસેના સાધુ, સાધ્વીઓએ પોતાની પાસેના મોટા સાધુસાધ્વીની આજ્ઞા લેવી જોઈએ. જો કોઈ સીમંધર સ્વામીની આજ્ઞા લે તો પણ કાંઈ હરકત નથી, કેમકે તીર્થંકરોમાં કોઈ મતભેદ નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૨૩ : સુખવિપાક, છન્નજવણીયા, બૃહદ્કલ્પસૂત્રની જુદી જુદી કેટલી ગાથાઓ છે ?

ઉત્તર : સુખવિપાકની ૧૫૦ ઝાંઝેરી, છન્નજવણીયાની લગભગ ૧૭૫, અને બૃહદ્કલ્પની લગભગ ૪૭૩ ગાથા ગણવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૨૪ : જન્મ તથા મરણના દુઃખ ભગવાને મોટા બતાવ્યા છે, મૃત્યુનું દુઃખ સામાન્ય રીતે દેખી શકાય છે. પરંતુ ગર્ભમાં જન્મનું દુઃખ સ્પષ્ટ રીતે દેખી શકાતું નથી, કારણ કે ગર્ભસ્થ જીવની કાયા સુખમાં રહે છે તથા વૃદ્ધિ પણ થાય છે. જો ગર્ભમાં દુઃખ હોય તો કાયા દુઃખથી પીડિત થઈ વૃદ્ધિ પામી ન શકે. આ રીતે ગર્ભમાં તથા જન્મમાં સુખાભાસ થાય તો દુઃખ કેને માનીએ ?

ઉત્તર : વિશેષ પુન્યશાળી જીવને ગર્ભ તથા જન્મમાં વિશેષ પીડા નથી થતી. પરંતુ તે તે પ્રસંગો પર અન્યજીવોને તો અનેક પ્રકારની પીડાઓ થાય છે જ. જેમકે કોઈ જીવ ગર્ભમાં જ ગળીને નષ્ટ થઈ જાય છે. કોઈ ગર્ભસ્થ જીવ માતાના પ્રતિકુળ ખાનપાન, આચ્છાદન, ગંધમાલા વગેરેથી તથા બે ટાઈમ ખાનપાન, પ્રતિકુળ શયન, આસન સંક્રમણ, રોગ, શોક, ભય, મોહ, પરિશ્રમ વગેરે અનેક કારણોથી તીવ્ર દુઃખનો

અનુભવ કરે છે તથા મરી પણ જાય છે. માતાનું મૃત્યુ થવાથી ગર્ભમાં રહેલું બાળક પણ મરી જાય છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કષ્ટ ગર્ભના બતાવ્યા છે. અત્યંત અશુચિ તેમજ સંકુચિત સ્થાનમાં નિવાસ કરવો પડે છે. શરીર વધવાનો જે પ્રશ્ન છે તે એકાંત સુખનું કારણ નથી. કારણકે દુઃખી હોવા છતાં પણ નારકીના તથા વિષ્ટા, છાણુ, કીચક, વગેરેના ક્રીડાઓના શરીર પણ વૃદ્ધિ પામતા જ રહે છે, તેથી આયુષ્યનું બળ હોવા છતાં સુખ તથા દુઃખ બંને સ્થિતિમાં શરીર વધે છે. જે આયુષ્ય-બળ ન હોય તો સુખી અવસ્થામાં પણ શરીરનો ત્યાગ કરવો જ પડે છે. જન્મનું દુઃખ પણ ઘણું ભયંકર છે. ઘણી મુશ્કેલીઓ જન્મ થાય છે. ક્યારેક બાળક આડું હોવાથી મરી પણ જાય છે. કેટલાક બાળકોને ઓપરેશન કરીને ગર્ભમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે. ઇત્યાદિ અનેક દુઃખોથી તેઓને પોતાના પૂર્વ ભવની સ્મૃતિ પણ રહેતી નથી.

જાયમાણસ્સ જં દુક્કલં, મરમાણસ્સ વા પુણો ।
તેણ દુક્કલેણ સંમુદ્દો, જાઈસરઈં જ અપ્પણો ।

પ્રશ્ન-૧૬૨૫ : પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવ શેનો આહાર કરે છે ?
ઓજસ તથા રોમ આહાર કેવી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર : લોકમાં સર્વત્ર આહાર યોગ્ય પુદ્ગલ છે. પૃથ્વી વગેરેના જીવો ગમે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય, તેઓ ત્યાંના પુદ્ગલોનો આહાર લે છે. ત્યારબાદ શરીરની નિષ્પત્તિ સુધી મિશ્રથી ઓજસ આહાર લે છે. પછી શરીરની પર્યાપ્તિ બાદ ત્વચા (ચામડી) દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરે છે તેને રોમ આહાર કહે છે. બધા પ્રકારના આહારમાં પાંચ રસ, બે ગંધ, પાંચ વર્ણ તથા આઠ સ્પર્શ હોય છે. આવા પુદ્ગલોનું અસ્તિત્વ લોકમાં સર્વત્ર હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૨૬ : ભગવતી સૂત્ર શ. ૧ ઉ. ૨ તથા ઉવવાઈ સૂત્રમાં તાપસોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષી સુધી બતાવ્યું છે, તો તામલી તાપસ કાળ કરીને ઇશાનેન્દ્ર કેમ બન્યા ?

ઉત્તર : કંઠ, મૂલ, છાલ, પત્ર પુષ્પ, ફળ બીજ વગેરેનો આરંભ કરનાર તથા પત્ર, પુષ્પ, ફલ વગેરેનું ભક્ષણ કરનાર તાપસોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષી સુધી બતાવ્યું છે. જેઓ તામલી તાપસની જેમ ભિક્ષા ઉપજીવી હોય છે, તેઓ જ્યોતિષીથી આગળ પણ જાય છે. તેથી હરકત જેવી કોઈ બાબત નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૨૭ : ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનની પહેલી ગાથાથી એ સાબિત થાય છે કે મોહનીય કર્મની ઉપશાંતિથી જાતિ સ્મરણજ્ઞાન થાય છે. જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે, તો પછી મોહનીય કર્મનો તેની સાથે શો સંબંધ છે ?

ઉત્તર : મોહનીય કર્મની ઉપશાંતિથી થતું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ છે. અનુપ-શાંતિથી થતું જાતિ સ્મરણજ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ છે. જે કે સમ્યગ્દષ્ટિનું જ્ઞાન જ સમ્યગ્જ્ઞાન મનાય છે તેથી અહિંયા સમ્યગ્જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એ બતાવવાને માટે મોહનીયની ઉપશાંતિ બતાવી છે.

પ્રશ્ન-૧૬૨૮ : જીવનમાં જેણે નોંધપાત્ર પાપ નથી કર્યું તથા ધર્મ-કરણી પણ નથી કરી એવી સામાન્ય વ્યક્તિના મરણ સમયે ક્ષણિક શુભ અધ્યવસાય આવે તો તે મનુષ્ય શુભ ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

ઉત્તર : જે કોઈએ પરભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું ન હોય અને મૃત્યુ પ્રસંગે શુભ અધ્યવસાય આવે તો તે સમયે શુભ આયુષ્યનો બંધ કરીને તે જીવ શુભગતિમાં જઈ શકે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૨૯ : દેવ નારકીનું અનુગામિક અવધિજ્ઞાન મધ્યગત છે કે અન્તઃગત છે ?

ઉત્તર : તે અવધિજ્ઞાન “મધ્યગત” સમજવું.

પ્રશ્ન-૧૬૩૦ : આત્મા પ્રત્યેક પળે કર્મપ્રદેશોનો બંધ કરે છે, તો તે કર્મના દળીયા સ્થૂણરૂપે આઠ કર્મોના આઠ મોટા વિભાગોમાં વિભાજિત થતાં હશે ? કૃપા કરીને ફરમાવો કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કયા કર્મને ઓછા-વત્તા અંશ હોય છે ?

ઉત્તર : જ્યારે જીવ આયુષ્ય કર્મ સિવાય બાકીના સાત કર્મોનો બંધ કરે છે, તો સૌથી ઓછા તથા બરાબર કર્મના દળીયાં નામકર્મ તથા ગોત્રકર્મના હોય છે. તેમાં વિશેષ અધિક તથા પરસ્પર સરખા ત્રણ ભાગ, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણી તથા અંતરાય કર્મના હોય છે. તેનાથી વધારે કર્મદળીયાં મોહનીય કર્મના તથા સૌથી વધારે કર્મના દળીયા વેદનીય કર્મના હોય છે. તથા જ્યારે જીવ આઠ કર્મ બાંધે છે, તો બાંધેલા કર્મના આઠ ભાગ થાય છે. તેમાંથી સૌથી થોડો ભાગ આયુષ્ય કર્મનો હોય છે. તેનાથી વધારે તથા બરાબર ભાગ નામકર્મ તથા ગોત્રકર્મનો હોય છે. તેનાથી વિશેષ અધિક તથા પરસ્પર સરખો ભાગ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તથા અંતરાય કર્મનો હોય છે. તેનાથી વધારે કર્મના દળીયા મોહનીયકર્મના હોય છે. તથા કર્મ-દળનો સૌથી વધારે ભાગ વેદનીયનો હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૧ : પરિપહ તથા ઉપસર્ગમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર : સાધુ સાધ્વીઓ ઉપર વિદ્વન આવતા પણ સંયમમાં સ્થિર રહેવા માટે તથા કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે જે શારીરિક તથા માનસિક કષ્ટ સહન કરવામાં

આવે છે તેને પરિષદ કહેવામાં આવે છે. ઉપસર્ગ શબ્દ ઉપ સાથે સજ્ઞ ધાતુથી બનેલો છે. જે જીવોને ધર્મથી પતિત થવાનું કારણ બને તેને ઉપસર્ગ કહે છે. અથવા તો જે, જીવને બાધા-પીડાથી સંયુક્ત કરે તેને ઉપસર્ગ કહે છે. તે દેવ વગેરેના ભેદથી અનેક પ્રકારના હોય છે.

પરિષદ મુખ્યરૂપે સ્વાભાવિક તથા ઉપસર્ગ દેવકૃત હોય છે. પરિષદ અને ઉપસર્ગમાં સૂક્ષ્મરૂપે આ જ અંતર છે. પીડા ઉત્પન્ન થવાને કારણે પરિષદોને ઉપસર્ગ પણ કહી શકાય છે. આ પ્રમાણે ગણવાથી એક અર્થવાળો પણ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૨ : અવધિજ્ઞાનના આ ચાર ભેદોમાં શું અંતર છે ? પ્રતિપાતિ, અપ્રતિપાતિ, અવસ્થિત અને અનવસ્થિત ?

ઉત્તર : જે અવધિ દ્વીપક બુઝાતાથી જેમ એક સાથે નષ્ટ થઈ જાય તેને પ્રતિપાતિ કહે છે. જે અવધિજ્ઞાન કેવળજ્ઞાન થતાં સુધી અથવા જીવન-પર્યંત રહે તેને અપ્રતિપાતિ કહેવામાં આવે છે. અપ્રતિપાતિમાં વૃદ્ધિ પણ થઈ શકે છે. જેમાં હાનિ કે વૃદ્ધિ ન હોય તેને અવસ્થિત અવધિ કહે છે. તેનાથી વિરૂદ્ધ જેમાં હાનિ કે વૃદ્ધિ થાય છે તેને અનવસ્થિત અવધિ જ્ઞાન કહે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૩ : આજુવત કે મહાવત ધારણ કરવાથી માત્ર શુભ ભાવનાનો જ લાભ મળે છે કે નિર્જરાનો પણ લાભ મળે છે ? જે પ્રથમ ગુણુસ્થાનવર્તી જીવ પ્રશસ્ત ઉદ્ધીરણા કરે તો શું તેને સકામ નિર્જરા ન થાય ?

ઉત્તર : આજુવત અથવા મહાવત ધારણ કરવાથી માત્ર શુભ ભાવનાનો જ લાભ મળે છે, એટલું જ નહિ પણ નિર્જરાનો ય લાભ મળે છે. ગુણુસ્થાનવર્તી નજીકના ભવિષ્યમાં સમક્ષિત પ્રાપ્ત કરનાર જીવોને છોડીને બાકીના પહેલા ગુણુસ્થાનકવાળા જીવોને મોક્ષના હેતુરૂપ એવી સકામ નિર્જરા થવાનો સંભવ જ નથી. જે પહેલા ગુણુસ્થાનમાં અન્ય જીવોને સકામનિર્જરા થાય તો અભવ્ય તથા અનાદિ મિથ્યાત્વી ભવ્યજીવ જે અનંતવાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની ક્રિયા કરીને નવ ટ્રૈવેયક સુધી ગયા છે-તેઓ પણ મોક્ષના અધિકારી બની જાત, પરંતુ બનતા નથી. તેથી સ્પષ્ટ છે કે તે જીવોની મિથ્યાત્વ યુક્ત ક્રિયા મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૩૪ : જે સાધુ મીલના કપડાં પહેરે તો શું તેમને ચરખીની ક્રિયા લાગે છે ?

ઉત્તર : ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે અનુકૂળ વસ્ત્ર લેનાર સાધુને, મીલના વસ્ત્ર લેવા છતાં પણ મીલ, ચરખી, વગેરેની ક્રિયા લાગતી નથી. કારણ કે સાધુ ત્રણ કરણને ત્રણ યોગથી પાપના ત્યાગી હોય છે. તેથી તેઓ પ્રાસુક, એષણીય, મર્યાદાનુંસાર વસ્ત્ર મળે તો જ લે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૩૫ : સાધુએ સાયુ તથા સોડાનો ઉપયોગ કેમ ન કરવો જોઈએ ?

ઉત્તર : સાધુને વિભૂષા કરવાનો નિષેધ છે તથા સાયુ અને સોડાનું પાણી જીવની વિરાધનાનું કારણ છે. તેથી તેનાથી વચ્ચો ધોવા તે અકલ્પનીય તથા પ્રાયશ્ચિતનું કારણ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૬ : પાણિયારાનું પાણી સચિત, અચિત કે મિશ્ર ગણવું ? ધોવણુ તથા ગરમ પાણી કેટલા સમય પછી સચિત્ત બની જાય છે ?

ઉત્તર : પાણિયારાનું પાણી સચિત હોય છે. પાણિયારામાં ધોવેલું પાણી મિશ્ર હોવા સંભવ છે. વાસ્તવિક ધોવણુ (પૂર્ણ શસ્ત્ર પરિણત) તે જ દિવસે સાધુને લેવું કલ્પે છે. છતાં સૂયગડાંગ અધ્યયન ૧૬ પ્રમાણે પછીથી સચેત પણ હોઈ શકે છે. ગરમ પાણી ઠંડુ થયા પછી ચોમાસામાં ત્રણ પહોર, શિયાળામાં ચાર પહોર તથા ગ્રીષ્મઋતુમાં પાંચ પહોર સુધી અચિત્ત રહે છે, એવું ટીકામાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૭ : સ્થાનકમાં ઉતરવાનો આપ નિષેધ કરો છો તથા આપ ખીચનમાં જે સ્થાનકમાં રહો છો તે પણ સ્થાનક કહેવાય છે. આ પ્રકારની વિષમતા શા માટે ? પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ કઈ કઈ છે ?

ઉત્તર : આધાકર્માદિ દોષ રહિત સ્થાન મુનિને ઉતરવા યોગ્ય હોય છે. જે મકાન (સ્થાન-સ્થાનક) મુનિને માટે બન્યું હોય, ખરીદ્યું હોય, મુનિને માટે ભાડેથી લીધું હોય વગેરે દોષવાળા સ્થાનમાં ઉતરવાથી મુનિના મુનિપણાનો નાશ થાય છે. આ વાત દશવેકાદિક અ. ૬ તથા ભગવતી વગેરે અનેક સૂત્રોમાં કહેલ છે. દોષત્રાણા સ્થાનનું સેવન ભૂલથી થઈ જાય તો પણ મુનિને પ્રાયશ્ચિત આવે છે.

સ્થાન અથવા સ્થાનક શબ્દ સાથે મારો વિરોધ નથી. સ્થાનકનો સીધો અર્થ છે રહેવાની જગ્યા. સ્થાન અને સ્થાનક આ બંને શબ્દનો એક જ અર્થ છે. જે સાધુ જ્યાં ઉતરે તે તેનું સ્થાન કહેવાય છે. જેમ કે સિદ્ધ ભગવાનની રહેવાની જગ્યાને સિદ્ધ સ્થાન-સિદ્ધાલય કહે છે. એ જ પ્રમાણે નારક, દેવ, ઉંદર, કુતરા, પૃથ્વીકાય તથા અપકાય વગેરેના જીવો જ્યાં રહે છે ત્યાં તે, તેનું સ્થાન (સ્થાનક) કહેવાય છે. નારકી, દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચ યાવત્ સિદ્ધ આદિ બધા જીવોના સ્થાન (સ્થાનક) પન્નવણા સૂત્રના બીજા પદમાં બતાવ્યા છે. સ્થાન વગરનો જીવ જ કોણ છે ? તેથી સ્થાન (સ્થાનક) શબ્દ સાથે કોઈ વિરોધ નથી. પરંતુ સાધુ-સાધ્વીઓને માટે બનાવેલ આહાર વગેરેની જેમ સાધુ સાધ્વીને ઉતરવા માટે નક્કી કરેલા સદોષ સ્થાનકથી વિરોધ છે. આવા સ્થાનમાં (સ્થાનક) સાધુએ ઉતરવું જોઈએ નહિ. એવા સદોષ સ્થાનમાં ઉતરવાની ભગવાનની મનાઈ છે. જ્યારે સાધુ નિમિત્તે બનેલા સ્થાનકમાં સાધુને ઉતરવાનો નિષેધ છે તો પછી સ્થાનક બનાવવા

માટે ઉપદેશ આપવો તે મુનિને કેવી રીતે કહ્યે ! અર્થાત્ સ્થાનક બનાવવા માટે ઉપદેશ આપવો તે મુનિમર્યાદાથી વિરુદ્ધ છે. એ જ પ્રમાણે તે સ્થાનક પર કબજો રાખવો તે પણ સાધુ મર્યાદાથી વિરુદ્ધ છે.

ત્રીજા વ્રતની પાંચ ભાવનાઓમાં પણ આ જ વાત કહેલ છે, કે સાધુ નિર્દોષ જગ્યાની આજ્ઞા લઈને ઉતરે, જેમકે દેવકૂલ, સમા, પરબ, મઠ, વૃક્ષમૂલ, આરામ, (બગીચો) ગૂફા, ખાણ, ભારિગૂફા, રથશાલા વગેરે જગ્યાએ આજ્ઞા લઈને ઉતરે. ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમાં આવેલી છે. ત્યાં ઉપાશ્રય, વસતિ, સેજ્જ શબ્દ આવેલો છે. પરંતુ મૂળપાઠમાં સ્થાન કે સ્થાનક શબ્દ નથી. આ બાબત તો પહેલાં જ સ્પષ્ટ થઈ ચૂકી છે કે સ્થાન (સ્થાનક) શબ્દથી વિરોધ નથી. પરંતુ સદોષ સ્થાનકથી વિરોધ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૩૮ : નવમા ગુણુસ્થાનમાં મોહનીય કર્મની ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય, ક્ષયોપશમ અથવા ઉપશમ કહ્યો છે. માયા-કષાય સુધીનો ક્ષય અથવા ઉપશમ તો નવમા ગુણુસ્થાનકના અંતિમ સમયમાં થાય છે. છતાં દસમા ગુણુસ્થાનમાં કઈ અપેક્ષાએ “ માયા વત્તિયા ” ક્રિયા કહેવામાં આવી છે ?

ઉત્તર : મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે, જેમાં દસમા ગુણુસ્થાનમાં માત્ર સૂક્ષ્મ સંબંધન લોભનો જ ઉદય હોય છે. બાકીની ૨૭ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અથવા ઉપશમ હોય છે. માયા કષાયનો ઉદય ન હોવા છતાં પણ માયાવત્તિયા ક્રિયા લાગવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે.

અહિંચા માયાવત્તિયા ક્રિયામાં માયા કહેવાથી કપટરૂપ માયા-કષાય ન સમજતાં ઉપલક્ષણથી ક્રોધાદિ ચારેય કષાયોને માયા સમજવી. અર્થાત્ ચારેયમાંથી કોઈ પણ કષાયના કારણે જે ક્રિયા લાગે તેને માયાવત્તિયા ક્રિયા કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૩૯ ; બારમા દેવલોક સુધીના દેવોના તેજસ શરીરની અવગાહના આંગુલનાં અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે, તેમાંથી કોઈ દેવ મનુષ્ય-ક્ષેત્રમાં આવીને પૂર્વ અનુરાગને કારણે સ્ત્રીની સાથે ભોગ ભોગવતો થકો મરીને એ જ સ્ત્રીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે, આવું ઉદાહરણ પન્નવણા સૂત્રની ટીકામાં આપ્યું છે. પરંતુ બારમા દેવલોકમાં પહેલા બીજા દેવલોકની જેમ કાયપરિચારણા તો નથી, ત્યાં તો મન પરિચારણા છે તથા એકવીસ-બાવીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય કહ્યું છે તો એટલા સાગરોપમ સુધી તેના માતા-પિતા, સ્ત્રી વગેરે રહી શકતા નથી. તો પછી આ બધું કેવી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર : સ્વાભાવિક રૂપે તો નવમા દેવલોકથી બારમા દેવલોક સુધી મન પરિચારણા છે. પરંતુ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને ત્યાંના કોઈ કોઈ દેવ અન્ય પરિચારણા પણ કરી લે છે. જેમ કે અહિંયા પણ કોઈ મનુષ્ય મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને અનંગક્રીડા, પશુ વગેરે સાથે મૈથૂન પણ કરી લે છે. એ જ પ્રમાણે તે દેવ પણ નીતિ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને અન્ય પરિચારણા કરે છે. ૨૧-૨૨ સાગરોપમ સુધી માતા-પિતા, સ્ત્રી, વગેરેની હૈયાતી એ જ ભવમાં તો કાયમ રહેતી નથી. પરંતુ તેઓ ભવાંતરના સંબંધી હોવાથી સ્ત્રી વગેરે પર અનુરંગી બનીને આલિંગન વગેરે કરે છે. આ અપેક્ષાએ આ ઉદાહરણ આપ્યું છે. આ રીતે આ આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના હોવામાં કોઈ હરકત જણાતી નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૪૦ : શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં આ ઉદ્દેશ્ય કઈ અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે કે વાયુકાયનો જીવ ઉપક્રમ વગર મરતો નથી ?

ઉત્તર :- વાયુકાયનો જીવ ઉપક્રમ વગર મરતો નથી, એવો ભગવતી સૂત્રમાંનો ઉદ્દેશ્ય સોપક્રમીની અપેક્ષાએ સમજવો. ભગવતી શ. ૨૦ ઉ. ૧૦ તથા પન્નવણા પદ-૬માં વાયુકાયના જીવ નિરુપક્રમી તથા સોપક્રમી બંને પ્રકારના બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૧ : અવધિજ્ઞાની જ્યારે ક્ષેત્રથી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ પુદ્ગલોને જાણે દેખે છે ત્યારે કાળથી ૧૫ દિવસ સુધીની પુદ્ગલ પર્યાયને જાણે દેખે છે, તો આ ૧૫ દિવસો ભૂતકાળના કે ભવિષ્યના ? અથવા સાડા સાત દિવસ ભૂતકાળના અને સાડા સાત દિવસ ભવિષ્યકાળના ? એ કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર :- સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ અવધિજ્ઞાનવાળાની જે કાળ મર્યાદા બતાવી છે તે પંદર દિવસ અતીતકાળના તથા પંદર દિવસ અનાગતકાળના સમજવા. એવો ખુલાસો નંદી સૂત્રની ટીકામાં છે. આ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં અવધિજ્ઞાનની જેટલી જેટલી મર્યાદા બતાવી છે ત્યાં એટલો જ ભૂતકાળ તથા એટલો જ ભવિષ્યકાળ સમજવો.

પ્રશ્ન-૧૬૪૨ : શું અકર્કશ વેદનીય કર્મ મિથ્યાત્વીઓ બાંધે છે ?

ઉત્તર :- અકર્કશવેદનીય કર્મ સાધુ સિવાય ખીજું કોઈ બાંધી શકતું નથી. ભાવપૂર્વક સાધુપણાની શુદ્ધપ્રવૃત્તિ કરવાથી જ અકર્કશ વેદનીય કર્મનો બંધ થાય છે. પરંતુ નિશ્ચય સમકિત અથવા સાધુપણું છે કે નહિ, તે કહી શકાય નહિ. આની પૃચ્છા ભગવતી સૂત્ર શ-૭ ઉ. ૬માં કરી છે.

પ્રશ્ન ૧૬૪૩ : ઉત્તરાકેયન અ. ૩૩ ગા. ૨૪-૨૫ નો અર્થ શું છે ?

ઉત્તર : ગાથા ૨૪નો અર્થ સિદ્ધોના અનંતમા ભાગ (આ અનંતમા ભાગ પણ અભવ્યથી અનંત ગુણો જ સમજવો) જેટલા સ્કંધોને જીવ દરેક સમયે ભોગવે છે, એ બધા સ્કંધોના પરમાણું ગણવાથી સર્વ જીવોથી અનંતગુણા અધિક થાય છે. (તે એકેક પરમાણુંમાં જઘન્ય પણ સર્વ જીવોથી અનંતગુણા રસ વિભાગ પહિલ છેદ થાય છે એવું પાંચમા કર્મત્રયની ૬૨મી ગાથાના અર્થમાં છે.)

ગાથા રપનો અર્થ-એટલા માટે એ કર્મોના અનુભાગ બંધ વગેરેને જાણીને પંડિત પુરૂષ તેનો સંવર કરવામાં અર્થાત્ આવતા કર્મોને રોકવામાં તથા પૂર્વ સંચિત કર્મોનો ક્ષય કરવામાં પ્રયત્ન કરે, એમ હું કહું છું.

પ્રશ્ન-૧૬૪૪ : અલવ્ય, ઉપરની ત્રેવેયક સુધી જાય છે, એવું તો ભગવતી, પન્નવણાની ટીકાથી સિદ્ધ છે. મૂલપાઠમાં “અસંયત લવ્ય દ્રવ્ય દેવ” શબ્દ તો છે, પરંતુ અલવ્ય ત્રેવેયક સુધી જાય છે, એવો શબ્દ કઈ જગ્યાએ છે ?

ઉત્તર :- ભગવતી સૂત્રના ૪૦મા શતકમાં સંજીમહાયુગ્મ છે. તેના એકવીસ અંતર શતક છે, તેમાંથી ૧૫ થી ૨૧ સુધીના અલવીના ૭ અંતર શતક છે. પંદરમા અંતર શતકમાં અલવીના પ્રશ્ન છે. અહિંયા અલવીજીવનું અનુત્તર વિમાનથી આવવું (ઉદ્ધવર્તના) તથા જવું (ઉપપાત) નિષેધ કર્યું છે. બાકી કોઈ સ્થાન વર્જિત કર્યું નથી. તેથી સ્પષ્ટ છે કે અલવી નવ ત્રેવેયકમાં છે. એટલા માટે ત્યાંથી તેઓની ઉદ્ધવર્તના (ચયવન) થાય છે. અહિંથી નવ ત્રેવેયકમાં હાલમાં પણ જીવ જાય છે. તેથી તેમનો ત્યાં ઉપપાત છે. આગળ ૧૭ થી ૨૧ મું અંતર શતક સન્મિલીત જ કહું છે. તેમાં ૨૧મું અંતર શતક અલવી શુકલ લેશ્યાનું છે. અલવી શુકલ લેશ્યાની સ્થિતિ અંતર્મુદુર્ત અધિક ૩૧ સાગરોપમની બતાવી છે. આથી અલવીનું ઉપરની ત્રેવેયક સુધી જવું એ સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે આનાથી વધારે શુકલ લેશ્યાની સ્થિતિ અનુત્તર વિમાનનો નિષેધ હોવાથી હોતી નથી. સંપૂર્ણ ૪૦મું શતક જેઈ લેવાથી આ બધાય વિષય સ્પષ્ટ થઈ જશે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૫ : શું મારું એ અનુમાન સાચું છે કે ઇન્દ્ર દેવ-દુબ્યને ફાટીને તીર્થ કરના ગળામાં નાંખતા હશે. જેથી બન્ને તરફના ગુપ્ત અંગ ઢાંકેલા રહેતા હશે ?

ઉત્તર : “અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ”ના ચોથા ભાગમાં ‘તિત્યગર’ શબ્દ પર ૧૨૫ દ્વાર કહ્યા છે. જેના ત્રીજા દ્વારમાં એવું બતાવ્યું છે કે, તીર્થ કર એટલા માટે વસ્ત્ર ધારણ કરે છે કે, તેમના તીર્થ (સાધુ આદિ સંઘ) વસ્ત્ર સહિત જ હોય છે, પરંતુ તીર્થ કરોને માટે લગ્ન આદિ ઢાંકવા માટે વસ્ત્ર હોતા નથી. ચોરાણુમાં દ્વારમાં કહ્યું છે કે-

સક્કોચ લક્ષ મૂલં, સૂરદૂસં ઠવહ સન્વજિણસ્થં, ખભા પર વસ્ત્ર રાખવાથી તે ૧૩ મહિનાથી પડી ગયું, આ વાત બરાબર ઠીક લાગે છે. જે ગળામાં રાખ્યું હોય તો પછી તે વસ્ત્ર પડી ગયું એવી કલ્પનાને સ્થાન નથી, છતાં તે વસ્ત્ર સડીને, ફાટીને નીચે પડી જાય, અથવા તે વસ્ત્ર કાઢી નાખીને ફેંકી દે, તો તે વાત જુદી છે.

આચારાંગ અ. ૬ ગા. ૨ માં “એવં સ્વુ અણુધમ્મિયં તસ્સ” શબ્દ આપ્યો છે. તેથી તે વસ્ત્રને ધારણ કરવાનું એક માત્ર એ જ કારણ હતું, કે પહેલાના બધામ તીર્થંકરોએ દેવદુષ્ય-વસ્ત્રને ધારણ કર્યું હતું. તેથી ભગવાનને માટે એ પૂર્વ આચરિત ધર્મ હતો. આ ગાથાની ટીકામાં ઘણી સ્પષ્ટતા કરી છે. પ્રાયઃ તેનો અનુવાદ બીકાનેર-વાળા આચારાંગ સૂત્રમાં છે, તે દેખવા યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૬ : શું બધા બાદર વાયુકાયમાં વૈક્રિય-લઙ્ગિય હોય છે ? તથા શું એ જરૂરી છે કે વાયુ વૈક્રિય વિના ન ચાલી શકે ?

ઉત્તર : સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્તા, પર્યાપ્તા, બાદર વાયુકાયના અપર્યાપ્તા, આ ત્રણમાં તે, વૈક્રિય લઙ્ગિય નથી. બાદર વાયુકાયના પર્યાપ્તામાં વૈક્રિય લઙ્ગિય છે, પરન્તુ તેમાં પણ બધામાં નહિં અથવા બાદર વાયુકાયના પર્યાપ્તા જોડલા જીવ છે તેમાંથી સંખ્યાતમા ભાગના જીવોને વૈક્રિય લઙ્ગિય છે. આ બાબત પન્નવણુના બારમા પદની ટીકામાં બતાવેલ છે. વાયુકાયનું ચાલવું ત્રણ પ્રકારનું હોય છે. ૧. પોતાના સ્વભાવથી, ૨. વિકુર્વણા (વૈક્રિય) કરવાથી, ૩. વાયુકુમાર જાતિના દેવ-દેવીઓ દ્વારા વાયુકાયની ઉદ્દીચ્છા કરવાથી. આ વર્ણન ભગવતી શ. ૫ ઉ. ૨ માં છે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૭ : સાધુઓના બાવન અનાચારોમાં પંદરમો અનાચાર આંગળી વગેરેથી મંજન (માલીશ) કરવાનો છે, તે આ ભોજનની પહેલાં સમજવું કે ભોજન ઉપરાંત સમજવું ?

ઉત્તર : ભોજનના પહેલાં કે પછી, દાતણ કરવાની સાધુઓને માટે મનાઈ છે. જે ભોજન કર્યા પછી ઢાંતોમાં રહેલા અંશોને સાફ કરીને કાઢી નાખવામાં આવે છે તેને દાતણ કર્યું કહી શકાય નહિં. તેથી તે ભોજનના અંશને સાફ કરીને આંગળીથી કાઢી નાખવો, એ સાધુ માટે ઉચિત છે તથા કોઈના ઢાંતોમાં તકલીફ હોય તથા તે કારણે દવા લગાવવી પડે, તો પણ તેમાં દાતણ કરવાના ભાવ ન હોવા જોઈએ. દાતણના તથા વિભૂષાના ભાવ થાય તો તેને પ્રાર્થાશ્રિતનું કારણ બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૮ : સમૂચ્છિંમ મનુષ્ય અપર્યાપ્તા જ હોય છે, છતાં પણ અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે ભેદ કંઈ અપેક્ષાએ કહ્યા છે ?

ઉત્તર : સમૂચ્છિંમ મનુષ્યોમાં પણ સૌની સ્થિતિ સરખી હોતી નથી. તેમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પણ હોય છે તેમજ જઘન્ય સ્થિતિવાળા પણ હોય છે. જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા હોય છે, તેઓને પર્યાપ્ત માન્યા છે અને બાકીનાને અપર્યાપ્ત માન્યા છે. આમ તે બધા ચોથી પર્યાપ્તિના અપર્યાપ્ત રહીને જ કાળ કરે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૪૯ : શ્રી બ્રાહ્મી અને સુંદરીની અવગાહના તથા તેમનું આયુષ્ય કેટલું હતું તેનું શાસ્ત્રીય પ્રમાણ બતાવશો ?

ઉત્તર : બ્રાહ્મી અને સુંદરીની અવગાહના, ૫૦૦ ધનુષ્યની સ્થાનાંગ સૂત્ર, સ્થાન ૫ ઉંચકમાં બતાવેલ છે. તથા ૮૪ લાખ પૂર્વનું સર્વ આયુષ્ય ભોગવીને તેઓ મોક્ષમાં ગયા. આવો ઉલ્લેખ સમવાયાંગ સૂત્રના ૮૪ મા સમવાયમાં છે. જંબુક્રીપ પન્નતિ, કલ્પસૂત્ર વગેરેથી જણાય છે, કે તેઓ ભગવાન ઋષભદેવના પ્રથમ સાધ્વીજીઓ હતાં. વધારે વર્ણન આવશ્યક ચૂર્ણિ, આવશ્યક મલયગીરી, ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર વગેરેમાં કરેલ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૦ : જે સમયે ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ વગેરે ત્રેસઠ શલાકા (શ્લાઘનીય) મહાપુરુષોના જન્મ થાય છે તે જ સમયે ઈરવત ક્ષેત્રમાં પણ જન્મ થાય છે શું ?

ઉત્તર : સ્થાનાંગ ૨ ઉ.૨માં બતાવ્યું છે કે, ભરતક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ ઈરવત ક્ષેત્રમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૧-ચક્રવર્તીને કોઈના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય થાય છે કે, સ્વયં પણ વૈરાગ્ય થાય છે ?

ઉત્તર : ચક્રવર્તીને વૈરાગ્ય કોઈના ઉપદેશથી પણ થાય છે અને પોતાની મેળે પણ વૈરાગ્ય થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૫૨-જેમ ભરતક્ષેત્રમાં ૧૦ અછેરા (આશ્ચર્ય) થયા તેમ ઈરવત ક્ષેત્રમાં પણ થયા ?

ઉત્તર : ઈરવતક્ષેત્રમાં ૧૯ મા તીર્થંકર તો સ્ત્રી થયા, બાકીના બીજા અછેરા ત્યાં અલગ ન સમજવા. જે અછેરુ અહિં થયું છે એનું જ વર્ણન ભગવાને કર્યું છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૩-જો, ભગવાન મલ્લિનાથને સ્ત્રીવેદ હતું તો પછી તેમને મલ્લિનાથ કેમ કહ્યું ? શ્રી મલ્લિકુમારી કેમ ન કહ્યું ? શું મલ્લિનાથ કહેવાથી અસત્ય ન કહેવાય ?

ઉત્તર : મલ્લિનાથ ભગવાનને દુનિયાની તરફથી તો “વિદેહ વર રાયકળ્ણા ।” કહેવાતું હતું અને શાસ્ત્રકાર તરફથી મલ્લિ અરહા ” મલ્લિ જિણો, મલ્લિસ્સ ભગવઓ વગેરે વગેરે પુરુષલિંગ વાચક શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે. મલ્લિપ્રભુ તીર્થનાથ હતા, તેથી મલ્લિનાથ કહેવામાં કાંઈ હરકત નથી. તથા અસત્ય પણ નથી. દુનિયામાં સ્ત્રી, બાદશાહ શહેનશાહ થઈ જવા છતાં તેમને પુરુષલિંગથી બાદશાહ, શહેનશાહ વગેરે કહે છે, એ જ

પ્રમાણે ભગવાન લોકનાથ, તીર્થનાથ વગેરે થવાથી, તેમને મલ્લિનાથ કહેવામાં કરી ઉરકત નથી, તથા તેમને નમોત્યુભું વગેરે આપતી (કહેતી) વખતે પણ 'લોગનાહાણું' વગેરે શબ્દોનો જ પ્રયોગ કરીએ છીએ. સમવાયાંગના ૨૪ મા સમવાયમાં, ૨૪ દેવાધિદેવ કહ્યા છે, પરંતુ ૨૩ દેવાધિદેવ અને દેવાધિદેવી એમ કહ્યું નથી. એજ રીતે ૨૫ મા સમવાયમાં 'મલ્લિ અરહા' કહ્યા, પણ સ્ત્રીલિંગ શબ્દ કહ્યો નથી. એવીજ રીતે સમવાયના અંતિમ વિભાગમાં ૨૪ તીર્થંકરો કહ્યા, પરંતુ ૨૩ તીર્થંકર અને એક તીર્થંકરી એમ કહ્યું નથી. ઇત્યાદિ બાબતોથી એ સાબિત થાય છે કે, તીર્થનાથ વગેરેની અપેક્ષાએ તેમને મલ્લિનાથ કહે છે, જે સર્વાથા સત્ય અને ઉચિત છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૪ : જ્યારે કોણિકે શ્રેણિક મહારાજને બંધનમાં નાખ્યા, ત્યારે-તે વખતે રાજ્ય-કર્મચારીઓએ કાંઈપણ કેમ ન કહ્યું ?

ઉત્તર : અભયકુમાર તો આ બનાવ બન્યો તે પહેલાં જ મુનિ બની ગયા હતા. કાલકુમાર આદિ દશેષ ભાઈઓને પ્રલોભન આપીને વશ કરી લીધા હતા અને ખાસ ખાસ માણસો તો કેણિકના પક્ષમાં થઈ જ ગયા હતા, તથા સામાન્ય લોકોનું જોરે કોણિક સામે ચાલે તેમ ન હતું. તેથી સામાન્ય રાજ્ય કર્મચારીઓ કાંઈ બોલી શક્યા નહિ.

પ્રશ્ન-૧૬૫૫ : ચેલણારાણીએ, ધર્મરસિક હોવા છતાં પણ દોહદ પૂરે કરવા માટે માંસ શા માટે ખાધું ?

ઉત્તર : દોહદ ગર્ભની પ્રેરણાથી થાય છે. તે સમયે માતાનું ચિત્ત સ્વાધીન નથી રહેતું. ગર્ભના પ્રભાવથી જ ચેલણાએ માંસ ગ્રહણ કર્યું. સ્વાધીનતામાં મિથ્યાદષ્ટિ સ્ત્રી પણ પ્રેમી પતિના કલેજનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા કરતી નથી. દોહદ પૂર્ણ થયા પછી, ચેલણા રાણીને વિચાર થયો કે, ગર્ભમાં રહેલા બાળકે પિતાના કલેજનું માંસ ગ્રહણ કર્યું. તેથી આવા ગર્ભને હું ગાળી નાખું, કેંક્રી દઉં વગેરે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે માંસ-ભક્ષણ સંબંધીના તેના વિચારો ગર્ભના હતા, ચેલણાના નહતા. તે ગર્ભના ગંદા વિચારોને કારણે જ, ચેલણાની ઇચ્છા ગર્ભને ગાળી નાખવાની થઈ. ચેલણાને પોતાને તો તે ગર્ભના વિચારો પર ખૂબ ઘૃણા થઈ. જે નિરિચાવલિકા સૂત્રના મુલ પાઠમાં સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૬ : ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ નાલંદાપાડામાં લાગલાગટ ૧૪ ચાતુર્માસ કર્યા તે ઉપરા ઉપર કર્યા કે થોડા વર્ષના આંતરે કર્યા ?

ઉત્તર : તિર્થંકર ભગવાન પણ જે ચાતુર્માસ બીજા સ્થળે કર્યા પછી જ ત્રીજું ચાતુર્માસ તે જ સ્થળે કરે છે. તેથી શ્રમણુ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ ૧૪ ચાતુર્માસ જે નાલંદાપાડામાં કર્યા હતા એ એક સાથે કર્યા નથી. તેનું વર્ણન કલ્પસૂત્રના અર્થ તથા ટીકામાં છે.

પ્રશ્ન-૧૬૫૭ : વર્તમાન ચોવીશીના બીજા તીર્થંકર અજીતનાથ ભગવાનના સાધુ-સાધવીઓનું વર્ણન બીકાનેર નિવાસી ગોવિંદરામજી

લીખમચંદ્રજીએ પ્રકાશિત કરેલ “ચોવીશ તીર્થકરોંકા લેખાં” નામક પાનામાં ૨૦-૨૨ હજાર તથા ૪૦, ૪૪ હજાર લખ્યું છે તે ખરી રીતે સાધુ ૨૦ હજાર થયા કે બાવીસ હજાર થયા તથા સાધ્વીજી ૪૦ હજાર કે ૪૪ હજાર? બંને સંખ્યાઓથી સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે. તે કૃપા કરી સમાધાન કરશો.

ઉત્તર : બીકાનેર તથા અન્ય સ્થળેથી છપાયેલ પાનામાં તમે કહ્યું તેમ લખેલું છે. તથા મોઢેથી બોલનાર સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા વગેરે પણ એમ જ બોલે છે. ૩૨ સૂત્રોના મૂળપાઠમાં તે અજ્ઞતાનાથ લગવાનના કેવળી, સાધુઓ તથા સાધ્વીઓનું વર્ણન નથી. પરંતુ આવશ્યક બૃહત્વૃત્તિના પ્રથમ અધ્યયનમાં, તથા પ્રવચન સારોદ્ધાર સદીકના ૨૧ માં દ્વારમાં તેનું વર્ણન આપ્યું છે. ત્યાં અજ્ઞતાનાથ લગવાનના ૨૦ હજાર સાધુઓ કેવળી થયાનું બતાવ્યું છે. આ મુખ્ય માન્યતા છે. કોઈ આચાર્ય ૨૨,૦૦૦ કહે છે. તેમાં મતભેદ છે. મુખ્ય માન્યતામાં ૨૦,૦૦૦ અને ૪૦,૦૦૦ સમજવા. મતાંતરમાં ૨૨,૦૦૦ તથા ૪૪,૦૦૦ બતાવ્યા છે. વધારે બળ મુખ્ય માન્યતા પર જ અપાયેલું છે.

પ્રશ્ન ૧૬૫૮ : ૨૪ તીર્થકરોંકામાંથી વધારે તીર્થકરોંકા કેવળી-સાધુઓની સંખ્યાથી કેવળી-સાધ્વીઓની સંખ્યા બમણી બતાવી છે, તે શું આવો નિયમ છે ખરો? જેથી કેવળી સાધુઓથી કેવળી સાધ્વીઓની સંખ્યા બમણી હોય?

ઉત્તર :— કેવળી સાધુઓની સંખ્યાથી કેવળી સાધ્વીઓની સંખ્યા બમણી હોવી જ ભેદ છે એવો કોઈ શાસ્ત્રીય નિયમ નથી, પરંતુ આ ચોવીશીમાં બધા તીર્થકરોંકા કેવળી સાધુઓ કરતાં કેવળી સાધ્વીઓની સંખ્યા બમણી હોવાનું ગ્રંથોમાંથી ઉપલબ્ધ થાય છે. તેથી ક્યારેક બરાબર બમણી, ક્યારેક એથી વધારે અને ક્યારેક એથી ઓછી પણ હોઈ શકે છે. આમાં કોઈ હરકત જેવી બાબત નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૫૯ : શું મગફળી કંદમૂળ છે? કોઈ તેને કંદમૂળ ગણતા નથી તથા શું કંદમૂળના ત્યાગવાળા મગફળી, સુંઠ, હળદર વિગેરે ખાઈ શકે છે? શું એથી ત્રતમાં લંગ નથી થતો? બટાટા, સુંઠ, ડુંગળી, લીલી હળદર વિગેરેમાં શેમાં પાપ વધારે હોય અને શેમાં પાપ ઓછું હોય?

ઉત્તર : વરસાદની ઠંડી હવા લાગવાથી થેલામાં પડેલી લીલી મગફળીમાં તથા મગફળીના દાણામાં અંકુર ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી કંદમૂળ હોવા સંભવ છે. તથા તે જમીનના મૂળમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તેને કંદમૂળ સમજવી. કંદમૂળનો ત્યાગ કરનારને ખાસ કરીને લીલી, કુણી વનસ્પતિ ખાવાનો ત્યાગ હોય છે. એ અપેક્ષાએ જ તેને ત્યાગ કરાવવામાં આવે છે. તેથી સુકી સુંઠ તથા સુકી હળદર ખાવાથી તેના ત્યાગમાં હરકત આવતી નથી. પરંતુ લીલી સુંઠ (આદુ) તથા લીલી હળદર નિયમાનુસાર ખાઈ શકે નહિ.

બટાટા, ડુંગળી, સુંઠ, હળદર વિગેરે લીલોતરી તો કંદમૂળ જ છે. લીલી સુંઠ અને લીલી હળદરને કંદમૂળ તથા વ્યવહાર દષ્ટિની અપેક્ષાએ સરખી જ ગણવામાં આવે છે. ભાવની અપેક્ષાએ નિશ્ચય તો જ્ઞાની જ જાણે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૦ : બધા જીવો અનંતવાર નવ ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયા. આ કથન શું વ્યવહાર રાશિની અપેક્ષાએ કહ્યું છે ?

ઉત્તર : હા. બધા જીવો અનંતીવાર નવ ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયાનો ઉલ્લેખ વ્યવહાર રાશિ વિષે જાણવો. અવ્યવહાર રાશિવાળા જીવ તો માત્ર સુષ્મ નિગોહમાં જ હોય છે.

પ્રશ્ન-૧૬૬૧ : જેમણે સમકિતથી પતિત થઈને મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં વૈમાનિકથી વ્યતિરિક્ત આયુષ્ય બાંધ્યું, તે શું તેઓ મૃત્યુ પ્રસંગે નિશ્ચિત રૂપે વિરાધક જ હોય છે ?

ઉત્તર : જેઓએ યુક્તપ્રકારે આયુષ્ય બાંધ્યું હોય, તેઓ મૃત્યુકાળમાં નિશ્ચયથી વ્રતોના આરાધક હોતા નથી. મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં આયુષ્ય બાંધીને ફરીથી તેઓ સમકિતી બનીને તથા સમકિતીપણામાં કાળ કરીને ચારમાંથી કોઈ પણ ગતિમાં જઈ શકે છે; પરંતુ તેઓ દેશ કે સર્વચારિત્રના આરાધક નથી હોઈ શકતા.

પ્રશ્ન ૧૬૬૨ : વિરાધકનો અર્થ શું મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ સુધી સમજવો ?

ઉત્તર : વિરાધક દેશવ્રતીના, સર્વવ્રતીના તથા સમકિતના પણ હોઈ શકે છે. બધા વિરાધકો મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ સુધી પહોંચે એવો નિયમ નથી. આયુષ્ય બંધ કે મૃત્યુ-પ્રસંગ વિગેરેનું લક્ષ કરીને આરાધક કે વિરાધક સમજવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન-૧૬૬૩ : આહારક સમુદ્ધાત કરતી વખતે “કષાય-કુશીલ” અપ્રતિસેવી હોય છે કે પ્રતિસેવી હોય છે ?

ઉત્તર : કષાય કુશીલ નિર્ગ્રંથ અપ્રતિસેવી જ હોય છે. એવું ભગવતી શ-૨૫ ઉ. ૬ માં બતાવ્યું છે. જ્યાં સુધી તે અપ્રતિસેવી રહે ત્યાં સુધી કષાય કુશીલ ગણાશે. તથા પ્રતિસેવી થતાં જ પુલાક, બકુલ, તથા પ્રતિસેવના-કુશીલ વિગેરેમાંથી કોઈને કોઈમાં તેના પરિણામ અનુસાર તેની ગણના થશે. આ તો સ્પષ્ટ છે કે બધા પ્રકારના નિર્ગ્રંથોનું સ્વરૂપ તેમના પરિણામ અનુસાર જ હોય છે. હવે આમાં પ્રશ્ન એ થાય છે કે આહારક સમુદ્ધાત “કષાયકુશીલ” નિર્ગ્રંથોમાં જ હોય છે. બીજામાં નહિ અને આ સમુદ્ધાત કરતા જીવને વિરાધનાના કારણે ત્રણ, ચાર, અથવા પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે. તેથી તે પ્રતિસેવી પણ થતો હશે. પરંતુ ખરી રીતે વાત આવી નથી, તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે લાગે છે કે કષાયકુશીલમાં જ આહારક લખિધ પ્રાપ્ત થાય છે અને જે જીવ આહારક સમુદ્ધાતનો પ્રારંભ કરે છે તે કષાય કુશીલપણામાં જ પ્રારંભ કરે છે. ત્યાર પછી તેનામાં વિરાધનાના પ્રસંગ પર બકુશ અથવા પડિસેવના થવાનો સંભવ છે. તેથી કષાયકુશીલને અપ્રતિસેવી જ સમજવો. એ આગમ અનુસાર બરાબર જાણાય છે.

આહારક સમુદ્ધાતનો પ્રારંભ કર્યા બાદ તે બક્રુશ અને પ્રતિસેવનામાં આવી બચ છે. પરંતુ બક્રુશ અને પ્રતિસેવનામાં આહારક લઙ્ઘિ પેદા થતી નથી તથા તેઓ આહારક સમુદ્ધાતનો પ્રારંભ પણ કરતાં નથી તેથી તેઓનામાં આહારક સમુદ્ધાત ગણવામાં આવી નથી. જેમ કે નિર્ઞાંથ (નિચાંઠા) પણામાં મરણુ તો હોય છે, પરંતુ ત્યાં મારણાંતિક સમુદ્ધાત અથવા કોઈપણ સમુદ્ધાત માની નથી, કારણુ કે અહિંયા કોઈ પણ સમુદ્ધાતનો પ્રારંભ થતો નથી.

પ્રશ્ન-૧૬૬૪ : પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ ત્રણુ ભવ કહ્યાં છે, તો તે માત્ર મનુષ્યના જ કે દેવ મનુષ્ય મળીને ત્રણુ ભવ કહ્યાં છે ?

ઉત્તર : જીવને પુલાકપણુ વધારેમાં વધારે ત્રણુ ભવમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પુલાકપણુ મનુષ્ય ભવ સિવાય અન્ય કોઈ ભવમાં હોઈ શકતું જ નથી. અહિંયા જે ત્રણુ ભવોની ગણતરી છે તે પુલાક લઙ્ઘિ પ્રાપ્ત થયેલા ભવોની અપેક્ષાએ બતાવી છે. અન્યથા તો પુલાક લઙ્ઘિની પ્રાપ્તિ પછી પુલાક લઙ્ઘિ વગરનો જીવ અનંતભવ પણ કરે છે. તેથી મનુષ્યના પણ બાકી રહેતા ભવોને છોડીને પુલાકની પ્રાપ્તિવાળા જ ત્રણુ ભવ ગણ્યા છે.

પ્રશ્ન-૧૬૬૫ : નિર્ઞાંથમાં છ લેશ્યાઓ દ્રવ્યથી છે કે ભાવથી ?

ઉત્તર : નિર્ઞાંથમાં તો દ્રવ્ય-ભાવથી એક શુકલ લેશ્યા જ હોય છે. બીજી નહિ. તમે નિર્ઞાંથ વિષે પ્રશ્ન કર્યો છે તેથી તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. પરંતુ જે તમારો પૂછવાનો વિચાર કષાય કુશીલને માટે હોય તો ટીકાકાર કહે છે કે ભાવ અશુભ લેશ્યામાં સંચમ નથી. સંચમીમાં ભાવ લેશ્યા તો તેને-પદ્મ અને શુકલ હોય છે. અને દ્રવ્ય લેશ્યા છ હોય છે. પરંતુ મારા (મ. સા.) વિચારથી સંચમીમાં દ્રવ્ય ભાવ બંનેય છ એ લેશ્યાઓમાં હોય છે. હા, એ જરૂરી છે કે સંચમની પ્રાપ્તિ વખતે તો તેને આદિ ત્રણુ વિશુદ્ધ લેશ્યા હોઈ શકે છે. જે તેમનામાં કૃષ્ણ વિગેરે ત્રણુ ભાવ લેશ્યાઓ માનવામાં ન આવે તો પછી તેમનામાં ત્રણુ અશુભ દ્રવ્ય લેશ્યા પણ કેવી રીતે હોય ? કારણુ કે જીવને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં જ સાતમું ગુણસ્થાનક ગણાય છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમાં જીવ સાતમા ગુણસ્થાનકથી જ આવે છે. જ્યારે સાતમા ગુણસ્થાનમાં ત્રણુ વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ જ હોય છે તો પછી તેઓ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે આવ્યા પછી અશુભ લેશ્યાઓ વિના દ્રવ્ય અશુભ લેશ્યાઓ ક્યાંથી આવશે ? હા. ભાવ લેશ્યાથી જે પુદ્ગલરૂપ દ્રવ્યલેશ્યા આવે છે તે ભાવ લેશ્યાના પરિવર્તન બાદ પણ થોડોક વખત દ્રવ્ય લેશ્યા રહે છે. પરંતુ ભાવ લેશ્યા વગર દ્રવ્ય લેશ્યા પ્રાપ્ત થવાનું કોઈ કારણુ બાહ્યું નથી તેથી સંચતિમાં ક્યારેક થોડા કાળને માટે મંદતમરૂપે અશુભ ભાવ લેશ્યા પણ હોઈ શકે છે. આ અર્થને બતાવનારી ગાથા શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી રચિત આવશ્યક નિર્ચુકિતની ઉપોદ્ધાત-નિર્ચુકિતમાં બતાવેલ છે. તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

“પુન્ઘ્વ પહિપુણ્ણાપુણ્ણ, અન્નચરીપ ઓ લેસાપ ।

તમ્મત્ત સુઅં સવ્વાલુ લહ્હ, સુદ્ધાસુ તોસુય ચરિત્ત” ॥

આ બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે આ વાતને લઈને ભગવાન મહાવીર સ્વામી તથા અન્ય તીર્થંકરોની સાધુ-અવસ્થામાં છ લેશ્યા બતાવવી બરાબર નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૬૬-દુઃખ વિપાક અ. ૭ માં જે ધનવંતરી વૈદ્યનું વર્ણન આવેલું છે તે શું આ જ ધનવંતરી હોઈ શકે છે કે જેઓ ઘણા વૈદોમાં વર્તમાનમાં “ભગવાન ધનવંતરી” તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

ઉત્તર-સાંભળવામાં તો એમ જ આન્યું છે કે હાલના ઘણા વૈદોમાં જેની પ્રસિદ્ધિ છે તે એ જ ધનવંતરી છે કે જેનું વર્ણન દુઃખવિપાકના સાતમા અધ્યયનમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૭-વર્તમાનમાં જે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની ઉપાસના કરવામાં આવે છે તે શું પુષ્પચૂલિકા સૂત્રમાં આવેલી લક્ષ્મી, બુદ્ધિ વગેરે દેવીઓ જ છે કે તેઓ બીજી દેવીઓ છે ?

ઉત્તર-પુષ્પચૂલિકામાં વર્ણવેલી લક્ષ્મી, બુદ્ધિ તે વૈમાનિક દેવીઓ છે. જંબુદ્વીપ પ્રજાપતિમાં વર્ણવેલી લક્ષ્મી તથા બુદ્ધિ દેવીઓ, જે ભવનપતિ જાતિની છે તે લોક પ્રચલિત લક્ષ્મી અને સરસ્વતી દેવીઓ છે. એવું ધ્યાનમાં છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૬૬૮-જોધપુર, બીકાનેર વગેરે મોટા શહેરોમાં બિરાજતાં મુનિઓ, જેઓને સ્થાંદિલ, ગૌચરી વિગેરે માટે ખહાર જવું પડે છે. તેઓને દરરોજ સમુર્ધિમનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે શું ?

ઉત્તર-આવા મુખ્ય શહેરોમાં પ્રાયઃ સમુર્ધિમ ભાગવાનો સંભવ રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૯-ઉપવાસથી છઠ્ઠું, છઠ્ઠી અઠ્ઠમ અને અઠ્ઠમથી ચાર ઉપવાસનું ક્ષણ એમ અનુક્રમે કેટલા ગણું ક્ષણ મળે છે ?

ઉત્તર-ઉપવાસથી છઠ્ઠું, છઠ્ઠી અઠ્ઠમનું એમ અનુક્રમે દસગણી તથા એમી પણ વધારે તપસ્યાનું ક્ષણ ભગવતી શ. ૧૬ ઉ. ૪ થી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૭૦-ભગવાન અરિષ્ટનેમિ સમુદ્રવિજયજીના પુત્ર હતા. તેઓ જૈન હતા, છતાં પણ તેમના પરિવારમાં તથા ઉગ્રસેન પણ જૈન ન હતા, જો જૈન હતા તો આ ઉચ્ચકુળમાં માંસ મદિરા વિગેરેનું સેવન કેમ થતું હતું ? જો રાજેમતિ તથા નેમનાથ ભગવાન પાછળથી જૈન થયા, તો આ વાત સંભવિત નથી લાગતી ?

ઉત્તર-દરેક તીર્થંકર જન્મતાં જ પૂર્વભવથી ત્રણ જ્ઞાન લક્ષને આવે છે તથા ધર્મ નાયક, ધર્મ પ્રવર્તક હોય છે. તેમનું આચરણ તો જીવનમાં કદી પણ માંસ મદિરાના સેવનનું હોતું નથી, તેમનો સઘળો પરિવાર પહેલેથી જ જૈન તથા અમાંસાહારી હોય એવો એકાંત નિયમ તો છે જ નહિ. તે પ્રમાણે ભગવાન નેમનાથ તથા રાજેમતીનું આખું કુટુંબ જૈન તેમજ અમાંસાહારી નહતું. તથા તેમના અનેક કુટુંબીઓ માંસ મદિરા પણ ખાતા પીતા હતા. આ કુપ્રવૃત્તિનો જોરદાર વિરોધ કરવાને માટે જ ભગવાન નેમનાથ

તોરણ સુધી આવ્યા હતા. ભગવાનનો વિચાર લગ્ન કરવાનો હતો જ નહિ. લગ્ન કર્યા વગર ભગવાન તોરણથી પાછા ફરવાથી તેમના દિલમાં માંસ પ્રત્યે ઘોર અરુચિ ઉત્પન્ન થઈ. જેના કુટુંબમાં એક જૈન હોય તેના કુટુંબમાં બધાય જૈન હોય એવો એકાંત નિયમ નથી. કારણ કે ધર્મ પ્રત્યે રુચિ જીવોના ક્ષયોપશમ આદિ કારણથી હોય છે. મહાશતકજી પોતે મોટા શ્રાવક હતા, છતાં તેમની રેવતી નામની પત્ની ગોમાંસાહારી હતી. કેઈ સાધારણ જૈન કુટુંબના માણસો પણ પરંપરાગત જ્ઞાતિમાં આચરણ હોવાથી એવો આહાર ખાનાર મહેમાનોને માટે જાતિ રિવાજને કારણે તૈયાર કરે છે. પરંતુ પોતે ખાતા નથી. જેમકે કંદમૂળ અથવા લીલોતરી નહિ ખાનાર કુટુંબ પણ મહેમાનોના સ્વાગત માટે એ ચીજો બનાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૭૧-જો રાજેમતીએ જ જૈન ધર્મ પાછળથી સ્વીકાર્યો તો પછી તે જૈન પ્રવચ્ચા અંગીકાર કરવા કેમ તૈયાર થઈ? તેને બોધ કોણે આપ્યો હતો?

ઉત્તર-ભગવાન નેમનાથને કેવળજ્ઞાન થયાના બખર મળવાથી કૃષ્ણ વાસુદેવ, રાજેમતી વગેરે ભગવાન પાસે ગયા. ધર્મદેશના સાંભળી તથા શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે રાજેમતીની ભગવાન પ્રત્યેની અત્યંત પ્રીતિનું કારણ ભગવાનને પૂછ્યું. ત્યારે ભગવાને ફરમાવ્યું કે હું તથા રાજેમતી આઠ ભવથી લગાતાર સાથે હતા. આ કારણથી તેણી મારા પર અત્યંત પ્રેમ રાખે છે. પ્રભુના વૈરાગ્ય ઉપદેશથી તથા ભવનું વર્ણન સાંભળવાથી રાજેમતીને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું. અને એ જ કારણ રાજેમતીને જૈન દીક્ષા લેવાનું નિમિત્ત બન્યું.

પ્રશ્ન ૧૬૭૨-ઉત્રસેન શ્રીકૃષ્ણના દાદા હતા. તો પછી રાજેમતી અને નેમનાથની સગાઈ કેવી રીતે થઈ? શું તે જમાનામાં આમ થવું હતું? જો ઉત્રસેન શ્રીકૃષ્ણના દાદા હતા, તો તેઓ જૈન ધર્મથી સર્વથા અપરિચિત હોય એ બાબત પણ સંભવિત લાગતી નથી. જો તેઓ પરિચિત હતા, તો ભલા, માંસનો પ્રબંધ કેમ કર્યો? શું તે જમાનામાં જૈનો પણ શિકાર કરતા હતા? તથા માંસ મદિરાનું સેવન કરતા હતા? જો હા, તો તેમને જૈની કેમ મનાય?

ઉત્તર-ભગવાન નેમનાથના પિતા દસ સગા ભાઈઓ હતા. સૌથી મોટા ભાઈના પુત્ર નેમનાથજી તથા સૌથી નાના ભાઈ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ હતા. તેથી તેઓ સગા ભાઈ ન હતા. જો કૃષ્ણના મામા કે દાદાની છોકરી પણ હોય તો ભગવાન નેમનાથને લગ્ન કરવામાં શી હરકત હોય! ઉત્રસેન કૃષ્ણ વાસુદેવના સગા દાદા કે મામા ન હતા. રાજવંશીઓમાં મામાની દીકરી સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ પહેલાં હતો. અને આજે પણ છે. પૌત્ર જૈન હોય અને દાદા પણ જૈન હોય એવો એકાંત નિયમ નથી. અનેક લોકો જૈન ધર્મથી

પરિચિત હોય છતાં પણ જૈન ધર્મ સ્વીકારતા નથી. તથા તેનું પાલન પણ કરતા નથી. જૈન ધર્મથી પરિચિત થવું એ બુદ્ધિનું કાર્ય છે. તથા તેનું પાલન કરવું એ ક્ષયોપશમનું કારણ છે. તે જમાનામાં પણ સાચા જૈની તો માંસ મદિરાના ત્યાગી જ હતા.

પ્રશ્ન ૧૬૭૩-સમ્યગ્દષ્ટિ નરકમાં જાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વ આવે છે કે નહિ. જો નથી આવતું તો પછી સમક્રિતી નરકમાં કેમ જાય છે ?

ઉત્તર-જીવને નરકના આયુષ્યનો અંધ મિથ્યાત્વમાં જ થાય છે. સમક્રિતમાં થતો નથી, નરકનું આયુષ્ય અંધાયા પછી જો જીવને સમક્રિત આવે તો છઠ્ઠી નરક સુધી સમક્રિત લઈને જઈ શકે છે. સાતમી નરકમાં નહિ. સાતમીમાં જતી વખતે સમક્રિત નષ્ટ થઈને અવશ્ય મિથ્યાત્વ આવી જાય છે. ત્યાં ફરી સમક્રિત આવી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૭૪-મન જીવ છે કે અજીવ ? જો સમયે આત્મા મોક્ષમાં જાય છે તે સમયે મન સાથે જાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર-મન અજીવ છે, પરંતુ તે જીવનું જ હોય છે. અજીવનું નહિ. આ વાત ભગવતી શ. ૧૩ ઉ. ૮ માં સ્પષ્ટ છે. તેરમા ગુણસ્થાનમાં મન વગેરેનો નિરોધ કરીને ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં જાય છે. તેથી તે “અયોગી” કહેવાય છે. અયોગી બનીને જ આત્મા મોક્ષમાં જાય છે તેથી ત્યાં મન નથી હોતું.

પ્રશ્ન ૧૬૭૫-અઠી દ્વીપના પાંદર કર્મ ભૂમિના ક્ષેત્રમાં ૧૭૦ વિજય કઈ કઈ છે ? તથા વિજય કોને કહે છે ?

ઉત્તર-ચક્રવર્તિએ જીતેલા વિભાગને વિજય કહે છે. અર્થાત્ (૧) ચક્રવર્તિ જેટલા ક્ષેત્રોમાં રાજ્ય કરે છે તેને વિજય કહે છે. એક ભરતની એક તથા ઈરિવતની એક તથા એક મહાવિદેહની બત્રીસ વિજય. આ ચોત્રીસ વિજય તો જંબુદ્વિપમાં છે. બે ભરત+બે ઈરિવત+૨ મહાવિદેહની ૬૪ આ ૬૮ વિજય ધાતકી અંકમાં છે. એ જ પ્રમાણે ૬૮ વિજય અર્ધ પુષ્કરની છે. ૬૮+૬૮+૩૪=૧૭૦ વિજય થઈ.

પ્રશ્ન ૧૬૭૬-સાતમી નરકનો પર્યાપ્ત જીવ મિથ્યાત્વી હોય છે કે અપર્યાપ્ત જીવ મિથ્યાત્વી હોય છે ?

ઉત્તર-સાતમી નરકનો અપર્યાપ્ત જીવ તો મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. છતાં પર્યાપ્ત થયા બાદ અન્ય દષ્ટિ પણ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૭૭-ભગવાન મહાવીરનું શાસન જો ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે તો ૨૧ હજાર વર્ષનો પાંચમો આરો જ છે, છતાં ચોથા આરામાં પણ શાસન તો ચાલ્યું હતું, તેથી આ આરો વધારે થયો કે નહીં ?

ઉત્તર-લગવાન મહાવીર સ્વામીનો તીર્થકાળ લગવતી શ. ૨૦ ઉ. ૮ માં ૨૧ હબર વર્ષનો બતાવ્યો છે. હિસાબ ગણતાં કંઈક વધારે થાય છે. પરંતુ થોડા વધારે વર્ષો હોવાથી ગણતરી કરી નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૭૮-ચકવર્તિ, બળદેવ, વાસુદેવ વગેરે જન્મતી વખતે જ્ઞાનવાળા હોય છે કે નહિ? જો હોય છે તો તેઓ કેટલા જ્ઞાન લઈને આવે છે?

ઉત્તર-ચકવર્તિ, બળદેવ, વાસુદેવ મતિ અને શ્રુત બે જ્ઞાન અથવા બે અજ્ઞાન લઈને જન્મે છે. ચકવર્તિ અવધિજ્ઞાન અથવા વિભંગજ્ઞાન લઈને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૭૯-શુ' પથ્થરના ટુકડામાં પૃથ્વી કાચના જીવ જન્મ મરણ કરે છે? જો કરે છે તો પથ્થરોમાં થતી હાનિવૃદ્ધિ કેમ દેખાતી નથી?

ઉત્તર-પથ્થરના ટુકડામાં જીવ માનવામાં આવે છે. તથા તેમાં જીવોતું મરવું તથા ઉત્પન્ન થવું પણ માનવામાં આવે છે. વધારે જીવું થતાં પથ્થર ખરી ખરીને ઘટતો જતો દેખાય છે. પરંતુ ખાણમાં નહિ રહેલો પથ્થર ઘટતો વધતો દેખાતો નથી તે જીવોતું શરીર કઠોર તથા અવગાહના ઘણી નાની હોવાથી તથા આપણી દષ્ટિ અને જ્ઞાનની મંદતાને કારણે આપણને તેનો જન્મ માલુમ પડતો નથી પરંતુ પ્રભુની વાણીથી માનવા ચોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૦-એક સ્તવનમાં તીર્થાધિપતિ શ્રી સીમંધર સ્વામીને માટે આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે " સત્તરમા તીર્થ"કરના સમયમાં જન્મ્યા. ૨૦ મા તીર્થ"કરના સમયમાં દીક્ષા લીધી અને ભવિષ્યની ચોવીશીના ૭ મા તીર્થ"કરના સમયમાં મોક્ષ જશે. આનો અર્થ સમજાવો નથી.

ઉત્તર-શ્રી સીમંધર સ્વામીનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું છે. જેમાંથી કુંવરપદ લથા રાજગાદી બંને મળી ૮૩ લાખ પૂર્વ સંસારમાં રહ્યા. એક લાખ પૂર્વની તેમની દીક્ષા પર્યાય હશે. તેમનો જન્મ ૧૭મા તીર્થ"કરના સમયે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં થયો. તથા ૨૦મા તીર્થ"કર લગવાનના સમયમાં દીક્ષા થઈ અને ભવિષ્યની ચોવીશીના સાતમા તીર્થ"કરના સમયમાં મોક્ષ પધારશે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૧-પુન્ય અને ધર્મમાં શુ' અંતર છે? સાધુને આપવામાં પુન્ય છે કે ધર્મ?

ઉત્તર-કર્મની શુભ પ્રકૃતિને પુન્ય કહે છે. કર્મ ખપાવવા માટે સંવર તેમજ નિર્જરાઈથી કાર્ય કરવું તેને ધર્મ કહે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ તેમજ મિથ્યાદષ્ટિ તથા ભગ્ય, અભગ્યને પુણ્યબંધ થાય છે. પરંતુ ધર્મ તો સમક્રિત વિના થતો નથી. સાધુને વહોરાવવામાં મુખ્યત્વે તો ધર્મ છે. પણ સાથે જ પુણ્યપ્રકૃતિનો બંધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૨-ચાર જ્ઞાનના ધારણ કરનાર તથા ચૌદપૂર્વી નરકમાં કેમ જાય છે?

ઉત્તર-નરકના આયુષ્યનો અંધ થયા પછી સંયમ લેનાર અથવા ચારિત્ર મોહનીય કર્મના પ્રબળ ઉદયથી ધર્મથી વિચલિત પરિણામવાળો જીવ મનઃ પર્યાવજ્ઞાન તથા ચૌદ-પૂર્વથી પડવાઈ (પતિત) થઈને તથા મુનિપણથી પતન પામીને નરકમાં જઈ શકે છે !

પ્રશ્ન ૧૬૮૩-ભગવાન ઋષભદેવના જીવે ધન્ના સાર્થવાહના ભવમાં યુગલિયા મનુષ્યનું આયુષ્ય આંધ્યું. તે તે આયુષ્ય સમકિત અવસ્થામાં આંધ્યું કે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં ? ખુલાસો કરમાવશો ?

ઉત્તર-ભગવાન ઋષભદેવના જીવને ધન્ના સાર્થવાહના ભવમાં સમકિતની પ્રાપ્તિ થઈ હતી, પરંતુ સમકિતી દશામાં મનુષ્ય અને તીર્થંચ, વૈમાનિક સિવાય બીજી કોઈ ગતિનો અંધ કરતાં નથી એવું ભગવતી શ. ૩૦થી સ્પષ્ટ છે. તથા એક જીવને એક ભવમાં ક્ષયોપશમ સમકિત હજારો વાર આવે છે ને બધ છે. આ બાબત અનુયોગ દ્વારા સૂત્રની ટીકામાં છે. તેથી ધન્ના સાર્થવાહે સમકિતની ગેરહાજરીમાં આયુષ્ય આંધ્યું, એમ સમજવું. તથા તેઓ મરીને યુગલિક મનુષ્ય થયા.

પ્રશ્ન ૧૬૮૪-ચોથો આરો દુષમ-સુષમ કેમ કહ્યો છે ?

ઉત્તર-પૌદ્ગલિક સુષોની અપેક્ષાએ વધારે દુઃખ અને થોડું સુખ એવા કાળને દુષમ-સુષમ નામનો કાળ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૫-નરક વગેરે રજ દંડકોની પ્રરૂપણા કેમ કરી ?

ઉત્તર-સમજાવવા માટે વાક્ય પદ્ધતિને દંડક કહે છે. અર્થાત્ દષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, સમુદ્ઘાત, ઇન્દ્રિય, અવગાહના, સ્થિતિ, કાયસ્થિતિ, પ્રાણુ વગેરે અનેકરૂપે સાંસારિક જીવોનું સ્વરૂપ સુગમતાથી સમજાવવા માટે જ્ઞાનીઓએ જીવોના આવા દંડક (વાક્ય પદ્ધતિ) રૂપ વિભાગ કરીને બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૬-સાધુએ ગૃહસ્થ પાસે યાચના કરીને અઢાર પ્રકારના સ્થાન લેવાનું કયાં બતાવ્યું છે ? તથા તે અઢાર સ્થાન કયા છે ?

ઉત્તર-પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના ત્રીજા સંવર દ્વારની પ્રથમ ભાવનામાં ૧૮ સ્થાન બતાવ્યા છે. તથા “ એવમાઙ્ગમિ ” શબ્દથી આ પ્રકારના અન્ય સ્થાનો બતાવ્યા છે. (૧) દેવકુલ (૨) સભા (૩) પરબ (૪) સંન્યાસી લોકોના મઠ (૫) વૃક્ષનામૂળ (૬) આરામ (૭) કંદરા (શુક્ર) (૮) આગર (લોખંડનું ઉત્પત્તિ સ્થાન) (૯) પર્વતની શુક્ર (૧૦) યુનો બનાવવાનું સ્થાન (૧૧) ઉદ્યાન (૧૨) રથશાળા (૧૩) ઘરનો સામાન રાખવાની જગ્યા (૧૪) મંડપ (૧૫) શૂન્યઘર (૧૬) સ્મશાન (૧૭) પર્વતની નીચેનું ઘર (૧૮) ઢુકાન.

પ્રશ્ન ૧૬૮૭-અઢાર પ્રકારની લિપિઓ કઈ કઈ કહી છે ?

ઉત્તર-પદ્મવણના પ્રથમ પદમાં બ્રાહ્મી લિપિ લખવાના નીચેના અઢાર લેહ

ખતાવ્યા છે. (૧) બ્રાહ્મી (૨) યવનાની (૩) દોસા પુરિયા (૪) ખરોટ્ટી (૫) પુદ્ગલરસારિયા (૬) ભોગવતી (૭) પહરાઈયા (૮) અંતરકિખયા (૯) અદ્ગપુટ્ટિયા (૧૦) વૈનયિકી (૧૧) નિહ્લવિકી (૧૨) અંક લિપિ (૧૩) ગણિત લિપિ (૧૪) ગંધર્વ લિપિ (૧૫) આયસ (આદર્શ લિપિ) (૧૬) મહેશ્વરી (૧૭) દોમિ લિપિ (૧૮) પૌલિંદી

પ્રશ્ન ૧૬૮૮-વિષય તથા વિકારમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર-મન્દ્રિઓ વડે શબ્દ આદિ ગ્રહણ કરવાની શક્તિને “વિષય” કહે છે. તથા તે શબ્દાદિમાં રાગદ્રેષની પરિણતિને “વિકાર” કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૮૯-સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યા-મોહનીય કેને કહે છે ? તથા તેમને મોહનીય કેમ કહ્યું છે ?

ઉત્તર-જેના ઉદ્યથી વિતરાગ પ્રણિત શુદ્ધ તત્વની શ્રદ્ધા પર રૂચિ ન હોય તેને મિથ્યાત્વ મોહનીય કહે છે. (૨) જેના ઉદ્યથી વિતરાગ પ્રણિત શુદ્ધતત્વની શ્રદ્ધા પર એકાંતરૂચિ તેમજ એકાંત અરૂચિ ન હોય એવી મિશ્રિત અવસ્થાને મિશ્ર મોહનીય કહે છે. (૩) જેના ઉદ્યથી ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમકિત ન હોય તથા વિતરાગ પ્રણિત શુદ્ધ તત્વ પર રૂચિ હોવા છતાં પણ કોઈ કોઈ સુક્ષ્મ પદાર્થ પર દેશથી શંકા થાય તેને સમકિત મોહનીય કહે છે.

આ ત્રણેય દર્શન-મોહનીય કર્મના ભેદ છે, તેથી તેને મોહનીય કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૯૦-૨૫ બોલના થોકડાને અદ્વય બહુત્વ કયા પ્રકારે છે ?

ઉત્તર-૨૩મા તથા ૨૫મા બોલના જીવ પરસ્પર સરખા તથા સૌથી થોકા (૨) ૨૨ તથા ૨૪મા બોલના જીવ પરસ્પર સરખા તથા પાછળના બોલથી અસંખ્ય ગણા (૩) તેનાથી ૧૩મા બોલના જીવો અનંતગુણા (૪) ૨,૪ ૧૨મા બોલના જીવો પરસ્પર સરખા તથા પાછળના બોલથી વિશેષાધિક (૫) ૮ તથા ૧૭મા બોલના જીવ પરસ્પર સરખા તથા પાછળના બોલથી વિશેષ અધિક ૧,૩,૫,૬,૭,૧૦,૧૧,૧૬,૧૮ આ નવબોલોના જીવો પરસ્પર સરખા અને પાછળના બોલથી વિશેષ અધિક (૭) ૯,૧૪,૧૫,૧૮,૨૦,૨૧ આ છ બોલના જીવો પરસ્પર સરખા તેમજ પાછળના બોલથી વિશેષ અધિક, જે અજીવ (પુદ્ગલાદિ)ને ભેગા સમજે તે ૧૪,૨૦,૨૧માં આ ત્રણ બોલોને પાછળ લેવા તથા પાછળના બોલોના દ્રવ્યથી આ ત્રણ બોલોના દ્રવ્ય અનંતગુણા સમજવા.

પ્રશ્ન ૧૬૯૧-એવો ઉદ્ભવ કયા શાસ્ત્રમાં છે કે ગૃહસ્થના ઘરમાં સાધુ કોઈપણ સંકેત કર્યા વગર જાય ?

ઉત્તર-તિથિ, સમય, વગેરેનો સંકેત કર્યા વિના જ સાધુએ ગૃહસ્થને ત્યાં જવું એ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતથી સાબિત થાય છે, સાધુ સુચન કરીને જાય તો સાધુના નિમિત્તે

પાણી, લીલાતરી વિગેરેની વિરાધના થવાનો સંભવ છે. ગૃહસ્થના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરીને જવું “નિયાગપિંડ” દોષ છે. એવું દશવૈકલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે તથા અન્ય વિધાનોમાં શાસ્ત્રકારોએ સંકેતનો નિષેધ કર્યો છે. એટલે સંકેત વિના જ (અગાઉથી સૂચન કર્યા સિવાય) સાધુએ ગૃહસ્થને ઘેર જવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૬૯૨—એક પ્રાણીના વધનો ત્યાગ મૂળ ગુણુમાં ગણાય છે કે ઉત્તર ગુણુમાં ?

ઉત્તર—એક પ્રાણીના વધનો ત્યાગ કરાવનારનો સમાવેશ ઉત્તર ગુણુ પ્રત્યાખ્યાનરૂપ સાતમા વ્રતમાં સમાવેશ થવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૬૯૩ શું કર્મવ્રથમાં એવો ઉદ્દેશ છે કે મુખવસ્ત્રિકા વગર વાયુકાયના જીવોની રક્ષા થઈ શકતી નથી ?

ઉત્તર—મુખવસ્ત્રિકા વગર વાયુકાયના જીવોની રક્ષા થતી નથી એવું કર્મવ્રથમાં તો જોવામાં આવ્યું નથી. લગવતી શ. ૧૬ ઉ. ૨ માં ઉઘાડા મોઢે જોલવાથી સાવધ ભાષા બતાવી છે, ત્યાં અર્થ તથા ટીકામાં કહ્યું છે કે હાથ વસ્ત્રાદિથી યતના કરી જોલવાથી વાયુકાયના જીવોની રક્ષા થાય છે. નિરંતરનો ઉપયોગ રહેવો કઠિન છે કિંતુ અલ્પ સમયને માટે મુખવસ્ત્રિકાની જગ્યાએ હાથ વગેરે રાખવાથી વાયુકાયના જીવોની રક્ષા થઈ શકે છે આહારાદિ કરતા જોલતી વખતે સાધુ-સાધ્વી આ જ પ્રવૃત્તિને અપનાવીને વાયુકાયના જીવોની રક્ષા કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૯૪—નપુંસકનો આહાર ૨૪ કવલ પ્રમાણુ માનવામાં આવ્યો છે. શું નપુંસકને શાસ્ત્રીય આધારથી દીક્ષા આપી શકાય છે ? અને જો નહીં, તો માંડલાના દોષોમાં તેનો ઉદ્દેશ કેમ કરવામાં આવ્યો છે ?

ઉત્તર—નપુંસક લિંગવાળાનું સિદ્ધ થવાનું વર્ણન સ્થાનાંગ, પન્નવણા, ઉત્તરાધ્યયન આદિ સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે તેથી તેમની દીક્ષા થાય છે. પરંતુ આગમ વ્યવહારી સિવાય અન્ય સાધુ તેને દીક્ષા આપતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૯૫—ચાતુર્માસમાં ખીજ ગામના આહાર પાણી કરવાથી તે ગામમાં ચાતુર્માસ ઉપરાંત ત્યાં રહી શકે છે શું ? જ્યાં સ્થિરવાસી ન હોય ?

ઉત્તર—ચાતુર્માસમાં નજીકના ખીજ ગામની ગૌચરી ચાલુ હોય ત્યાં ચાતુર્માસ પછી સાધુ રહી ન શકે. જો ખાસ પ્રસંગે ખીજ ગામે ગયા હોય અને ત્યાં આહાર પાણી લેવાનો પ્રસંગ આવી ગયો હોય તો ચાતુર્માસ ઉપરાંત રહેવામાં કોઈ હરકત જાણી નથી. જેમ કે ચાતુર્માસમાં ક્યાંય સેવાને માટે જતી વખતે રસ્તામાં કોઈ ગામોમાં આહાર-પાણી કરવા પડ્યા હોય તથા પર્યટના ગામમાં સાધુઓના વધેલા આહાર પાણી લેવા

પઠ્યા હોય અથવા નજીકના ગામમાં ચાતુર્માસ રહેલા વડિલે ક્યારેક કોઈ સાધુને આહારાદિ આપ્યા હોય તો એવી સ્થિતિમાં ચાતુર્માસ બાદ રહેવામાં હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૧૬૯૬-શુ, સ્થિરવાસ રહેવામાં ઉંમરનો કાયદો છે? શુ સ્થિરવાસનો અર્થ મર્યાદાથી વધારે રહેવું એવો થાય છે?

ઉત્તર-આ જમાનામાં ઉંમરના હિસાબથી ૬૦ વર્ષની ઉંમરવાળાને, સ્થિર (વૃદ્ધ) કહે છે. બીમારીના કારણે કદાચ વધારે રહેવું પડે તો તેમાં ઉંમરનું કોઈ પ્રમાણુ સમજવું નહિ. બીમારીના કારણે નાની કે મોટી કોઈ પણ ઉંમરવાળા કલ્પથી વધારે રહી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૯૭-પન્નવણાના ૨૦ મા પદમાં બતાવ્યું છે કે પૃથ્વી અને પાણીથી નીકળેલ એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ ચાર, વનસ્પતિથી નીકળેલ છ, જ્યોતિષી નીકળેલ દસ તથા જ્યોતિષીની દેવીથી નીકળેલ ૨૦ સિદ્ધ થાય છે. સિદ્ધોના અલ્પ બહુત્વમાં વનસ્પતિથી નીકળેલા ઓછા સિદ્ધ થાય તથા પૃથ્વીકાયના સંખ્યાતબળા અધિક સિદ્ધ થાય, આ કેવી રીતે કહ્યું છે? સાથે જ જ્યોતિષી દેવીઓથી નીકળેલ ઓછા સિદ્ધ થાય તથા દેવોથી નીકળેલ સંખ્યાત ગુણુ સિદ્ધ થાય, આ પણ કેવી રીતે કહ્યું છે કે જ્યારે દેવ કરતાં દેવીઓ બત્રીસગણી વધારે છે અને સિદ્ધ પણ વધારે થાય છે. આ અંતર સમજાવવાની કૃપા કરશો?

ઉત્તર-વનસ્પતિનો નીકળેલો જીવ ક્યારેક એક સમયમાં એકથી લઈને ૬ સુધી સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ તેમાંથી નીકળેલા જીવોને સિદ્ધ થવાની તક થોડીવાર મળે છે. તેનાથી પૃથ્વીકાયમાંથી નીકળેલા જીવોને સિદ્ધ થવાની તક વધારે મળે છે. તેનાથી પણ વધારે તક અપકાયથી નીકળેલા જીવોને મળે છે. કલ્પિત ઉદાહરણથી આ બાબત સુગમતાથી સમજવામાં આવી જશે.

વનસ્પતિમાંથી નીકળેલ જીવ છ, છ બે વાર, એટલી જ વારમાં પૃથ્વીકાયના ચાર ચાર જીવ છ વખત, અપકાયના નીકળેલા બાર વાર સિદ્ધ થાય. તેમની સંખ્યા આ પ્રમાણે આવી. વનસ્પતિના $૬ \times ૪ = ૨૪$ તથા અપકાયના $૪ \times ૧૨ = ૪૮$ થયા તથા બીજાં ઉદાહરણ પ્રથમની ત્રણ નરકથી નીકળેલ જીવ એક સમયમાં ૧૦-૧૦ સિદ્ધ થઈ શકે છે. પરંતુ ૨૩ બોલમાં તેમનો નંબર ૨, ૩, ૧૫ મો આવ્યો છે. જો સંખ્યાના હિસાબથી લઈએ તો બરાબર આવે છે. પરંતુ ઓછીવાર તથા વધારે વાર સિદ્ધ થવાને કારણે નંબરોમાં આટલો ફેર પડે છે. આ જ પ્રમાણે જ્યોતિષીઓમાં પણ આ જ કારણ સમજાવેલું.

પ્રશ્ન ૧૬૯૮-સમકિત આવ્યા પછી તીર્થકરોના કેટલા ભવ થયા? કોઈ ૧૩૮, કોઈ ૧૩૩ તથા કોઈ ૧૨૮ ભવ કહે છે, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર-ભગવાન ઋષભદેવના ૧૩, શાંતિનાથજીના ૧૨, નેમનાથના ૯, પાર્શ્વનાથ ભગવાનના ૧૦ તથા મહાવીર સ્વામીના ખાસ ખાસ મોટા ભવ ૨૭ તેમજ આ પાંચ તીર્થંકરોના ૧૩ + ૧૨ + ૯ + ૧૦ + ૨૭ = ૭૧ ભવ થયા. બાકીના ૧૯ તીર્થંકરોનાં ત્રણ ત્રણ ભવ થયા. ૧૯ × ૩ = ૫૭ થયા. અથા મળીને ૭૧ + ૫૭ = ૧૨૮ ભવોનું વર્ણન ત્રિષ્ઠી શ્લાખા પુરુષ ચરિત્રમાં કર્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૬૯૯-કેટલા તીર્થંકરોએ કેટલી કેટલી તપસ્યા કરીને દીક્ષા ધારણ કરી? કેટલા તીર્થંકરોએ આહાર કરતા દીક્ષા ધારણ કરી?

ઉત્તર-સુમતિનાથ ભગવાને નિત્ય ભક્ત (આહાર કરતાં) વાસુપૂન્યજીએ ઉપવાસથી, મલ્લિનાથ તથા પાર્શ્વનાથે અકૃમથી અને બાકીના ૨૦ તીર્થંકરોએ છકુંની તપસ્યા સાથે દીક્ષા લીધી; એવું વર્ણન સમવાયાંગ સૂત્રમાં આવેલું છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૦-સાધુએ મચ્છરદાની બાંધવી એ શું શાસ્ત્ર સંમત છે?

ઉત્તર-નિશીથ, બૃહત્કલ્પ વગેરેમાં સાધુ-સાધ્વીને માટે પડદો બતાવેલ છે. તેનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે છે. યવનિકા, પ્રચ્છાદન પટ્ટી તે રાખવાથી (પ્રાણીઓની રક્ષા) રોગાવસ્થા, બ્રહ્મચર્યની રક્ષા વગેરે કારણોથી સાધુ (ગચ્છવાસી) પડદો રાખી શકે છે. મચ્છરદાની બાંધી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૦૧-શું, સાધુ હોસ્પિટલમાં એક્સ-રે લેવડાવી શકે છે?

ઉત્તર-સાધુને માટે એક્સ રે લેવડાવવાનો નિષેધ છે. એક્સ રે લેનારને નિશીથ અનુસાર ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૨-ઉદ્દાયન રાજ્યે પુત્રને રાજ્ય ન આપતાં ભાણેજને રાજ્ય આપ્યું તો તેનું કારણ શું હતું?

ઉત્તર-ઉદ્દાયન રાજ્યે ભગવાનને કહ્યું કે હું પુત્ર અભિચીકુમારને રાજ્ય આપીને દીક્ષા લઈશ. જ્યાં સુધી તેઓ ભગવાનની સેવામાં હતા ત્યાં સુધી તો તેમનો વિચાર ઉપર પ્રમાણે હતો. પછી રસ્તામાં જતાં તેમને વિચાર થયો કે અભિચીકુમાર મારો એક પુત્ર ઇષ્ટ તથા પ્રિય છે એટલા માટે હું એને રાજ્ય આપું તો રાજ્યના કામકાજમાં તથા કામભોગોમાં મૂર્છિત થઈને સંસાર સાગરથી પાર ન ઉતરી શકે તથા એમ જ ભવબ્રમણ કરે. આ વિચારોથી તેને રાજ્ય ન આપતા ભાણેજને રાજ્ય આપ્યું.

પ્રશ્ન ૧૭૦૩-જ્યારે ભગવાન ઋષભદેવનો જન્મ થયો ત્યારે મરૂદેવી માતાની ઉંમર કેટલી હતી? તથા જંબુદ્વીપ પન્નતિમાં વર્ણવેલા ૪૯, ૫૯ તથા ૬૯ આંકડાનો શો આશય સમજાવો?

ઉત્તર-૪૯, ૫૯, ૬૯ જે આંકડા તમે કહ્યાં તે કદાચ યુગલના પાલનને માટે કહ્યાં હશે. પરંતુ યુગલ પાલનના દિવસનો ક્રમ, પહેલા આરામાં ૪૯ દિવસ, બીજા

આરામાં ૬૪, તથા ત્રીજા આરામાં ૩ લાગ સુધીમાં ૪૯ દિવસનો છે. યુગલનું પાલન કરવાના દિવસનો ખુલાસો ત્રીજા આરાના ૩ લાગ સુધી છે. આગળ નહિ. મરૂદેવી માતા તે ઘણાં જ મોડા જનમ્યા હતા. લગવાન ઋષભદેવ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે મરૂદેવી માતાની ઉંમર ૧૭ લાખ પૂર્વમાં એક હજાર વર્ષ ચોષી હતી.

પ્રશ્ન ૧૭૦૪-નિષેધનું પ્રાયશ્ચિત કેવી રીતે આવે છે? તથા આપે કહ્યું કે એકસ રે લેવડાવનારને નિશીથ સૂત્રાનુસાર ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત આવે છે. તે નિશીથમાં આવું વર્ણન જોવામાં આવ્યું નથી.

ઉત્તર-હું તે આ કૃત્રિમ વિજ્ઞાનીને સચિત માનું છું જ; પરંતુ પૂજ્ય આત્મા રામજી મહારાજ સાહેબે ખૂબ સંશોધન પછી વિજ્ઞાનીને સચિત સ્વીકારી છે. તેમનો તે લેખ સંવત ૧૯૯૫ ના જેઠ સુદ ૧૫ ને દિવસે પ્રકાશિત થયેલ રતલામના નિવેદન પત્રમાં છપાયો છે. તેને લગતી કેટલીક પંક્તિઓ આ પ્રમાણે છે. વિદ્યુત-વિજ્ઞાની જેનો પ્રયોગ આજ કાલ રોશની અને પંખો ચલાવવા માટે તથા અન્ય કામોમાં થઈ રહ્યો છે તે અચિત્ત અથવા સચિત્ત હોવા સંબંધમાં જૈન સમાજમાં આજકાલ ભારે વાદવિવાદ ચાલી રહ્યો છે. કેઈ તેને સચિત્ત અને કેઈ તેને અચિત્ત કહે છે. કેટલાક વર્ષ પહેલા પંખાના કેટલાક મુનિઓએ આ વિષય પર વિચાર કર્યો તો એવો નિર્ણય થયો કે આ કૃત્રિમ વિજ્ઞાની અચિત્ત પ્રતીત થાય છે. તે પ્રમાણે મેં પણ શેઠ જ્ઞાણાપ્રસાદજી દ્વારા પ્રકાશિત દશવૈકલિક સૂત્રમાં મારા અનુવાદમાં એ જ પ્રમાણે લખ્યું હતું. ત્યારબાદ જ્યારે વિજ્ઞાની-ઘરમાં જઈને ભારે શોધપૂર્વક નિરીક્ષણ કર્યું તો એવો નિશ્ચય થયો કે વિજ્ઞાની સચિત્ત છે, અચિત્ત નથી.

લેખની ઉપરોક્ત પંક્તિઓથી વિજ્ઞાનીનું સચિત્ત (તેઉકાય) હોવાનું સિદ્ધ થાય છે. એકસ રે અથવા રેડીયોમાં વિજ્ઞાની અથવા બેટરીનો પ્રયોગ ચાલુ રહે છે. જેથી તેઉકાયની વિરાધના થાય છે.

થોડી પણ તેઉકાયની વિરાધના કરનાર, કરાવનાર તથા અનુમોદન કરનાર સાધુ-સાધ્વીને ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત નિશીથ સૂત્રના આરમા ઉદ્દેશમાં બતાવેલ છે. શાસ્ત્રકારે તે તેઉકાયની વિરાધનાનું સામટું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. એ વિરાધના ભલે એકસ રે થી હોય અથવા રેડીયોથી હોય, અથવા ભિક્ષા વગેરે કોઈ કાર્યથી હોય. જુદા જુદા નામ તે શાસ્ત્રકાર ક્યાં સુધી બતાવે. લાચારી, હાસ્ય, ધમંડ, ધૃષ્ટતા વગેરે કાર્ય જોઈને, આલોચના સાંભળનાર હળવું ભારે પ્રાયશ્ચિત આપી શકે છે.

સેંકડો નિષેધ કરાયેલા કાર્યના પ્રાયશ્ચિત નિશીથ સૂત્રમાં બતાવ્યા છે. તે નિશીથ સૂત્ર જોવાથી સારી રીતે માલુમ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૫-સ્થાનાંગ ઠાણા ૪ ઉ. ૧ માં મરૂદેવી માતા મોક્ષમાં ગયા એવો ઉલ્લેખ તો છે. પરંતુ તેમના આયુષ્ય બાબતમાં શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ ક્યાં છે? તથા આપે ફરમાવ્યું કે ભગવાન ઋષભદેવના જન્મ સમયે તેમનું આયુષ્ય ૧૭ લાખ પૂર્વમાં એક હજાર વર્ષ ઓછું હતું, તો તેનું પ્રમાણ શું?

ઉત્તર-એક પ્રાચીન લખનમાં “કોડપૂર્વ લગ પાત્રી શાતા, મોરા દેવી માતાશ” આ પ્રમાણે બતાવ્યું છે. તથા સૂક્ષ્મ છત્રીસીમાં પણ કોડપૂર્વનું આયુષ્ય બતાવ્યું છે. વધારે વર્ણન ટીકા તથા ગ્રંથોમાં હશે. વિચાર કરવાથી કોડ પૂર્વના આયુષ્યની બાબત શાસ્ત્ર સાથે મેળ બાય છે. કોડપૂર્વથી અધિક આયુષ્યવાળા જે મનુષ્ય તથા તિર્યંચ હોય છે તેઓ યુગલિયા જ હોય છે. તથા મરીને દેવગતિમાં જ જાય છે. નાભિરાજની ઉંમર કોડપૂર્વથી કંઈક વધારે હતી (પા અડધી ઘડી વગેરે) અને મરૂદેવીની ઉંમર કોડપૂર્વની હતી. જે તે કરતાં વધારે ઓછી હોત તો નાભિરાજને પત્નીનો વિયોગ સહન કરવો પડત. પા, અડધી ઘડીમાં તો વંદનાર્યે ગયા હોવાથી તો થોડાક મોઠા પડવાના કારણે કોઈ પત્નો જ લાગે નહીં. તથા કોડપૂર્વથી વધારે ઉંમર હોત તો મોક્ષમાં પણ જઈ શકત નહિ. આ બધી બાબતોથી આયુષ્ય કોડપૂર્વનું હતું.

પ્રશ્ન ૧૭૦૬-આજકાલ વ્યાખ્યાનમાં “અમ્મા ! અમ્મા ! તહત્ , ધન્ય-વાણી” વગેરે બોલે છે તો શું આગમમાં આવો ઉલ્લેખ છે કે પછી નવી પરિપાટી સમજવી ?

ઉત્તર-પ્રભુવાણીના રસિક સુમુક્ષુ શાસ્ત્રવાણીનો આદર કરતાં તહત્તિ ‘તહકાર’ (તથાકાર) ‘તથાસ્તુ’ વગેરે વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા હતા. આ વિધિ પ્રાચીન છે. તથા ઉવવાઈ સૂત્રમાં તેનું વર્ણન પણ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૭-શું, ભગવાન માંગલિક ફરમાવતા હતા? જો નહીં, તો આ પરિપાટી ક્યારથી શરૂ થઈ?

ઉત્તર-માંગલિક સંભળાવવાનો શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ તો જોવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ સાધુ-સેવાનું ફળ ધર્મવચન સાંભળવાથી માંડીને સિદ્ધિ ગતિ સુધીનું બતાવ્યું છે. તેમાં પહેલું ફળ ધર્મ સાંભળવાનું આવે છે. જો સાધુ અને શ્રાવકને વિશેષ સાંભળવા, સંભળાવવાનો સમય કે જોગ ન હોય તો તેના સારગર્ભિત મંગલરૂપ થોડા શબ્દ પણ સંભળાવે જેથી તેને પ્રભુવાણી સાંભળવાનો મહાલાભ મળે તેથી આ પ્રથા આગમ-અનુકૂળ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૮-સુવિધિનાથજીને પુષ્પદંત કેમ કહે છે ?

ઉત્તર-સુવિધિનાથજીનું બીજું નામ પુષ્પદંત સૂત્રમાં આવેલ છે. (લોગરસના પાઠમાં સુવિહિં ચ પુષ્પદંત) સફેદ ફૂલોની કળી સમાન તેમના દાંત સુંદર અને સફેદ હતા તેથી તેમનું નામ પુષ્પદંત કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૭૦૯-સુબાહુકુમારનો લોચ કરતી વખતે હજમ મોઢા પર કપડું બાંધ્યું તો તેનું કારણ શું સમજવું ?

ઉત્તર-રાજકુમાર વગેરે મોઢા પુરૂષોના જીવન પ્રાયઃ સુખ સામગ્રીમાં વૃદ્ધિ પામેલા હોય છે. તેઓને થોડીક પણ ખરાબ ગંધ અનિષ્ટ લાગે છે તેથી હજમ વગેરે તેમના સંપર્કમાં ખૂબ સાવધાનીથી વર્તે છે. હજમત કરતી વખતે હજમને સામે બેસવું પડે છે. તેથી તેમના સુખ, નાકની ખરાબ હવા તે રાજકુમારને અપ્રિય ન લાગે તેથી તેણે મોઢા પર કપડું બાંધ્યું.

પ્રશ્ન ૧૭૧૦-જ્યારે સુબાહુકુમારે દીક્ષાની આજ્ઞા માંગી ત્યારે તેમની માતા અચેત થઈ, પછી સચેત થઈ. આ અચેત અવસ્થામાં સચેત અવસ્થાની અપેક્ષાએ વધારે સુખ માન્યું, તેનું કારણ શું હતું ?

ઉત્તર-સચેત અવસ્થામાં તો પુત્ર વિયોગના દુઃખનો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. પરંતુ અચેત અવસ્થામાં તેમને ખબર ન હતી કે શું થઈ રહ્યું છે. તેથી આ અવસ્થા સુખદાયક લાગી. જેમકે કોઈ, પુત્ર-વિયોગના કારણે એવો વિચાર કરે છે કે આના કરતાં પુત્રનો જન્મ ન થયો હોત તો સારું.

પ્રશ્ન ૧૭૧૧-જ્યારે સુબાહુકુમાર દીક્ષા માટે રવાના થયા, તો આજુ-બાજુ ચમ્મર વિંજનારી તરુણીઓ કેમ હતી ? શું સંયમ અર્થીઓને માટે આ ઉચિત કહી શકાય ?

ઉત્તર-દીક્ષા સમયે આજુબાજુ જે તરુણીઓ હતી તેઓ સંભવતઃ તેમની સ્ત્રીઓ હતી. તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય બજવી રહી હતી. વૈરાગ્યની દૃષ્ટિએ તો પુરુષોનું રહેવું ઉચિત હતું, પરંતુ સ્ત્રીઓ પોતાનું કર્તવ્ય છોડવા ઇચ્છતી ન હતી. તથા સુબાહુકુમાર પણ ક્રૂર આટલા માટેજ તેમનો ઉત્સાહ ભંગ કરવા ઇચ્છતા ન હતા.

પ્રશ્ન ૧૭૧૨-સુબાહુકુમારનો સંથારો સીઝયા પછી સાધુઓએ આવીને ભગવાનને ખબર આપ્યા ત્યારે સંથારો કરનારે ભગવાન અથવા ગણધરોની પાસે જ સંથારો કેમ ન કર્યો ? કે જ્યારે ભગવાન અથવા ગણધર આદિ સાધુઓ પાસે સંથારો કરવાથી વધારે શાંતિ મળી શકતી હતી ?

ઉત્તર-ભગવાન તથા ગણધરોની પાસે અનેક લોકોની અવરજવર તથા વાંચના-પૃચ્છના વગેરે કાર્ય ચાલતું રહેતું હતું એટલા માટે ત્યાં સંથારો કરનારને પોતાના પરિણામોની ધારાને ઉત્તત બનાવવાનું કામ કઠિન હતું. પરિણામોની ધારા ઉત્તત બનાવવા માટે એકાંત જગ્યાની આવશ્યકતા રહે છે. એટલા માટે તેમણે એકાંતમાં સંથારો લીધો હતો.

પ્રશ્ન ૧૭૧૩-આઠમ, ચૌદસે, લીલોતરી વગેરેનો ત્યાગ હોય તથા ક્યારેક આ તિથિઓ વધી જાય તો પરચખાણુ કઈ તિથિના માનવા યોગ્ય છે ?

ઉત્તર-તિથિ વધતા બન્ને તિથિઓ પાળે તો ઘણું ઉત્તમ છે. નહીંતર પહેલી તિથિ તો અવશ્ય પાળવી જ જોઈએ. આ રીતે તિથિ પાળવાનો રિવાજ પ્રાયઃ ચાલુ પણ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૧૪-કોઈ કોઈ ભાઈ એવો પ્રશ્ન કરે છે કે તમારો મત (સ્થાનકવાસી) લોકાશાહથી શરૂ થયો. પહેલાં ન હતો, તો તેનો પ્રત્યુત્તર શો છે ?

ઉત્તર-વીર નિર્વાણના કેટલાક વર્ષો બાદ બાર વર્ષનો ભયંકર દુકાળ પડ્યો હતો. તે વખતે સાધુઓને શુદ્ધ ભિક્ષા મળવી મુશ્કેલ બની ગઈ હતી. આ કારણથી સાધુ-સમાજમાં શિથિલતા આવી ગઈ તથા તે શિથિલતા વધતી ગઈ. આ શિથિલતાને દૂર કરવા માટે લોકાશાહે ભગવાનના માર્ગનું શાસ્ત્રાનુસાર શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવ્યું, તેથી તેઓ શુદ્ધ ધર્મના ઉદ્ધારક હતા પરંતુ તેમણે કોઈ નવો સમાજ બનાવ્યો નથી તેથી લોકાશાહથી જ આ માર્ગ ચાલ્યો છે, તે વાત બરાબર નથી. શુદ્ધ દષ્ટિએ જોવાથી શુદ્ધ (નિર્વંધ) માન્યતા તથા માર્ગ તો આ જ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૧૫-દક્ષિણની હવા તો સારી લાગે છે તથા તેને ખરાબ અને હલકી કેમ બતાવી છે ?

ઉત્તર-ઉત્તર દિશા તરફ મહાવિદેહ દેશ હોવાથી હંમેશા તીર્થંકર ભગવાન બિરાળે છે. તથા પૂર્વ દિશામાં સૂર્યોદય થાય છે. સૂર્યના પરમાણુ શુદ્ધ હોય છે. તેથી અન્ય દિશાઓની અપેક્ષાએ આ દિશાઓને શુભ માનવામાં આવી છે. દક્ષિણની હવા અનુકૂળ લાગે એ વાત અલગ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૧૬-તીર્થંકરોના સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાની ગણના તો કરવામાં આવી છે. જ્યારે આજના સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા આદિની ગણનાની દરકાર કરતા નથી. તો તીર્થંકરોને પરવા હતી શું ?

ઉત્તર-આજના મોટા ભાગના સાધુ-સાધ્વીઓને તો પોતપોતાના શ્રાવક શ્રાવિકાઓની સંખ્યા જાણવાની લાલસા વધારે રહે છે. પરંતુ તીર્થંકર તો વિતરાગ હોય છે. તેઓ તેની જરા પણ લાલસા રાખતા નથી. તેઓ તો જ્ઞાનબળથી ધર્માનુરાગીઓની જેટલી સંખ્યા દેખે છે તેટલી બીજામાં ધર્મજગૃતિ થવાની દષ્ટિથી બતાવી દે છે. આજના સાધુઓની પાસે એવું જ્ઞાનબળ ન હોવાથી ઈચ્છા હોવા છતાં પણ સંખ્યા બતાવી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૧૭-ક્યાંક ક્યાંક સાધુઓને ભગવાન કહ્યા છે. તો તે ક્યા કારણથી ?

ઉત્તર-ભગવાન શબ્દના અનેક અર્થ છે. સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર યુક્ત યા ભય-મુક્ત વગેરે ગુણોને કારણે સાધુઓને શાસ્ત્રમાં ભગવાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૭૧૮-પૂજ્યવું, નમન કરવું તથા વાંદવું. આ શબ્દના અર્થમાં શું અંતર છે? અથવા એ ત્રણેયને એક જ અર્થવાળા સમજવા?

ઉત્તર-વાંદનાનો અર્થ સ્તુતિ કરવી. નમનનો અર્થ મસ્તક વગેરે નમાવી પ્રણામ કરવા, પૂજનો અર્થ પૂજનીય પુરુષોને નમસ્કાર કરી તેમને યોગ્ય વસ્તુને ગ્રહણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરવી અથવા યોગ્ય વસ્તુઓ આપવી. આ પ્રમાણે તેના અર્થ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૧૯-ઉપવાસનો અર્થ શું ભૂખ્યા રહેવાનો જ છે?

ઉત્તર-દોષોથી નિવૃત્ત થઈને આહાર-ત્યાગ, શરીર-વિભૂષા ત્યાગ વગેરે ગુણોની સાથે નિવાસ કરવો તેને ઉપવાસ કહે છે. નીચેના પ્રલોકોમાં આ જ બાબત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

“ઉપાવૃતસ્ય દોષેભ્યઃ, સમ્યગ્વાસો ગુણૈઃ સહ ।

ઉપવાસઃ સ વિજ્ઞેયો, ન શરીર વિશેષણમ્ ॥ ૧ ॥

ઉપાવૃતસ્ય પાપેભ્યોઃ યશ્ચ વાસો ગુણૈઃ સહ ।

ઉપવાસઃ સ વિજ્ઞેય, સર્વભોગ વિવર્જિત ॥ ૨ ॥

પ્રશ્ન ૧૭૨૦-સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચોથા ચક્રવર્તિ સનતકુમાર મોક્ષમાં ગયા એવો ઉદ્દેશ છે. જ્યારે આવશ્યક નિયુક્તિમાં ત્રીજા દેવલોકે ગયા એમ લખ્યું છે, તો આ કેવી રીતે ?

ઉત્તર-ત્રીજા ચક્રવર્તિ મઘવા તથા ચોથા સનતકુમારને અંધ ટીકાકાર ત્રીજા દેવલોકે ગયાનું બતાવે છે. પરંતુ મૂળપાઠ સાથે આ વાત બંધ બેસતી નથી. કારણ કે સ્થાનાંગના બીજા ઠાણામાં સુભૂમ તથા બ્રહ્મદત્ત એ બે ચક્રવર્તિઓની નરકગતિ બતાવી છે. જો બે ચક્રવર્તિ દેવલોકમાં ગયા હોત તો બતાવત. પરંતુ બતાવેલ નથી. ચોથા ઠાણામાં સનતકુમાર મોક્ષમાં ગયાનું બતાવ્યું છે. તેથી દેવલોકમાં ગયા હોવાનું કથન આગમ સાથે મળતું આવતું નથી. ચક્રવર્તિ દેવલોકમાં જઈ શકે છે. આ બાબત તો સિદ્ધાંત-સંમત છે, પરંતુ આ અવસર્પિણીના દસ ચક્રવર્તિ મોક્ષમાં ગયા તથા બે ચક્રવર્તિ નરકમાં ગયા છે.*

* સાધુ વંદણામાં આ બાબત આચાર્ય શ્રી જયમલજી મહારાજ સાહેબે આ પ્રમાણે ફરમાવી છે.

વળી દશે ચક્રવર્તી, રાજ્ય રમણી ઋદ્ધિ છોડ;

દશે મુકતે પહોંચ્યા, કુળને શોભા ચોડ.

પ્રશ્ન ૧૭૨૧-આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં મલિનાથ ભગવાનના કેવળજ્ઞાન અને દીક્ષા એ બે કલ્યાણક માગસર સુદ ૧૧ ના બતાવ્યા છે. જ્યારે જ્ઞાતા અધ્યયન ૮ માં પોષ સુદ ૧૧ ના બતાવ્યા છે તો તેમાં સાચું શું છે ?

ઉત્તર-મલિનાથ ભગવાનના બે કલ્યાણક પોષ સુદ ૧૧ અગિયારસે થયા એ જ્ઞાતા-સૂત્રનું કથન સાચું છે.

પ્રશ્ન ૧૭૨૨-આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં એવું લખ્યું છે કે સાધુ પાંચકમાં કાળ કરે તો પાંચ પુતળા બનાવીને સાધુ સાથે બાળવા. શું આ બરાબર છે ?

ઉત્તર-પુતળાને બાળવાની જે ભાષા છે તેને સાધુપણની સમજવી નહિ, તો પછી તે વાત સિદ્ધાંતને અનુકૂળ કેવી રીતે હોઈ શકે ! તેથી આ કથન સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૨૩-એક ભવમાં એક જીવને ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક લાખ (નવ લાખ) પુત્ર થઈ શકે છે. એવું જે ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે તે શું બરાબર છે ? જ્યારે પ્રકરણ સંગ્રહમાં ભરત મહારાજના સવા કરોડ પુત્ર કહયા છે.

ઉત્તર-એક ભવમાં એક જીવને પ્રત્યેક લાખ પુત્ર હોઈ શકે છે, એવું ભગવતીજીનું કથન પ્રામાણિક છે. સવા કરોડની વાત શાસ્ત્રોમાં નથી. ભરતજીને રાણીઓ અનેક હોવા છતાં, ભરતજી પોતે તો એક જ હતા તેથી વધારે પુત્ર હોવા એ કેમ માનવામાં આવે !

પ્રશ્ન ૧૭૨૪-ટીકા પ્રકરણમાં ધર્મવૃદ્ધિ માટે ચક્રવર્તિના કટકનો (સેના) નાશ કરી દે તથા લઘિધ ફેરવે, તે શું બરાબર છે ?

ઉત્તર-લઘિધ વડે કોઈને દુઃખ પહોંચાડવું અથવા કોઈની ઘાત કરવી એ ભગવાનની આજ્ઞાને અનુરૂપ નથી તેથી શાસ્ત્રમાં તેનું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. એટલા માટે આ કથન શાસ્ત્ર સંમત નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૨૫-પ્રજ્ઞાપના, ભગવતી વગેરેમાં પાંચ સ્થાવર કાયને પ્રથમ ગુણુસ્થાનમાં તથા મિથ્યાત્વી માન્યા છે. જ્યારે કર્મત્રયમાં પહેલાના બે ગુણુસ્થાન માન્યા છે. આવો વિરોધાભાસ શાથી ?

ઉત્તર-પાંચ સ્થાવરકાયને એકાંત મિથ્યાદષ્ટિ બતાવ્યા છે તે બરાબર છે. શાસ્ત્રકારોની વાત પ્રામાણિક માનવામાં આવે છે. સ્થાવરમાં બે ગુણુસ્થાન કર્મત્રયમાં બતાવ્યા છે, પણ જ્ઞાન ન બતાવતા માત્ર બે અજ્ઞાન જ તેમણે બતાવ્યા છે. તથા કર્મત્રયકાર બીજા ગુણુસ્થાનમાં જ્ઞાન હોવાનું માનતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૨૬-ગુપ્તિ ઉત્સર્ગ માર્ગ તથા સમિતિ અપવાદ માર્ગ છે. શું આ માન્યતા બરાબર છે ?

ઉત્તર-વૃદ્ધ પરંપરાથી તો એવું જ કહેવામાં આવે છે કે ગુપ્તિ ઉત્સર્ગ માર્ગ તથા સમિતિ અપવાદ માર્ગ છે. આ બાબતની પુષ્ટિ ઉત્તરાધ્યયન ૧ ગાથા ૩૦ ના આ

બે શબ્દ “અપ્પુઢાઈ, નિરુઢાઈ” થી થાય છે. નિરુઢાઈ શબ્દ કાયાની ગુપ્તિ, કાયાના વેપારને રોકવાનું બતાવે છે, અપુઢાઈ શબ્દ કાયાની સમિતિ બતાવે છે.

સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ અથવા સમ્યક્ પ્રવર્તનને “સમિતી” કહે છે. ટીકામાં આવે અર્થ કર્યો છે. પ્રશ્ન વ્યાકરણ પ્રથમ સંવર દ્વાર તથા ઉત્તરા. અ. ૨૪ માં લખ્યું છે. આથી પ્રવૃત્તિ માર્ગ સિદ્ધ થાય છે. ગુપ્તિનો અર્થ એવો કર્યો છે કે “ગોપનં ગુપ્તિ આગુન્તક કચ્ચર નિરોધઃ” આથી તેા નિવૃત્ત (ઉત્સર્ગમાર્ગ) સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ ગુપ્તિનો બીજો અર્થ એવો પણ લખ્યો છે કે “ગોપનં ગુપ્તર્મનામ્ભૂતીનાં કુશલાનાં પ્રવૃત્તનમ્ અકુશલાનાં ચ નિવૃત્તનમ્” તેથી પ્રવૃત્તિ અર્થ પણ નીકળે છે. સ્થાનાંગ આઠમાં આઠ સમિતિ પણ બતાવી છે. તેનાથી આ અર્થ બંધ બેસે છે. અર્થાત્ મન વચન કાયાને પણ સમિતિમાં લીધા છે.

પ્રશ્ન ૧૭૨૭-સુસ્તીબતના સમયે પ્રતિ સેવના કરવામાં આવે તેને અપવાદ કહે, તેા સમિતિને પણ પ્રતિ સેવના માનવી પડશે. આ કઈ રીતે સંગત થશે ?

ઉત્તર-મુનિનું લક્ષ નિવૃત્તિ પ્રધાન હોય છે. પરંતુ આ સ્થિતિ કમાનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. જે મુનિનું હલનચલન તથા બિક્ષાદિ વગર સંયમનું કાર્ય બરાબર ચાલતું રહે તે એટલા સમય સુધી અથવા પાઠોપગમન સંચારો કરે તેા જીવનપર્યાંત ગુપ્તિથી જ કાર્ય ચાલે છે. અને સમિતિની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી. તેથી આ જાતની સમિતિને (ગુપ્તિથી નિર્વાહ ન થઈ શકે તેા તે દશામાં) અપવાદમાં લઈ શકાય છે. પરંતુ અહિંયા પ્રતિસેવનાને સમિતિનો અર્થ સમજવો જોઈએ નહિ. અહિંયા અપવાદ માત્ર સમ્યક્ પ્રવૃત્તિરૂપ છે. પણ પ્રતિસેવનારૂપ નથી. તેથી ગુપ્તિ અને સમિતિને ઉત્સર્ગ, અપવાદરૂપ આપવામાં આવે તેા ઉપરનો અર્થ સુસંગત લાગે છે. નહિ તેા સમ્યક્ પ્રવૃત્તિને સમિતી તથા પ્રવૃત્તિ-નિરોધને ગુપ્તિ કહેવી સુસંગત થશે. આ અર્થ સ્થાનાંગ સ્થાન ૮ માં બતાવેલ આઠ સમિતિઓ તથા દશાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રની પાંચમી દશામાં બતાવેલ આઠ સમિતિઓ તથા ત્રણ ગુપ્તિઓ સાથે મેળ ખાય છે. આ અર્થથી કોઈપણ હરકત દેખાતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૨૮-શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી આધ્યાત્મિકતાના ચરમ શિખર પર પહોંચેલા સાધક હતા. ઓઘનિયુક્તિ તેમની રચનાઓમાંની એક છે. સ્થાનકવાસી જૈન પરંપરા તેમજ તેના સ્થાપકોએ આ ગ્રંથનો પ્રમાણરૂપે સ્વીકાર કર્યો નથી. શું આ એક ભૂલ નથી ? શું એ જરૂરી નથી કે સ્થાનકવાસી સમાજે આ સુખ્ય ભૂલને જલદી સુધારવી ?

પોતાની વાતની સિદ્ધિને માટે ઓઘ નિયુક્તિનો ઉલ્લેખ કરીને તેની મહત્તા તેમજ પ્રામાણિકતા બતાવતા ભાગ ત્રણ પૃ. ૧૫ લાઇન ૧૪-૧૫માં

લખ્યું છે કે “ આ વાણી આજના કોઈ ભૌતિકવાદીની નથી, પરંતુ ઘણા જુના યુગના મહાન આધ્યાત્મવાદીની છે, જેઓ આધ્યાત્મિકતાના ચરમ શિખર પર પહોંચેલા સાધક હતા.

ઉત્તર-“ ઓઘનિર્ચુકિત ”ના સ્વયંત્ર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીને આધ્યાત્મિકતાની ચરમ સીમા પર પહોંચેલા કહેવામાં વિચાર થાય છે. કારણ કે ચારિત્રની અપેક્ષાએ તો તે સમયે સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય એ બેજ ચારિત્ર હતા, બાકીના ત્રણ ચારિત્રનો વિચ્છેદ હતો. ગુણસ્થાનકની અપેક્ષાએ સાતમા ગુણસ્થાનકથી આગળ ન હતા. ઉપશમ તથા ક્ષપક બંને શ્રેણીઓ બંધ હતી. જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તે સમયે મનઃપર્યાવ જ્ઞાન તથા કેવળજ્ઞાન તો હતું જ નહિ. અવધિજ્ઞાનમાં પરમ અવધિજ્ઞાનનો વિચ્છેદ હતો. શ્રુતજ્ઞાનમાં પણ સંપૂર્ણ દૃષ્ટિવાદના જ્ઞાતા તથા સર્વાક્ષર સન્નિપાતિ ન હતા. સમકિતની અપેક્ષાએ આયુષ્યબંધની પહેલા ક્ષાયિક સમકિતી પણ હતા જ નહિ. આયુષ્યના બંધ પછી પણ તેમને ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત થયું હોય એવો નિર્ણય અહિંવાળા તો કોઈ કરી શકે નહિ. ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કરવાથી એમ તો કેવી રીતે કહી શકાય કે તેઓ આધ્યાત્મિકતાના ચરમ શિખર પર પહોંચેલા સાધક હતા. છદ્મસ્થપણાની ચરમ સીમા પણ કેવળજ્ઞાન પૂર્વે ક્ષણ સુધી હોય છે, જે તેઓને પ્રાપ્ત થઈ ન હતી.

નિર્ચુકિત વગેરે જે કાંઈ હોય, પરંતુ તેમાંની જે વાત ગણધર કૃત સૂત્રોથી વિપરીત જતી ન હોય તે માન્ય છે. અને તેથી જો વિપરીત હોય તો તે માન્ય નથી. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી ચૌદ પૂર્વધર હતા. જો ઓઘનિર્ચુકિત તેમની બનાવેલ હોત તો ગણધર કૃત સૂત્રથી વિપરીત વાતો તેમાં ન હોત. પરંતુ તેમના નામથી પ્રસિદ્ધ કરાયેલા ગ્રંથોમાં ગણધર કૃત સૂત્રોથી વિપરીત વાતો દેખાય છે. આથી એવો વિચાર થાય છે કે તેમના નામથી કોઈ બીજાએ આ ગ્રંથ બનાવ્યો હોય અથવા તેમના બનાવેલા ગ્રંથમાં ફેરફાર કર્યા હોય. આવી સ્થિતિમાં પૂર્વાચાર્યોએ તે ગ્રંથને માન્ય કર્યો નથી, તો પણ તેને ભૂલ કેવી રીતે કહી શકાય ?

આવી સ્થિતિમાં ભૂલ ન હોવા છતાં પણ ભૂલ બતાવવી તથા તે ભૂલને સુધારવા માટે કહેવું અને તે સમાજને જ સ્થાપિત બતાવવો એ શું તે સમાજની સાથે (જેમાં તેઓ સ્વયં બેઠા છે.) વિદ્રોહ નથી ? શ્રવે. મૂ. પૂ આચાર્ય પાશ્વર્યંદ્રજી વગેરેએ પણ નિર્ચુકિતની કેટલીયે બાબતોનો સ્વીકાર નથી કર્યો, શું મૂર્તિપૂજક, શું સ્થાનકવાસી, કોઈ પણ વ્યક્તિ હોય, તટસ્થવૃત્તિવાળી વ્યક્તિને ગણધર કૃત સૂત્રથી વિપરીત બાબતો માન્ય હોતી નથી. તેથી સ્થાનકવાસી સમાજ પર લાંછન લગાડવું અનુચિત છે.

અન્ન ૧૭૨૯-સ્થાનકવાસી જૈન પરંપરામાં મૂલ આગમો ઉપરાંત તેના ઉપર રચેલી નિર્ચુકિત, ભાષ્ય, ચૂલ્હિ, ટીકા, અવચૂરી વગેરે પ્રામાણિક માન-

વામાં આવી નથી, તથાપિ કોઈ એવો ભાવ પ્રગટ કરે કે આ ચૂણી અથવા તે ચૂણી અથવા તે ભાષ્યનો નિર્ણય વિવાહારૂપદ પ્રસંગોમાં ખાસ કરીને નિર્ણાયક ભૂમિકાના રૂપમાં સ્વીકારવામાં આવે છે. જેની અર્થ-આપત્તિથી એવો અર્થ નીકળે છે કે શાસ્ત્રીય નિર્ણયરૂપ પ્રાસાદ (મહેલ) ચૂણી વિના ઉભો રહી શકતો નથી. તો શું આ વાતનો સ્થાનકેવાસી જૈન સ્વીકાર કરી શકે છે? નિશીથ ચૂણીની મહત્તાનું દર્શન કરાવતા ભાગ ૧ પૃ. ૪ પંક્તિ ૭, ૮ માં લખ્યું છે કે

વિવાહારૂપદ પ્રસંગો પર ચૂણીનો નિર્ણય ખાસ કરીને નિર્ણાયક ભૂમિકાના રૂપમાં સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

ઉત્તર-નિર્ચુકિત વગેરેને પૂર્ણ પ્રામાણિક નહિ માનતા હોવા છતાં પણ તેમાં રહેલી સિદ્ધાંત અનુકૂળ વાતોને ન માનવી એ ન્યાય ઉચિત નથી. તેઓ તો જૈન આચાર્ય છે. પરંતુ કોઈ અન્ય તિર્થોની વાત પણ જો સિદ્ધાંત અનુકૂળ હોય તો તેને માન્ય કરવામાં કોઈ હરકત નથી. આ વાત સૂચ્યગડાંગ શ્રુતસ્કંધ-૧ અ. ૧૪ ની ગાથા ૮ માં સ્પષ્ટ બતાવી છે. સિદ્ધાંત અનુકૂળ વાત હોય તો 'ઘટદાસી'ની વાતને પણ માન્ય કરવાનો ભગવાનનો આદેશ છે. અને સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ રાજ મહારાજ-તે એટલે સુધી કે ચકવર્તીની પણ વાત સ્વીકારી શકાતી નથી. જેમકે શ્રેણિક રાજ અને બ્રહ્મહત્ત ચકવર્તીની વાત સ્વીકારવામાં આવી નહિ. X જો કોઈ શંકા કરે કે એ વિશાળ બુદ્ધિવાળા આચાર્યોએ કહેલી બાબતોની સમાલોચના આજના અદ્ય બુદ્ધિવાળા માણસો કેવી રીતે કરી શકે? તો આ બરાબર નથી, કારણકે આજના અદ્ય બુદ્ધિવાળા માણસો તેમની વાતોની સમીક્ષા માત્ર પોતાની બુદ્ધિથી કરતા નથી. ગણધર કૃત સૂત્રની સાથે તુલના કરતાં તેની સત્યતા-અસત્યતા સ્વયં પ્રમાણિત થઈ જાય છે. એમ કરવાનો અધિકાર અદ્ય બુદ્ધિવાળા માણસોને પણ છે. એટલા માટે ગૌતમસ્વામી તથા આનંદ શ્રાવકનું ઉદાહરણ આપણી સામે છે. આ બાબત તો આગમના અભ્યાસીઓની છે, પરંતુ વ્યવહારથી પણ જોવામાં આવે છે કે લોજન બનાવવામાં કુશલ એવા રસોઈયાએ બનાવેલી રસોઈમાંથી કાંકરા, કાષ્ટ, તૃણ સાથે ન ખાતાં બહાર કાઢી નાખે છે. અથવા તો તે લોજન અલોખ્ય સમજી છોડી દે છે. તે એવો વિચાર નથી કરતો કે આટલા બધા હોશિયાર રસોઈયાએ બનાવેલી રસોઈમાં ક્ષતિ હું કેમ બતાવું!

ચૂણી વિના શાસ્ત્રીય નિર્ણયરૂપ મહેલ ઊભો રહી શકતો નથી. આ કથન અસંગત

X શ્રેણિક રાજને અનાર્થીમુનિને પ્રલોભન આપ્યું હતું તથા બ્રહ્મહત્તે ચિત્તમુનિને કામભોગનું નિમંત્રણ આપ્યું હતું. પરંતુ તે સ્વીકારવામાં આવ્યું નહીં. સુચ્યગડા અ. ૩ ઉ. ૨ ગા. ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦ માં પણ એ વાત કરી છે કે રાજ મહારાજનો એ આપેલા આહાર, સાજ-સામાન વગેરેથી મુનિએ દૂર રહેવું.

છે. કારણ કે ચૂણી એ શું છે? ચૂણી તો સૂત્રોની વ્યાખ્યા માત્ર જ છે. સૂત્રોનું અવલંબન લઈને જ ચૂણીનો જન્મ થયો છે. એટલે ચૂણી કરતાં સૂત્ર સર્વોપરિ છે. વ્યાખ્યા તો પોતપોતાની ખુદ્ધિ અનુસાર સંક્ષિપ્ત કે વિસ્તૃત કરશે. પણ તે વ્યાખ્યા સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ ન હોવી જોઈએ. બીજી વાત એ છે કે ચૂણી વગેરેની રચના તો સૂત્ર પછી જ થઈ છે. તેથી એમ કેમ માની શકાય કે ચૂણી વગેરે વિના શાસ્ત્રીય નિર્ણયરૂપ મહેલ ભલો રહી શકતો નથી? શાસ્ત્રીય નિર્ણય રૂપી મહેલ તો ચૂણીની ઉત્પત્તિ પહેલાં પણ ઉભો હતો, જેનું અવલંબન લઈને અનેક લગ્યાત્માઓએ પોતાનું કલ્યાણ કર્યું છે. તથા ચૂણી વગેરેના અભાવમાં પણ પોતાનું આત્મ કલ્યાણ કરશે. એટલા માટે આ વાતને શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા સ્થાનકવાસી સ્વીકાર કરી શકતા નથી. સ્થાનકવાસી જ શું, મંદિરમાર્ગી-ઓમાંથી પણ ઘણા તે વાતનો સ્વીકાર કરતાં નથી.

ચૂણીનો નિર્ણય ખાસ કરીને નિર્ણયાત્મક ભૂમિકારૂપે સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. એ પણ કેવી રીતે સંગત હોઈ શકે? કારણ કે ચૂણીમાં પ્રસંગોપાત આ કાર્યો પણ કરવાનું વિધાન કર્યું છે. જેમકે (૧) મૈથુન સેવનું (૨) રાત્રે આહાર લેવો. ભોજન રાખવું. (૩) કાચું પાણી પીવું (૪) જોડા પહેરવા. (૫) પાન વગેરે લીલોતરી ખાવી. (૬) વૃક્ષ પર ચઢવું. (૭) સ્નાન કરવું. (૮) અનંતકાયનું લક્ષણ કરવું. (૯) આધાકર્મી લેવું વગેરે અનેક બાબતો તેમાં આવેલ છે કે જે સૂત્રોથી નિષિદ્ધ છે, અને જેના સેવનથી મહાવ્રતનો પણ ભંગ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૩૦-જો કોઈ એમ લખે કે “નિશીથ સૂત્ર જેમ મહાન છે, તે જ પ્રમાણે તેનાં ભાષ્ય અને ચૂણી પણ મહાન છે.” તો શું આથી એમ સિદ્ધ નથી થતું કે ભાષ્ય તેમ જ ચૂણી કે જે છદ્મસ્થ દ્વારા લખાયેલ છે અને જેમાં કેટલીક અટપટી બાબતો હોવાનું લેખક પોતે સ્વીકારે છે. (ભાગ ૧ પૃ. ૫ પંક્તિ ૨૯-૩૦) તેઓ તેને શ્રુત કેવળી રચિત પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ આગમની સાથે એક પક્ષીય ખેસાડી દે છે તથા તેઓ નિશીથ ચૂણી તેમ જ ભાષ્યને મૂળ નિશીથ સૂત્રથી કોઈ પણ બાબતમાં ઓછા માનવા તૈયાર નથી!

ઉત્તર-“નિશીથ ચૂણી જેમ મહાન છે એમ જ તેના ભાષ્ય તથા ચૂણી પણ મહાન છે.” એ લખવું અસંગત છે. તેનો ખુલાસો આ પહેલા આવી ગયો છે. ત્યાં ચૂણીની કેટલીયે વાતોને મૂળ સૂત્ર સાથે અસંગતતા બતાવી છે. તેથી ચૂણી ભાષ્યાદિને મૂળની સાથે સમાન દરજ્જે ખેસાડી દેવા એ કોઈ રીતે ઉચિત નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૩૧-છેદ સૂત્રોનો પોતાનો મૂળ ગ્રંથ પણ ભાષ્ય અને ચૂણી વિના યથાર્થ રીતે સમજમાં આવી શકતો નથી. જો કોઈ વ્યક્તિ ભાષ્ય

તેમજ ચૂણીનું અવલોકન કર્યા વિના જ છેદ સૂત્રગત મૂલ રહસ્યો જાણી લેવાનો દાવો કરે છે, તો હું કહીશ કે તેઓ બ્રાંતિમાં છે અથવા દંભમાં છે. ઉપરોક્ત લેખન કેટલું સત્ય છે? શું આજ સુધીના બધા ગીતાર્થ સુનિઓએ અવલોકન કર્યું છે? તેમ જ શું અવલોકન નહિ કરનારા બધા બ્રાંતિમાં રહ્યાં છે? અથવા દંભી જ રહ્યાં છે?

ઉત્તર-ઉપરોક્ત પૂછવામાં આવેલી બાબત શાસ્ત્રોના મૂળ પાઠ સાથે મેળ ખાતી નથી. કારણ કે વ્યવહાર સૂત્રના દસમા ઉદ્દેશકમાં એવી મર્યાદા બતાવી છે કે ત્રણ વર્ષની દિક્ષાપર્યાયવાળાને આચારાંગ તથા નિશીથનું જ્ઞાન, ચાર વર્ષની પ્રવ્રજ્યાવાળાને સૂયગડાંગ, પાંચ વર્ષની દિક્ષાપર્યાયવાળાને દશાશ્રુતસ્કંધ, બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહારનું જ્ઞાન આપી શકાય છે. આવી મર્યાદા બતાવી છે. હવે વિચાર એ કરવાનો છે કે સાધારણ બુદ્ધિવાળા સાધુ શું ત્રણ વર્ષમાં આચારાંગ તથા નિશીથ તથા ચૂણીના પારંગત બની શકે છે? હા, મૂલ તથા મૂલના ભાવાર્થનું અધ્યયન તો કરી શકે છે. આ બંને શાસ્ત્રોના જ્ઞાન વગર સંઘાડાના અગ્રેસર થઈને વિચરી શકતા નથી. તે સંઘાડામાં એક પણ એવો સાધુ ન હોય તો જેટલા દિવસ સુધી એ સંઘાડો આ પ્રમાણે વિચર્યો હોય એટલા જ દિવસોની દિક્ષાનો છેદ બધાયને આવે છે. આ વાત વ્યવહાર સૂત્રના છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં બતાવેલ છે. ચોથા વર્ષમાં સૂત્રકૃતાંગ બતાવીને તથા પાંચમા વર્ષમાં દશાશ્રુત સ્કંધ, બૃહત્ કલ્પ તથા વ્યવહાર સૂત્ર બતાવેલ છે. તો શું એક વર્ષમાં એ બધાના ભાષ્યોનું અધ્યયન કરી શકાય? જો નહીં, તો શું જોનોમાં બધા ફીરકા બ્રાંત અથવા દંભી છે? લેખકના પૂર્વજોએ પણ આવું કર્યું નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૩૨-છ છેદ સૂત્રોની ગુપ્તતા પર ચર્ચા કરતાં મેં લખ્યું છે કે પ્રાયઃ પ્રત્યેક શાસ્ત્ર જ ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય છે. અધિકારીનું ધ્યાન સર્વત્ર રહેવું જોઈએ. શું અન્ય સૂત્ર અનાધિકારીને અભ્યાસ માટે આપી શકાય છે? નહિ. પ્રાચીન કાળમાં જેવું લેખન હતું એવું જ આજના યુગમાં સુદ્રણ છે. ગુરુસુખથી ચાલી આવેલી શ્રુત પરંપરા જે દિવસે કલ્મશ અને શાહીની મદદ લઈને પુસ્તક આફઠ થઈ તે જ દિવસથી ગુપ્તતાનો પ્રશ્ન સમાપ્ત થઈ ગયો.

ઉપરોક્ત લેખથી લેખકનો આ મત નિશ્ચિત નથી થતો કે શાસ્ત્રો પુસ્તક આફઠ થયા પછી પણ તેની ગુપ્તતા માનનાર તેમજ એવી ધારણા કરનારને, જેમાં સ્વયં ભાષ્ય તેમજ ચૂણીકાર પણ છે, તે શું ખોટા ખ્યાલવાળા છે?

ઉત્તર-ઉપરોક્ત ઉદ્ધરણથી તો એજ સ્પષ્ટ થાય છે કે લેખક છેદ સૂત્રોની ગુપ્તતાને સમાપ્ત થયેલી માને છે. તથા ગુપ્તતા માનનારાને ખોટા ખ્યાલવાળા પણ માને છે, પરંતુ

એકાંતરૂપે આવી વાત નથી. સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થઈ ગયા પછી પણ અનેક ખાખતો એવી છે કે જે ગુરૂગમની આવશ્યકતા રાખે છે. ગુરૂગમ વિના તેનું યથાર્થ સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકતું નથી. બધા સૂત્રો મુદ્રિત હોવા માત્રથી બધાય સૂત્રો અધ્યયન કરવા યોગ્ય થઈ ગયા હોય.

પ્રશ્ન ૧૭૩૩-શુ' સાધુમાર્ગી આમ્નાય (માન્યતા) એવી છે કે “જે ઉત્સર્ગમાં પ્રતિષિદ્ધ છે, તે કારણુ ઉત્પન્ન થતાં કલ્પનીય (ગ્રાહ્ય) હોય છે. આમ કરવામાં કોઈ પ્રકારનો દોષ પણ નથી.

જો આ માન્યતા સ્થાનકવાસીઓની નથી તો મૂર્તિપૂજકોની આ અપ્રહ્લચર્ય સુધીની કલ્પનીય તેમજ ગ્રાહ્ય બનાવી દેનારી આમ્નાયનો સ્થાનકવાસીઓએ પ્રચાર કરવો એ શુ' સંગત છે ?

ઉત્તર-ઉપરોક્ત કથન સૂત્ર વિરૂદ્ધ છે. કારણુ ઉપસ્થિત થતાં પણ હિંસા, બુદ્ધ વિગેરે કોઈ પણ પાપનું સેવન ન થતું હોય તેવાં કાર્યો તો કલ્પનીય (ગ્રાહ્ય) હોઈ શકે છે. પરંતુ જેમાં પાપોનું સેવન થતું હોય તેને નિર્દોષ માની શકાય નહિ. જે અપવાદોમાં હિંસાદિ પ્રવૃત્તિ ન હોય તેમાં પ્રાયશ્ચિત નથી. જે અપવાદોમાં હિંસા, મૃધા, માયા વિગેરેની પ્રવૃત્તિ હોય-આવા અપવાદોની પ્રવૃત્તિ હોવા છતાં પણ પ્રાયશ્ચિત લેવું પડે છે. જેમકે નદી ઉતરવી, વરસતા વરસાદમાં મળ-મૂત્રના ત્યાગ માટે જવું, અનાલોગ (અનુપ-યોગ)થી પણ અપવાદ સેવન થઈ ગયાનું જાણતા ગૌતમસ્વામીની જેમ પ્રાયશ્ચિત લેવું જોઈએ, એજ પ્રમાણે કેટલાક અપવાદ પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય છે, કેટલાક વગર પ્રાયશ્ચિતના છે. અને કેટલાક અપવાદોનું સેવન સર્વથા નિષિદ્ધ છે. જેમકે રાત્રિભોજન, મૈથુન, આધાકર્મી સેવન, સચિતકાય લક્ષણુ વગેરે વગેરે, તેથી અપવાદ સેવનમાં દોષ નથી એવું એકાંત કથન કરવું એ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ છે.

ભગવતી શતક-૨૫ ઉ. ૭માં પ્રતિસેવના (દોષ લાગવો)ના દસ ભેદ બતાવ્યા છે. જેમાં રોગ, પીડા, આપત્તિ વગેરે પણ છે. રોગાદિ અવસ્થા તેમજ આપત્તિ વખતે પણ અપવાદનું સેવન કરતાં શાસ્ત્રકાર દોષ બતાવે છે, તેથી અપવાદ સેવનને નિર્દોષ કહેવું એ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ છે. સ્વચ્છંદ મતિ કલ્પના છે, સ્થાનકવાસી જૈનનું નામ ધરાવનાર વ્યક્તિ દ્વારા બધા અપવાદ સેવનને નિર્દોષ પ્રચારિત કરવા એ સમાજ દ્રોહ છે. શુદ્ધ વિચાર-ધારાવાળા સ્થાનકવાસીઓએ તો શુ' મૂર્તિપૂજક વિજય વિમલ ગણિએ “ગચ્છાચાર પદ્ધન્તાં”ની ટીકામાં સન્નિધી રાખવામાં (વાસી) ચારમાસનું ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત, આત્મસંયમ-વિરાધના, આજ્ઞાભંગ વિગેરે દોષ ગૃહસ્થ સમાન બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૭૩૪-શુ' આ કથન સિદ્ધાંત અનુકૂળ છે ? “કોઈ મહત્વપૂર્ણ સ્થિતિ ન હોય, મૃત્યુ તરફ જવામાં સમાધિભાવનો ભંગ થાય છે, જીવનનો બચા-

વમાં કાંઈક વિશેષ ધર્મારાધન સંભવિત હોય તો સાધકને માટે જીવતા રહેવું એ જ શ્રેયસ્કર છે. પછી ભલે જીવન માટે સ્વીકૃત વ્રતોમાં થોડા ફેરફાર પણ કેમ ન કરવા પડે !” શું આ કથન સિદ્ધાંત અનુકુળ છે ?

ઉત્તર-પ્રશ્ન મુજબ મહત્વપૂર્ણ સ્થિતિને માટે શાસ્ત્રકાર દશ વૈકાલિક અધ્યયન-૨ ગા. ૭માં ફેરમાવે છે કે “સેયં તે મરણં મવે” અર્થાત્ મરી જવું શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ સ્વીકારેલા વ્રતનો ભંગ કરવાની ઈચ્છા કરવી જોઈ એ નહિ.

નિહાન અને આસક્તિ યુક્ત મરણ જો કે ખાલમરણ છે, પરંતુ વ્રતરક્ષાને માટે આ પ્રકારના મરણથી મરી જાય તો તે પાંડિત મરણ છે. આ બાબત સ્થાનાંગના બીજા સ્થાનમાં ખતાવેલ છે.

આ રીતે શાસ્ત્રકારે તો વ્રતના રક્ષણ માટે મરી જવું શ્રેષ્ઠ ખતાવ્યું છે, જ્યારે પ્રસ્તુત લેખકે મહાશય જીવનને માટે વ્રત ભંગ ખતાવે છે, તેથી આ કથન શાસ્ત્રથી તદ્દન વિપરીત છે. સાધુઓની બાબત તો શું, પરંતુ અર્હાન્નક શ્રાવક, કામદેવ શ્રાવક વગેરે સમક્ષ મરણ પ્રસંગ ઉપસ્થિત હતો, પરંતુ તેઓ પોતાના વ્રતથી ચલિત થયા નહિ, અંબડ સન્યાસીના શિષ્યોએ તો સાધારણ વ્રત રક્ષાને માટે પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો, પરંતુ સ્વીકારેલાં વ્રતોમાં ફેરફાર કર્યો નહિ. ઈત્યાદિ અનેક મહાપુરુષો પોતાના સ્વીકારેલા વ્રતોમાં દઢ રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૭૩૫-જો “સન્મતિ તર્ક” વગેરે દર્શન-પ્રભાવક ગ્રંથોનું અધ્યયન કરવું હોય, ચારિત્રની રક્ષાને માટે અહિં તહિં સુદૂર ભૂ-પ્રદેશમાં ક્ષેત્રપરિવર્તન કરવું હોય ત્યારે જો ગતિ અંતર્ભાવ થવાથી અકલ્પનીય આહારાદિનું સેવન કરવામાં આવે છે. તો તે શુદ્ધ જ માનવામાં આવે છે, અશુદ્ધ નહિ. તો શુદ્ધનો અર્થ એવો છે કે આ બાબતમાં સાધકને કોઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી.

શું કવિશ્રીએ કહેલ આ અપવાદ, સિદ્ધાંત તેમજ જૈન આગમ સન્મત છે ? શું એ અપવાદ દૂષણ નહિ પણ ભૂષણરૂપ છે ? શું એથી વ્રતભંગ થતો નથી ? શું તેમને પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી ?

ઉત્તર-આ પ્રશ્નમાં લેખકે અકલ્પનીય આહારાદિનું સેવન નિર્દોષ માન્યું છે. પરંતુ સૂત્રકાર તો તેનો નિષેધ કરે છે.

જેમકે :- જં મવે મત્તપાણં તુ કપ્પાકપ્પમ્મિ સંકિયં,
દિત્તિયં પડિયાઙ્કલે, ન મે કપ્પઈ તારિસં”

દશ ૫-૧-૪૪

આ ગાથામાં બતાવ્યું છે કે જો કલ્પનીય કે અકલ્પનીયની શંકા પણ થઈ બંધ તો મુનિ તે આહારાદિ ગ્રહણ કરશે નહીં.

“ભગમં સે અ પુચ્છિજ્જા, કરસટ્ટા કેળ વા કહં ।

સોચ્ચા નિસ્સંકિય શુદ્ધં, પહિગાહિજ્જ સંજણ ॥૫૬॥

અર્થ—આહારાદિની ઉત્પત્તિની બાબતમાં પૂછપરછ કરીને શંકા વગરનું લાગે તો જ તેને ગ્રહણ કરે, નહિ તો નહિ. આ જ સૂત્રના ‘છટ્ટા અ.ની ૪૭-૪૮મી ગાથાઓમાં અકલ્પનીય આહાર વિગેરે ગ્રહણ કરવાનું તો દૂર રહું પરંતુ ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા પણ ન કરે. આગળ ૬૦મી ગાથામાં ગૃહસ્થના ઘરે બેસવાનો નિષેધ હોવા છતાં પણ તેમાં ત્રણને માટે અપવાદ બતાવ્યો છે. તો જો સન્મતિ તર્ક વિગેરેના અધ્યયન અર્થે અકલ્પનીય ગ્રહણ કરવાનો અપવાદ હોત તો શાસ્ત્રકાર તેનો પણ અપવાદ બતાવત. ભગવતી શ પ. ઉ. ૬માં આધાકર્મ, કિતકૃત, વગેરે દોષયુક્ત આહારને મનમાં પણ નિર્દોષ સમજે અને તેની આલોચના ન કરે તો તેને વિરાધક કહેલ છે. ચાલુ ટીકાકારે તો વિપરીત શ્રદ્ધારૂપ હોવાથી મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ બતાવી છે. અહિંયા આપત્તિ તથા રોગાદિ કારણથી લેવામાં નિર્દોષતા બતાવી નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૩૬—બાલ, વૃદ્ધ અને ગ્લાન વિગેરેને માટે ભિક્ષાર્થે જલું ખુબ આવશ્યક હોય તો પણ, ઉચિત યત્ના પૂર્વક (કાંબલ ઓઠીને) વરસાદમાં ગમનાગમન કરી શકાય છે ?

ઉત્તર—પ્રશ્નમાં વરસાદમાં ભિક્ષાર્થે ગમન કરવાનું બતાવ્યું, પરંતુ તે શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. દશવૈકલિક અ.પ. ગા. ૮માં તેનો નિષેધ છે. આ બાબતમાં કોઈ પ્રકારનો અપવાદ પણ બતાવ્યો નથી. દશ. અ.૬. ગા. ૬માં બતાવ્યું છે કે બાલ, વૃદ્ધ, રોગી સૌએ આ અહાર સ્થાનોનું પાલન કરવું જોઈએ. વ્યવહાર ભાષ્ય ઉ.૭ ગા. ૨૭૮ માં ધીંગો વરસાદ પડતો હોય તો પણ જવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૩૮—જેણે સંથારો કર્યા છે એવા ભિક્ષુને અસમાધલાવ થઈ જવાથી જો તેઓ સ્થિર ચિત્ત ન રહે અને આહારપાણી માંગે તો તેને આવશ્ય આપવા જોઈએ શું ?

કવિશ્રીએ ઉપરોક્ત અપવાદ બતાવ્યો છે તો તે સિદ્ધાંત સન્મત છે કે નહિ ?

ઉત્તર—સંથારો કરનારનું ચિત્ત સંથારથી વિચલિત થઈ ગયું હોય તો તેમની સાથેના ભિક્ષુ તેમના ચિત્તને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરે, પ્રયત્નથી તેમનું ચિત્ત સ્થિર થઈ બંધ તો બહુ સારું પણ જો સ્થિર ન થાય તો મુનિ તેને આહારાદિ લાવીને આપી શકે છે, વિચલિત ચિત્તવાળાને બળાત્કારથી રોકવા એ મુનિધર્મ નથી. જો તેને આહાર વિગેરે

આપવામાં ન આવે તો પણ તેનું ચિત્ત ચલિત થવાથી તેનો ભાવ-સંચારો તો રહ્યો જ નહિ. અપવાદને ભૂષણ કહેવું ન જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૭૩૮-પૂ. શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજે તેમના શિષ્ય સંચારો લઈને ડગી ગયા, તેમને તેઓશ્રીએ ખુબ સમજાવ્યા, પરંતુ જ્યારે તેઓ માન્યા નહિ તો તેમને પાટ ઉપરથી ઉતારી દીધા. તથા ધર્મની હાનિ ન થાય તે માટે તેઓ પોતે સંચારો લઈને સંચારાની પાટ પર બિરાજ્યા. પરંતુ તેઓશ્રીએ તેમને આહાર પાણી લાવીને આપ્યા નહિ, તો શું આ ઉચિત હતું ?

ઉત્તર-પૂ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. સા. એ તથા તેમના બીજા મુનિઓએ સંચારાથી ચલિત થયેલા મુનિપર ખળાત્કાર (જખરજસ્તીથી રોકવાનું) કર્યો ન હતો તેમજ તે મુનિ સાથેનો સંબંધ પણ વિચ્છેદ કર્યો ન હતો. ચલિત થતાં જો તેમને આહારાદિ લાવીને દેવામાં નારાજ સમજત તો તેઓ તેમની સાથે સંલોગ કેમ કરત ! કારણકે અનુભોદનરૂપ કાર્ય તેમણે કર્યું જ છે. સંચારાથી ચલિત થઈને નિયમભંગ કરનાર પોતાની શુદ્ધિ માટે આલોચના કરવી ઉચિત છે. વ્યવહાર સૂત્ર ઉંચી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તે (સંચારાથી ચલિત) મુનિને ગણુથી અલગ ન કરે પરંતુ અગ્લાન ભાવે તેમની સેવા કરે. પૂજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ.સા. તથા તેમના આજ્ઞાનુવર્તિ સંતોએ આગમ અનુસાર જ કર્યું હતું. આહાર લાવવા માટે તે મુનિ પોતે ગયા અથવા બીજા મુનિ ગયા, એ તો પ્રસંગ અનુસાર કરી લીધું હશે પરંતુ તે મુનિ સાથેનો સંબંધ વિચ્છેદ ન કર્યો તેથી તેમણે મર્યાદાનું પાલન કર્યું. પૂ.શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ સાહેબે તે મુનિની જગ્યા પર સંચારો કર્યો એ તેઓશ્રીની મહાન વિશેષતા હતી. જો તેઓ સંચારો ન કરત તો પણ આગમ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થતું નથી. સંચારો કરીને તે મહાપુરુષ જૈનધર્મનું ગૌરવ વધાર્યું છે. તેમના માટે અપવાદનો કોઈ પ્રશ્ન જ ન હતો. કારણ કે અપવાદનું સેવન તો સંચારાનો ભંગ કરનાર મુનિએ કર્યું હતું.

અપવાદનું સેવન ન કરનારની સાધના અધુરી છે, વિકૃત છે, એકાંત છે, એકાંગી છે. એમ કહેવું એ સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ છે. અપવાદ લાચારી છે. તેનું સેવન અનિવાર્ય નથી. અને ત્યાં સુધી અપવાદનું સેવન ન કરવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે. તેનું સેવન કર્યા વિના સાધના અધુરી છે, તેમ કહેવું એ, સૂત્રોનો વિદ્રોહ કરવા જેવું છે. ગજસુકુમાર આદિ અનેક મુનિઓ અપવાદનું સેવન કર્યા વિના જ મોક્ષમાં ગયા છે. તો પછી તેમની સાધના અધુરી કેમ કહી શકાય !

પ્રશ્ન ૧૭૩૯-પ્રસંગ આવતા શાસ્ત્રને અનુકુળ જે મુનિ નાવમાં બેસે છે, નદી ઉતરે છે, વૃક્ષાદિનો સહારો લે છે, તેમને શું કોઈ પ્રકારનું

પ્રાયશ્ચિત નથી આવતું? દશાશ્રુત સ્કંધમાં મહિનામાં બે વાર ઉદક લેપ લગાવનાર અસખળાચારી, તેમજ ત્રણ ઉદકલેપ લગાવનાર સખળાચારી માન્યા છે. તો તે કયા દષ્ટિકોણથી? બે મહિનામાં બે વાર ઉદક લેપ સકારણ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત નથી આવતું તો પછી ત્રણનો ઉદક લેપ કરતાં જ તેને એકદમ સખળાચારી કેમ કહ્યાં છે?

ઉત્તર-વૃક્ષની સહાય લેવાનો અપવાદ પ્રાચીન ધારણામાં નથી. વૃક્ષપર ચડવાથી ચૌમાસી દંડ નિશીથ ઉ. ૧૨ માં બતાવેલ છે. નદી ઉતરવી, નાવમાં બેસવું, વગેરેનું પણ પ્રાયશ્ચિત લેવું બેઠંએ અને એ શાસ્ત્ર સંમત છે.

જેમકે છદ્ધસ્થ સાધુ ઉપયોગપૂર્વક અપમત્ત ભાવથી નિરતિચારપણે ગમનાગમન આદિ આવશ્યક કર્તવ્ય કરે તો પણ તેને આલોચના પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. અને ઉચ્ચ સંઘની ગૌતમાદિ અણુગારોએ પણ આ જ પ્રમાણે કયું છે. વિધિપૂર્વક ગમનાગમન કરવામાં પણ વિરાધનાની આશંકાને કારણે પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. તો નદી ઉતરવામાં તો પ્રત્યક્ષ વિરાધના દેખાય છે. તેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત કેમ નહિ? અર્થાત્ અવશ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૦-આચારાંગમાં જાળં વા, ણો જાળંતિ વણ્જા આ પાઠ આવેલો છે તથા સૂત્રકૃતાંગ શ્રુ. ૨ અ. ૫. માં બે ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે.

અહાકમ્માણિમુંજતિ, અણમણ્ણે સકમ્મુણા ।

ઉવલિત્તે તિ જાણિજ્જા, અણુવલિત્તે તિ વા પુણો ॥ ૮ ॥

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विज्जइ ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारंतु जाणए ” ॥ ९ ॥

આનો ભાવાર્થ શો છે? શું સમય આવે અસત્ય બોલી શકાય છે? તેમજ એમ કરનારને પ્રાયશ્ચિત પણ નથી આવતું શું?

ઉત્તર “જાળં વા, તિ જાળં વણ્જા આ પાઠનો કોઈ અસત્ય બોલવું એવો પણ અર્થ કરે છે. પરંતુ આ અર્થ બરાબર નથી, કારણ કે દશ. અ. ૭ ગા. ૧માં ઢો ણ માસિજ્જ સવ્વસો અર્થાત્ અસત્ય તથા મિશ્ર એ બે ભાષા બોલવી નહિ એવો આદેશ છે અહિંયા ‘સવ્વસો’ શબ્દથી કોઈ પણ સ્થાન કે ગમે તેવા સંકટમાં કદાપિ જુહું બોલવું નહિ, તો પછી જીવરક્ષાને કારણે અસત્ય કેમ બોલી શકે? તથા આ જ સૂત્રના અ. ૬ ગા-૧૧ માં અસત્યનો નિષેધ કરતાં “અણ્ણઠ્ઠા પરઠ્ઠાવા અર્થાત્ પોતાને માટે કે બીજાને માટે અસત્ય બોલવું નહિ. આમાં સ્વ પર બન્ને માટે નિષેધ છે, તો પછી પરાય” (જીવરક્ષાદિ માટે) પણ જુઠ કેમ બોલી શકે! ઉપરોક્ત આધારોને જોવાથી જીવરક્ષાદિ નિમિત્તે પણ અસત્ય ભાષણ કરવું એ શાસ્ત્ર સંગત પ્રતીત થતું નથી, તેથી જાળંવા ણો જાળંતિ

સ. સ.-૧૨

વણ્જા આ પાઠનો ખીજી જગ્યાએ આ પ્રમાણે અર્થ છે. જાણં વા; જાણં इति णो वण्ज्जा अर्थ-જાણુતો હોવા છતાં પણ હું જાણું છું એમ ન કહે અથવા મૌન રહે. આ અર્થ કરવાથી આ શબ્દો (વટેમાર્ગના પુછવાથી એ જીવોના સંબંધમાં કંઈ પણ ન કહે, ન બતાવે, તેના પ્રશ્નનો કોઈ પણ પ્રકારથી સ્વીકાર ન કરતાં મૌન જ રહે. પરંતુ જાણુવા છતાં પણ હું જાણું છું એમ ન કહે. તાત્પર્ય એ છે કે જાણુવા છતાં પણ હું જાણું છું એવું ન કહેતાં મૌન જ રહે.)ની સાથે બરાબર મેળ ખેસે છે.

પરંતુ આ ઉપરાંત અહિંયા ખીજા પણ ચાર આલોચના આવી છે. તેમાં પણ ત્રીજા આલોચનામાં “અહિંથી ગામ કેટલે દુર છે?” તથા ચોથામાં “અમુક ગામ અથવા નગરનો કયો માર્ગ છે?” આ પ્રશ્નના સંબંધમાં પણ આ જ પઠ છે. જે ઉપરોક્ત પાઠનો અર્થ જુદું બોલવું એવો કરવામાં આવે તો અહિંયા જીવરક્ષા સંબંધી ખાસ કોઈ પ્રસંગ નથી. તો ત્યાં કયા પ્રસંગને લઈને જુદું બોલશે! તેથી સાધુનો એ કલ્પ છે કે ગૃહસ્થ સંબંધી આવા પ્રસંગોપર કંઈ પણ ન કહેતાં મૌન રાખે. એ દા માટે આ પાઠનો અસત્ય બોલવાનો અભિપ્રાય બાંધવો એ ઠીક નથી. તથા ઉદાસીનતાની દૃષ્ટિએ આ અર્થ પણ ખેસે છે. જેમકે લોકવ્યવહારમાં કોઈ બાબત જાણુતા હોવા છતાં પણ તેના સમર્થક ન બનતાં “હું જાણુતો નથી.” એમ કહ્યાં કરે છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે આ બાબતમાં હું કહીશ નહિ એ જ પ્રમાણે અહિંયા પણ તે પથિકને કહે કે હું જાણુતો નથી. અર્થાત્ હું સાધુ છું, તેથી આ બાબતમાં હું કંઈ કહી શકતો નથી.

પ્રતિસેવનાનો દસમો ભેદ વિમંસા (વિમર્શ) છે. જે કોઈ આચાર્ય આલોચનાના પ્રસંગે શિષ્યની પરીક્ષા માટે જાણુતા હોવા છતાં પણ “આ મેં સારી રીતે સાંભળ્યું નથી.” એમ કહે તો તેને પણ દોષના ભાગીદાર માનેલ છે. આમાં એકાંત શિષ્યના હિતને માટે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. છતાં પણ તેઓને દોષના ભાગીદાર ગણવામાં આવે છે, એવી જ રીતે મૃગ વગેરેના વિષયમાં સાચી વસ્તુ છુપાવીને ખીચું જ બોલવામાં તે સંબંધી માયા-મૃષા દોષના ભાગીદાર કેમ ન ગણાય!

એજ પ્રમાણે કોઈ સાધુ અન્ય સાધુની સેવામાં ગયા હોય તો પણ તે ગમનાગમન સંબંધી પ્રાયશ્ચિતના ભાગીદાર બને છે. આમાં એકાંત પરહિત બુદ્ધિની અપેક્ષા હોવા છતાં પણ વિરાધનાની આશંકાથી પ્રાયશ્ચિત બતાવેલ છે. તો પછી મૃગ વિગેરેને માટે જાણીબુજીને અસત્ય ભાષા બોલવામાં આગમ આજ્ઞા કેમ હોઈ શકે? આ વિચારણીય છે.

આ રીતે આગમમાં અનેક જગ્યાએ અસત્ય તથા મિશ્ર ભાષા બોલવાનો નિષેધ કર્યો છે. અને તેવું બોલનારને અસમાધિ અને સખળદોષના ભાગીદાર બતાવ્યા છે. અને સંકટ પ્રસંગે અસત્ય તથા મિશ્રભાષીને પણ પ્રાયશ્ચિત ન લીધું હોય તો વિરાધક માનેલ છે. તો પછી કોઈ પણ સ્થિતિમાં અસત્ય તથા મિશ્રભાષાનો પ્રયોગ શાસ્ત્ર સંગત છે એમ કેમ માની શકાય!

આધાકર્મ વગેરે દોષયુક્ત આહારાદિનો આગમમાં સર્વત્ર નિષેધ છે, અને સકારણ અવસ્થામાં પણ આધાકર્મી આહાર લેવાની આજ્ઞા નથી. પ્રાસંગિક શાસ્ત્રીય વિષયનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ એજ સિદ્ધ કરે છે.

આચારાંગ શ્રુત સ્કંધ-૨માં એવું વર્ણન છે કે સાધુ-સાધ્વીને માટે બનાવેલ દોષયુક્ત અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર પાત્રાદિ તથા “પુરિસંતર કડ” (બીજને સોંપેલ) વિગેરે કોઈ પણ પ્રકારનું લેવાનો પૂરેપૂરો નિષેધ છે.

સૂત્રકૃતાંગ અ. ૯. ગા. ૧૪ અ. ૧૧. ગા. ૧૩, ૧૪ ૧૫, તથા અ. ૧૭, ૧૮માં વિશદરૂપે સદોષ આહાર વગેરે લેવાનું બંડન કર્યું છે. એજ સૂત્રમાં ઉલ્લેખ કરતાં, અ. ૧ ઉ. ૧ ગા. ૧ના વર્ણનથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પૂતિકર્મ દોષ સેવન કરનાર બંને (ગૃહસ્થ તથા સાધુ) પશ્ચાત્તુ સેવન કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે તે સાધુ ગૃહસ્થ તુલ્ય છે. આ સૂત્રની દસમા અ.ની ૧૧મી ગા.માં આધાકર્મીની ઇચ્છા કરવાનો પણ નિષેધ કર્યો છે, તે પછી તેને ગ્રહણ કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ?

ભગવતી શ. ૧. ઉ. ૯માં આધાકર્મી ભોગવનાર, કર્મને ગાઢ કરે છે. અને અનાદિ અનંત સંસારમાં વારંવાર પરિબ્રમણ કરે છે. કારણકે શ્રુત ચારિત્રરૂપ આત્મધર્મનું ઉલ્લંઘન કરે છે તથા ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરતાં પૃથ્વીકાય આદિની અનુકંપા નહિ કરનાર બને છે ! આ જ પ્રમાણે શ. ૧૮ ઉ. ૧૦ વગેરે જગ્યાએ અનૈષણિય આહારને અલક્ષ કહેલ છે તેમજ પ્રશ્નચક્રણ, ઉત્તરા. અ. ૨૦, દશવૈ. અ. ૩ ગા-૧૦ વિગેરે સૂત્રોમાં અનેક જગ્યાએ આધાકર્મી વગેરે દોષયુક્ત આહારને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. અને તેના કડવા ફળ બતાવ્યા છે. પરંતુ સામાન્ય કે વિશેષ ગમે તેવા કારણમાં ગ્રહણ કરવાનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. આથી સ્પષ્ટ છે કે આ (આધાકર્માદિનું ગ્રહણ) શાસ્ત્ર સંમત નથી. તથાપિ જે સાધુ તેને ગ્રહણ કરે છે, તેને તે દોષ તથા પ્રાયશ્ચિતના અધિકારી માન્યા છે, એટલા માટે નીચેના શાસ્ત્રીય પ્રમાણો ભેવા યોગ્ય છે.

(૧) સમવાયાંગમાં-અસમાધિ અને સખલ દોષ (૨) દશાશ્રુતસ્કંધમાં-અસમાધિ અને સખલ દોષ (૩) નિશીથમાં પ્રાયશ્ચિત વર્ણન.

આમ હોવા છતાં પણ સૂચકાંગના ૨૧મા અ. ની ગા. ૮-૯ ની ટીકામાં લખ્યું છે કે જેઓ શાસ્ત્રોક્ત રીતિથી આધાકર્માદિનો ઉપલોગ કરે છે તેને કર્મબંધ થતો નથી. જેઓ તેનું ઉલ્લંઘન કરતાં આધાકર્માદિનો ઉપલોગ કરે છે તે કર્મબંધનો ભાગીદાર થાય છે. પરંતુ ક્યુધા પીડિત સાધુ અ.વી દશામાં તેનો ઉપલોગ કરે તો તે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ નથી. આ જ પ્રમાણે બધા અનાચારોની ખબતમાં સમજવું જોઈએ-એવું ટીકાકારે બતાવીને આધાકર્મી દોષયુક્ત આહાર સકારણ ગ્રહણ કરવાની સ્થાપના કરી છે. અને આ પ્રમાણે કરનારને નિર્દોષ બતાવેલ છે. આ વિધાન યુક્તિયુક્ત નથી. કારણ કે આગમમાં આવા

અનેક પ્રસંગો પર પણ અનેક સ્થાનો પર ઉપરોક્ત આહારાદિનો નિષેધ કરેલો જણાય છે. જેમ કે વ્યવહાર ભાષ્ય તૃતીય વિભાગ પદ-૧૧૧, ૧૧૨ ગાથા ૧૩૦, ૧૩૨માં પાસંથાનો અધિકાર બતાવતાં, શય્યાતરપિંડ, સ્થાપનાપિંડ, અભિહુડ પિંડ વગેરેને સકારણે કે વિના કારણે ભોગવનારને દેશતઃ પાસંથા કહેલ છે.

વ્યવહાર સૂત્ર ચતુર્થ વિભાગ ઉ. ૨ સૂ. ૫-૬ ભાષ્ય ગાથા-૬૪ પરિહાર (પ્રાયશ્ચિત) લેનાર ગ્લાનિને પામી અર્થાન્ ક્ષુધા પિપાસાથી પીડિત અનેષણિક ભોગવનારને માટે પ્રાયશ્ચિતનું કારણ બતાવ્યું છે.

દશવૈ. અ. ૬ ગાથા-૬ માં બાલવૃદ્ધ, સરોગી, નિરોગી વગેરે બધાને મહાવ્રત, પિંડ વિશુદ્ધિ વિગેરે અઠાર બોલ અખંડ પાળવાનું કહ્યું છે. અહિંયા રોગી વિગેરેને માટે પણ સ્પષ્ટરૂપે નિષેધ છે.

આચારાંગ અ. ૮ ઉ. ૨ માં વર્ણુન છે કે આધાકર્મી અશુદ્ધ આહાર સાધુ ન લે. અને ગૃહસ્થ ગુસ્સે થઈને તેને મારે અથવા ખીજાને કહે કે આ સાધુને મારો, કુટો, છેદો, બાજો, લૂટો, જીવનરહિત કરો ઇત્યાદિ સંકટ તે ગૃહસ્થ દ્વારા આવી પડે તો પણ તે સાધુ તે સંકટને સહન કરે તથા આધાકર્મી આહાર લે નહિ. આવી અસહ્ય આપાત્ત સમયે પણ શાસ્ત્રકારે કોઈ પ્રકારનો અપવાદ બતાવ્યો નથી. તો પછી ક્ષુધાપીડિત વિગેરે દશામાં આધાકર્મી આહારાદિ ગ્રહણ કરવાનું કેવી રીતે માન્ય હોઈ શકે!

બૃહત્ કલ્પ સૂત્રના ૪ થા ઉદ્દેશમાં વર્ણુન છે કે અચિત્ત અનેષણિય આહારપાણી આવી જતાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર જેને દેવાનું છે, એવા નવહીક્ષિત સાધુ હોય તો તેને તે આહાર આપી દેવો અને જો એવો નવહીક્ષિત ન હોય તો તે આહાર પરઠવવી દેવો, પરંતુ રોગી અથવા લુબ્ધી પીડાતાને તે આહાર આપી દેવાનો અપવાદ રાખ્યો નથી, તો પછી ક્ષુધા પીડિત જેવી દશામાં આધાકર્મી આહારને ગ્રહણ કરવાનું કેમ કહી શકે!

ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૭ માં પ્રતિસેવના (દોષ લાગવો)ના દસ પ્રકાર બતાવ્યા છે. તેમાંથી ચોથો લેહ “આતુર” અથવા ક્ષુધા તૃપાની પીડાંથી વ્યાકુળ થઈને તથા પાંચમો લેહ આપત્તિ તેના ચાર લેહ (૧) દ્રવ્યાપત્તિપ્રાસુકાદિ દ્રવ્યની અપ્રાપ્તિ. (૨) ક્ષેત્ર આપત્તિ અટવીની પ્રાપ્તિ થવાથી. (૩) કાલ આપત્તિ દુકાળ વિગેરે સમયે (૪) ભાવાપત્તિ-રોગાદિ પ્રાપ્ત થવાથી-આ કારણોથી દોષ લાગે છે. જો ક્ષુધા તથા રોગના કારણે સદોષ આહારનો અપવાદ હોત તો અહિંયા તેને દોષિત કેમ કહેત!

ભગવતી શ. ૫ ઉ. ૬ માં આધાકર્મ કીતકૃત વગેરે દોષયુક્ત આહારને મનમાં પણ નિર્દોષ સમજે તથા આલોચના ન કરે તો તેને વિરાધક કહેલ છે અને ટીકાકારે તો વિપરીત શ્રદ્ધા હોવાથી મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ બતાવી છે. અહિંયા આપત્તિ તથા રોગના કારણે લેવામાં નિર્દોષતા બતાવતા સૌને માટે વિરાધના (મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ) બતાવી છે. આ રીતે અનેક જગ્યાએ સકારણુ પણ આધાકર્મી લેવાનું સિદ્ધ થતું નથી.

આ વિષયમાં સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું પ્રમાણુ આપવું એ શાસ્ત્ર મર્મજ્ઞોને માટે શોભાસ્પદ નથી. કારણકે આ ગાથાઓમાં તો આધાકર્મી સદોષ આહાર વિગેરે લેવાનો કોઈ ઉલ્લેખ જ નથી. તેમજ આવી વસ્તુ લેવા સંબંધીનો કોઈ અર્થ જ પ્રગટ થતો નથી, ત્યાં તો આધાકર્મી ભોગવનારને કર્મબંધ થાય છે કે નથી થતો એવો નિશ્ચય કરીને એકાંત ભાષા નહિ બોલવાનું વર્ણન છે. છદ્મસ્થતાને કારણે ભોક્તા સંબંધી આંતરિકજ્ઞાન હોવાથી નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવાનો નિષેધ છે. કારણ કે જે મુનિને શુદ્ધિનું ધ્યાન રાખતા હોવા છતાં પણ અજ્ઞાતા સદોષ આહાર ભોગવવામાં આવી ગયો હોય તેને પહેલા તથા ચોવી-સમા તીર્થંકરના સાધુ વર્ગ ઉપરાંત અન્ય તીર્થંકરોના સાધુવર્ગમાં જેમને માટે આહારાદિ કરવામાં આવ્ય છે તેમને છોડીને બાકીના તથા દેહોપસ્થાપનીય આપવા યોગ્ય નવદિક્ષીતને અનૈવશ્લિક આહાર આવી જતા આપી દેવાનું વિધાન હોવાથી તેને આપવાથી તે કામમાં લેતા હોય તો તે બધાંયને કર્મબંધ થયો જ એમ કેમ કહી શકય? આવી પરિસ્થિતિમાં તેમને તે સંબંધી કર્મબંધ થતો નહિ હોવા છતાં કર્મબંધ થયો તથા ઉપરોક્ત મુનિઓ સિવાય જેવો ઉપરોક્ત પ્રકારનો આહાર જેણે ભોગવ્યો હોય તેને તત્સંબંધી કર્મબંધ થતો હોવા છતાં કર્મબંધ નથી થયો! આ પ્રમાણે બોલવું એમાં પણ અનાચીણું દોષ બતાવ્યો છે. તેથી ઉપરોક્ત ગાથાઓથી સદોષ આહાર ભોગવવો એવું સિદ્ધ થતું નથી.

ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાન અનુસાર કોઈ પણ દશામાં આધાકર્મી સદોષ આહાર ગ્રહણ કરવાનું થતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૪૧-ગણુધર કૃત સૂત્રોના આધારથી અદપ યુદ્ધિવાળા, વિશાળ યુદ્ધિવાળા આચાર્યોએ કહેલી બાબતોની આલોચના કરી શકે છે. તેની સિદ્ધિને માટે આપે ગૌતમ-આનંદનું દષ્ટાંત આપ્યું. પરંતુ ગૌતમસ્વામીજી-એ ઉપયોગ મૂક્યા વિના ઉત્તર આપ્યો હતો. જ્યારે આનંદ શ્રાવક અવધિ-જ્ઞાન સ્થિતિમાં હતા. આ પ્રમાણે આ દષ્ટાંત ઉપનય, પક્ષમાં બરાબર બેસતું નથી. અહિંયા એક તો જ્ઞાનનો ઉપયોગ નથી. બીજી તરફ પ્રતિવાદ કરનાર આનંદ શ્રાવક અવધિજ્ઞાનના ધારક હતા. આપણામાં તેમજ વિશાળ યુદ્ધિવાળા આચાર્યમાં આ અંતર નથી. વિશાળ યુદ્ધિવાળા આચાર્ય આપણા કરતાં નીચા અથવા અદપજ્ઞાનવાળા નહતા. તેથી આ દષ્ટાંત કેવી રીતે યોગ્ય હોઈ શકે? શું એમ ન બની શકે કે એક બાળક સારા રસોઈ-યાએ કુશળતાપૂર્વક બનાવેલા ભોજનમાં નાંખેલા બદામ, પીસ્તા, લવીંગ ઈલાયચીને કાંકરા સમજીને થુંકી નાંખે?

ઉત્તર-મહારાજશ્રીના ધ્યાનમાં તો અહિંયા આપેલું ગૌતમ સ્વામી અને આનંદ શ્રાવકનું દષ્ટાંત પક્ષ સિદ્ધિને માટે બરાબર લાગે છે. કારણ કે ટીકા, ચુર્ણી, ભાષ્ય વિગેરેના કર્તા આચાર્યોથી અમુક ભૂદો ઉપયોગ વિના થઈ એમ માનીને ચજાવીએ તથા તે ભૂલ કોઈ ના

ધ્યાનમાં આવતા તે તેને બતાવે, તે આવી સ્થિતિમાં આ દષ્ટાંત તો યોગ્ય છે, પરંતુ બદામ, પીસ્તા, વગેરે ફેંકી દેવાનું દષ્ટાંત બરાબર નથી, કારણકે આ તો ભૂલ બતાવવાવાળાની પેતાની જ ભૂલ સમજાશે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૨-નવમા ઉત્તરમાં આપે બતાવ્યું “ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મ. સા. તેમજ બીજા મુનિઓએ સંથારાથી વિચલિત થયેલા તે મુનિ પર બળાત્કાર પણ ન કર્યો તેમજ તે મુનિ સાથેનો સંબંધ પણ વિચ્છેદ ન કર્યો. આહાર લેવા માટે તે મુનિ પોતે ગયા અથવા બીજા મુનિ ગયા, એ તો પ્રસંગાનુસાર જે ઉચિત હશે તે કયું હશે. આથી અરેખાંકિત વાક્યાનુસાર અમને ઇતિહાસ સાંભળવા મળ્યો તથા આ સ્થિતિ ત્યાં સુધી રહી કે જ્યાં સુધી પૂજ્ય શ્રી ઉજ્જૈનથી ધાર આવ્યા અને ચલિત શિષ્યને સમજાવવાનું કાર્ય પૂરું ન થયું. પરંતુ રેખાંકિત ઇતિહાસ સાંભળ્યો નથી. મારા સાંભળવા પ્રમાણે તો અડધી રાત સુધી સમજાવવા છતાં પણ જ્યારે તે ચલિત શિષ્ય સ્થિર થઈ શક્યા નહિ, ત્યારે પૂજ્ય શ્રી ચલિત શિષ્યને સંથારાની પાટ પરથી ઉતારીને તે સંથારાની પાટ પર પૂજ્ય શ્રી પોતે બિરાજ્યા. તથા સંથારો પરચક્રખી લીધો. ત્યાર પછી ચલિત શિષ્યે મુનિવેશ છોડીને સૂર્યોદય પહેલાં જ આહાર ગ્રહણ કર્યો. રેખાંકિત ઇતિહાસ આપને કહ્યો તે કયા મુનિરાજે તથા શ્રાવકોને સાંભળવા મળ્યો ? એ જાણવાની ઈચ્છા છે.

ઉત્તર-સંથારાથી ચલિત થયેલા શિષ્યનો ઇતિહાસ પંડિતજી મ. સા ના ધ્યાનમાં નથી. મહારાજશ્રીએ તો નિર્ઝંથ મર્યાદાને લક્ષ્યમાં રાખી રેખાંકિત વાત કહી છે. જે આપના કહેવા મુજબ આ વાત બરાબર છે કે “ તે ચલિત શિષ્યે મુનિવેશ છોડી લીધો તથા સૂર્યોદય પહેલાં જ આહાર કર્યો, તો આવી દશામાં બીજા સાધુઓ શું કરી શકે” હા, જે પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ સાહેબ તે ચલિત શિષ્યને કહેત કે “ જે તમે સંથારાનો ભંગ કરશો તો તમારે ગૃહસ્થ બનવું પડશે.” ત્યારે તો આ બાબત વિચારણીય હતી. મારા (સમર્થમદજી મ. સા.ના) દીક્ષિત થયા બાદ કેટલાંક એવા પ્રસંગો સાંભળવામાં આવ્યા છે કે અમુક સાધુ સંથારાથી વિચલિત થયા. પરંતુ ગૃહસ્થ ન બન્યા. મુનિ અવસ્થામાં જ રહ્યાં અને ફરીવાર સંથારો કરીને કાળધર્મ પામ્યા, તેથી ચલિતને દંડ કરવાની કોશિષ કરવી જોઈ એ, પરંતુ તેની સાથે સંપૂર્ણ વિચ્છેદ કરી દેવો એ ઠીક કેમ હોઈ શકે!

પ્રશ્ન ૧૭૪૩-આ ઉત્તરમાં વ્યવહારસૂત્ર, ઉદ્દેશક ૨ સૂત્ર ૧૬ નું ઉદ્ધરણ આપતાં ફરમાવ્યું કે તે (સંથારાથી ચલિત) મુનિને ગણુથી જુદા ન કરવા, પરંતુ અગ્લાન ભાવે તેમની સેવા કરવી. આમાં કોણકમાં આપ્યું. “ સંથારાથી ચલિત ” અર્થ કયા આધારે છે ? ચલિત મુનિને આહાર લાવીને આપનાર

પ્રાયશ્ચિતના ભાગીદાર થાય છે કે નહિ ? ઉપવાસ તથા અન્ય તપશ્ચર્યાઓથી ચલિત થનાર મુનિને પ્રસંગ આવતા આહાર લાવીને શું આપી શકાય છે ? તથા તેમને કોઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી ?

મત્તપાણ પઠિયાઙ્કિલ્લત્ત મિલ્લગિલાયમાણં ॥સૂ. ૧૬ ॥

ઉત્તર- વ્યવહાર સૂત્ર ઉદ્દેશક બીજામાં કહ્યું છે કે-

આ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે સંથારાવાળા સાધુને ગ્લાનિ થવાથી ગણ્ય અવસ્થેદકને માટે તેને ગણ્યથી બહાર કાઢવાનું કલ્પતું નથી. પરંતુ તેમની ગ્લાનિભાવે સેવા કરે. પછી રોગથી મુક્ત થતાં તેને સ્તોક વ્યવહાર પ્રાયશ્ચિત આપે. એ જ પ્રકારે સેવા કરનારને પણ પ્રાયશ્ચિત આપે.

અહીંયા સંથારાવાળાને ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થતાં સેવા કરવા કહેવાનું કયું કારણ છે ? શું અગ્લાનિ અવસ્થા હોય તો સેવા ન કરવી ? તથા સેવાનો વ્યવહાર સ્તોક પ્રાયશ્ચિત શા માટે ? ઇત્યાદિ બાબતો પર વિચાર કરવાથી અહીંયા “સંથારાથી ચલિત” આ અર્થ ધ્વનિત થાય છે.

બ્યારે સંથારાથી ચલિત થયેલાને પણ આહાર પાણી લાવીને આપી શકાય છે, તો પછી ઉપવાસ આદિ અન્ય તપશ્ચર્યાથી ચલિત થનારને આહારપાણી લાવીને આપવાની માત્ર જ ક્યાં રહી ?

પ્રશ્ન ૧૭૪૪-દસમા ઉત્તરમાં લખ્યું છે કે વૃક્ષનો આશરો લેવો એ પ્રાચીન ધારણામાં નથી. તો પ્રાચીન ધારણા પ્રમાણે-“સે તથ્ય પલ્યમાણે વા પવ્વહમાણે વા આચારાંગ ૨, ૩, ૨ નો શો અર્થ છે ? જો કોઈ મુનિ વિહાર કરતાં ખાડા વિગેરે કોઈ વિષમ સ્થાનમાં ઉપયોગ રાખવા છતાં પણ પડી જાય તો તેણે શાસ્ત્રાનુસાર શું કરવું જોઈએ ? ખાડાની બહાર આવવા માટે વનસ્પતિ રહિત રસ્તો નથી. એ પણ સંભવિત નથી કે બહાર રહેલા મુનિ તે મુનિને બહાર કાઢવા માટે સહાય કરી શકે, તો આવી દશામાં શું કરવું શાસ્ત્ર સંમત છે ?

ઉત્તર-આચારાંગ ૨, ૩, ૨ નો અર્થ પ્રાચીન ધારણ પ્રમાણે આ પ્રમાણે છે, “સાધુ આવા પ્રકારના વિષમ માર્ગે જાય નહિ. કારણ કે કેવળી ભગવાને તેને કર્મ બંધનું કારણ બતાવ્યું છે, કારણ કે આવા માર્ગ પર જવાથી વૃક્ષ વિગેરેની સહાય લેવી પડે. તથા અન્ય જતી આવતી વ્યક્તિના હાથની સહાય લેવી. આ જ ભાવનો અર્થ સંવેગી આચાર્ય શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસુરિએ પણ કર્યો છે, એવું મારા (મહારાજશ્રીના) ધ્યાનમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૫-સૈલાનાથી પ્રકાશિત દશવૈકલિક સૂત્રમાં “અપણ્ઠા પરઠ્ઠા વા” આ ગાથાનો જે અર્થ કર્યો છે તે હિસાબથી પોતાને માટે અથવા બીજાને માટે જુદું બોલી શકાય છે. જે તેમાં કોઈની હિંસા થતી ન હોય તથા આપશ્રીએ આ શબ્દોથી જુદું ન બોલવાનું સિદ્ધ કર્યું છે. શું આ અર્થ ઝરાઝર નથી? આ ગાથાનો જે સંયુક્ત અર્થ કરવામાં આવે તો પૂર્વ પક્ષનો અર્થ તેજસ્વી છે. જુદા જુદા અર્થ કરીએ તો આપનો અર્થ તેજસ્વી છે. પ્રશ્ન એ છે કે તેનો સંયુક્ત અર્થ કરવો જોઈએ નહિ, પરંતુ વિમુક્ત અર્થ કરવો જોઈએ. જેમકે “પોતાને માટે અથવા પારકાને માટે, અથવા હારયથી અથવા ભયથી અથવા હિંસાકારી અસત્ય પોતે બોલવું જોઈએ નહિ તેમજ બીજાને અસત્ય બોલવા માટે પ્રેરિત કરવા જોઈએ નહિ. આનો કેવી રીતે નિર્ણય કરવો?”

ઉત્તર-“દોષં તુ વિણયં સિક્કે, દો ણં માસિજ્જ સવ્વસો,” આ ગાથાના તથા સવ્વં મંતે મુસાવાયં પવ્વક્ખમિ” વિગેરે પાઠોના અર્થ પર વિચાર કરવાથી મહારાજશ્રીને “અપણ્ઠા પરઠ્ઠા વા” નો વિમુક્ત અર્થ કરવો જ સુસંગત લાગે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૬-જેમાં હિંસાદિની પ્રવૃત્તિ ન હોય, એવા બધા અપવાદો શું અપનાવી શકાય? તથા અપનાવનારને એવા બધા અપવાદોનું પ્રાયશ્ચિત શું નથી આવતું? જે બધા અપવાદો ન અપનાવાય તો કયા-કયા પ્રાયશ્ચિત કયા કયા અપવાદો પર આવે છે?

ઉત્તર-ઉત્સર્ગ-સાધુને ગૃહસ્થને ત્યાં બેસવાનો નિષેધ અપવાદ-ત્રણ કારણથી બેસવું એવું દશવૈકલિક અ. ૬. ગાથા ૬૦માં બતાવ્યું છે. ઉત્સર્ગ-સાધુને સ્ત્રીનો સંઘટ્ટો નિષિદ્ધ છે, અપવાદ-સર્પદંશ સમયે સ્થવિર કલ્પીને માટે ઉપચાર અર્થે સ્ત્રીનો સંઘટ્ટો થઈ જતાં પ્રાયશ્ચિત નથી. (વ્યવહાર ઉ. ૫) ઉત્સર્ગ-અસ્વાધ્યાય કાળમાં સ્વધ્યાય કરવાથી સાધુ સાધ્વીને ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત (નિશીથ ઉ. ૧૯) અપવાદ-સાધુ સાધ્વીને તથા સાધ્વી-સાધુને પરસ્પર વાંચના લઈ દઈ શકે છે. (વ્યવહાર ઉ. ૭) ઉત્સર્ગ-પહેલા પહોરના અશન વિગેરે તથા વિલેપન વગેરે ચોથા પહોરમાં કામમાં લે તો ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત. (બૃહક. કલ્પ ઉ. ૪, નિશીથ ઉ. ૧૩માં) અપવાદ- ગાઠ-અગાઠ કારણમાં ચોથા પહોરમાં આહારાદિ કામમાં લઈ શકાય છે. (બૃહત્ કલ્પ ઉ. ૫) ઉત્સર્ગ- જે ઉપાશ્રયમાં ઠંડા અને ગરમ પાણીના, મદીરાના ઘડા પડ્યા હોય, આખી રાત દીપક બળતો હોય એવા મકાનમાં ઉતરવું નિષિદ્ધ છે. અપવાદ-બીજા મકાન ન મળતાં એક બે રાત્રિ ઉપરોક્ત મકાનમાં ઉતરી શકે છે, વગેરે અપવાદોનું કોઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી. (બૃહત્કલ્પ ઉ. ૨)

જે અપવાદોમાં હિંસાદિ પ્રવૃત્તિ થતી હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત પણ છે. જેમ કે નદી ઉતરવી, ટપકતા વરસાદમાં મળમૂત્રના ત્યાગ માટે જવું, મોઢાથી ખોટી અથવા કર્કશ ભાષા બોલવી, આજ્ઞા વગર કોઈ મકાનમાં ઉતરવું વગેરે અનેક અપવાદ છે.

કેટલાંક અપવાદ સર્વથા નિષિદ્ધ છે. રાત્રિભોજન, મૈથુન સેવન, અચિત્કાય ભક્ષણ, સ્નાન, આધાકર્મી સેવન વગેરે, વગેરે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૭-(શંકા) નવ કલ્પી વિહારી મુનિઓને ઓછામાં ઓછા એક મહિનામાં બે તથા એક વર્ષમાં નવ વિહાર કરવાં જ પડે છે. તેથી શાસ્ત્રકારોએ એક માસમાં બે તથા એક વર્ષમાં નવ ઉદ્દેશ્ય સુધી સખળ દોષ નથી બતાવ્યા. પરંતુ એક મહિનામાં ત્રણ તથા એક વર્ષમાં દસ ઉદ્દેશ્ય લગાવવામાં સખળ દોષ બતાવ્યો છે. આ ધારણા આપત્રી દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ હતી, એમ મારો ઉપયોગ છે. શું એક મહિનામાં બે તથા એક વર્ષમાં નવ માયા ઉપરાંત એક મહિનામાં ત્રણ તથા એક વર્ષમાં દસ માયા કરનાર માટે સખળ દોષ બતાવવાનું પણ શું કોઈ એવું જ કારણ છે ?

ઉત્તર-સમાધાન-અનાદિ કાળથી પરિચિત હોવાને કારણે ભિક્ષા, વસ્ત્રપાત્ર, મકાન, ખાનપાન, આલોચના કરવી, સાંભળવું, પોતાને સાચા બતાવવું વિગેરે વિગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં ક્યારેક માયાનું સેવન થઈ જાય છે. આ પ્રકારનું સેવન પણ જે મહિનામાં બે વારથી વધારે થાય તે સખળ દોષ લાગે છે. દોષ તે એકવાર પણ સેવન કરવામાં લાગે જ છે, પરંતુ બે ઉપરાંત હોવાથી સખળ દોષ લાગે છે. આ પ્રમાણે દરેક મહિનામાં સેવન થતું રહે અને વર્ષમાં નવથી વધારે કલ્પ થઈ જતાં પણ સખળ દોષ લાગે છે.

ભગવતી સૂત્ર વિષે પ્રાચીન ધારણાઓ

[એક વિદ્વાન આચાર્યશ્રીની એક કૃતિ પૂજ્ય સમર્થમલ્લ મ. સા. પાસે આવી હતી. તે પરથી પૂજ્ય મહારાજશ્રીએ પોતાના સંશોધનો બતાવ્યા હતા. તે અહીંયા પ્રશ્નોત્તરરૂપે નહિ, પરંતુ પૂ. મ. સા. ની ધારણા રૂપે આપવામાં આવે છે.]

પ્રશ્ન ૧૭૪૮-ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૬ માં દાતાને માટે બહુ નિર્જરા અને અદપપાપ પ્રસંગે જે “અપ્રાસુક” તેમજ “અનૈષણીય” શબ્દ આવેલા છે, તેના અર્થ પણ નીચે પ્રમાણે શાસ્ત્ર સંમત થાય છે. બાળકની ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ આપવું, ઉદાર લાવીને દેવું, બ્રાહ્મણોને માટે બનાવેલું દેવું તથા બચેલું જ્યાં સુધી પુરુષાંતર કૃતાદિ ન થયું હોય એવું આપવું, માલોહડ આદિ દોષવાળું દેવું, બીજાને માટે લઈ જવામાં આવતો આહાર તેની આજ્ઞા વિના આપવો. શય્યાતરનો આહાર

જે સગાસંબંધીને ત્યાં મોકલ્યો હોય તે આહાર વ્યક્તિએ જ્યાં સુધી સ્વીકાર્યો ન હોય તે પહેલા આહાર લેવો. બહુ ઉન્નિજત ધર્મવાળા તથા જબર જસ્તીથી વિશાળ પ્રમાણમાં આપેલા ઇત્યાદિ પ્રકારના આહારાદિને અહિંયા અપ્રાસુક અને અનૈષણીય કહેલ છે. આ બાબત આચારાંગ દ્વિતીય શ્રુત સ્કંધના લિન્ન લિન્ન સ્થળે આવેલા પાઠોથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે. એ પ્રમાણે હોય ત્યારે જ ઘણી નિર્જરાનું કારણ બને છે. અહિંયા અપ્રાસુકનો અર્થ “ સજીવ ” અને “ અનૈષણીક ”નો અર્થ પ્રાણીઘાતથી સાધુને માટે તૈયાર કરેલ આહાર એવો અર્થ સર્વાથા અસંગત છે. કારણ કે આ પ્રકારના આહાર આપનાર ઠાતા તે અદ્ય આયુષ્યનો બંધક અને સંયમનો ઘાતક થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૪૯-ભગવતી શ. ૭ ઉ. ૨ ના મૂળપાઠ અને ટીકા એ બંનેથી એ સ્પષ્ટ છે કે શ્રાવકોના મૂળગુણ પ્રત્યાખ્યાન (અણુવ્રત) ન હોવા છતાં પણ ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન હોઈ શકે છે, તથાપિ કોઈ કોઈ આધુનિક શ્રમણાદિ અણુવ્રત વગર કોઈ પણ શ્રાવકના ગુણવ્રત તથા શિક્ષાવ્રત માનવા તૈયાર નથી. સિદ્ધાંત અનુસાર અણુવ્રતો વગર પણ ગુણવ્રત તથા શિક્ષાવ્રત હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૫૦ ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૫ માં કર્માદાનોનો જે અર્થ શ્રી અભયદેવસૂરિએ ટીકામાં કર્યો છે તે પ્રાચીન પરંપરા સાથે સંગત છે. તથા આવશ્યકચુણી, આવશ્યક બૃહહવૃત્તિ, ધર્મસંગ્રહ, શ્રાવકધર્મ પ્રજ્ઞિત સટીક, પંચાશક સટીક, ધર્મરત્ન પ્રકરણ સટીક, પ્રવચન સારોદ્ધાર સટીક, વગેરે ગ્રંથો સાથે પ્રાયઃ મળે છે, તેથી આ સ્થળ પણ વિશેષ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૫૧-અંતરદ્વીપોના વિષયમાં ટીકાકાર તથા પ્રચલિત પ્રથામાં તે કહે છે કે ચુલહિમવંત તથા શિખરી પર્વતની ચાર ચાર દાઢાઓનું અસ્તિત્વ છે, પરંતુ આવું માનવું મૂળ પાઠથી વિરુદ્ધ જાય છે ! કારણ કે મૂળ પાઠમાં ક્યાંય પણ દાઢાઓનો ઉલ્લેખ નથી. તે પર્વતોની લંબાઈ તથા જીવામાં પણ દાઢાઓનું માપ આવ્યું નથી. તે પર્વતો પૂર્વ તથા પશ્ચિમ તરફ જંબુદ્વિપની હદ સુધી લાંબા છે અને લવણ સમુદ્રને સ્પર્શ કરેલો છે, પરંતુ તે દાઢાઓ લવણ સમુદ્રમાં ગઈ નથી, તેથી તે તેની દાઢાઓ છે એમ કેમ માની શકાય ?

લવણસમુદ્રમાં પણ દાઢાઓનું વર્ણન આવ્યું નથી તથા ક્યાંય પણ મૂળપાઠમાં દાઢાઓની લ'બાઈ પહોળાઈનું માપ જોવામાં આવ્યું નથી. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લવણસમુદ્રમાં આ ભિન્ન ભિન્ન ટાપુ (દ્વીપ) છે પરંતુ દાઢારૂપે સંલગ્ન દ્વીપ નથી. તેથી ભગવતી ૯, ૧૦ ની ટીકા કરતી વખતે આ સ્થળ પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૫૨-સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય તથા તિર્યંચ, સમ્યગ્દષ્ટિપણામાં વૈમાનિક સિવાય અન્ય આયુષ્ય બાંધતાં નથી. પરંતુ પૂર્વે બંધાયેલાં જીવ સમકિત સહિત મરીને ચારેય ગતિમાં જઈ શકે છે. આ વિષયનો વિશેષ ખુલાસો ભગવતી શ. ૩૦ શ. ૮ ઉ. ૨ માં છે. શ. ૨૬ ઉ. ૧ માં આયુષ્યકર્મની અપેક્ષાએ સમુચ્ચય જીવના મન:પર્યાવજ્ઞાન તથા જો સળ્લો-વચ્ચાનો બીજો ભાંગો છોડીને બાકીના ત્રણ ભાંગા લીધા છે તથા તિર્યંચ પ'ચેન્દ્રિયના સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે પાંચ બોલોમાં તથા મનુષ્યના સાત બોલોમાં ઉપરોક્ત ત્રણ ભાંગા જ બતાવ્યા છે, આથી પણ ઉપરની બાબત સ્પષ્ટ થાય છે. દશાશ્રુત સ્કંધ દશા ૬ માં ક્રિયાવાહી નરકમાં ગયાનો અધિકાર છે. પરંતુ તેનો ક્રિયાવાહીપણામાં નરકના આયુષ્યનો બંધ થતો નથી, કારણ કે શ. ૩ માં બતાવ્યું છે કે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત લેશ્યાના ક્રિયાવાહી મનુષ્ય અને તિર્યંચ પ'ચેન્દ્રિય કોઈ પણ ગતિના આયુષ્યનો બંધ કરતા નથી. નરકમાં તો એ ત્રણ લેશ્યાઓ જ છે. માટે આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમના આયુષ્યબંધ તો મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં જ થાય છે. ક્ષાયોપશમિક સમકિત એક ભવમાં હજારો વખત આવે છે અને જાય છે. તેથી જે સમયે સમકિત ન હોય તે સમયે નરકાયુનો બંધ થઈ શકે છે. સમકિતમાં નરકના આયુષ્યનો બંધ થતો નથી.

મેઘકુમારના જીવે હાથીના ભવમાં તથા સુમુખ ગાથાપતિ વગેરેએ પણ સમકિતની ગેરહાજરીમાં જ મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ કર્યો. હા, તેમને પહેલા સમકિત આવ્યું, સંસાર પરિત્ત કર્યો. પરંતુ જે સમયે આયુષ્ય બાંધ્યું તે સમયે સમકિત રહ્યું ન હતું, ભગવતી શ. ૩૦ પ્રમાણભૂત છે, જ્યારે અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યંચ તથા મનુષ્ય પણ સમકિત અવસ્થામાં વૈમાનિક સિવાયનું બીજું આયુષ્ય બાંધતા નથી. તો દેશવિરતીપણામાં તો કેમ બાંધી શકે? તેથી વરુણ નાગ નડુવાના ત્રિય બાળમિત્ર વગેરેએ સમકિતમાં આયુષ્ય બાંધ્યું નહિ. એવું શતક-૩૦ થી સ્પષ્ટ છે. શ. ૬ ઉ. ૪ માં વૈમાનિક સિવાય ૨૩ દંડકના જીવો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાથી નિવર્તિત

આયુષ્યવાળા જ હોય છે. આથી પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રત્યાખ્યાનવાળા ત્રતધારી પણ વૈમાનિક સિવાયનું બીજું કોઈ ગતિનું આયુષ્ય બાંધતા નથી.

કર્મગ્રંથ, ગોમટસાર વગેરે ગ્રંથોમાં પણ તિર્યંચ અને મનુષ્યના આયુષ્ય કર્મનો બંધ સમકિત અવસ્થામાં થયાનું બતાવતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૫૩-સંઘ વગેરેના કાર્યો માટે હિંસા કરવામાં, જીવ રક્ષા અર્થે જુઠું બોલવામાં ઈત્યાદિ કાર્ય વશ અપવાદ સેવનને કોઈ સુનિ તથા ટીકાકાર યોગ્ય બતાવે છે. અને તેને પ્રાયશ્ચિત્તનું ઠેકાણું બતાવતા નથી, પરંતુ આ વાત મૂળપાઠથી વિપરીત જાય છે. જેમ કે પુલાક લઙ્ઘિવાળા કોઈ સાધુ સંઘ આદિના કારણે તપ સંયમના હેતુ અર્થે હિંસા, જુઠ વગેરે આશ્રવદ્વારોનું સેવન કરે છે. જે તે તેની આલોચના ન કરે તો વિરાધક છે. એમ શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે. જે શાસ્ત્રકારોને ઉપરોક્ત બાબત ઈષ્ટ હોય તો સંઘના કાર્ય માટે હિંસાદિ કાર્ય કરનારને આલોચના કર્યા વગર વિરાધક (દુષિત) બતાવત નહિ તથા ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૭ માં હસ પ્રકારની પ્રતિસેવના બતાવી છે, તેમાં આપત્તિ (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવરૂપ આપત્તિ) અને ભય (સિંહ વગેરેના)થી કરેલા કાર્યને દોષયુક્ત માન્યું છે. પ્રવચન હીલણા, ધર્મ તથા સંઘ પર સંકટનું આગમન એ પણ આપત્તિ અને ભયની અંતર્ગત છે. પરંતુ તે માટે કરેલા હિંસા-મૃપાદિ આચરણને શાસ્ત્રકારોએ નિર્દોષ માન્યા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૫૪-સંઝી તિર્યંચ તથા મનુષ્યના લાગલગાટ (સળંગ) સાત આઠ ભવના શાસ્ત્રીય વર્ણનના વિષયમાં કેટલાક ટીકાકારોનો મત છે કે સાત ભવ કર્મભૂમિના તથા આઠમો ભવ યુગલિકનો હોય છે, તો આ વાત એકાંતરૂપ નથી. આઠેય ભવ કર્મભૂમિના હોઈ શકે છે! પ્રમાણને માટે ભગવતી શ. ૨૪ જોઈ લેવું. યુગલિક ભવ ઉપરાંત દેવગતિ જ હોય છે. સંઝી તિર્યંચ તથા મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ કાયઃ સ્થિતિ બતાવવા માટે જ યુગલિકનો ભવ આઠમો બતાવવામાં આવે છે. જે યુગલિકનો ભવ આઠમો ન થતાં વચમાં બીજો ભવ થાય તો ઉત્કૃષ્ટ કાયઃસ્થિતિ હોતી નથી. કર્મ-ભૂમિના મોટા (૨) ભવો પણ આઠ કરોડ પૂર્વાના જ હોય છે. વધારે નહિ. નાના ભવ થઈ જાય તો આઠ અંતસુહુર્તના જ થઈ જાય. તથા વચમાં યુગલિક થઈને દેવ બની જાય તો પૂરા આઠ ભવ બને જ નહિ,

પ્રશ્ન ૧૭૫૫-પંચેન્દ્રિય ૭, ૮ તથા ૧૫ ભવ વધારેમાં વધારે કરી શકે છે, જેઓ એમ કહે છે કે તે શાસ્ત્ર સંગત નથી, કારણ કે પ્રજ્ઞાપના

પદ ૧૮ માં પંચેન્દ્રિયની કાય સ્થિતિ એક હજાર સાગરથી કંઈક વધારે બતાવી છે. આટલી ઢાંબી સ્થિતિમાં સેંકડો, હજારો ભવ થઈ શકે છે. હા, એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય-જીવ, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના જ ભવ કરે; અથવા મનુષ્ય, મનુષ્યના લાગલગાટ (સળંગ) ભવ કરે તો આઠથી વધારે કરી શકે નહિ. પરંતુ ચારેય ગતિના પંચેન્દ્રિયના ભવ તો સેંકડો હજારો કરી શકે છે, જેમકે સુસુખ ગાથાપતિના ભવથી છેલ્લા ભવ સુધી ગણવામાં આવે તો તેમના સોળ ભવ તો થઈ જાય છે. નાગશ્રી તથા ગોશાલકેના તે ભવથી તેમના લાગલગાટ થનારા પંચેન્દ્રિયના ભવોની ગણતરી કરીએ તો લગભગ ૩૦ ની આસપાસ ભવ તો તેમના થઈ જ જાય છે. આથી પંચેન્દ્રિયના ૭, ૮ અથવા ૧૫ ભવ કહેવા તે શાસ્ત્ર સંમત નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૫૬-ભગવતી શ. ૨૨ ના છઠ્ઠા “વલ્લિ વર્ગ”માં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રાનુસાર “વલ્લિ”ના નામોમાં કિસમિસ”નું” પણ નામ છે. અને તેના મૂળથી લઈને બીજ સુધી દશ ઉદ્દેશા બતાવ્યા છે. તેમાં જીવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરેનું વિવરણ ક્યું છે તેમાં બીજનો પણ સ્વતંત્ર ઉદ્દેશો છે. તેથી મૂળપાઠથી જ બીજ સિદ્ધ થાય છે. સ્થાનાંગ ૨ ઉ. ૧ સૂત્ર ૭૩ ની ટીકામાં કિસમિસ સચિત બતાવેલ છે.

કોષમાં કિસમિસને અબીજ કહેલ છે. તો અહિંયા અકાર નિષેધ અર્થક નથી. આમાં સૂક્ષ્મ બીજ હોવાથી અહિંયા અ નચ્ નો અર્થ સૂક્ષ્મ અદ્ય સમજવો, કારણ કે અ નચ્ અનેક જગ્યાએ અદ્ય અર્થમાં થોભ્યો છે. ઉદાહરણ તરીકે ભગવતી શ. ૧ ઉ ૮ માં બતાવ્યું છે કે બે સરખા પુરુષોમાંથી સવીર્ય જીતે છે અને અવીર્ય હારે છે. અહિંયા અવીર્યનો અર્થ અદ્ય-વીર્યવાળા થાય છે. કારણકે સંસારી કોઈ પણ જીવ અવીર્ય (વીર્ય રહિત) હોતો નથી. આવી જ રીતે અજ્ઞાની (થોડા જ્ઞાનવાળો) અચેલક, (અદ્ય વસ્ત્ર ઉપધિવાળો) અનુદરા કન્યા, વગેરે શબ્દોમાં અ નચ્) અદ્ય સૂક્ષ્મ કૃત્સિત વગેરે અર્થમાં આવેલ છે. એવી જ રીતે “અબીજ” “અ” (ન) સૂક્ષ્મ અર્થમાં સમજવો જોઈ એ, કારણકે તેમાં બીજ પ્રત્યક્ષ (શાક, ખેર, ઉખ-ખેલી દ્રાક્ષમાં) દષ્ટિગોચર થાય છે. તેથી તે સચિત હોવાની સાથે અંગુર (લીલી દ્રાક્ષ) પણ સચિત જ છે. કારણ કે તે સુકાઈને દ્રાક્ષ બને છે.

પ્રશ્ન-૧૭૫૭ પ્રજ્ઞાપના પદ-૧ પ્રત્યેક વનસ્પતિના ભેદોમાં “વલ્લય” બતિમાં કેળાનું વર્ણન છે. ભગવતી શ. ૨૨ માં “તાલવર્ગ”ના ભેદોમાં કહલીનું નામ પણ છે. મૂળથી બીજ સુધી દશ ભેદોના દશ ઉદ્દેશા બતાવ્યા છે. જીવ ક્યાંથી આવે છે? વિગેરે દ્વાર બતાવ્યા છે. જેમાં મૂળ વિગેરે પાંચેયમાં દેવ ઉત્પન્ન થતાં નથી. પરંતુ પ્રવાલથી

બીજી સુધી પાંચેયમાં દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે વર્ણુન છે. અહિંયા મૂળ પાઠમાં કેળાં (કદલી ક્ષણ)માં બીજી તથા તેમાં જીવની ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટ રૂપે બતાવી છે. કેળામાં બીજી પ્રત્યક્ષ પણ દેખાય છે. કોઈમાં નાના તો કોઈમાં મોટા ધ્યાનપૂર્વક જ્ઞેવાથી દેખાય છે.

કોંકણ પ્રદેશના કેળાં બાબતમાં શોધ કરતાં જણાયું છે કે એક જાતના કેળાંને પહેલાં આઠ દિવસ સુધી તાપમાં સુકવવામાં આવે છે. પછી આઠ દિવસ છાંયામાં રાખે છે. ત્યાર-પછી તેની છાલ ઉતારીને તેના પર ધીની આંગળી લગાવે છે. પરંતુ તે આસણી પાકેલી નથી.

નોટ-આ કોઈ પ્રાચીન મહાપુરૂષો પર આક્ષેપ નથી, પરંતુ તે સમયે એવો જ અર્થ વિશેષ રૂપે પ્રચલિત હતો. જો આ અર્થ તરફ તેમનું ધ્યાન ગયું હોત તો તે આત્માર્થી મહાપુરૂષ તેને ત્યાગવામાં જરા પણ વિલંબ ન કરત.

મ્રશ્ન-૧૭૫૮ કેટલાકની માન્યતા એવી છે કે મુનિને એક જ પાત્ર રાખવું કદપે છે. માત્રક (લઘુનીતિ માટેનું વાસણ) રૂપી પાત્ર રાખવાનું પણ આચાર્યોએ પાછળથી સ્થાપિત કર્યું છે. પરંતુ આ વાત શાસ્ત્ર સાથે સંગત નથી. કારણકે એક પાત્ર રાખવાનું વિધાન એકાંત બધા મુનિઓ માટે નથી. શાસ્ત્રોમાં જ્યાં એક પાત્ર રાખવાનું વિધાન છે તે જિન-કદ્વી પડિમાધારી વિગેરે અભિગ્રહધારીઓ માટે છે. સ્થવિર કદ્વી સાધુઓ માટે આ વિધાન નથી. આચારાંગ અ. ૧૫ માં એક પાત્રનું વિધાન બતાવ્યું તેનો ખુલાસો ટીકાકારે જિન-કદ્વીને માટે કહ્યું છે. મૂળ પાઠમાં “તરુણે જુગવં બલવં અવ્યાયંકે ચિર સંઘયણે” વિગેરે વિશેષણ આપ્યા છે. તેનાથી પણ એ સિદ્ધ થાય છે કે આ વિશેષણોથી યુક્ત મુનિઓ સિવાય અન્યમુનિ એકથી વધારે પાત્રો રાખી શકે છે. તથા ઉપર કહેલ “જુગવં શબ્દનો અર્થ ત્રીજા ચોથા આરાના જન્મેલા થાય છે. વસ્ત્ર-એષણા નામના ચૌદમા અધ્યયનમાં પણ ઉપરોક્ત વિશેષણવાળા મુનિને માટે જ એક વસ્ત્ર રાખવાનું બતાવ્યું છે. તથા બીજી જગ્યાએ ત્રણ વસ્ત્ર રાખવાનું બતાવ્યું છે. આઠમા અધ્યયનના ૪; ૫, ૬ ઉદ્દેશમાં એક પાત્ર બતાવ્યું તે પણ ટીકાકારે જિનકદ્વીને માટે જ કહ્યું છે.

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર, સ્થાન-૩ ઉ. ૩, સૂ. ૧૭૨ ભગવતી ૨૫/૭ તથા ઉવવાઈ સૂત્રમાં ઉપકરણ ઉણોદરીના ત્રણ ભેદમાં “એગેવત્યે એગેપાવ્ ચિચત્તોવહિસાહજગયા” જ પાઠ આવ્યો છે. અને જો બધા મુનિઓને માટે એક જ પાત્રનું વિધાન હોય તો એક પાત્ર રાખવાનું ઉણોદરીમાં કેમ આવત? જેમ કે ત્રણ અખંઠ વસ્ત્રનો કદપ છે, ત્યારે જ એક વસ્ત્ર રાખવું એ ઉણોદરી બતાવ્યું. એ જ પ્રમાણે એક પાત્રથી વધારે પાત્ર રાખવાનો કદપ છે ત્યારે જ એક પાત્રના વિધાનને ઉણોદરીમાં લીધું છે.

ભગવતી શ. ૨ ઉ. ૫ માં ગૌતમસ્વામીએ ભિક્ષાર્થે જવા માટે “પહિલેહિત્તા માધ્વનાઈ, વત્થાઈ પહિલેહેહ, પહિલેહેત્તા માયનાઈ પમજ્જહ, પમજ્જિતા માયનાઈ ડગહેહ” આ મૂલ પાઠની છાયા (પ્રતિલિખ્ય, ભાજનાનિ, વસ્ત્રાણિ, પ્રતિલેખ્યતિ, પ્રતિલિખ્ય સાજ્જનિ,

પ્રમાજ્ઞયતિ, પ્રમાજ્ઞયં ભાજનાદિ ઉદ્દૃગ્હૃણ્ણતિ) આ મૂલ અને છાયા બન્નેમાં પાત્રોને માટે બહુ વચન હોવાથી ઓછામાં ઓછા ત્રણ પાત્રો તો સાબિત થાય છે. આ પાઠના ટબ્બાથર્થમાં ત્રણ પાત્ર ખોલી પણ દીધા છે તથા આગળ ભક્તવાણં પઢિદ્સેદ્દુ” પાઠ છે, અર્થાત્ ભગવાને ભાત-પાણી સાથે જ બતાવ્યા તેથી પણ એકથી વધારે પાત્ર સાબિત થાય છે, કારણકે ભાત અને પાણી એક જ પાત્રમાં ન હતા. તથા એને માટે એ જ પાઠની ભલામણ ભગવતી ૧૧, ૯ વિપાક અ-૨ ઉપાસક દશા-૧, અંતગડમાંનો અતિમુક્તનો અધિકાર વગેરેમાં આપી છે. ભગવતી શ. ૧૫ માં આનંદ શ્રાવક, અંતકૃતદશાંગમાં અર્જુનમાળી તથા અનુ-ત્તરૌવવાઈમાં ધન્ના અણુગાર વગેરે મહામુનિઓને માટે પણ આ પાઠની જ ભલામણ આપેલી છે.

બૃહત્કલ્પના ત્રીજા તથા નિશીથના ૧૪ માં ઉદ્દેશમાં સ્પષ્ટરૂપે ત્રણ પાત્ર બતાવ્યા છે. તો ભગવતીના પાઠ તથા અર્થથી ટબ્બાકારનો આ અર્થ બરાબર છે.

ભગવતી શ. ૨ ઉ. ૧ માં “પત્ત-ચીવરાણિ ગિઠ્ઠંતિ” આનો અર્થ “વસ્ત્ર અને પાત્રો” કયો છે. અહિંયા પણ બહુવચન જ છે.

ઇત્યાદિ પ્રમાણો જોતાં શાસ્ત્રોમાં જે અનેક જગ્યાએ “પઢિગ્ગહ પત્ત” શબ્દ આવ્યો છે તે જાતિવાચક સાબિત થાય છે.

દશવૈ. અ. ૪માં પ્રસકાયની યતનામાં “પઢિગ્ગહં સિ વા વડગંસિ વા” અલગ પાઠ આવ્યો છે. એથી સ્વયં શાસ્ત્રકારે પાત્રક તથા માત્રક (પાતરા તથા માતરા) અલગ અલગ બતાવ્યા છે, છતાં એમ કહેવું કે માત્રક રાખવું એ આચાર્યોએ પાછળથી બતાવ્યું છે, આ કેવી રીતે સંગત હોઈ શકે?

પ્રશ્ન ૧૭૫૯-ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૬ માં સુક્ષ્મ અપકાય હ મેશા પડે છે એનું વર્ણન છે. દિવસે તો તે સૂર્યની ગરમીથી ઉપર જ નખટ થઈ જાય છે. પરંતુ રાત્રિમાં તે નીચે આવે છે. એટલા માટે કેટલાક મુનિઓનું એવું કથન છે કે મુનિએ રાત્રે અછાયામાં (ઉપરના ભાગમાં ઢાંક્યા વગરની જમીન) પૂંજવું ન જોઈ એ, કારણકે અપકાયના જીવોની વિરાધના થાય છે. પરંતુ તેમનું આ કથન શાસ્ત્ર અનુકુળ નથી. ગમન પ્રવૃત્તિ કરતાં સાધુએ ઈર્થાસમિતીમાં સતત સાવધાન રહેવું જોઈ એ એવું વિધાન છે. તદનુસાર ઈર્થાસમિતીમાં દિવસે જોઈને તથા રાત્રે પુંજને ચાલવાનું વિધાન છે. તથા ઉચ્ચાર પ્રસવણ સમિતિમાં પણ રાત્રિએ પૂંજ્યા વિના નહિ પરઠવવાનું વિધાન છે. ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાન છે. ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાનમાં કયાંય પણ અપવાદને સ્થાન નથી. જો કે નિરંતર સુક્ષ્મ અપકાય વરસે છે, છતાં પણ પૂંજવાનો નિષેધ કયો નથી. એટલું જ નહિ પણ આ બાબત પર ભાર આપ્યો છે કે જ્યારે પણ કામ પડે ત્યારે રાત્રિમાં પૂંજ્યા વગર ન ચાલે અને પરઠે પણ નહિ.

ભગવતી સૂત્રમાં જ્યાં સૂક્ષ્મ અપકાયનું વર્ણન છે ત્યાં એ બાબત પણ બતાવેલ છે કે તે સૂક્ષ્મ અપકાય એકદમ નષ્ટ થઈ જાય છે. તે પછી પૂજવાથી તેની વિરાધના કેવી રીતે થાય ? જે પૂજવામાં જીવ વિરાધનાનું કારણ હોય તે, ભગવાન પૂજવાનો નિષેધ કરત. પરંતુ નિષેધ નહિ કરતાં દશાશ્રુત સ્કંધ દશા-૧ તથા સમવાયાંગની ૨૦ મી સમવાયમાં ભગવાને અપમન્જિજ્યાચારી (અપ્રમાર્જિતાચારી) અને “ દુપમન્જિજ્યાચારી ” (દુઃપ્રમાર્જિતાચારી)ને અસમાધિના સ્થાન કહ્યાં છે. એવી જ રીતે અપ્રમાર્જન તથા દુઃપ્રમાર્જનને અસમાધિનું કારણ કહીને પ્રમાર્જન ઉપર અત્યંત ભાર મુક્યો છે. તેથી આગમમાં પૂજવાનું સ્પષ્ટ વર્ણન હોવા છતાં પણ સૂક્ષ્મ અપકાયની વિરાધનાના બહાને પૂજવાનો નિષેધ કરવો ઉચિત નથી.

[પ્રિય, દઢધર્મી શેઠ શ્રી કિશનલાલજી પૃથ્વીરાજજી ગણેશમલજી સાહેબ માલુ ખીચનવાળા દ્વારા લખાવેલ અને સંકલિત કરેલ ચોથી નોંધ બુકમાંના પ્રશ્નોત્તરો અહિંયા સંપૂર્ણ થાય છે. હવે નોંધબુક નંબર પાંચના પ્રશ્નોત્તરો અહિંયા રજૂ કરીએ છીએ.]

પ્રશ્ન ૧૭૬૦-૨૮ લઙ્ઘિઓના વિસ્તૃત ખુલાસા કયા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર-સૂત્રોના મૂળપાઠમાં અઠ્ઠાવીસ લઙ્ઘિઓનો એકી સાથે એક જ જગ્યાએ ઉલ્લેખ થયેલો જેવા મળતો નથી, પરંતુ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના પ્રથમ સંવરદ્વાર તથા ભગવતી સૂત્રના બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થળો પર ૨૮ લઙ્ઘિઓનું Xવર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૧-જે જીવે કર્મભૂમિના મનુષ્યનું અથવા તિર્યંચનું આયુષ્ય બાંધી લીધું હોય તો શું તેને એ જ ભવમાં ક્ષાયિક સમકિત થઈ શકે છે ?

ઉત્તર-તમે કરેલા પ્રશ્ન મુજબ જીવને તે જ ભવમાં ક્ષાયિક સમકિત નથી થતું.

પ્રશ્ન ૧૭૬૨-સત્યવતી હરિશ્ચંદ્ર મૃત્યુ પામીને કયાં ગયા ?

ઉત્તર-શાસ્ત્રોમાં તે મનુ વર્ણન નથી. કથાઓમાં બતાવ્યું હશે. તે બાબત મારા ધ્યાનમાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૬૩-શું તીર્થંકરોને પૂર્વનું જ્ઞાન હોય છે ?

ઉત્તર-પૂર્વભવમાં શીખેલું પૂર્વનું જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન વડે સ્મૃતિમાં આવી શકે છે- નહિ તો આ ભવમાં તીર્થંકરો પૂર્વનું જ્ઞાન શીખતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૬૪-જંબુદ્વિપમાં કેટલા તીર્થંકરોના જન્મ એક સાથે થાય છે ?

ઉત્તર-જંબુદ્વિપમાં ક્યારેક ક્યારેક એ અથવા ક્યારેક ચાર તીર્થંકરોનો જન્મ એક સાથે થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૫-શું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. ૩૫ ની ગાથા ૪, ૫ થી કમાડવાળા મકાનમાં સાધુએ ઉતરવું નહિ એવું ધ્વનિત થાય છે ?

X સમર્થ સમાધાન ભાગ-૨માં ૨૮ લઙ્ઘિઓના નામ તથા અર્થ આપેલ છે.

ઉત્તર-આ બંને ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. “મનોહર ચિત્રોથી યુક્ત, માલા અને ધૂપથી વાસિત કપાટ યુક્ત અને પ્રવેત વસ્ત્રની ચાદરથી ઢાંકેલા મકાનની સાધુ મનથી પણ ઇચ્છા ન કરે. (૪)

કારણ કે એવા મકાનમાં રહેવાથી સાધુની ઈન્દ્રિયો બ્યારે ચંચળ બનીને પોત-પોતાના વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે તેનો નિરોધ કરવો મુશ્કેલ બની જાય છે, કારણ કે એવા મકાન કામરાગને વધારનાર હોય છે. (૫)

અહિંયા સુસજ્જિત મકાનમાં ઉતરવાનો નિષેધ તથા તેનું કારણ બતાવેલ છે પરંતુ કમાડવાળા મકાનમાં ઉતરવાની મનાઇ કરી નથી. કારણકે કમાડ તો પ્રાયઃ બધાય મકાનોને હોય છે જ. જેઓ કમાડવાળા મકાનનો નિષેધ કરે છે, તેઓ પણ તેમાં ઉતરે જ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૬-આ અવસર્પિણીના છઠ્ઠા આરાના અંત સમયે શું શત્રુજય પર્વત રહેશે? કારણ કે શત્રુજય મહાત્મ્ય ”માં તેને શાશ્વત બતાવ્યો છે.

ઉત્તર-ભગવતી સૂત્રમાં “વૈતાઢ્ય પર્વત રહેશે” એમ જે લખ્યું છે તે બરાબર છે. શત્રુજયને શાશ્વત માનવો તે આગમ વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૭-ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૧ માં કૃત્રિમ વસ્તુની સ્થિતિ સંખ્યાતા કાળની બતાવેલ છે, છતાં ટીકાકારે અષ્ટાપદ પર્વત પર ભરત મહારાજાએ કરેલા બિંબ શ્રી ગૌતસ્વામીના સમય સુધી વિદ્યમાન રહેશે એમ કહેલ છે તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર-ટીકાકારનું આ કથન બરાબર નથી, સૂત્ર વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૮-ઉપાશ્રયમાં પીપળો ઉગે તો ઉખાડી નાંખવો; ભમરા, મધમાખીના જાળાં હઠાવવા વગેરે બૃહદ્દેવના ચૂણી કર્તાનો મત સાવધ તથા સૂત્ર વિરુદ્ધ છે કે નહિ?

ઉત્તર-આવું કહેવું કે કરવું એ પાપપૂર્ણ છે અને ધર્મ વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૬૯-જિન કદખીને કેટલા જ્ઞાન થઈ શકે છે? શું તેમને કેવળ-જ્ઞાન અને કેવળદર્શન થઈ શકે છે?

ઉત્તર-જિનકદખીને એ, ત્રણ, અથવા ચાર જ્ઞાન થઈ શકે છે, કેવળજ્ઞાન થતું નથી. હા, કદખાતીત અવસ્થા ધારણ કરે તો કેવળજ્ઞાન થવું સંભવિત છે. આ ભાવ ભગવતી શ ૨૫ ઉ. ૬માં છે.

પ્રશ્ન ૧૭૭૭-શું, ચક્રવર્તિની જેમ વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવની સેવા પણ દેવ કરે છે?

ઉત્તર-વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ ત્રણ ખંડના અધિપતિ હોય છે, તેથી માગધ વગેરે સ, સ.-૧૪

દેવ તેમને આધીન હોય છે. ચક્ર વગેરે શસ્ત્ર દેવ-અધિષ્ઠિત હોય છે. અનેક વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરવાના કારણે તેમની (દેવોની) અધિષ્ઠાત્રિ દેવીઓ પણ તેમને આધીન હોય છે. જંબુદ્વીપ પ્રસૂતિ તેમજ સમવાયાંગ વગેરે જોવાથી આ વર્ણુન જાણવા મળે છે. તથા તેમના પ્રબળ પુન્યથી દેવ તેમના અનેક કાર્યો પણ કરી દે છે. જેમકે અંતકૃતદશાંગ સૂત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે કે દારિકા નગરી વૈશ્રમણ્યદેવે બનાવી હતી.

પ્રશ્ન ૧૭૭૧-ચોઢાળિયામાં વર્ણુવેલ નવમદિલ, નવ લક્ષ્મી એ રાજાઓ ક્યાંના હતા ? તથા એમના આ નામો કેમ પડયા ?

ઉત્તર-નવ મહિસાજ કાશીના તથા નવ લક્ષ્મી રાજા કોશલ દેશના હતા મહિ તથા લક્ષ્મી એ ક્ષત્રિયોની જાતિ હતી. તેમના નામ તો જુદા જુદા હતા.

પ્રશ્ન ૧૭૭૨-લગવાન મહાવીર સ્વામીને ૭૨ વર્ષની ઉંમરમાં વૃદ્ધત્વ આવ્યું કે નહિ ?

ઉત્તર-તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, બળદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ આ બધાને વૃદ્ધત્વ (ઘડપણ) આવતું નથી. તેમની ઉંમર મધ્યમ (યૌવનયુક્ત) જ રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૭૩-“વૈશ્રમણ્યકુમાર દેવતા દાન દેવામાં શુરા” એમ કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર-વર્ષીદાન માટે તીર્થંકરોના ભંડાર ભરે છે. તથા જન્મ-પારણા વગેરેના પ્રસંગે અતુલ (પુષ્કળ) ધનની વૃદ્ધિ કરે છે, તે કારણથી તેમને “દાને શુરા” કહેવું એ ઉચિત જ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૭૪-જ્ઞાતાસૂત્ર અ. ૧ મુજબ, મેઘકુમારે આઠ રાજકન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યું, તો શું, આથી વ્રત ખંડિત થતું નથી ?

ઉત્તર-તે સમયે તેમણે વ્રત જ અંગિકાર કર્યું ન હતું, પછી ખંડનનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૭૫-દીક્ષાલિપેક પ્રસંગે જે બે લાખ સોનૈયા ધર્મસામગ્રી લાવનારને તથા એક લાખ સોનૈયા હજમને આપ્યા, તો આ ધન અલયદાન વગેરેમાં કેમ ન વાપર્યું ?

ઉત્તર-આ પ્રસંગે જે સોનૈયા આપે છે તે પોતાની મોટાઈ અથવા ગૌરવને માટે આપે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૭૬-દેવતા, નિદ્રા લે છે શું ?

ઉત્તર-દેવોને નિદ્રા આવતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૭૭-દેવતાઓને ભૂખ ક્યારે લાગે છે ! તથા તેઓ શું ખાય છે ?

ઉત્તર-દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા એક દિવસે, પદ્મોપમની સ્થિતિવાળા એ થી નવ દિવસે, સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જેટલા સાગરની સ્થિતિ હોય એટલા હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે. તેઓ સારા વર્ષ પુરૂજલોને મનથી ગ્રહણ કરી લે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૭૮-અષાઢ શુદ્ધિ ૧૧ ને દેવપોઢી અગિયારસ તથા કારતક શુદ્ધિ ૧૧ ને દેવઉઢી અગિયારસ કહે છે તો શું, દેવ સુવે-ઉઢે છે ?

ઉત્તર-આવું લૌકિક પ્રણાલિથી કહેવાય છે. ખરી રીતે તો દેવો સૂઈ જતાં નથી. તેમજ સૂઈને જાગતાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૭૯-ગોપીચંદ, ભર્તૃહરિ ક્યારે અને ક્યાં થયા ? તેઓ અમર કેમ કહેવાયા ?

ઉત્તર-ભર્તૃહરિ ઉજ્જૈનમાં થયા હોવાનું મનાય છે. એ જ પ્રમાણે ગોપીચંદ પણ ક્યાંક થયા હશે, તેઓ પાંચમા આરામાં થયા હોય તથા મૃત્યુ પામીને વાણવ્યંતરમાં ગયા હોય તથા ક્યારેક કોઈ યાદ કરે તો મનુષ્યરૂપે દર્શન આપ્યાં હોય એવો સંભવ છે. માનવરૂપે દેખીને લોકોએ તેમને અમર માની લીધા હોય એમ સંભવિત છે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૦-કાનમાં ખીલા ખોડવાથી તથા પગમાં ખીર સંધવાથી મહાવીર સ્વામીને ખીડા થઈ હશે તો શું પગમાં ફોદલા પડ્યા ? તથા શ્રવણ શક્તિમાં હાનિ આવી ?

ઉત્તર-ખીલાથી કાનમાં, તથા ખીર સંધવાથી પગમાં દર્દ તો થયું જ હશે, પરંતુ કેટલાક સમય પછી ઠીક થઈ ગયું હશે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૧-“કૌટુંબિક પુરૂષ” નોકરને સમજવા કે સગા સંબંધીઓને ? શાસ્ત્રમાં અનેક જગ્યાએ આ શબ્દ આવેલો છે.

ઉત્તર-વિશ્વસનીય તેમજ આજ્ઞાકારી પુરૂષને કૌટુંબિક પુરૂષ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૨-“ઇલ્યશેઠ” કેને કહે છે ?

ઉત્તર-હસ્તિપ્રમાણ ચાંદી, સોનું તથા હીરા-પન્ના વિગેરેના લેહથી ઇલ્યપતિ શેઠના ત્રણ લેહ હોય છે. જઘન્ય, મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ.

પ્રશ્ન ૧૭૮૩-છ પુરૂષોએ બાંધેલું દોરડું પણ અર્જુનમાળી ન તોડી શક્યો જ્યારે કે તે વજ્રકપલનારાય સંઘયણુવાળો હતો ?

ઉત્તર-હાડકાના બંધ મજબૂત હોવાથી વજ્રકપલનારાય સંઘયણુ હોય છે. પરંતુ બધા વજ્રકપલનારાય સંઘયણુવાળામાં એટલી શક્તિ નથી હોતી કે તેઓ મજબૂત બાંધેલા દોરડાને તોડી શકે. કોઈક જ તોડી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૪-શ્રી મહિલનાથ ભગવાને સુવર્ણ પ્રતિમામાં કવલ (કોળિયા) નાંખીને સસુઈંમ જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ હિંસાનું કાર્ય કેમ કર્યું ?

ઉત્તર-મલિલ લગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધારક હતા. છએ રાજાઓને આ નિમિત્તથી પ્રતિબોધ થશે એમ જાણીને જ તેઓએ તેમ કર્યું.

પ્રશ્ન ૧૭૮૫-“વર્ષધર” કોને કહે છે ?

ઉત્તર-નપુંસક એ પ્રકારના હોય છે. જન્મ નપુંસક તથા કૃત નપુંસક. જેઓ જન્મથી નપુંસક નથી હોતાં પણ જેઓને અંતઃપુરની રક્ષા-સેવાદિ કાર્ય માટે બનાવવામાં આવે છે. તેઓ વર્ષધર કહેવાય છે. તેને અંઠળ પણ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૬-તીર્થંકરની ઉંમર પૂરા વર્ષોની બતાવી, તો શું, મહિના કે દિવસો ઓછાવત્તા હોતાં નથી ?

ઉત્તર-સ્થૂલ દષ્ટિથી વ્યવહારમાં આયુષ્યના વર્ષ બતાવવામાં આવે છે. પરંતુ તેમાં થોડા મહિના કે થોડા દિવસો ઓછા વધારે હોય તો તે બતાવાતા નથી, એ જ વ્યવહાર-દષ્ટિથી તીર્થંકરોના આયુષ્યના પૂર્વ તથા વર્ષો બતાવ્યા છે એવી સંભાવના છે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૭-રથાણાદેવીએ માકંડી પુત્ર જિનરક્ષિત અને જિનપાલની સાથે ભોગ ભોગવ્યા, એ કેમ બની શકે ?

ઉત્તર-રથાણાદેવી હલકી જાતિની દેવી હતી. સંભવ છે કે તેને દેવ ચાહતા ન હતા. તેથી તે સુંદર પુરુષો વડે પોતાની તૃપ્તિ કરતી હતી. ઠાણાંગ-૪માં પણ એવો ઉલ્લેખ છે કે ઘણાં દેવ દેવીઓ મનુષ્ય મનુષ્યાણી સાથે ભોગ ભોગવવા ઇચ્છે છે. તેથી આ કોઈ આશ્ચર્યકારી બાબત નથી.

પ્રશ્ન ૧૭૮૮-જિનરક્ષિત, જિનપાલ વધસ્થાનમાં શૂળી પર ચડયા પછી એટલા દિવસ સુધી તેઓ જીવતાં કેમ રહ્યાં ?

ઉત્તર-શરીરના મધ્યભાગને શૂળીમાં પરોવી સુવડાવી દે છે. એવી દશામાં શૂળી પર ચઢાવી દીધા પછી કેટલાક દિવસ સુધી માણસ જીવતો રહી શકે છે, પછી ધીમે ધીમે ભૂખ તરસની વેદનાથી દુઃખી થઈને મૃત્યુ પામે છે.

પ્રશ્ન ૧૭૮૯-આહુબલિજીએ કેટલા મહિનાની તપશ્ચર્યા કરી ?

ઉત્તર-સ્થાનાંગ સૂત્ર તથા કર્મગ્રંથની ટીકામાં તથા ત્રિષષ્ટી શલાખા પુરુષ ચરિત્રમાં બતાવ્યું છે કે તેમણે બારમહિનાની તપશ્ચર્યા કરી.

પ્રશ્ન ૧૭૯૦-સુકુમાલિકા સાધવી કાળધર્મ પામીને બીજા દેવલોકમાં કેમ ઉત્પન્ન થઈ? કે જ્યારે વિરાધક આત્મા ઉત્કૃષ્ટ પ્રથમ દેવલોક સુધી જાય છે.

ઉત્તર-મૂળશુભની વિરાધના કરનારો આત્મા પ્રથમ દેવલોકથી આગળ જતો નથી એ બરાબર છે, પરંતુ ઉત્તર શુભોને વિરાધક આત્મા બારમા દેવલોક સુધી જઈ શકે

છે. અને દેવી પણે ઉત્પન્ન ન થાય એમ પણ સંભવ છે. દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થાય તો તેના પાછળના ભવની વિરાધના સમજવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૧-દ્રૌપદીને કૃષ્ણ મહારાજ ઘાતકી ખંડમાંથી લવણ સમુદ્રમાં લાવ્યા તો તે પોતાના બળ વડે કે દેવની સહાય વડે? તથા રથ પાણીમાં ચાલી રહ્યો હતો કે તેના પર પૂલ બનાવ્યો હતો?

ઉત્તર-શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે આવતી વખતે તથા જતી વખતે દેવ શક્તિથી જ લવણ સમુદ્ર પાર કર્યાં હતો. દેવે પૂલ બનાવ્યો એવું વર્ણન નથી પરંતુ તેઓને એમ જ લાગતું હતું કે બાણે રથ જમીન પર જ ચાલી રહ્યો હોય.

પ્રશ્ન ૧૭૯૨-ધન્ના સાર્થવાહે સુવમા દારિકાનું માંસ તથા રુધિર પકાવીને ખાધું. ત્યારબાદ પ્રવર્જિત થઈને ૧૧ અંગના જ્ઞાતા બન્યા અને પ્રથમ દેવલોકમાં ગયા, ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈને મોક્ષમાં જશે. પૂછવાનું એ છે કે માંસ લક્ષણને સ્થાનાંગ ૪ માં નરકનું કારણ બતાવ્યું છે, છતાં પણ તેઓ દેવલોકમાં કેમ ગયા? તથા તે સમયે તેઓ જૈન શ્રાવક હતા કે નહિ?

ઉત્તર-ધન્ના સાર્થવાહ તે સમયે જૈન શ્રાવક ન હતા. તેઓ ધર્મના બાણકાર પછીથી બન્યા હતા. જો કે માંસાહાર નરકનું કારણ છે, છતાં પણ આયુષ્યનો અંધ થયો ન હતો. આયુષ્યનો અંધ ધર્મી થયા પછી પડ્યો. તેથી તેઓ સ્વર્ગમાં ગયા.

પ્રશ્ન ૧૭૯૩-વાસુદેવની જેમ શું, શ્રેણિક મહારાજ પણ નિદાન (નિયાણું) કરીને આવ્યા હતા? જેથી તેઓ અવિરતી રહીને સામાયિક, પૌષ્ઠ વગેરે ક્રિયાઓ કરી શક્યા નહિ?

ઉત્તર-નિયાણું ન હોવા છતાં પણ જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાની કષાયનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ ન હોય તે જીવને ખરી રીતે વ્રત પ્રત્યાખ્યાન આવતા નથી. આ જ કારણ શ્રેણિક મહારાજને માટે પણ સંભવિત છે.

પ્રશ્ન ૧૭૯૪-દેવ વડે શરીરના ટુકડે ટુકડા કરવા છતાં પણ કામદેવનું શરીર કઈ રીતે જોડાઈ ગયું?

ઉત્તર-ડોક્ટર વગેરે મનુષ્ય પણ ઔદારિક શરીરના અવયવો છેદીને ફરી જોડી શકે છે, તો દેવોની વાત જ શી કરવી! તેઓ તો તરત જ બરાબર કરવા ઈચ્છે તો કરી શકે છે. ભગવતી શ. ૧૪ ઉ. ૮માં ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે દેવેન્દ્ર કોઈ મનુષ્યના મસ્તકનું ચૂર્ણ કરીને પછીથી તે મસ્તક બરાબર કરી શકે છે. એજ પ્રમાણે દેવે કામદેવના શરીરને પણ બરાબર કરી દીધું હોય એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૯૫-મહાશતકે શ્રાવકે ગૌતમ સ્વામીને શ્રમણુ ભગવંત કેમ કહ્યું કે જ્યારે તેઓ કેવળજ્ઞાની ન હતા ?

ઉત્તર-છદ્મસ્થને શ્રમણુ ભગવંત કહેવામાં કોઈ હરકત નથી. શાસ્ત્રોમાં અનેક જગ્યાએ સાધુએને શ્રમણુ ભગવંત કહ્યાં છે. તો પછી ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચ સંયમી હતા તેથી તેમને શ્રમણુ ભગવંત કહ્યા એ સર્વથા ઉચિત જ હતું.

પ્રશ્ન ૧૭૯૬-આનંદ શ્રાવકને અવધિજ્ઞાનનો પરિષદ કેમ કહ્યો ?

ઉત્તર-શ્રાવકને અવધિજ્ઞાન તો થાય છે, પરંતુ આપે કહ્યાં મુજબ એટલું મોટું ન હતું એવું જે ગૌતમ સ્વામીનું નિષેધ રૂપ દર્શમાન હતું તે આનંદ શ્રાવકને પરિષદ રૂપ થયું એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૭૯૭-પ્રહ્લદત્ત ચકવર્તિએ પોતાના પૂર્વના પાંચ ભવ કેવી રીતે જાણ્યા ?

ઉત્તર-પ્રહ્લદત્ત ચકવર્તિએ જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાનથી પાંચ ભવ જાણ્યા હતા.

પ્રશ્ન ૧૭૯૮-શું, જાતિસ્મરણુ પણ જ્ઞાન જ હોય છે ?

ઉત્તર-જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન તથા અજ્ઞાન બન્ને પ્રકારના હોય છે. જે જાતિ સ્મરણુ અજ્ઞાન છે, તે મતિ અજ્ઞાનનો ભેદ છે. અને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે.

પ્રશ્ન ૧૭૯૯-ગૌચરીના દોષોમાંથી મૂળદોષો કયા સમજવા ?

ઉત્તર-આધાકર્મ, ઔદ્દેશિક, પુતિકર્મ, અધ્યવપૂર્વક, મિશ્રજાત, પ્રભૂત, કીતકૃત, ઠવિયં, ર્થયં, કંતારભત્તં, દુભિક્ષભત્તં, સિન્નજયર પિંડં, મૂલકર્ણુ વગેરે અનેક દોષો મૂળગુણોને દુષિત કરે છે. બીજા કેટલાક સાધારણુ દોષો ઉત્તરગુણોને દુષિત કરનારા હોવા છતાં પણ તેમાં બેદરકારી કરવાથી તેમજ એ દોષો વારંવાર લગાડવાથી તે પણ મૂલ-ગુણોના ઘાતક બની જાય છે. તેથી સાધકે ડગલે ને પગલે ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૮૦૦-જે સાધુ દોષો વારંવાર લગાડતા હોય તથા મૂળગુણોની વિરાધના થઈ રહી હોય, આવી સ્થિતિમાં આરાધના માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર-આરાધના કરવા માટે આગળના દોષોની આલોચના વડે શુદ્ધિ કરીને “અકરુણાણ અન્મુદ્ધિજ્ઞા” ભવિષ્યમાં ભૂલ નહિ કરવા માટે સાવધાન રહે. એ જ કરવું ઉચિત છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૧-વારંવાર જવા છતાં પણ જેનું ઘર અસૂઝતું થતું હોય તેવી વ્યક્તિ સાથે વાત કરવી જોઈએ કે નહિ ?

ઉત્તર-પોતાની જ કોઈ જરૂરી વાત હોય તો તે વાત જુદી છે, નહિ તો વાત કરવી જોઈએ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮૦૨-શંખ શ્રાવકને પહેલા તો પૌષ્ઠ કરવાના ભાવ ન હતા છતાં, તેમણે પૌષ્ઠ કર્યો, તો શું, તેમને નિયમ ન હતો ?

ઉત્તર-શ્રાવકને નિયમો શક્તિ અને ઇચ્છા પ્રમાણે હોય છે, જેથી જેની ઇચ્છા ખાધા-પીધા વગર પૌષ્ઠ કરવાની હોય, તો તેઓ તે પ્રમાણે કરી શકે છે. કોઈ ખાતી વખતે સાવધ ત્યાગરૂપ પૌષ્ઠ કરે છે. કોઈ શ્રાવક નિયમિત રીતે છ પૌષ્ઠ કરનાર હોય છે. કોઈને એક મહિનામાં એક પૌષ્ઠ કરવાનો નિયમ પણ હોતો નથી આ પ્રકારે શ્રાવકોના અનેક દરજ્જા (પ્રકારો) છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૩-પાંચ પ્રકારની નિદ્રાઓ સર્વઘાતી કર્મના લેદમાં કેમ લેવામાં આવી છે ? તે, આત્માના કયા ગુણોનો ઘાત કરે છે ? દર્શનાવરણીયનાં લેદોમાં પાંચ નિદ્રાઓ ગણવામાં આવી છે. પરંતુ દર્શનનું સામાન્ય રૂપ તો કેટલેક અંશે નિગોહમાં પણ હંમેશા ખુલ્લું રહે છે ?

ઉત્તર-નિદ્રાવસ્થામાં શબ્દ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વગેરે પાંચેયનું જ્ઞાન રોકાઈ જાય છે. આ નિદ્રાપાંચક પાંચેય ઇન્દ્રિયોના અવબોધને આવૃત્ત કરે છે. એટલા માટે તેને કર્મ-પ્રથમ ભાગ-૧ ગા. ૧૧ તથા કર્મપ્રથમ ભાગ-૫ ગા. ૧૩ માં સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓમાં ગણેલ છે.

કેવળ દર્શનાવરણીય કર્મ હોવા છતાં પણ જીવ પાંચેય ઇન્દ્રિયો વડે પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરે છે. પાંચેય ઇન્દ્રિયો વડે પોતાના વિષયગ્રહણની શક્તિને એ નિદ્રાઓ પુરી રીતે રોકે છે. એટલા માટે આ આત્માના ચક્ષુ અચક્ષુ વગેરે દર્શન ગુણને રોકે છે, આટલું થતું હોવા છતાં પણ જેવી રીતે ઘન વાદળાઓ ઠંકાઈ જવા છતાં પણ સૂર્યના તેજનો પ્રકાશ સર્વથા રોકી શકતા નથી એ જ રીતે જ્ઞાન દર્શનનો અંશમાત્ર તો સર્વ જીવોને માટે હંમેશા ખુલ્લો જ રહે છે. જે વડે તે વ્યક્તિ અવાજ વગેરેથી જાગૃત થઈ જાય છે. પ્રમાણને માટે નંદીસૂત્રની આ ગાથા રચુ કરી છે.

સન્ન જીવાણં, પિયણં, અક્ષરસ્સ અણંતભાગો ણિચ્ચુગ્ગાહીઓ
જઈ પુણ સો વિ આવરિજ્જા, તેણં જીવો અજીવતં પાવિજ્જા ।
સુગઢુવિ-મેહસમુદર હોઈ પમા ચંદ-સૂરાણં ।

પ્રશ્ન ૧૮૦૪-આત્મામાં સ્વાભાવિક તેમજ વૈભાવિક નામના પોતાના એ ગુણો છે શું ? જો છે, તો સાંસારિક જીવોમાં સ્વાભાવિક ગુણ તથા સિદ્ધના જીવોમાં વૈભાવિક ગુણ પરિણમન રૂપથી છે કે કૂટસ્થ નિત્ય રૂપથી ? તથા બંને અવસ્થામાં કેવી રીતે રહે છે ?

ઉત્તર-વ્યંજન. પર્યાય, મતિ વગેરે જીવનો વિભાવ ગુણ છાદ્મસ્થિક જ્ઞાન છે. અને

સ્વભાવગુણુ વ્યંજન પર્યાય કેવળજ્ઞાન વગેરે અનંત ચતુષ્ઠય રૂપ છે. આ બંને ગુણો એક સાથે રહી શકતા નથી અર્થાત્ સ્વભાવગુણુ પ્રગટ થાય તો વિભાવગુણુ નષ્ટ થશે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૫-જ્યારે પરમાણુ પુદ્ગલોમાં ચાર મૂળ સ્પર્શ જ હોય છે, તો તેનાથી બનેલા સ્કંધમાં આઠ સ્પર્શ કેવી રીતે હોઈ શકે?

ઉત્તર-પરમાણુમાં ચાર મૂળ સ્પર્શ હોય છે, તે ભગવતી શ. ૧૨ ઉ. ૪, શ. ૧૮ ઉ. ૬, શ. ૨૦ ઉ. ૫, વગેરેથી પ્રમાણિત છે. ઘડિયાળના એક એક કાંટામાં ચાલવાની શક્તિ હોતી નથી, પરંતુ બધાને વ્યવસ્થિત કરવાથી તે ઘડિયાળ સમય બતાવવા લાગી બચ છે. સૂતરના એક દોરામાં હાથીને બાંધવાની શક્તિ હોતી નથી, પરંતુ તે દોરાથી બનેલી મજબુત રસીથી (દોરકાથી) હાથીને બાંધી શકાય છે. એ જ પ્રમાણે અનેક પરમાણુઓના સંયોગથી બાકીના ચાર સ્પર્શ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૬-પાંચ ભાવોમાં ધ્યેય (ધ્યાન કરવા યોગ્ય) રૂપ કયું છે?

ઉત્તર-શ્વાયિક ભાવ તો એકાંત ધ્યેય જ છે. કોઈ અપેક્ષાથી ઔપશમિક તેમજ શ્વાયેપશમિક ભાવ પણ ધ્યેયરૂપ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૭-“અસંલેજ્જ સમય પવિટ્ટા પુગ્ગલા ગહણ મા ગચ્છન્તિ ।” તથા ઉગ્ગદ્દુ સમયં એવો પણ પાઠ છે. પદાર્થ જ્ઞાનમાં પ્રથમ સમય-દર્શન થાય છે, પછી અર્થ, અવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ થાય છે. સિદ્ધાંત સાથે તુલના કરતા બંનેની સ્થિતિ કેટલા સમયની છે? તે ફરમાવશો?

ઉત્તર-વ્યંજનાવગ્રહની સ્થિતિ અસંખ્ય સમયોની છે. જઘન્ય આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ સમયોની તથા ઉલ્કૃષ્ટ ર યાવત્ ૯ શ્વાસોરૂપાસની છે. મિશ્ર ગુણુ-સ્થાનની પણ એટલી જ સ્થિતિ છે. આ બાબત કર્મગ્રંથ પ્રથમ ભાગની ચોથી ગાથાથી સ્પષ્ટ થાય છે. “અસંલેજ્જ સમય પવિટ્ટા પાગ્ગલા ગહણમાગછન્તિ” આ નંદીસૂત્રનો પાઠ વ્યંજનાવગ્રહને માટે છે. તથા “ઉગ્ગદ્દુ સમયં” આ પાઠ અર્થાવગ્રહ માટે છે. જીવને જ્યારે ચાર ઇન્દ્રિયો (આંખ વગર) વડે પદાર્થનું સામાન્ય જ્ઞાન (દર્શન) થાય છે, તો પહેલા અસંખ્યાતા સમય સુધી વ્યંજનાવગ્રહ, પછી એક સમયનો અર્થાવગ્રહ, પછી ઇંહા, (વિચારણા) વગેરે થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૮-પાંચે ય ઇન્દ્રિયોના સામાન્ય જ્ઞાનને દર્શન કહે છે. આ જ્ઞાનને મતિશ્રતની જેમ એક સાથે ગ્રહણુ ન કરતાં ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન એવા ભેદો કેમ કર્યા?

ઉત્તર-લોકમાં જોવાનો વ્યવહાર આંખો વડે જ પ્રસિદ્ધ છે. બાકીની ઇન્દ્રિયો વડે નહિ. માટે આંખથી થનારા સામાન્ય યોધને ચક્ષુદર્શન નામથી અલગ કહેલ છે. બાકીની

ચાર ઇન્દ્રિયો તથા મન વડે જોવાનો વ્યવહાર લોકમાં ન હોવાથી એ બધી ઇન્દ્રિયોને એક અચક્ષુદર્શનમાં લીધી છે. પ્રથમ કર્મચંચની દસમી ગાથાના અર્થથી આ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૦૯-પારિણામિક ભાવ ત્રૈકાલિક છે, છતાં જે લવ્યત્વ બધાં જીવોમાં ત્રિકાલિક નથી, તો તેને ત્રૈકાલિક કેમ કહ્યાં ?

ઉત્તર-સમસ્ત પારિણામિક ભાવ એકાંત ત્રૈકાલિક નથી પારિણામિક ભાવ સાદિ પણુ હોય છે. જેમકે વાદળ, ચંદ્રગ્રહણ વગેરે. પારિણામિક ભાવ અનાદિ અનંત પણુ હોય છે. જેમકે છદ્રવ્ય અર્થાત્ જીવનું જીવત્વ, ધર્માસ્તિકાયનું એ જ સ્વરૂપમાં રહેલું વગેરે. અલવ્ય જીવોમાં અભવ્યત્વ અનાદિ અનંત છે. તથા લવ્ય જીવોમાં લવ્યત્વ અનાદિ સાંત છે. તેઓ સિદ્ધ બનીને “ નોલવ્ય નોઅલવ્ય ” બની જાય છે. તેથી બધા પારિણામિક ત્રૈકાલિક હોતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૧૦-શું, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પણુ સમકિત લઈને પરભવથી આવે છે ? જો હા, તો અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ગુણુસ્થાન કયું હોય છે ?

ઉત્તર-ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૨ થી એ સ્પષ્ટ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પરભવથી સમકિત લઈને આવે છે. સ્થળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના અપર્યાપ્તામાં ક્ષાયિક સમકિત પણુ હોઈ શકે છે. જો કે પાછળના મનુષ્ય ભવથી જ તે સમકિત સાથે લઈને જ આવે છે. ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને સારવાદન સમકિત તો પાંચેય સંજ્ઞી તિર્યંચના અપર્યાપ્તામાં હોય છે. અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પહેલું, બીજું તથા ચોથું એ ત્રણથી વધારે ગુણુસ્થાન હોતાં નથી, તે પ્રમાણે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના અપર્યાપ્તામાં પણુ સમુચ્ચય ત્રણ ગુણુસ્થાન હોય છે, જે જીવને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ્ઞાન થાય છે, તે પર્યાપ્ત થઈને જ મરે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૧૧-કોઈ મુનિ ગૌચરી ગયા, ત્યાં અકૃત્ય સ્થાનકનું સેવન થાય. તો પ્રાયશ્ચિત આવે છે. શું તે અકૃત્ય સ્થાનને ચોથાવ્રત સંબંધી સમજવું ?

ઉત્તર-ભગવતી સૂત્ર-શ-૮ ઉ. ૬ માં અકિચ્ચદ્વાનનું વર્ણન છે. ત્યાં નીચે પ્રમાણે ટીકા છે. ‘ કૃતસ્ય કરણસ્ય સ્થાન માશ્રયઃ કૃત્યસ્થાનમ્ તન્નિષેધોઽકૃત્યસ્થાનમ્ । મૂલગુણાદિ પ્રતિસેવરૂપેઽકાર્ય વિશેષે । ’ અર્થાત્ સાધુએ કરવા યોગ્ય કાર્યને કૃત્યસ્થાન કહે છે. જે કૃત્ય સ્થાન ન હોય તે અકૃત્યસ્થાન છે. કોઈ પણુ મૂલગુણુ અથવા ઉત્તરગુણુમાં દેશથી કે સર્વથી દોષ લગાડવો તે અકૃત્યસ્થાન છે. તે માત્ર ચતુર્થાવ્રતને માટે નથી. તેનો ખુલાસો વ્યવહાર ભાષ્યના પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં પણુ આ પ્રમાણે આપેલ છે

“અળયરં તુ અકિચ્ચં, મૂલગુણે ચેવ ઉત્તરગુણે ચ ।

મૂલં વ સવ્વદેસં, એવેવ ચ ઉત્તરગુણે સુ ॥”

સ. સ.-૧૫

પ્રશ્ન ૧૮૧૨-જે ક્ષેત્રમાં કોઈ મુનિએ ચાતુર્માસ કર્યું હોય, ત્યાં ફરીથી કેટલા સમય પછી આવી શકાય છે? અમુક મુદત પહેલા આવે તો કયો દોષ તથા પ્રાયશ્ચિત આવે છે? શું, અપવાદ માર્ગમાં દીક્ષાદિ પ્રસંગ પર આવી શકે છે?

ઉત્તર-જે ક્ષેત્રમાં ચાતુર્માસ કર્યું હોય તે ક્ષેત્રમાં તે મુનિ એક વર્ષ બાદ શેષકાળ અર્થાત્ માસકલ્પ સુધી રહી શકે છે. જે ચાતુર્માસ અન્ય સ્થળે કર્યા પછી તે ક્ષેત્રમાં ચાતુર્માસ કરી શકે છે. તે પહેલાં માસકલ્પ અથવા ચાતુર્માસ કરે તો આચારાંગ સૂત્ર અ. ૧૧ ઉ. ૨ ના હિસાબથી 'અપસ્થાનક્રિયા' નામનો દોષ લાગે છે. આ વાત સુખશાંતિથી રહે ત્યાં સુધીની કરી છે. શારીરિક કારણે તો ક્યારેય પણ રહી શકે છે, અન્ય મુનિની સેવા માટે અથવા રત્નાધિકની સાથે (અભ્યાસ અર્થે) રહી શકે છે. અહિંતહિં વિહાર કરતાં તે ગામ રસ્તામાં આવે, અથવા દીક્ષાના પ્રસંગે ત્યાં એક અથવા બે રાત્રિ રહી શકે છે. ઉપરોક્ત વિધાન ઉપરાંત જે ત્યાં વધારે રહે તો નિશીથ સૂત્રાનુસાર તેમને લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૧૩ ભગવતી શ. ૬ ઉ. ૫ માં કૃષ્ણરાજના પ્રકરણમાં લોકાંતિક દેવોનું વર્ણન છે, ત્યાં નીચેનો પાઠ છે, તો તેનો શો આશય છે?

“સારસ્સયમાહ્ચ્ચાણં મંતે ! દેવાણં કઙ્ઙ દેવા કઙ્ઙ દેવસયા પળ્ળત્તા, ગોઘ્ઘમા ! સત્તદેવા સત્તદેવસયા પરિવારો પળ્ળતો ।”

ઉત્તર-સારસ્વત્, આદિત્ય આ યુગલને સાતસો દેવોનો ખાસ પરિવાર છે. અને તેમના પર માલિક રૂપે સાતદેવ છે, એવી જ રીતે વન્હિ અને વરુણ-આ યુગલને ચૌદ હજાર દેવોનો ખાસ પરિવાર છે. તથા ચૌદ દેવો તેમના સ્વામીરૂપ છે. ગર્હતોષ, તુષિત આ દેવ-યુગલને સાત હજાર દેવોનો ખાસ પરિવાર તથા સાત દેવ માલિકરૂપે છે. આકીના ત્રણ લોકાંતિક દેવોને નવસો દેવોનો ખાસ પરિવાર તથા નવ દેવો માલિકરૂપે છે. ખાસ પરિવારનો એવો આશય સમજવો કે સમવાયાંગ સૂત્રના ૭૭ મા સમવાયમાં ગર્હતોષ તથા તુષિતનો ૭૭,૦૦૦ દેવોનો પરિવાર બતાવ્યો છે. આ વાત જ્ઞાતા અ. ૮ સાથે બંધ બેસતી છે. ત્યાં પ્રત્યેક લોકાંતિક દેવને, ચાર ચાર હજાર સામાનિક દેવ, ત્રણ ત્રણ પરિષદા, સાત સાત અનિક, સાત સાત અનિકાધિપતિ, સોળ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવ તથા બીજા ઘણાં દેવો લોકાંતિક દેવોથી પરિવૃત્ત છે. ઇત્યાદિ વર્ણન આવેલું છે. આથી તેમનો બે પ્રકારનો પરિવાર સાબિત થાય છે. સામાન્ય પરિવાર કેટલાયે હજાર દેવોનો તથા ખાસ પરિવાર ભગવતી સૂત્રાનુસાર છે, એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૮૧૪-કૃષ્ણલેશી ક્રિયાવાદી જીવ મનુષ્ય સિવાય અન્ય ત્રણ ગતિઓનું આયુષ્ય કેમ નથી બાંધતો ?

ઉત્તર-આ મનુષ્ય-આયુષ્ય બાંધવું એ દેવ તથા નારકની અપેક્ષાએ બતાવ્યું છે. આમાં મનુષ્ય તથા તિર્યંચની અપેક્ષા નથી. જે ક્રિયાવાદી મનુષ્ય તથા તિર્યંચ છે, તેઓ ક્રિયાવાદીપણામાં વૈમાનિક સિવાય બીજું આયુષ્ય બાંધતા નથી જીવ, જે લેશ્યામાં આયુષ્યનો બંધ કરે છે એ જ લેશ્યામાં મરે છે. તથા તેમાં ઉત્પન્ન પણ થાય છે. વૈમાનિકમાં કૃષ્ણ, નીલા, કાપેત એ ત્રણ લેશ્યાઓ છે જ નહિ. બીજી વાત એ છે કે તે ક્રિયાવાદી મનુષ્ય તિર્યંચ, ભવનપતિ, વાણુવ્યંતર, નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય વગેરે, જ્યાં કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાઓ છે ત્યાં આયુષ્ય બાંધવાનો સ્વભાવ રાખતા નથી. ફલિતાર્થ એ થયો કે જ્યાં સુધી તેમનામાં કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાઓ રહેશે, ત્યાં સુધી તેઓ કોઈ પણ ગતિનું આયુષ્ય બાંધશે નહિ. જ્યારે તેઓ લેશ્યાઓ બદલે છે ત્યારે ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં વૈમાનિકનું આયુષ્ય બાંધે છે અર્થાત્ દેવ અને નારકી મનુષ્યનું તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવનું આયુષ્ય બાંધે છે, તેથી એકાંતરૂપે ક્યાંયનું આયુષ્ય નહિ બાંધતા મોક્ષમાં જ જાય તેવી વાત નથી. અક્રિયાવાદી ચારેય ગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે, કારણકે કૃષ્ણ લેશ્યા ચારેય ગતિમાં છે.

૧૮૧૫-પાંચ સ્થાવર તથા ત્રણ વિકલેન્દ્રિયના સમવસરણ કેટલા છે ?

ઉત્તર-તેમાં અક્રિયાવાદી તથા અજ્ઞાનવાદી એ બે સમવસરણ જ છે. બીજા બે સમવસરણ નથી. તેમના બધા બોલોમાં બે બે સમવસરણ જ બતાવ્યા છે. અહિંયા સમવસરણનો અર્થ “ સમૂહ ”થી છે. ભગવાનની પરિષદાથી નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૧૬-ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૨ માં “ જીવ કેટલુંક આયુષ્ય વેદે છે અને કેટલુંક આયુષ્ય વેદતો નથી એમ લખ્યું છે. તેની ટીકામાં શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે પહેલા સાતમી નરકનું, પછી ત્રીજી નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું, એમ કેમ લખ્યું ?

ઉત્તર-એક જીવ એક ભવમાં એક જ ગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે. અને તે માત્ર એક જ વાર, તેનું સંક્રમણ પણ થતું નથી, તેને વિપાકોદય દ્વારા ભોગવવું જ પડે છે. ટીકાકારે બે વાર બે નરકોનું આયુષ્ય બાંધવાનું લખ્યું તે સિદ્ધાંતથી બરાબર નથી. આયુષ્યનો બંધ એક ભવમાં એક જ વખત નિકાચિત હોય છે. જેમાં વધઘટ પણ થતી નથી.

પ્રશ્ન-૧૮૧૭ આકર્ષ કેને કહે છે ?

ઉત્તર-તથાવિધ પ્રયત્નથી કર્મોના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવા તેને “ આકર્ષ ” કહે છે. આયુષ્ય બંધના ત્રીજા અધ્યવસાયથી જીવ એક જ આકર્ષમાં પુદ્ગલોને લઈને આયુષ્ય બાંધી લે છે. મધ્યમ અધ્યવસાયથી તો બે આકર્ષથી, મંદતર હોય તો ત્રણ, મંદતમ હોય તો ૪, ૫, ૬, ૭, ૮ આકર્ષથી આયુષ્ય બાંધે છે. આકર્ષ અનુક્રમથી થતું જાય છે. તેમાં અંતર પડતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૧૮ ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૬ માં વર્ણવેલ સંયમ-સ્થાન તથા ચારિત્રપર્યાવ એ બેમાં શું અંતર છે? તથા સંયમ સ્થાન ચારિત્રની શુદ્ધિ અથવા અશુદ્ધિની અપેક્ષાએ કહે તો પછી ચારિત્ર પર્યાવ કેમ કહ્યું?

ઉત્તર-ચારિત્રની યોછી વધારે શુદ્ધિ-અશુદ્ધિની અપેક્ષાએ બનેલા ભેદોને સંયમ-સ્થાન કહે છે, તથા તે સંજ્વલન કષાયના મંદ, મંદતર અને મંદતમ એ ત્રણ કષાય અધ્યવસાયોને કારણે હોય છે. અનંતાનુબંધીની ચોકડીની બાર કષાયોના ઉદયમાં તો ચારિત્ર હોતું જ નથી. સંજ્વલન કષાયના ઉદયમાં ચારિત્ર હોય છે. સંજ્વલન કષાયની મંદતાથી જે જ્ઞાન્ય વિશુદ્ધિ થઈ તે સંયમનું પ્રથમ સ્થાન છે. તેનાથી કંઈક વધારે કષાય હઠવાથી વધારે શુદ્ધિ થઈ તે બીજું સ્થાન થયું. એ પ્રમાણે જેમ જેમ કષાય યોછી થતી જાય છે, તેમ તેમ સંયમ સ્થાન વધતાં જાય છે. સંજ્વલન કષાયના અસંખ્ય સ્થાન હોવાથી સંયમ સ્થાન પણ અસંખ્ય હોય છે. કષાયોદયના અભાવ-વાળા યથાખ્યાત ચારિત્રનું સંયમ સ્થાન એક જ છે. તેથી આ સુસ્પષ્ટ છે કે જેમ જેમ સંજ્વલન કષાયના અંશ હઠતા જાય છે તેમ તેમ ચારિત્રના નવા નવા ઉંચા ઉંચા સ્થાન પ્રાપ્ત થતાં જાય છે.

એક એક સંયમ સ્થાનમાં અનંત અનંત પર્યાવ હોય છે. પ્રત્યેક સંયમ સ્થાનમાં સંયમનો જે ગુણ હોય છે તે ગુણના માત્ર જ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિવડે કરેલા નાના નાના ખંડને “પર્યાવ” કહે છે. એમ અનંત અનંત પર્યાવ એક એક સંયમ સ્થાનમાં હોય છે. અર્થાત્ ગુણના અવિભાગી અંશને પર્યાવ કહે છે. જેમ જેમ સંયમ સ્થાન વધારે વિશુદ્ધ થશે તેમ તેમ તેના પર્યાવ પણ વધારે હશે. એટલા માટે નિર્ગંધ, સ્નાતક યથાખ્યાત ચારિત્રનું સંયમ સ્થાન તો એક છે, પણ પર્યાવ બધાની અપેક્ષાએ અનંતગુણા અધિક છે.

પ્રશ્ન ૧૮૧૯-કષાય-કુશીલ, પુલાક, બકુશ તેમજ પ્રતિસેવના-કુશીલ, એમાંથી કોણુ તીર્થમાં જ હોય છે, વગર તીર્થના નહિ?

ઉત્તર-કષાય-કુશીલ, નિર્ગંધ, સ્નાતક એ ત્રણે (નિર્ગંધ) દોષ રહિત સંયમવાળા હોય છે. બાકીના પુલાક વગેરે ત્રણેય સદોષ સંયમવાળા હોય છે.

અતીર્થમાં સાધુ અથવા તો તીર્થાંકર હોય છે, અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધ હોય છે. તે સિવાય કોઈના ઉપદેશથી જ સંયમ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તો તેઓ તે દોષો રહિત કષાય કુશીલ વગેરે ત્રણેયમાં હોય છે. સદોષ પુલાક વગેરેમાં નથી. તેથી પુલાક વગેરે ત્રણ પ્રકારના તો કેવળ તીર્થમાં જ હોય છે. બાકીના કષાય-કુશીલ વગેરે તીર્થ તથા અતીર્થ બંનેમાં હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૦-અધ્યવસાય અને પર્યાવમાં શું અંતર છે?

ઉત્તર-અધ્યવસાય તો જીવને જ હોય છે, પરંતુ પર્યાવ તો જીવ અને અજીવ બંનેને હોય છે. ગુણોના અવિભાગી અંશને પર્યાવ કહે છે.

પર્યાવેને સમજવા માટે ઉદાહરણ-જેમ કે કાળા રંગના પરમાણુ અનેક (અનંત) હોય છે તે બધામાં કાળાપણું સમાન ન હોવા છતાં ઓછુવતું પણ હોય છે. તે ઓછા-વધુ અંતર સમજવવા માટે જ્ઞાનીઓએ બતાવ્યું છે કે નાનામાં નાનો કાળાપણનો અંશ જે પરમાણુમાં હોય તે એક ગુણુ કાળો. એવી રીતે બે અંશ જેનામાં હોય તે બે ગુણુ કાળો યાવત અનંત અંશ જે પરમાણુમાં હોય તે અનંતગુણુ કાળો. એવી જ રીતે અન્ય વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરેને માટે જે તેમાં લખે છે તે સમજી લેવું. જેમ પરમાણુઓની બાબતમાં કહ્યું એમ અન્ય પુદ્ગલોને માટે પણ સમજવું જોઈએ. જીવમાં જ્ઞાન-ચારિત્ર આદિના પર્યાવ ૧, ૨ યાવત અસંખ્ય નથી હોતાં; ઓછામાં ઓછા જઘન્ય હશે, તો પણ તે અનંત જ હશે. તેથી એક એક સંયમ-સ્થાનના અનંત અનંત પર્યાવ બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૧-અધ્યવસાય, લેશ્યા, પરિણામ તથા ધ્યાન, એમાં શું અંતર છે? તેનો ખુલાસો કરશો?

ઉત્તર-પૈસા વગેરેનો પરિભોગ કરવા માટે તેની પ્રાપ્તિ સંબંધી ભાવ યુક્ત ક્રિયાને અધ્યવસાય કહે છે. પરિણામ તો કષાય, લેશ્યા, યોગ, ઉપયોગ જ્ઞાન આદિ અનેક પ્રકારના હોય છે. તેમાંથી એક જાતિના (કૃષ્ણાદિ લેશ્યારૂપ) આત્માના પરિણામને લેશ્યા કહે છે. લાંબા સમયની આગળ પાછળની વિચારણાથી પેદા થયેલ આત્માના ભાવને 'પરિણામ' કહે છે. તથા દ્રવ્યની પૂર્ણ અવસ્થા (પર્યાય) છૂટીને નવી અવસ્થા ઉત્પન્ન થાય તેને પણ પરિણામ કહે છે. દ્રવ્યના ઉત્તર-પર્યાય રૂપ ધર્માંતર કરવું તે પરિણામ છે. બીજો અર્થ જીવ અને અજીવ બન્નેને લાગુ પડે છે. આ બાબત પન્નવણા સૂત્રના ૧૩મા પદમાં સ્પષ્ટ છે. પ્રશ્ન કથિત પરિભાષા પહેલી છે. શુભ કે અશુભમાં ચિત્તની સ્થિરતાને ધ્યાન કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૨-જ્યોતિષીઓના ચાર ક્ષેત્ર કયા કયા છે?

ઉત્તર-મેરૂ પર્વતની બે તરફ દિવસ તથા બે તરફ રાત હોવાથી જ્યોતિષીઓના ચાર ક્ષેત્ર બની જાય છે. અથવા મનુષ્યક્ષેત્રના જ્યોતિષી ચર (ચાલતા) છે. એટલા માટે જ્યોતિષીઓનું ચરક્ષેત્ર પણ મનુષ્યક્ષેત્ર જ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૩-ઢાળ, ચોપાઈ (રાસ), સ્તવન વગેરે ફિદમી રાગોમાં તથા મોહક શબ્દોથી બનાવે તેમને દોષ કે પ્રાયશ્ચિત લાગે છે કે નહિ?

ઉત્તર-તાન, સ્વર, મૂર્છના વગેરેથી યુક્ત એવા ગાયન બનાવે કે ગાય, તો નિશીથ ઉ. ૧૭ મુજબ લઘુચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. સામાન્ય ગાયનને માટે નહિ. જેમકે ગાહાણુગીયા નરસંઘમજ્જે-ઉત્તરાધ્યયન અં ૧૩માં બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૪-જો કોઈ સાધુ-સાધ્વી પોતાની ઉપધિ સ્થિરવાસ રહેલા સાધુ-સાધ્વીને સોંપીને વિહાર કરે તથા આવીને સ્થિરવાસવાળાના શર્યાતરના ઘર સ્પર્શી શકે છે કે નહિ?

ઉત્તર-જો કે તે, વિહાર કરનાર સાધુ-સાધ્વીઓના શય્યાતર નથી તેથી સ્પર્શી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૫-શુ વૈક્રિય શરીરથી આંસુ આવે છે? તથા શુ અપ્રમતને આર્તધ્યાન થવાનો સંભવ છે?

ઉત્તર-વૈક્રિય શરીરધારીઓને આંસુ તો આવતા નથી. પણ આંસુ જેવી સ્થિતિ હેખ્ય છે. વૈક્રિય પુદ્ગલ ઔદ્ધારિકથી તો ભિન્ન પ્રકારના છે. ઉદ્ધારીનતાથી દેવોમાં પણ આર્તધ્યાન ગણવામાં આવ્યું છે. અપ્રમતને આર્તધ્યાન થતું નથી. પરંતુ રોગાદિ કારણથી આંખમાંથી આંસુ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૬-શુ અનુત્તર વિમાન વાસી દેવ સ્થાવરનાલિ દેખે છે?

ઉત્તર-અનુત્તર વિમાનવાળા સ્થાવરનાલી દેખી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૨૭-જો સાધુ-સાધ્વીના હાથથી દિવસમાં બે ચાર વાર પુસ્તક, પેન્સિલ વગેરે પડી જાય તો અચિત્તાનું પ્રાયશ્ચિત એક જ વાર લેવાય કે જેટલી વાર પડે એટલી વાર લેવાય?

ઉત્તર-સમુચ્ચ રૂપે તો સંધ્યાઠાલીન પ્રતિક્રમણ પછી જ પ્રાયશ્ચિત લેવામાં આવે છે. જેમકે મિસ્થામિ દુક્કં તો-પડતી વખતે જ લઈ લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન-૧૮૨૮-શુ શાંગારેલા કેરાં સાધુ લઈ શકે છે? કારણ કે તેમાં નાંખેલું જીરૂ, મીઠું વગેરે પૂર્ણ અચિત ન હોવાની શંકા રહે છે?

ઉત્તર-તમે સૂચવેલ વસ્તુ અચિત છે કે નહિ, તેની પૂરી તપાસ સાધુએ કરી લેવી જોઈએ. પ્રાય: ભીંજેલા કેરાંથી મીઠાનું પાણી બની જાય છે. તથા તે મીઠું તથા કેરાંના સ્પર્શથી જીરૂ પણ થોડીવારમાં અચિત બની જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૨૯-ગરમ પાણીમાં રાખેલી અથવા ચુલા પર થોડા વખત માટે રાખેલી દ્રાક્ષનું રાયતું સાધુને માટે લોગ્ય છે કે નહિ?

ઉત્તર-ગરમ પાણી અથવા અગ્નિથી દ્રાક્ષ અચિત્ત થવાની સંભાવના છે, તેથી તે લઈ શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૦-ચોપડામાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીજી મહારાજની લલિધ છે. વગેરે વાક્ય લખવું ઉચિત છે કે નહીં?

ઉત્તર-અન્ય તીર્થીઓના સરાગી દેવોના નામને બદલે એમ કરવું જોઈએ માટે શોભનીય છે.

× જો કે સ્થાવર જીવ સર્વત્ર છે. તથાપિ ત્રસનાલિની બહારના ક્ષેત્રને કયા શબ્દથી સંબોધવું તેની સગવડ માટે ત્રસ નાલી ઉપરાંત લોકના શેષ ભાગને “સ્થાવર નાલિ” કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૧-૧૦ પ્રકારના મિથ્યાત્વમાં ધર્મને અધર્મ માનવામાં તથા મોક્ષમાર્ગને સાંસાર માર્ગ માનવામાં મિથ્યાત્વ કહ્યું છે, તો ધર્મ તથા મોક્ષમાર્ગમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર-અધર્મને ધર્મ સમજવો એનો અર્થ એ છે કે મિથ્યા શાસ્ત્રોને સમ્યક્શાસ્ત્ર માનવા, તેમાં આગમની અપેક્ષાએ કથન છે. તથા અમાર્ગને માર્ગ સમજવો અર્થ એ છે કે મિથ્યા શ્રદ્ધા, જ્ઞાન તથા આચરણને સમ્યક્ સમજવા તેમાં જ્ઞાન આદિ ત્રણેયની અપેક્ષા છે. આ ચારેય ભેદોને સ્પષ્ટરૂપે સમજવા માટે નીચે પ્રમાણે પરિભાષણ લખવામાં આવે છે.

(૧) ધર્મને અધર્મ માન્યો હોય, પરમ માન્ય સર્વજ્ઞ કથિત સૂત્રોને મિથ્યા સમજ્યા હોય. (૨) અધર્મને ધર્મ માન્યો હોય. રાગ તેમજ વિષય-વાસના-વર્ધક એવા મિથ્યા વચનોને જ ભગવાનની વાણી માની હોય (૩) મોક્ષમાર્ગને સાંસારમાર્ગ માન્યો હોય. જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર, તપ વગેરેની હાંસી ઉઠાવી હોય, તેને બહુમાન્ય ન સમજતા સાંસાર-માર્ગને મોક્ષ માર્ગ માન્યો હોય. સાંસાર વધારનારા લૌકિક અનુષ્ઠાનોને (યજ્ઞાદિ) મોક્ષના હેતુ માન્યા હોય.

પ્રશ્ન ૧૮૩૨-શ્રાવકેના ૧૨૪ અતિચાર કયા છે ?

ઉત્તર સમકિતના પાંચ, કર્માદાન સહિત બાર વ્રતોના ૭૫ સંલેખનાના પાંચ, કાલે-વિષુએ વગેરે આઠનું પાલન ન કરવાથી એ આઠ, નિસ્સંકિપે, નિક્કંખિયેના આઠ, પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિનું ધ્યાન ન રાખવું એ આઠ, તપના બાર, વીર્યના ત્રણ (મન વચન કાયાથી શક્તિ ગોપવવાથી) એ ૫ + ૭૫ + ૫ + ૮ + ૮ + ૮ + ૧૨ + ૩ = ૧૨૪ અતિચાર થયા.

પ્રશ્ન ૧૮૩૩-શુ, પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રમાં જિન કલ્પ હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર-હા, હોઈ શકે છે. જ્યારે પૂછેલા પ્રશ્ન અનુસાર ચારિત્ર ધારણ કરનાર બાપીના સાધુ કાળ ગયા હોય તથા પાછળ એકલા સાધુ જ હોય તો તે પરિહાર વિશુદ્ધિના નિયમોને પણ ધારણ કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૪-નિર્ગ્રંથ તથા સ્નાતકના પર્યાવ સરખા હોવા છતાં પણ તેમનામાં વર્ધમાન પરિણામ કેમ કહ્યાં છે ?

ઉત્તર-નિર્ગ્રંથમાં છદ્મસ્થથી કેવળી બનવા રૂપ વર્ધમાન પરિણામ છે તથા સ્નાતકમાં સયોગીથી અયોગી બનવાના વર્ધમાન પરિણામ છે. તેથી સંયમ સ્થાન એક તથા પર્યાવ સરખા હોવા છતાં પણ તેઓમાં વર્ધમાન પરિણામ માનવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૫-શુ, અયોગી અવસ્થામાં આત્મ પ્રદેશોનું કંપન થાય છે ?

ઉત્તર-અયોગી અવસ્થામાં આત્મ પ્રદેશોનું કંપન થતું નથી. યોગનો નિરોધ

કરતી વખતે પ્રદેશો ઘનરૂપ બની જાય છે. બીજા કર્મગ્રંથ મુજબ શુકલ ધ્યાનના ત્રીજા પાયામાં યોગનો નિરોધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૬-શુ, મૃત્યુ સમયે કોડાકોડ ગુણી વેદના થતી હોય છે ? જ્યારે આત્મા અરૂપી છે તો ભલા, તેને દુઃખ શાથી થાય છે ?

ઉત્તર-જન્મ સમયની વેદનાથી કોડાકોડ ગુણી વેદના મરતી વખતે હોય છે. આ કથન કોઈ જીવોની અપેક્ષાએ સમજવું સુખનું સ્થાન છૂટી જવાની ચિંતાના કારણે તથા અશાતા વેદનીયના કારણે એમ થાય છે. ગજસુકુમાર જેમ કોઈને ચૈદમા ગુણુસ્થાનમાં પણ અશાતા વેદનીય કર્મજન્ય વેદના થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૭ કપાય-કુશીલ (સાધુ) સમિતિ ગુપ્તિમાં સખલના કરી શકે છે, અશુદ્ધ આહાર તેમજ વનસ્પતિ વગેરેનો સંઘર્ષ થઈ શકે છે, છતાં પણ તેને અપ્રતિસેવી (સાધુ) કેમ કહ્યાં ?

ઉત્તર-કપાય કુશીલ છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનકમાં રહેલા હોવા છતાં પણ શુભયોગની અપેક્ષાએ અપ્રતિસેવી કહ્યાં છે. સાવધાની રાખતા હોવા છતાં પણ અશુદ્ધ આહાર આવી જાય અથવા સંઘટ્ટો થઈ જાય, તો પણ તેમના વિચારો દોષ લગાડવાના ન હોવાથી અપ્રતિસેવી કહેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૮૩૮-પદ્મલેશ્યાના રસને શરાબ સમાન કેમ બતાવેલ છે ? એમ તો કવલને કુકડીના ઈંડા બરાબર કહેવો એ કઈ રીતે ઉચિત છે ?

ઉત્તર-પદ્મલેશ્યાનો રસ કવલ પ્રમાણને માટે જે શબ્દોનો પ્રયોગ સર્વસોએ કુર્યો છે, તે બીજા બધા શબ્દો તથા તેના પર થતી શંકાઓને જાણતા હતા, તથાપિ બીજા શબ્દો પર પણ જુદી જુદી શંકાઓ થઈ શકે છે, તેથી જ્ઞાની પુરૂષો જે શબ્દોને યોગ્ય સમજે છે તે જ શબ્દોનો પ્રયોગ કરે છે. *

* ૨૦ મી ઓટ્ટોબર ૧૯૬૩ પૃ. ૫૯ ના સમ્બંધર્શનમાં “ પદ્મલેશ્યાનો રસ ” નામક સુદર લેખ પાઠકોને માટે ઉપયોગી સમજીને અહિંયા ઉદ્ધૃત કરામાં આવે છે. જેથી વાચકો સહજ જ બધી શંકાઓનું નિવારણ કરી શકશે.

(૧) એ તો સ્પષ્ટ છે કે ઉદાહરણ એકદેશીય હોય છે. કોઈ અજ્ઞાણી વસ્તુની વિશેષતા સમજાવવા માટે તેના જેવી વિશેષતાવાળી કોઈ પ્રસિદ્ધ તથા જાણીતી વસ્તુને બતાવવા ઉદાહરણ છે. પ્રયઃ અદૃશ્ય વસ્તુને સમજાવવા માટે દૃશ્યમાન વસ્તુનું ઉદાહરણ અપાય છે. આગમમાં સાધુઓના આહારમાં કવલ (કોળિયા)નું પરિમાણ બતાવવા માટે કુકડીના ઈંડાનું ઉદાહરણ આપ્યું છે. (૨) માતાસુત્રમાં સુષપાદારિકાના શબ્દનું ઉદાહરણ એ અનાસક્ત આહારનું અત્રેડ ઉદાહરણ છે.

(૩) અનંત શક્તિ સંપન્ન આત્માના ઉર્ષાગમન સ્વભાવને બતાવવા માટે અત્યંત તુચ્છ એવી તુંબડીનું ઉદાહરણ. (૪) સિદ્ધ ભગવાનના સુખોને સમજાવવા માટે જંગલી અસખ્ય મનુષ્યતા શબ્દાદિ વિષયભોગના વર્ણનની અતિતતાનું ઉદાહરણ. (૫) મુક્તને “ રમણી ”ની ઉપમા-જેમકે શિવરમણી.. આ રીતે ઉત્તમ વસ્તુઓને અધમ વસ્તુનું ઉદાહરણ આપેલ છે. મારી બુદ્ધિએ આ કોઈ અનુચિત બાબત નથી,

ભગવાનને સિંહ, હાથી તથા કમળ વગેરેની ઉપમા આપવામાં આવી છે, તેો શું, ભગવાનમાં સિંહની કૂરતા, હિંસકતા તથા તિર્યંચ તથા કમલના એકેન્દ્રિયપણાને લાઇને કોઇ પ્રશ્ન કરશે. શ્રેષ્ઠ સાધુઓને કાચ્ચો, સાપ, શંખ (અસ્થિ) અગ્નિ વગેરેની ઉપમાઓ આપી, તેો આવા પ્રશ્નો આવી બધી ઉપમાઓને માટે ઉપસ્થિત થશે? નહિ. ઉદાહરણ માટે ઉપસ્થિત થયેલ વિષયના સમાનતા હોવી આવશ્યક છે. તેથી પદ્મલેશ્યાના રસને સમજાવવા માટે ઉચ્ચ કોટીના દારૂનું ઉદાહરણ આપ્યું તે ઉચિત જ છે.

કૃષ્ણાદિ ત્રણ અશુભ લેસ્માઓમાં મધુરતા હોતી નથી. તેનેલેશ્યામાં કાંઈક ખટાશ હોવા છતાં મધુરતા હોય છે. પદ્મલેશ્યાના રસમાં મધુરતા વિશેષ હોય છે. પરંતુ કાંઈક જ્વેરદાર તીખશાળી હોય છે. પદ્મલેશ્યાનો રસ પૂર્ણરૂપે શુકલ લેશ્યાના રસની જેમ મીઠો તેો નથી. તેનાથી કાંઈક હલકા છે. તેમાં અન્ય રસનો થોડોક સહભાવ હોય છે. જ્યારે પદ્મલેશ્યાનો રંગ પણ પૂર્ણ સ્વચ્છ, સ્વેત નથી-પીળો છે, તેો પણ રસ પૂરેપૂરો મધુર હોઈ શકતો નથી. એ જ પ્રકારે ઉચ્ચ જાતનો દારૂ મધુર સ્વાદવાળો હોવા છતાં પણ પોતાની તીક્ષ્ણતાને કારણે મોં ખગાડી દે છે.

હું વિચારું છું કે રસની સામ્યતા ખતાવનાર આ શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે. આજે પણ તેની શ્રેષ્ઠતા માનવામાં આવે છે. તેો તે સમયે તેો આ ઉદાહરણ અજોડ હશે એમાં સંદેહ નથી.

(૨) મદિરા જૈનોને માટે અગ્રણ્ય તેમજ અપેય છે. આ વાત તેો ઠીક છે, પરંતુ એમ કોણે કહ્યું કે સૂતકાર આ ઉપમા આપીને જૈનીઓને મદિરાપાન કરવાની પ્રેરણા કરે છે! જૈનીઓને માટે “મઘસેવન” (દારૂનું સેવન) આ શબ્દ પ્રશ્નકારનો પોતાનો જ છે, અને લોઢા સાહેબના પત્રમાં એવું પરિણામ ખતાવવું કે આથી એવું પણ અનુમાન થાય છે કે તે યુગમાં જૈનો પણ મઘપાન કરતા હતાં, આ અનુમાન પણ ઉચિત લાગતું નથી. સમજાવવા માટે ઉદાહરણને બહુ જ લાંબુ મર્યાદાથી દૂર ધસી લઇ જવું એ નુકશાનકારક થાય છે. ઉત્તરાખ્યનના તે ઉદાહરણમાં એવો કોઈ શબ્દ કે વાક્ય નથી કે જે રસપાનની ઉપાદેયતા ખતાવતું હોય. અથવા તે સમયના જૈનીઓની ખાનપાનની રીતિ સ્પષ્ટ કરતાં હોય, તેથી આવું અનુમાન કરવું ઉચિત નથી.

(૩) તિર્યંકર ભગવંતો, ગણુધરો, અથવા સમર્થ આચાર્યોની સભામાં માત્ર જૈનીઓ જ હોય એવું માનવું ઠીક નથી. આવા મહાપુરુષની સભામાં અજૈન પણ ઘણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપતા હશે. આજે પણ સારા વક્તા અને પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિની સભામાં નિન્ન વિચારસરણીવાળા લોકો પણ ઘણી મોટી સંખ્યામાં આવે છે. તેો તે સમયે આવતા હોય તેમાં તેો આશ્ચર્ય જ શું? આગમોમાં પણ લખ્યું છે કે કેટલાક લોકો કુતુહલવશ સભામાં ઉપસ્થિત થતાં અને કેટલાક લોક વ્યવહાર- (જીતાચાર)નું પાલન કરવા માટે આવતા હતા. એવા સ્થાનપર દર્શક બનીને તથા શરમથી પણ લોકો આવે છે. અને કોઈ શેઠ, સેનાપતિ, રાજા વગેરેના પ્રભાવથી પણ આવે છે. તેઓનામાં મદિરાના રસને જાણનારા પણ ઘણાં હશે. તેથી જૈનીઓ અનુભવનું દર્શાવતું આપવાનું વિચારવું એ ઠીક નથી.

એ આવશ્યક નથી કે જેણે ખાઈ-પીને અનુભવ ન કર્યો હોય તેણે ખીજના અનુભવમાં આવેલું ઉદાહરણ ન આપવું અને પોતાના અનુભવમાં આવેલી વસ્તુનું જ ઉદાહરણ આપવું.

ઝેરને પોતે ખાઈને કોઈ અનુભવ કરતાં નથી, પરંતુ ઝેર ખાઈને મરી જનારને દેખીને કે સાંભળીને સમજદાર વ્યક્તિ તેની મારકતા (પ્રાણહરણ) સમજી જાય છે. એ જ પ્રકારે મઘ પીનારને સાંભળીને પણ તેના સ્વાદને જાણી શકાય છે. જેવી રીતે મઘ (દારૂ) નહિ પીનારા પણ મઘપાનથી થતાં નશાનું જ્ઞાન, મઘ પીનાર દ્વારા નશાથી થતી હરકતો દેખીને કહી શકે છે. એવી જ રીતે રસનું જ્ઞાન

સાંભળીને શ્રવણ દ્વારા પણ વસ્તુ જાણી-સમજી શકાય છે. તેથી આ પ્રશ્ન અંગે મર્યાદા ઉપરાંતજ અનુમાન બરાબર લાગતું નથી.

(૪) ધર્મને માટે ધર્મની જ ઉપમા મળવી સંભવિત લાગતી નથી. ઉપમા શ્રેતાએ જાણેલી, દેખેલી, તેમજ સાંભળેલી તથા લોકમાં પ્રચલિત વસ્તુની આપવામાં આવે છે. મોક્ષના પરમ સુખ માટે જંગલી પશુઓના વિષય-સુખની ઉપમા શાસ્ત્રમાં આવેલી જ છે - જે સર્વથા અધર્મ-પાપયુક્ત ક્રિયા છે.

સૂત્રકારનો આશય માત્ર પદ્મવેશ્યાના રસની સામ્યતા બનાવવાનો છે. તેથી વિરૂદ્ધ અથવા આડુ અર્થજીવું જીવું ઉચિત નથી. શ્રી કૃષ્ણની ગુણગ્રાહકતાના ઉદાહરણમાં સડેલી કુતરીના દાંતનું ઉદાહરણ આપ્યું છે. તે ઉદાહરણમાં દાંતની સ્વચ્છતા, અખંડતા અને સુંદરતાની જ પ્રશંસા છે. જે કોઈ, આ સીમાને ઉલ્લંઘીને તે કુતરીના સડેલા અને કીડા પડેલા શરીરની પ્રશંસા કરવા સુધી જાય તો દુર્ગુણ-પ્રશંસાનું દૂષણ આવી જાય છે તેથી દૃષ્ટાંતનો ઉપયોગ તેની મર્યાદામાં જ થવો જોઈએ.

પ્રાચીન સાહિત્યમાં તો આવા ઉદાહરણો ખૂબ છે. આચાર્યોએ પોતાની રચનાઓમાં એવી એવી ઉપમાઓ આપી છે, કે જે અતિશયોક્તિભરી લાગે છે. સમૃદ્ધ અને લબ્ધ નગરીઓને નવ યુવાન સુંદરીની ઉપમા ભારે અલંકારિક શબ્દોથી આપવામાં આવી છે. આવી ઉપમાઓથી આગમમાં આપેલી ઉપમાઓ ધણી સારી છે. જે ધર્મ તત્ત્વ સમજાવવામાં સાંસારિક ઉપમાઓનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો કલ્પિત ઉપમાઓનું અસ્તિત્વ જ જૈન સાહિત્યમાં રહે નહિ. નિવૃત્તિપર જ રહેલા ધર્મને સમજાવવા માટે પ્રવૃત્તિ પર રહેલા સંસારી જનોની ઉપમા આપવી પડે છે.

(૫) ઉપમા, રસની અપેક્ષાથી આપવામાં આવી છે, પવિત્રતા-અપવિત્રતાની અપેક્ષાએ આપી નથી. જે કોઈ વિપરીત દષ્ટિવાળા તેના અનર્થ કરીને અનાચારનું સેવન કરવા લાગી જાય તો તે તેના પોતાનો જ દોષ છે પ્રશ્નકારે પણ તેને ભ્રાંતિ માની છે. આવી ભ્રાંતિ કોઈને થાય તથા તે સરલ પ્રકૃતિનો હોય તો પૂછીને સમાધાન કરે છે. ભ્રાંતિની બીકથી ઉપમા જ ન આપવી અથવા બીજી ઘટેલી ઉપમા (જે મુખ્ય ધર્મની એટલી સમાનતા ન કરી શકે) આપવી ઉચિત નથી.

(૬) તપાસ કરતાં જાણ્યું છે કે દારૂ મધુર પણ હોય છે. બનાવતી વખતે તો તેમાં તીક્ષ્ણતા જ રહે છે. પરંતુ બનાતી લીધા પછી તેમાં ખાંડ વગેરે ભેળવીને મીઠો કરીને ખાટકીમાં ભરવામાં આવે છે. એમ પણ માલુમ પડ્યું છે કે અંગ્રેજ દારૂ એવો પણ આવે છે કે જેનો સ્વાદ જનરમાં મળતા ગુલાબ વિગેરે શરબતની જેમ મીઠો છે. એમ પણ માલુમ પડ્યું છે કે આવો દારૂ અહિંયા એવી બે વ્યક્તિઓને શરબત કહીને પીવડાવવામાં આવ્યો હતો, કે જેમણે જીવનમાં કંડી પણ દારૂ પીધો ન હતો. અને જેઓએ મદિરા નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તેઓએ પણ શરબત સમજીને તે દારૂ પીધો. તેનો રંગ અને સ્વાદ પણ શરબત જેવો હતો. જ્યારે તેમની સામે રહસ્ય ખુલ્લું થયું ત્યારે ઝંખડો થયો. આસવ મીઠો પણ હોય છે, તથા કડવાશ આદિ સ્વાદયુક્ત પણ હોય છે. કુમારી આસવમાં ક્રુષ્ણસ્તાની સાથે કડવાશ વધારે હોય છે. અને દ્રાક્ષાસવમાં મધુરતા વધારે છે, છતાં પણ તીક્ષ્ણતા તો છે જ.

પદ્મ લેશ્યા શુભ લેશ્યા છે, પૂર્વની લેશ્યાઓ કરતાં આ વધારે શુભ, મધુર તેમજ પ્રશસ્ત છે. સાધુ શ્રી ક્ષ્મી અપેક્ષાએ જ આ ધર્મલેશ્યા છે, દેવલોકમાં ત્રીજા દેવલોકથી માંડીને પાંચમા દેવલોક સુધીના દેવલોકમાં આ જ લેશ્યા છે. અને અસંયત, અવિરત અનુષ્ઠ તેમજ સંતી તિર્થંચમાં પણ આ લેશ્યા હોય છે, અને ત્રિધાદષ્ટિમાં પણ હોય છે, પરંતુ તેઓ ધર્મી નથી. તે દેવાને ત્યાં દેવાગનાઓ હોતી

પ્રશ્ન ૧૮૩૬-ઉત્તરાધ્યયન અ. ૧૨ માં હરિકેશી અણુગારને જ્યારે યજ્ઞ-શાળાના બ્રાહ્મણોએ ચાલ્યા જવાનું કહી દીધું તો પછી તેઓ કેમ ઉભા રહ્યાં? તથા આહાર વગેરે કેમ ગ્રહણ કર્યો?

ઉત્તર-ગાથા-૭માં લખ્યું છે. ગચ્છકૃપલાહિ કિમિહં ઠિઓ સિ? અથવા ઠેમ ઊભો છે, નીકળી જ, ચાલ્યો જ, એવા તિરસ્કૃત વચનો સાંભળીને શું થયું, તો ગાથા ૮માં લખ્યું છે કે

“જક્ષો તર્હિં તિંદુગરૂક્ષવાસી, અણુકંપઓ તસ્સ મહામુષિસ્સ
પચ્છાયઇત્તાણિયગં સરીરં, इमाइ वयणाइ मुदाइरित्था ॥

તે સમયે તે મહામુનિ પર અનુકંપા કરનાર તિંદુકવૃક્ષવાસી (વ્યંતર) યજ્ઞ ધોતાનું શરીર છુપાવીને અથવા મુનિના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને આ વચન કહેવા લાગ્યા.

આ ગાથાથી સગળવું જોઈએ કે તે દેવ મુનિના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ગયો. તથા આગળનો ઘણો વાર્તાલાપ તેમના મારફત થયો છે. જ્યારે જોયું કે અગ્રોધ બાળકો મુનિને મારી રહ્યાં છે, તો તે દેવે તેઓને ઠપકો આપ્યો, તેથી હરિકેશી ધોતાની ઈચ્છાથી ઉભા રહ્યાં ન હતા. શરીરમાં દેવ આવ્યા પછી માનવની શક્તિ ચાલતી નથી. અર્જુનમાળીની ઈચ્છા તો માત્ર છ મિત્ર પુરુષોને જ શિક્ષા કરવાની હતી, છતાં દેવને આધીન બનીને તેણે પાંચ મહિના અને તેર દિવસ સુધી હંમેશા છ પુરુષો તથા એક સ્ત્રી આ પ્રમાણે સાત જીવોની ઘાત કરી.

પ્રશ્ન ૧૮૪૦-ઉત્તરા. અ. ૧૨ ગા. ૨૧ માં મળસા જ જ્ઞાયા હરિકેશીએ ભદ્રાને મનથી પણ ઈચ્છી ન હતી, એવું ભદ્રાનું કથન પ્રમાણિક કેવી રીતે હોઈ શકે? શું ભદ્રા મનની વાત જાણતી હતી?

ઉત્તર-રાજા તો ભદ્રાને આપવા માટે તૈયાર જ હતો, પરંતુ મુનિરાજે તેનો સ્વીકાર ન કર્યો તથા તિરસ્કાર જ કર્યો. ત્યારે ભદ્રાએ સ્વાભાવિક જ સમજી લીધું કે આ મુનિ મને મનથી પણ ઈચ્છતા નથી, કારણકે જો તેમનું મન હોત તો હરકત જ શી હતી! તેઓ મને અપનાવી લેત.

નથી, છતાં પણ તેઓ વિષયથી મુક્ત નથી, પણ વિષયી છે. તેમનામાં શબ્દ, રૂપ, રસ, અને સ્પર્શ આદિ પરિચારણા છે એ મનુષ્ય તિર્યંચ પણ ત્યાગી નથી. પરંતુ ભોળી છે. તેથી પ્રહ્મ તથા શુક્લ લેશ્યાને ધર્મયુક્ત તો ત્યાગીઓની અપેક્ષા મે જ કહેલ છે, બંધી દષ્ટિઓથી નહિ.

(૭) આ બાબત બરાબર છે કે સર્વજ્ઞતા જ્ઞાનમાં આના કરતાં પણ વધીને અનેક બિપમાઓ હતી. પરંતુ તે બધી શા કામની! જે શ્રોતાઓને સમજાવવાનું છે, તેમની જાણેલી, માણેલી, પિછાણેલી બિપમા જ તેમને માટે ઉપયોગી થઈ શકે છે. એવી ભારે બિપમાઓ પણ શા કામની કે જેને શ્રોતા સમજી જ ન શકે, તેથી સર્વજ્ઞ એવી જ બિપમા આપે છે કે જેનાથી શ્રોતાગણ સમજી શકે. —ડોરડી

પ્રશ્ન ૧૮૪૧-શુ, સાધુઓની જેમ શ્રાવકોએ પણ “આવસ્સહી” કહેવું તથા ચોવિસ’થથો કરવો જોઈએ ?

ઉત્તર-હયા, પૌષ્ઠ વગેરેમાં શ્રાવકે બહાર જતી વખતે આવસ્સહી, તથા નિસ્સહી કહેવું જોઈએ. તથા સામાયિક લેતી વખતે કે પાળતી વખતે તથા પ્રતિક્રમણ કરતાં તથા સો ઠગલાથી બહાર પરઠવવા માટે જતાં, ચોવિસ’થથવ અવશ્ય કરવો જોઈએ. એવી જ રીતે ક્યાંય પણ જઈને ઘરે આવેલ હોય તો પણ ચોવિસ’થથવ કરવામાં હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૪૨-શુ’ બરફ અનંતકાય છે ?

ઉત્તર-બરફમાં જે અપકાયના જીવો છે, તે પ્રત્યેક કાયવાળા તથા ગોદના જીવ અનંતકાયવાળા છે. સત્રિ લોજનના ત્યાગવાળાએ બરફનું પાણી પીવું જોઈએ નહિ. બરફના ટુકડા પર રંગ નાંખતા ભિન્નિતની શંકા રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૪૩-શુ, આયંબિલમાં છાશ લઈ શકાય છે ?

ઉત્તર-આયંબિલમાં ગાય વિગેરેની છાશ પણ કામમાં લઈ શકાય નહિ; કારણ કે આયંબિલમાં મીઠાની સાથે સાથે અંબિલ-અમ્લ-ખાટા પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવાની પણ મનાઈ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૪૪-લોહાના સળીયાવાળો નાનો મોટો દરવાજો, જાળીવાળો દરવાજો વગેરે સાધુજી આજ્ઞા વગર ઉઘાડી શકે કે નહિ ?

ઉત્તર-જે ઘરોમાં સાધુ-સમાજ પર વિશ્વાસ હોય, જેઓ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિવાળા હોય તથા જ્યાં સાધુને આવવા માટે પ્રતિબંધ ન હોય-તે ઘરોના નાના મોટા દરવાજા બહારના માણસની આજ્ઞાથી ખોલી શકાય છે. તથા એકવાર આજ્ઞા મળતાં ખીજી વખતે પણ આજ્ઞા વગર ખોલી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૪૫-જે મકાનમાં અધકાર વધારે હોય તથા સ્વાભાવિક રીતે દિવસે પણ બત્તી બળતી હોય ત્યાંથી આહાર પાણી લઈ શકાય કે નહિ ?

ઉત્તર-જે ઘરમાં સ્વાભાવિક પહેલેથી જ બત્તી કરેલી હોય ત્યાં આહાર પાણીને માટે જવામાં કોઈ હરકત નથી. સાધુને આહાર આપવા માટે બત્તી કરી હોય તો આહાર લેવાનો પ્રશ્ન જ નથી, કારણકે ત્યાંથી આહાર લેવાય જ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮૪૬-દશવૈ. અ. પ. ઉ. ૧ ગા. ૪૭ થી ૫૪ સુધીમાં આવેલા ઠાણઠા, પુળઠા, વળીમઠા, સમળઠાનો અર્થ ફરમાવશો ?

ઉત્તર-આ શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે ધ્યાનમાં આવ્યા છે-ઠાણુઠા-દાનને અર્થે, પોતાની પ્રશંસાને માટે શ્રમણ-યાચકો (શાક્યાદિ) વગેરેને આપવામાં આવે તે દાનાર્થે કહેવાય છે.

પુણ્યદ્રઢા-પુન્યાર્થે, પ્રશંસાના લાવો વગર માત્ર પુન્યને માટે શ્રમણ, યાચકો વગેરેને આપવામાં આવે તેને પુન્યાર્થે કહેવાય છે.

વણીમદ્રઢા-વનીપકાર્ય (યાચકોને માટે) જે માત્ર યાચક-લિખારી વગેરેને આપવામાં આવે તેને વનીયકાર્યાર્થે કહેવાય છે.

સમણ્યદ્રઢા-શ્રમણ્ય અર્થે ખૌદ્ર વગેરે અન્ય મતાવલંબીઓને જ અથવા શાક્ય વગેરેને જ આપવા માટે હોય તે શ્રમણ્યાર્થે છે. તેથી પુણ્યાર્થ અથવા શ્રમણ્યાર્થમાં જેને સાધુ કહે છે તેઓ એક જ છે. પરંતુ આપનારની લાવનામાં અંતર છે *

પ્રશ્ન ૧૮૪૭ શુ' મનુષ્યોની જેમ યુગલિયા તિર્યચને પણ એક જ યુગલ ઉત્પન્ન થાય છે? તથા તેઓ પણ શુ' યુગલિક હોય છે?

ઉત્તર-હા; જુગલિયા તિર્યચને પણ એક જ યુગલ જન્મે છે. તથા સંધિકાલ ન હોય તો જુગલિયા જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૪૮-ઉત્તરા. અ. ૧ ગા. ૫ માં સાધુને મૃગની ઉપમા કેમ આપવામાં આવી છે? અહિંયા તો સુવર તથા કુતરીની સાથે સરખામણી છે!

ઉત્તર-ખીકાનેરથી પ્રગટ થયેલ ઉત્તરા. સૂત્રમાં ગા. પનો અન્વયાર્થ તથા લાવાર્થ આ પ્રમાણે આપ્યો છે. જેમકે સુવર ચોખાના કુંડને ત્યાગીને વિષ્ટા ખાય છે, એ જ પ્રકારે મૃગની સમાન અજ્ઞાની સાધુ પણ શીલ-સહાયારને છોડીને દુઃશીલ અર્થાત્ દુષ્ટ આચારમાં પ્રસન્ન (રમણીય) રહે છે. લાવાર્થમાં લખ્યું છે ત્યાં અવિનીત સાધુને મૃગની ઉપમા આપી છે, જેમકે મૃગ તૃણ, ઘાસ વગેરે પ્રત્યક્ષ સુખને દેખે છે, પરંતુ પાસે રહેલા બંધન તથા મૃત્યુના દુઃખોનો વિચાર કરતાં નથી. એટલા માટે અવિનીત સાધુ મૃગની જેમ અજ્ઞાની છે.

અહિંયા સંયમ પ્રવૃત્તિમાં ખરાખર ન હોવાથી સાધુને મૃગ (લોળા, અજ્ઞાણ)ના પદથી સંબોધિત કર્યાં છે.

પ્રશ્ન ૧૮૪૯-શુ' સાધુ ઔષધ લઈ જ ન શકે?

ઉત્તર-સ્થવિર કલ્પીઓ માટે નિર્દોષ તેમજ નિર્વંધ ઔષધિ લેવાનું નિશીથ સૂત્રથી સાબિત થાય છે. ઉત્તરા. અ. ૨ ગા. ૩૩ના લાવ જિનકલ્પીઓ તથા અભિગ્રહ-ધારીઓની અપેક્ષાએ છે. જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રના શૈલક અધ્યયનમાં સ્થવીર કલ્પી શૈલક રાજર્ષિના ઔષધોપચારનું વર્ણન છે. તેથી નિર્વંધ ઔષધિ સાધુ ગ્રહણ કરે છે.

* માત્ર શ્રમણ શબ્દનો વ્યવહાર અન્ય મતાવલંબીઓને માટે થાય છે. સાધુને માટે શ્રમણ-નિર્ગ્રંથ વિશેષણ લાગે છે. ગ્રંથનો અર્થ ગઠિ થાય છે. જેઓ આલ્ તેમજ આભ્યંતર મોહ, લોભ, કપટ વગેરેની ગઠિથી રહિત છે, તેઓ “શ્રમણ નિર્ગ્રંથ” કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૦-ને કોઈ સાધુ પરસેવો લૂંછે અથવા મેલ ઉતારે તો તેને પરિપહજ્યા કેમ કહેવા ?

ઉત્તર-પરસેવાના ટીપા પડવાથી સળેખમ આદિ રોગથી બચવાને માટે જે પરસેવો લૂંછવામાં આવે છે તે પરિપહ-જયમાં જ ગણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૧-શુ, તપથી નિકાચિત કર્મ પશુ તુટે છે ?

ઉત્તર-સ્થાનાંગ દસમા ઠ.ણામાં નિકાચિત કર્મોનું તપથી ક્ષય થવાનું બતાવેલ છે. તાવમાં વેદનાની અધિકતાને કારણે આહાર કરવામાં આવતો નથી. તથા તપસ્યામાં રૂચિ હોવા છતાં પણ આહાર કરવામાં આવતો નથી. આ રીતે રોગથી હોય કે તપશ્ચર્યાથી, તે કર્મોનું વિપાક-વેદન અવશ્ય થઈ જ જાય છે. આ બાબતમાં જે ઉદ્ઘાટણુ આપવામાં આવે છે, જેથી આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે.

(૧) આમ તો કિવનાઈનની ગોળી કડવી હોય છે, પણ તેના પર મીઠા પદાર્થનો લેવ કરવામાં આવે તો તે ગોળી કડવી લાગતી નથી તથા પેટમાં જઈને પોતાની અસર પણ બતાવે છે. એજ પ્રમાણે તપશ્ચર્યામાં આહાર ન કરવો એ એક અદ્ભૂત આનંદ આપે છે. જ્યારે તાવ આદિથી પીડિત વ્યક્તિ આહાર ન કરે તો સ્વપરને માટે ચિંતાની બાબત બને છે.

(૨) માનો કે કોઈને માટે મીઠાનું સેવન કરવું જરૂરી બન્યું. હવે જો તે એમ જ મીઠું ખાઈ જાય તો મોં પણ ખારું થાય તથા ખાઈ પણ ના શકે, પરંતુ એજ મીઠું છાશમાં મેળવીને પીવામાં આવે તો તે મીઠું પેટમાં પહોંચી જાય છે. અને સાથે સાથે છાશ પણ સ્વાદિષ્ટ બની જાય છે. એવી રીતે કવીનાઈન તથા મીઠું બંને પેટમાં જાય છે. તથા તેનું નિકાચિતપણું પૂરું થઈ જાય છે. એવી જ રીતે ક્ષુધા, વેદના વગેરે સહન તો કરવી જ પડે છે, પરંતુ તેની સાથે જો સમતા તેમજ શાંતિ રાખવામાં આવે તો મહાલાલનું કારણ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૨-શુ, એકાસણામાં કાચું પાણી પી શકાય ?

ઉત્તર-ઉત્કૃષ્ટરૂપે સાતમું મત ગ્રહણ કરવા માટે પણ કાચા પાણીનો નિષેધ છે, તો પછી એકાસણું, ઉપવાસ વગેરેમાં તો સચેત પાણીનો ત્યાગ કરવો જ જોઈએ. તથા ટીકાઓમાં સચેત પાણી પીવાની મનાઈ કરી છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૩-મારણાંતિક સમુદ્ઘાત કરનાર બધા જીવો સમવહત જ મરે છે કે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને પણ મરે છે ?

ઉત્તર-મારણાંતિક સમુદ્ઘાત કરનાર જીવના રૂચક પ્રદેશ એજ દશામાં બહાર નીકળે છે, કે જ્યારે જીવનું મરણ સમવહત હોય. જેના રૂચક પ્રદેશ બહાર ન નીકળ્યા હોય, તે

ખન્ને મરણથી મરી શકે છે. આ બાબત ખાસ ઉલ્લેખનીય છે કે કેવળ સમુદ્ધાત સિવાય બાકીની છએ સમુદ્ધાતોમાં જે રૂચક પ્રદેશ શરીરમાંથી બહાર નીકળી જાય તો તેનો ફરી પ્રવેશ થતો નથી, તેથી મારણાંતિક સમુદ્ધાતમાં રૂચક પ્રદેશ બહાર નીકળ્યા પછી તે જીવ સમવહત જ કાલ કરે છે. જેના રૂચક પ્રદેશ બહાર નીકળ્યા હોય તેમને માટે આ નિયમ નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૫૪-આત્માની સાથે કર્મોનો સંબંધ કેવો છે ?

ઉત્તર-આત્માની સાથે કર્મોનો તાદાત્મ્ય સંબંધ નથી. ઉત્તર. અ ૯ ગા. ૨૨માં “મિત્તૂળં ક્ષમ્મ-કંચુરં” કર્મોને ક્વચ (બખતર) જેવા બતાવ્યા છે. જેવી રીતે બખતર-વાળા પર સાધારણ પ્રહાર અસર કરતો નથી એવી જ રીતે કર્મરૂપી બખતરથી સજિજત આત્માને સાધારણ પ્રતિબોધ અસરકારક ધર્ષ શકતો નથી. અથવા લોઠાથી તપેલ ગોળામાં અગ્નિ હોય છે એવી જ રીતે આત્માના દરેક પ્રદેશ પર કર્મની વર્ગણા લાગેલી હોય છે. જેવી રીતે આંખ-આડે કપડાના એક, બે કે અનેક પડ આવી જવાથી જેવાની શક્તિ મંદ પડી જાય છે, એજ પ્રમાણે કર્મના પડદા આવી જવાથી આત્માનો જ્ઞાનગુણ ઠંકાઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૫-સાંસારિક સુખને સુખ ન માનવું એ કેવી રીતે ખરાખર છે ?

ઉત્તર-સાંસારિક સુખ ક્ષણિક, અસ્થાયી તથા અનેક વિધ્નોવાળું હોય છે. તથા તેના ફલરૂપે દુઃખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તેથી સાંસારિક સુખને માત્ર સુખાભાસ સમજવો જોઈએ. જેમકે લોકો ખાવામાં સુખ માને છે, પરંતુ તે રૂચિકર ભોજન વધારે પ્રમાણમાં ખાવાથી વ્યાધિઓ થાય છે, એટલું જ નહિ, પણ પ્રાણાંત પણ થઈ જાય છે. વસ્ત્રાભૂષણને સુખનું કારણ સમજવામાં આવે છે. પરંતુ તે ક્યારેક ક્યારેક જીવલેણ બની જાય છે. ખરી રીતે સાંસારિક સુખ નિરાબાધ (બાધારહિત) નથી. જે સુખ વિધ્નોવાળું તથા નશ્વર હોય તે દુઃખરૂપ જ છે. જેમકે

“ચઠ ઉત્તંગ જહાંસે પતન, શિખર નહી વહ કૂપ,

જિસ સુખ અંદર દુઃખ બસે, વહ સુખ લી દુઃખ રૂપ”

પ્રશ્ન ૧૮૫૬ જાજમના ખીજા છેડા પર પાણીનો ઢોટો પડ્યો હોય તો તે છેડા પર વહોરાવનારનો પગ પડવાથી સંઘટો પણ પૂરો થતો નથી, તો તેને અસૂઝતો કેમ માનવામાં આવે છે ?

ઉત્તર-જ્ઞાતિની બહારના માણસો સાથે પણ ગમે તેટલી જાજમ હોય પણ તેઓ બધા એક સાથે બેસી શકતા નથી, પરંતુ જમીન પર તો આગુઆગુ બેસી બેસી શકે છે. એ રીતે વસ્ત્રથી તે સ્પર્શિત થતો જ હોય છે. તેથી સંઘટો ટાળવો એજ ચોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૭-બાહ્ય તેમજ આભ્યંતર પુદ્ગલો લીધા વિના વિકુર્વાણા કેવી રીતે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર-પાણી, તેલ વગેરે બાહ્ય પુદ્ગલો લઈને શરીરને સંસ્કારિત (શણુગારવું) કરવું એ બાહ્ય પુદ્ગલ પરિહાય વિકુર્વાણા કહેવાય છે. થૂંક વિગેરે અભ્યંતર પુદ્ગલ પરિહાય વિકુર્વાણા કહેવામાં આવે છે. જે વિકુર્વાણામાં બન્ને પ્રકારના પુદ્ગલોની આવશ્યકતા નથી રહેતી તેને બાહ્ય-અભ્યંતર, પુદ્ગલ અપરિહાય વિકુર્વાણા કહે છે. જેવી રીતે વાળ શણુગારવા (ઓળવું) વગેરે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૮-કષાય-કુશીલને અપ્રતિસેવી કેમ કહ્યાં છે ? બ્યારે તેમના પર્યાવ પુલાકની સાથે પણ છ સ્થાનથી પતિત છે ?

ઉત્તર-કષાય કુશીલને તો શાસ્ત્રોમાં અપ્રતિસેવી બતાવ્યા છે. પુલાકને બદલે કષાય-કુશીલના સંયમ પર્યાવ છ સ્થાનથી પતિત હોઈ શકે છે. અર્થાત્ કષાયકુશીલના પર્યાવ અનંતગુણ હીન હોય છે.

દા. ત. નવદીક્ષિતની અપેક્ષાએ કષાયકુશીલના સંયમ પર્યાવ વિશેષ સંગ્રહિત ન હોય તથા પુલાક તો કષાય કુશીલ પૂર્વક હોવાથી (નવમા પૂર્વ સુધી પહોંચ્યા હોવાથી) ઘણા સંયમ પર્યાવવાળા હોય છે. જે કે પુલાક કષાયની તીવ્રતાથી સંયમ પર્યાવને નષ્ટ કરી દે છે. જે પુલાક કષાય-તીવ્રતાથી નષ્ટ કરી દે છે, છતાં સ્થિતિની અલપતાને કારણે કષાય-કુશીલથી અનંતગુણ સંયમ પર્યાવ રહે છે. છતાં પણ કષાય-કુશીલ નિહોંષ હોવાથી અપ્રતિસેવી તથા પુલાક ઘણાં સંયમ પર્યાવવાળા હોવા છતાં પણ સદોષ હોવાથી પ્રતિસેવી બને છે. પુલાક ઘણાં સંયમ પર્યાવવાળા હોવા છતાં પણ સદોષ હોવાથી પ્રતિસેવી માનવામાં આવ્યા છે. જેમકે આજનો જન્મેલો એક બાળક સ્વસ્થ છે, બીજી તરફ વીસ વર્ષનો એક પહેલવાન છે કે જે લાંબી બિમારીથી બધી શક્તિ ગુમાવી બેઠો છે, તે પહેલવાનની શક્તિ ભલે ગમે તેટલી ઓછી હોય તો પણ આજનો જન્મેલો બાળક કરતાં તો વધારે જ છે. પરંતુ બ્યારે સરોગ અને નિરોગનો પ્રશ્ન ઉઠશે ત્યારે બાળકની ગણના સ્વસ્થમાં થશે. અને પહેલવાન રોગીની શ્રેણીમાં ગણાશે. એવી જ રીતે બ્યાં સંયમના પર્યાવોની પૃચ્છા થશે ત્યાં પુલાકનું સ્થાન હશે તથા અપ્રતિસેવનાની પૃચ્છામાં પુલાક પ્રતિસેવી કહેવાશે અને કષાય કુશીલ અપ્રતિસેવી કહેવાશે.

પ્રશ્ન ૧૮૫૯-આહારક લબ્ધિ ફેરવનાર આલોચના કર્યા વગર આરાધક કેમ નથી થઈ શકતા ?

ઉત્તર-આહારક લબ્ધિ ફેરવનારને માટે શાસ્ત્રમાં “ સિય તિક્કિરિય, સિય જ્ઞકિરિય, સિય પંચકિરિય ” કહ્યું છે, તેમાં ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ ક્રિયાઓ સુધી બતાવેલ છે આરંભિકી ક્રિયા લાગવાથી તો સ્પષ્ટ છે કે તેનાથી લબ્ધિ ફેરવવામાં જીવહિંસા પણ થઈ જાય છે તથા પ્રમાદને કારણે જ લબ્ધિ ફેરવવાનું થાય છે, તેથી આલોચના કર્યા વગર તે આરાધક થઈ શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૬૦-શુ, ઉપાદાન પાસે નિમિત્ત ગૌણ છે ?

ઉત્તર-એમ તો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપાદાનને અધિક બળવાન બતાવ્યું છે, પરંતુ ઉપાદાનને બળવાન સમજીને નિમિત્તની ઉપેક્ષા કરવી જોઈએ નહિ. નિમિત્તના સામાન્ય અને વિશેષના ભેદથી બે પ્રકારો છે. કેટલાય નિમિત્તો એટલા સામાન્ય તથા સાધારણ હોય છે કે જેના વગર પણ ઉપાદાનની સિદ્ધિ થઈ જાય છે. પરંતુ તેથી વિપરીત, કેટલાયે વિશિષ્ટ નિમિત્તો એવાં હોય છે કે જેના વગર ઉપાદાનની સિદ્ધિ થઈ શકતી જ નથી. દા. ત. રોટલી બનાવવા માટે ચૂરો, ચોરસીયો, વેલણ, કથરોટ વિગેરે સાધારણ નિમિત્ત છે. એ .ા વગર પણ કોઈ વ્યક્તિ પથ્થર અથવા કપડામાં આટો ટુંપીને વગર ચોરસીએ જ રોટલી વણી લે છે, છતાં કેટલાક અનિવાર્ય નિમિત્તો હોય છે કે જેના વગર રોટલી બની જ શકતી નથી. જેમ કે પાણી, અગ્નિ વગેરે. એટલા માટે ઉપાદાનને સર્વોપરિ સમજીને નિમિત્તની અવહેલના કરવી જોઈએ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮૬૧-જે સમયે જીવ આઠે કર્મોના બંધ કરે છે તે સમયે કયા કર્મના વિભાગમાં તે કર્મ પરમાણુ વધારે આવે છે ? તેનું અલ્પ બહુત્વ તથા કારણ ફરમાવશો ?

ઉત્તર-જે સમયે જીવ આઠે કર્મોના બંધ કરે છે તે સમયે સૌથી થોડા કર્મ-પરમાણુ આયુષ્ય કર્મના પેટામાં આવે છે. કારણકે તેની સ્થિતિ બધા કર્મ કરતા ઓછી છે. નામ કર્મ તથા ગોત્રકર્મના પેટામાં આયુષ્યને બદલે વિશેષાધિક કર્મ-પરમાણુ આવે છે. પરંતુ બન્નેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમની બરોબર હોવાને કારણે સરખી આવે છે, તેનાથી પણ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તેમજ અંતરાયની વિશેષ અધિક તેમજ પરસ્પર સરખી છે. કારણ સ્પષ્ટ છે કે સ્થિતિની ઉત્કૃષ્ટતાની અપેક્ષાએ ત્રણેયની સરખી ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનાથી પણ મોહનીય કર્મના લગમાં વિશેષ અધિક કર્મ પરમાણુ આવે છે. કારણકે તેની સ્થિતિ સૌથી વધારે ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે. તેનાથી પણ વેદનીય કર્મના વિભાગમાં કર્મ પરમાણુ વિશેષાધિક છે.

શંકા-વેદનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અશાતા વેદનીયની અપેક્ષાએ ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તથા મોહનીયની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, તો પછી વેદનીયના કર્મ પરમાણુ મોહનીયથી વધારે કેવી રીતે થશે ?

સમાધાન-મોહનીય કર્મની અપેક્ષાએ તેના પુદ્ગલો રૂક્ષ હોય છે. એટલા માટે સ્થિતિ થોડી હોવા છતાં પણ કર્મ પરમાણુ વધારે રહે છે. આ બાબતને સમજાવવા માટે દષ્ટાંતની કલ્પના કરવામાં આવે છે.

કોઈ જગ્યાએ એક શેર પાણી તથા પાત્રમાં (વાસણ) ઘી રાખ્યું છે, તો ગરમીથી પાણી જલદી સુકાઈ જશે, પરંતુ ઘી નહિ સુકાય. એવી જ રીતે જોવામાં આવે તો પરમાણુ

ગુદ્દગલ પાણીમાં વધારે છે, છતાં પણ તેમાં રક્ષતા છે. તેને સુકવવામાં થણા સમય તેમજ ધમની અપેક્ષા રહે છે.

અથવા પાપડ બનાવવા માટે નાના નાના લુવા (ગુદ્દલા) બનાવવામાં આવે છે. ગરમીની મોસમમાં જલ્દી સુકાઈને તેના પર છાલ (પરપોટી) બમી બંધ છે અને પછી તેને વાટવામાં મુશ્કેલી પડે છે. તેથી તેના પર તેલનો લેપ કરવામાં આવે છે. તે ગુદ્દામાં પાણીની સરખામણીમાં તેલ ઘણું ઓછું છે, તે પણ તે ચિકાશ તે ગુદ્દાને તાજું તથા શુભાયમ રાખે છે. લોટ સુકાઈ ન બંધ તેને માટે પણ ધીનો લેપ કરવામાં આવે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે આયુષ્ય કર્મથી અન્ય પરમાણુઓની જે વિશેષાધિકતા કહી છે તે પણ પરમાણુઓની સ્વિનગ્ધતા-રક્ષતાથી જ બનેલી સમજવી. વિશેષ જ્ઞાની કહે તે જ પ્રમાણ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૨-લગવાનની વાણીને “કમ્બિત પુરણુ કલ્પદ્રુમ સમ” કહેલ છે, તે તે કઈ ઇચ્છાની પૂર્તિ કરનાર સમજવી ?

ઉત્તર-કમ્બિતનો અર્થ ઇચ્છિત થાય છે. બધા જીવો સુખને ઇચ્છે છે તથા સાચું સુખ એ જ છે કે જેની પાછળ દુઃખની પ્રાપ્તિ ન હોય. અથવા નિરાપાધ શાશ્વત સિદ્ધિ સુખરૂપ ઇચ્છાની પૂર્તિ કરવાથી લગવદ્વાણીને એવી જ કહેવી ઉચિત છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૩-નમોઽથુણુંના પાઠમાં સર્વ તીર્થ કરોને “આઈગરાણું” ધર્મની આદિ કરનાર કેમ કહ્યાં છે? કારણ કે ધર્મની આદિ તે પ્રથમ તીર્થ કર દ્વારા જ કરવામાં આવે છે.

ઉત્તર-એક તીર્થ કરથી બીજા તીર્થ કર સુધી દ્વાદશાંગીરૂપ પૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન રહેતું નથી, એટલા માટે દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતજ્ઞાનની નવી રચના કરવાની અપેક્ષાએ બધા તીર્થ કરોને આદિ કરનાર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૪-લગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ બાદ તેમના પદ્ધર * સુધર્મા સ્વામીને જ કેમ બનાવ્યા ?

ઉત્તર-ગૌતમ સ્વામીને એ જ દિવસે કેવળજ્ઞાન થઈ જવાથી પાછળ સુધર્મા જ રહ્યાં હતાં. તેમણે આયુષ્ય લાંબું હતું, તેથી તેઓ ધર્મની બહોળલાલી (પ્રલાવના) કરશે. તેથી તેમને પદ્ધર બનાવ્યા.

પ્રશ્ન ૧૮૬૫-અગિયાર અંગોમાં ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર છે, એવી જ રીતે કોઈના શાસ્ત્રમાં ઉપાસિકા દશાંગ પણ હોય છે કે નહિ ?

* લગવાનના અગિયાર ગણધરોમાં ગૌતમ સ્વામી તેમજ સુધર્માસ્વામી ઉપરાંત નવ ગણધર લગવાનની હાજરીમાં જ મોક્ષ ગયા હતા. જ્યારે વીર લગવાન મોક્ષ પધાર્યા ત્યારે (પ્રાતઃકાળ લમભમ) ઇન્દ્રભુતિજી (ગૌતમસ્વામી)ને કેવળજ્ઞાન થયું, તેથી તેઓ પાટપર બિરાબ્યા નહિ. કારણકે સૂત્ર-પરંપરા ચલાવવી એ હિમચરોનો વ્યવહાર છે. કેવળીઓનો વહેવાર નથી. તેથી સુધર્માસ્વામી વીરલગવાનના ઉત્તર-અધિકારી થયા.

ઉત્તર-જેવી રીતે “ નમો લોએ સવ્વ સાહુણુ ”માં સાધુ ઉપરાંત સાધ્વીજીઓને પણ વંદન થઈ જ નય છે, તેવી જ રીતે ઉપાસક શબ્દથી ઉપાસિકા પણ આવી નય છે. કોઈ સ્થળે ઉપાસિકાઓનું (સ્વતંત્ર રીતે) વર્ણન હોય તો પણ શાસ્ત્રનું નામ ઉપાસક-દશા જ રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૬-વિકલેન્દ્રિયનો વિરહ-કાળ કેટલો છે ?

ઉત્તર-પ્રજ્ઞાપનાના પ્રયોગ પદમાં વિકલેન્દ્રિયના કાર્મણુ ઉપરાંત ત્રણે યોગ શાશ્વત ખતાવ્યા છે. તેથી વિરહકાળ તેમની શરીર પર્યાપ્તિના અંતર્મુહુર્તથી ઓછો સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૮૬૭-શુ, વ્યાકરણુ શીખવું એ આશ્રવ બહુલ છે ?

ઉત્તર-જેવી રીતે પિતાનું શરીર દુઃખતું હોય તો, તેને પોતાના પગથી દબાવનાર પણ પિતાની સેવા જ કરે છે. એવી જ રીતે શાસ્ત્ર વાંચનમાં સહાયતા રહેશે વિગેરે શુભ ભાવોથી શીખવાથી આશ્રવ બહુલતાનું કારણ હોવા છતાં પણ એ પ્રકારનો આશ્રવ થતો નથી. માન-સન્માનને માટે શીખે તો આશ્રવ છે. (સુયગડાંગ અ. ૩. ઉ. ૩. ગા. ૪ના અર્થમાં લખ્યું છે. “ સાધુ વિચારે છે કે હું ક્યારે સ્ત્રી, જલ, (મિલ) પરિષદ વિગેરેનો શિકાર બની જાઉં એની મને ખબર નથી, અને મારી પાસે પૂર્વ ઉપાર્જિત નિર્વાહનું સાધન પણ નથી. તેથી પોતાના નિર્વાહને માટે ન્યોતિષ, વૈદ્યક સાહિત્ય વિગેરે વિધાનો આશ્રવ લઈશ. ” એવી જ રીતે કોઈ વ્યાકરણુ શીખીને વિચારે કે કદાચ ગૃહસ્થી બની જાઉં તો હિન્દી વિગેરેનો અધ્યાપક બનીને આજીવિકા ચલાવીશ, એવું વિચારીને જીવન-નિર્વાહ અર્થે વ્યાકરણુ વગેરેનો અભ્યાસ સાધુ માટે ઉચિત નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૬૮-“ તિન્હં ગુણુવયાણુ ” એ શુ છે ?

ઉત્તર-શ્રાવકના ખારવ્રત છે. પ્રથમ પાંચ અણુવ્રત છે એ પાંચમાં ગુણુની વૃદ્ધિ કરવા માટે ૬, ૭, અને આઠમું વ્રત ‘ ગુણુવ્રત ’ કહેવાય છે. પાંચ અણુવ્રત ધારણ કર્યાં પછી ગુણુની વૃદ્ધિ ગુણુવ્રતોથી આ પ્રમાણે થાય છે. છઠ્ઠું દિશા-પરિમાણુ વ્રત ધારણ કરીને મર્યાદા કરવામાં આવે છે કે અમુક સીમાથી (મર્યાદા) આગળ અમુક દિશામાં જઈશ નહિ. દિશાની મર્યાદા બહાર જે હિંસા થાય છે તેની ક્રિયા રોકાઈ નય છે. સાતમું ઉવલોગ-પરિલોગની મર્યાદાનું વ્રત દિશાઓમાં રહેલા પદાર્થોની પણ મર્યાદા કરીને વિશેષ ગુણુ વૃદ્ધિ કરે છે. આઠમા અનર્થદંડ-વિરમણુ-વ્રત લોગોપલોગની મર્યાદિત વસ્તુઓનો પણ પ્રયોગ વિના પ્રયોગ રોકીને અનર્થદંડથી બચાવે છે. તેથી આ ત્રણ વ્રતોને ગુણુવ્રત કહેવા સર્વથા ઉચિત જ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૯-દરેક ઈન્દ્રની સેનામાં કેટલી સંખ્યા હોય છે ?

ઉત્તર-આત્મરક્ષક દેવોથી ૧૨૭ ગુણી (ગણી)

પ્રશ્ન ૧૮૭૦-શું, પરમાણુના વર્ણ, ગંધ, રસ વિગેરેમાં પરિવર્તન થાય છે ?

ઉત્તર-હા. પરમાણુના વર્ણ-વર્ણાંતર, ગંધ-ગંધાંતર થાય છે. જેમ કે એક જ ભવની ખાલ્યાવસ્થા, યૌવન વિગેરે વીતી જાય છે. તથા વૃદ્ધાવસ્થા આવી જાય છે. અથવા પાણીમાં એક તરંગ મટીને બીજા તરંગ આવી જાય છે. એજ પ્રમાણે વર્ણ-વર્ણાંતર સંભવિત છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૧-શું, આયુષ્યનો અંધ આર્તધ્યાનમાં જ પડે છે ?

ઉત્તર-ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૯ ખાવીસમા યોગમાં “ આલયં ચ ણં કર્મં સિયવંઘઈ સિય ણો વંઘઈ ”-આયુકર્મ કદાચિત્ અંધાય છે અને ક્યારેક અંધાતું નથી એમ લખ્યું છે. ધર્મધ્યાનનો લેહ અનુપ્રેક્ષા પણ છે જ. તેથી ધર્મધ્યાનમાં પણ આયુષ્યનો અંધ પડી શકે છે. એમ તો આર્તધ્યાન જે ગુણસ્થાન સુધી છે, ત્યાં સુધી આયુષ્યનો અંધ પણ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૨-પર્યાપ્તિએ એક સાથે પૂરી થાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર-જેવી રીતે કોઈ યેન રોટલી બનાવે છે તે પહેલા કણીક કુણવે છે. પછી ગોચણા (ગુલા, લુવા) પાડે છે. પછી વણે છે. પછી શેકે છે. તેવી જ રીતે પર્યાપ્તિએ અનુક્રમથી પૂરી થાય છે. એક સાથે પૂરી થતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૭૩-ભગવાન (વતરાગી હોવા છતાં પણ મિથ્યાદષ્ટિ, અનાર્થ વિગેરે શબ્દનો પ્રયોગ કેમ કરે છે ?

ઉત્તર-‘શબ્દો’ શબ્દ ગાળ માનવામાં આવે છે તે પણ પોતાની પત્નીના ભાઈને શાળો કહેવાય છે, તેમાં રાગદ્વેષ નથી. એજ રીતે જે મિથ્યાદષ્ટિ છે તેને મિથ્યાદષ્ટિ કહેવો અનુચિત નથી. અદ્વેષ ભાવથી ઝેરને અમૃત કહેવાતું નથી, તેને પીવાતું નથી. પરંતુ બીજાઓને ઝેરનું સ્વરૂપ બતાવીને તેનાથી દૂર રહેવાતું કહેવામાં આવે છે. એ રીતે ઝેરને ઝેર કહેવું તથા સમજવું એ દ્વેષને કારણે નથી. સ્વમતિ પર રાગ અને અન્યમતિ પર દ્વેષ એ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શીમાં તો શું, સાધુઓમાં પણ દ્વેષની કંપના કરવામાં આવતી નથી. ભગવાનની ભાષા માટે ખીર ખાંડની મધુરતા તેમજ અતુચ્છતા બતાવી છે. ભગવાનની સેવામાં આર્થ-અનાર્થ, સમકિતી-મિથ્યાત્વી બધા આવે છે! સૂત્રોમાં જ્યાં-જ્યાં પરમત બંધન થયું છે ત્યાં ભારે સૌમ્યતાથી થયું છે. પરમતવાળા જેઓ એમ કહે છે કે તે મિથ્યા છે. હું તેને આ પ્રમાણે કહું છું. ભગવાનમાં ભકતો પ્રત્યે રાગ ન હતો, તેમ અન્ય મતિઓ પ્રત્યે દ્વેષ પણ ન હતો, તેથી જ્યાં જ્યાં આ પ્રમાણે શબ્દો આવ્યા છે, ત્યાં ત્યાં સર્વાક્ષર સંન્નિપાતિ ગણધરોએ ગુથેલા છે. જે શબ્દને ઉચિત સમજે છે તે જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. તેઓ વચનથી તો શું, મનથી પણ એટલા ક્ષમાશીલ છે કે જેનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદ્દાહરણ ભગવતી શ.૧૫માં ગોશાલકને માટે છે. ગોશાલકે જે મુનિઓ પર તેજો-લેશ્યાનો પ્રહાર કરી મારી નાંખ્યા તથા પરમ ઉપકારી તિર્થંકર દેવ પર પણ તેણે તેજોલેશ્યા

ફેંકી તથા તે અશાતાનો નિમિત્ત બન્યો. આ પ્રસંગે પણ ભગવાનની ક્ષમા કેટલી વિરાટ હતી! આ તો કેવળજ્ઞાન પછીની વાત છે. પહેલાં પણ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં સંગમ દેવે છમાસિક ઉપસર્ગ, અનાર્થલોકોના કાય કંપાવી નાંખે તેવા કષ્ટો, ચંડકૌશિકનો ડંસ, વિગેરે વિગેરે માનસિક, વાચિક તેમજ કાયિક ઉપસર્ગોને સહન કરનાર તુચ્છ ભાષી હોય એવી કલ્પના પણ કરવી જોઈએ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮૭૪-ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સાડા બાર વર્ષ અને એક પખવાડિયાની તપશ્ચર્યામાં માત્ર બે ઘડીની જ નિદ્રા આવી. શું તેમના કર્મોનો ઉદય એટલો અદ્ય હતો કે તેમને એટલો જ પ્રમાદ આવ્યો ?

ઉત્તર-કર્મોદય ઓછા હોવાના પ્રમાદમાં અવપતા થઈ. આ વાત એકાંતરૂપે સમજી નહિ. કારણકે કર્મ ક્ષય કરવા માટે ભગવાનનો ઉત્સાહ (ધગશ) ઘણો વધારે હતો. આજે પણ જે કામમાં લોકોની રૂચિ થાય છે તેમાં પ્રમાદ આવતો નથી. જેમ કે દરરોજ સવારમાં મોડી ઉઠનાર વ્યક્તિ પણ કોર્ટની મુદત પર જવા માટે રેલ્વેનો સમય અડધી રાત્રે હોય કે પછી હોય તો પણ કોઈના જગાડયા સિવાય તે જાગી જાય છે. એવી જ રીતે જે ધર્માત્મામાં ધર્મ પ્રવૃત્તિનો ઉત્સાહ તેમજ તમન્ના હોય તો તે આજે પણ અપ્રમાદી તથા અનિદ્રાળુ બની જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૫-સાતેય નરકનો એકજ દંડક બતાવ્યો છે, પરંતુ ભવનપતિના દસ દંડક જુદા જુદા કેમ બતાવ્યા છે ?

ઉત્તર-ભવનપતિના દંડક જુદા જુદા બતાવવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) અંતરની અપેક્ષા-એક નરકનું ક્ષેત્ર જ્યાં પૂરું થાય છે, ત્યાંથી બીજી નરકના ક્ષેત્રનો પ્રારંભ થાય છે. નરકોની વચ્ચમાં અંતર નથી. પરંતુ ભવનપતિના દસ મહેલોની વચ્ચમાં નરકના પ્રતર આવેલા છે. એટલા માટે ભવનપતિઓના દંડક જુદા જુદા છે.

(૨) સ્વામીની અપેક્ષા-સાતેય નરકના કોઈ અધિપતિ નથી. તેથી તેનો એક જ દંડક છે. પરંતુ અસુરકુમારેન્દ્ર વિગેરેના ભેદથી ભવનપતિઓના જુદા જુદા ઈન્દ્ર છે.

(૩) ચિહ્નની અપેક્ષા-સાતેય નરકોના નારકીઓના કોઈ ચિહ્ન નથી. પરંતુ ભવનપતિઓના જુદા જુદા ચિહ્ન છે, જેથી તેની જાતિ ઓળખી શકાય છે.

(૪) વસ્ત્રની અપેક્ષા-બધા નારકીઓ વસ્ત્ર પહેરતા નથી. પરંતુ ભવનપતિ વસ્ત્રધારી હોય છે. તેમના કપડાના રંગ જુદા જુદા હોય છે.

(૫) વર્ણુની અપેક્ષા-બધા નારકીઓના શરીર કાળા રંગના બતાવ્યા છે. પરંતુ ભવનપતિઓના શરીર જુદા જુદા પ્રકારના છે. ઇત્યાદિ કારણોથી નરકનો એક તથા ભવનપતિઓના જુદા જુદા દસ દંડક બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૬-ભવનપતિઓના ચિહ્ન, વર્ણુ, તથા વસ્ત્ર વિગેરેના રંગ ફરમાવશો ?

ઉત્તર-આ સમજવા માટે પન્નવણા પદ-૨ ના હિસાબથી ટોઠો બનાવીને આપવામાં આવે છે.

ક્રમ	નામ	તિથિ-હ	શેમાં	વર્ણ	વસ્ત્ર	દંડ ઉત્તર	દંડ ક્ષિત્ય	વિમાન-ઉત્તર	સંખ્યા દક્ષિણ
૧	અસુરક્રમાર	સુકામણિ	સુક્રેટમાં	કાળ	લાલ	ખલિ	ચમર	૩૦ લાખ	૩૪ લાખ
૨	નાગક્રમાર	સપ્તની રેણી	ભૂષણમાં	લીલિ	લીલિ	ભૂતાનંદ	ધરણ્ય	૪૦ લાખ	૪૪ લાખ
૩	સેવર્ણક્રમાર	ગરડ	ભૂષણમાં	સફેદ	સફેદ	વલ્લિદાસિ	વલ્લિદેવ	૩૪ લાખ	૩૮ લાખ
૪	વિઘ્નિક્રમાર	વળ	ભૂષણમાં	સફેદ અન લાલ	લીલિ	હરિસહ	હરકાંત	૪૬ લાખ	૫૦ લાખ
૫	અગ્નિક્રમાર	પૂર્ણ કળશ	સુક્રેટમાં	લાલ	લીલિ	અગ્નિમાર્ણવ	અગ્નિશિખ	૩૬ લાખ	૪૦ લાખ
૬	દ્વીપક્રમાર	સિંહ	ભૂષણમાં	લાલ	લીલિ	વિશિષ્ટ	પૂર્ણ	૩૬ લાખ	૪૦ લાખ
૭	ઉદધિક્રમાર	અશ્વ	ભૂષણમાં	પીળા	લીલિ	બલપ્રભ	બલકાંત	૩૬ લાખ	૪૦ લાખ
૮	દિશાક્રમાર	મળ	ભૂષણમાં	સફેદ	સફેદ	અભિતાલન	અમિત	૩૬ લાખ	૪૦ લાખ
૯	પવનક્રમાર	મગર	ભૂષણમાં	કાળા	સંયા	પ્રભાચન	વેલંબ	૩૬ લાખ	૪૦ લાખ
૧૦	સ્તનિક્રમાર	વર્ષમાન સગાવસ પૂટ	ભૂષણમાં	સફેદ	સફેદ	મહાધોષ	ધોષ	૬૬ લાખ	૪૦ લાખ

પ્રશ્ન ૧૮૭૭-તો પછી ભવનપતિઓની જેમ વાણવ્યંતરોના પણ આઠ દંડક હોવા જોઈતા હતા ?

ઉત્તર-જે કે વાણવ્યંતરના આઠ ભેદ છે, છતાં પણ તેમાં ખાસ અંતર નથી. તેમના માટે જુદા જુદા પ્રકારના વસ્ત્રાદિ ખતાવ્યા નથી. કારણ કે તેમના માટે 'વિચિત્ત વસ્થાભરણે' પાઠ આવે છે, તેમનાં વર્ણુ પણ જુદા જુદા ખતાવ્યા છે, નિવાસ સ્થાન પણ ૮૦૦ યોજનના સ્તમ્ભચય ખતાવ્યા છે, તેથી જુદા જુદા દંડક ખતાવ્યા નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૭૮-વૈમાનિકમાં એક જ દંડક કેમ કહ્યો છે ?

ઉત્તર-સાત નરકની જેમ દેવલોકના ક્ષેત્ર પણ સંલગ્ન (જોડાયેલા) છે તથા પરસ્પર વિશિષ્ટ પ્રકારનું અંતર ન હોવાથી સામાન્યરૂપે એક જ દંડકનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૯-દંડકના ભેદ કેમ કરવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર-જીવોના સ્વરૂપની ગતિ, જાતિ, ભેદ સમૂહની અપેક્ષા સમજાવનારી વાક્ય પદ્ધતિને દંડક કહે છે. લઘ્ય જીવોને જુદી જુદી રીતે સમજાવવા માટે ૨૪ દંડક માનવામાં આવેલ છે. જે ભવનપતિના દસ દંડક ન કરત તો તેમનામાં રહેલી વિવિધતા સરલતાથી સમજી શકાય નહિ. જ્યાં વધારે વિભિન્નતા દેખી નહિ ત્યાં એક દંડક ખતાવ્યો. ક્યાંક સરળતાથી સમજાવવા માટે નરક આદિના ભેદોને પણ ભિન્ન ગણવામાં આવ્યા છે. જેમકે ગમ્ભામાં ૪૪ (જીવોને રહેવાના સ્થાન વિશેષ) ઘર કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૦-સાધુના દર્શન જ મંગલરૂપ છે, તેથી માંગલિકની આવશ્યકતા નથી. શું આવા શબ્દનો પ્રયોગ સાધુ કરી શકે છે ?

ઉત્તર-સાધુને આમ કહેવું ઉચિત નથી, કારણકે તેમનામાં નિશ્ચય સાધુપણું છે કે નથી તે તેઓ નથી જાણતા તથા સાધુને મંગલ ખતાવીને આત્મ-પ્રશંસા કરે છે તથા આવી રીતે તેઓ જોખમ ઉઠાવે છે. ણીજી વાત મુનિ દર્શનનું ક્ષણ શ્રવણ ખતાવ્યું છે તેથી વધારે સમય ન હોય તો પણ માંગલિક તો સંભળાવવી જ જોઈએ તથા એટલો પણ સમય ન હોય તો " દયા પાળો " તો કહેવું જ જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૮૮૧-પરદેશ જતી વખતે અથવા પાપકાર્યમાં કોઈ માંગલિક સાંભળવા માગે તો સંભળાવવી જોઈએ કે નહિ? તેનાથી અનુમોહન તો થતું નથી ?

ઉત્તર-જે વ્યક્તિ પાપકર્મ કરવા અથવા પરદેશ જતાં પણ માંગલિક સાંભળવા આવે છે, તેનામાં ધર્મશ્રદ્ધા હશે જ તથા ધર્મને શ્રદ્ધ તથા આદરણીય પણ માનતી હશે. તેથી માંગલિક અવશ્ય સંભળાવવી જોઈએ. આમાં અનુમોહનનો તો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

કેમકે જે માંગલિક ન સંભળાવે તે પછુ તે પરદેશ તે જશે જ. તથા નહિ સંભળાવતા તેના ચિત્તમાં ખેદ થશે. તથા તે વિચારશે કે ભલા, આ પછુ શું સાધુ છે કે જે, માંગલિક પછુ સંભળાવતા નથી. અમુક સમય સુધી જ માંગલિક સંભળાવવી તથા પછી નહિ સંભળાવવી, આ પછુ ઉત્તમ રીતિ નથી. જેમકે હવાની દુકાન ૨૪ કલાક સુધી ખુલ્લી રાખે તે શુન્હો (અપરાધ) નથી. તેવી જ રીતે આ (માંગલિક સંભળાવવાનું કાર્ય) ભાવરોગની મહા ઔષધિ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૨-આનંદ શ્રાવકે પાણીની મર્યાદા તેા કરી હતી. પરંતુ તે બહુ વધુ પડતી ન હતી શું ?

ઉત્તર-આનંદ શ્રાવકે આઠ ઘડા પાણી જે સ્નાન માટે રાખતા હતા તે મહોત્સવ વિગેરે પ્રસંગે પછુ તેથી વધારે પાણી વાપરવું નહિ, તેઓ નિયમ હતો. પરંતુ બીજા સામાન્ય દિવસોમાં તેા પાણી ઓછું જ વાપરતા હતા તથા પૂરા વિવેકે રાખતા હતા.

પ્રશ્ન ૧૮૮૩-નવઐવેયક તથા અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોના સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ ફરમાવશો ?

ઉત્તર-ભગવતી સૂત્ર શ. ૨૪ ઉ. ૨૧ માં ઐવેયક તથા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનાં પાંચ સમુદ્ઘાતો કરવાનું શક્તિની અપેક્ષાએ ઠહું છે. પરંતુ વૈક્રિય તથા તૈજસ સમુદ્ઘાત કરતા નથી. બાકીની ત્રણ સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વેદનીય સમુદ્ઘાત-ભગવતી સૂત્ર શ. ૬ ઉ. ૭ માં ચોવીસેય દંડકો માટે ઠહિગત તથા ઉત્પદ્યમાન કે સ્યાત્ મહાવેદના બતાવી છે. આ હિસાબથી ઐવેયક તથા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોમાં ઉત્પન્ન થતી વખતે થોડા સમયને માટે વેદનીય સમુદ્ઘાત હોવા સંભવ છે.

(૨) ક્ષાય સમુદ્ઘાત-ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૫ માં બતાવ્યું છે કે બધા દેવો ક્યારેક ક્યારેક લોભી બની બન્ય છે. તથા ક્યારેક ક્યારેક ક્રોધાદિ ઉપયોગવાળા પછુ થાય છે. જ્યારે ક્યારેય પછુ અનુત્તર વિમાન અથવા ઐવેયક દેવોના લોભ આદિ કોઈ પછુ ક્ષાયની ઉત્કૃષ્ટતા હોય ત્યારે ક્ષાય સમુદ્ઘાત ગણવામાં આવે છે.

(૩) મારણ્ણાંતિક સમુદ્ઘાત-પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર પદ ૨૧ માં ઐવેયક તથા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના તેમના વિભાગોથી અધોલોકના ગામે સુધીની બતાવી છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મારણ્ણાંતિક સમુદ્ઘાત પછુ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૪-શું, શાતાવેદનીયની સમુદ્ઘાત હોય છે ?

ઉત્તર-વેદનીય સમુદ્ઘાત અશાતાવેદનીયની જ હોય છે. આ બાબત પન્નવણી સૂત્રના ૩૬ માં પદમાં સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૫-પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૩ માં કયા કયા પરિણામોને અધ્યવસાય-પરિણામ કહેલા છે ?

ઉત્તર-ગતિ પરિણામ, કષાય પરિણામ, ચારિત્ર પરિણામ તેમજ વેદ પરિણામનો સમાવેશ અધ્યવસાય પરિણામમાં થઈ શકે છે. ગતિ બંધનો અધ્યવસાય તથા વેદનીય સ્થિતિ બંધનો પણ અધ્યવસાય હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૬-પ્રત્યેક બુદ્ધ જિનકલ્પી હોય છે કે સ્થવિર કલ્પી હોય છે ?

ઉત્તર-પ્રત્યેક બુદ્ધોને જિનકલ્પી અથવા સ્થવિર કલ્પી ન સમજતા કલ્પાતીત સમજવા નોઈએ. તેનું કારણ એ છે કે તિર્થંકરોની જેમ તેઓ પણ સામાયિક ચારિત્રવાળા હોય એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૮૮૭-એક તરફ તો એમ કહેવાય છે કે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા અપ્રતિસેવી હોય છે. છતાં એવું સાંભળ્યું છે કે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા પોતાના ગણમાં એક આચાર્યની નિયુક્તિ કરે છે. જેઓ તેમની આલોચના સાંભળવી, પ્રાયશ્ચિત આપવું વિગેરે કાર્ય કરીને દોષ-શુદ્ધિ કરે છે. આ બંને બાબતો અસંગત નથી લાગતી ?

ઉત્તર-પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રમાં આચાર્ય હોતા નથી. કલ્પ-સ્થિત વાંચનાચાર્ય કહ્યાં છે. આ ચારિત્રવાળા અપ્રતિસેવી બની જાય તો તેઓ પરિહાર વિશુદ્ધિમાં ન રહેતાં અન્યમાં ચાલ્યાં જાય.

પ્રશ્ન ૧૮૮૮-ઉવવાઈ સૂત્રમાં ધર્મધ્યાન તથા શુકલધ્યાનની અનુપ્રેક્ષાઓ બીજી આપી છે, શું ધર્મધ્યાનમાંથી શુકલધ્યાનમાં જતાં અનુપ્રેક્ષાઓ બદલાઈ જાય છે? જો એવી વાત હોય તો ભરત ચક્રવર્તી અનિત્ય વિગેરે અનુપ્રેક્ષાઓ કરતાં કેવળી થયા, આ કથન બરાબર કેવી રીતે હોઈ શકે? જો ધર્મધ્યાનમાંથી શુકલધ્યાનમાં આરોહણ કરતાં પરિવર્તન નથી થતું તો પછી બંનેની અનુપ્રેક્ષાઓ તથા આલંબન, લક્ષણ વિગેરે જુદા બતાવવાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર-ધર્મધ્યાનની અનુપ્રેક્ષા જ આગળ જતાં શુકલધ્યાનની અનુપ્રેક્ષા બની જાય છે. જેમકે બાળક જ વય પ્રાપ્ત કરી યુવાન બની જાય છે. ભરત ચક્રવર્તીને માટે પણ “તણં ત્સ ભરહસ્સ રણો સુમેણં પરિણામેણં પસત્યેહિં અઙ્ગવસાણેહિં....” ઇત્યાદિ જે પાઠ આપ્યો છે તેમાં ધર્મધ્યાન તથા શુકલ ધ્યાનની અનુપ્રેક્ષાઓનો સમાવેશ થઈ ગયો છે, પરંતુ અહિંયા અલગરૂપે અનુપ્રેક્ષા બતાવી નથી,

પ્રશ્ન ૧૮૮૯-ચોથા, પાંચમા તથા છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનની સ્થિતિ વ્યવહાર-નયથી છે કે નિશ્ચયથી છે ?

ઉત્તર એક અપેક્ષાએ એ ત્રણેયની સ્થિતિ નિશ્ચયનયથી માનવામાં આવી છે. અહિંયા નિશ્ચયનય પ્રમાણે તે તે પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમ વિગેરે લેવામાં આવ્યા છે, પરંતુ તેનો (સમકિત આદિનો) ઉપયોગ લીધો નથી, તેથી ક્ષયોપશમની અપેક્ષાએ સ્થિતિ નિશ્ચયનય પ્રમાણે માનવામાં હરકત જેવી વાત નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૯૦-ઉચ્ચાર પાસવણુનું પરિસ્થાપન ગૃહમાં કરવાથી નિશીથ સૂત્રાનુસાર લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. પરંતુ ઉદ્યાનમાં પરિસ્થાપન કરવાથી ઉ. ૧૫, ૧૬ માં લઘુ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે, તો એક જ વસ્તુના પરિસ્થાપનમાં પ્રાયશ્ચિતની ન્યૂન-અધિકતા કેમ છે ?

ઉત્તર-નિશીથ સૂત્રના ૩ બ ઉદ્દેશમાં ગૃહમાં ઉચ્ચાર પ્રસરણનું પરિસ્થાપન કરતા લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે, તો તેનું કારણ એવું ધ્યાનમાં આવે છે કે જ્યાં લોકોનું હસ્તુ કરવું, આવવું જવું, ઓછું છે, એવા સામાન્ય ઘરોની અપેક્ષાએ પ્રાયશ્ચિત થોડું હોવું એ યોગ્ય જ છે. તેથી લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. ૧૫ મા ઉદ્દેશમાં એવું સ્થાન લીધું છે કે જ્યાં લોકોનું આવવું જવું તથા ચહલ પહલ વધારે રહે છે. જેમકે ઉદ્યાન, મોટા મોટા ગાથાપતિઓના ગૃહ વિગેરે, જ્યાં પરિસ્થાપન (પરઠવવું) કરવાથી લોકોની ઘૃણા (દુગુચ્છા) વિશેષ હોય છે. તથા ધર્મની વિશેષ અવહેલના થવાને કારણે લઘુ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે. ૧૬ મા ઉદ્દેશમાં અંતર રહિત સચિત પૃથ્વી વિગેરેના જીવોની વિરાધના તેમજ અચત્તાને કારણે લઘુ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવેલ છે. વિશેષ જ્ઞાની બણે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૧-સ્વચ્છદે ચાલનારની પ્રશંસા કરનારને ગુરૂ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત આવે છે, પરંતુ કુશીલ વિગેરેની પ્રશંસાનું પ્રાયશ્ચિત લઘુ ચાતુર્માસિક બતાવ્યું. આ અંતર કેમ છે ?

ઉત્તર-સ્વચ્છાનુસાર સૂત્રના મન માન્યા અર્થ કરનાર, ગૃહસ્થના કાર્યની ચિંતા કરનાર તથા સ્ત્રી કથા વિગેરે વિકથા કરનાર હોવાને કારણે સ્વચ્છંદીની પ્રશંસા તેમજ વંદન-પૂજન કરનારને નિશીથ સૂત્રના ૧૧મા ઉદ્દેશા અનુસાર ગુરૂ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. કારણકે સૂત્રોના વિપરીત તથા ઇચ્છાનુસાર અર્થ તથા પડપણા કરવી એ તો ચારિત્રિક શિથિલતાથી પણ વધારે ભયંકર છે. પરંતુ ઉત્સૂત્ર પ્રક્રમક ન હોવાથી પાસથાની પ્રશંસા તેમજ વંદન કરનારને નિશીથ ઉ. ૧૩ મા લઘુચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૨-સામાન્ય નયની અપેક્ષાએ અસંખ્ય પ્રત્યેક શરીરી વન-રૂપતિના જીવોની હિંસામાં ત્રસ જીવની હિંસા કરતાં ઓછું પાપ લાગે

છે. કારણ કે ત્રસને હિંસાએ સ્થાવરના પ્રાણ, પુન્યાઈ, યોગ, વિગેરેની અદ્યતા છે. શું એવું પણ કહેવાય છે કે એક પ્રત્યેક વનસ્પતિની હિંસાની અપેક્ષાએ અનંત સાધારણ જીવોની હિંસા સામાન્ય નયથી ઓછી છે ?

ઉત્તર-સાધારણ રીતે સ્થાવરની હિંસાને હિંસાએ ત્રસની હિંસામાં પાપ વધારે લાગે છે. પરંતુ જીવોની સંખ્યાનો નિર્દેશ કરવો એ બરાબર નથી.

નિશીથ સૂત્રના દસમા ઉ.માં મુનિને, અનંતકાયવાળો આહાર કરનારને ગુરૂ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે, પરંતુ બારમા ઉ.માં પ્રત્યેક શરીરીનો આહાર કરનારને લઘુ-ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે. આ સૂત્રથી અનંતકાયમાં પ્રત્યેક શરીરીથી વધારે પાપ છે, એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી પ્રત્યેકની હિંસા કરતાં અનંતકાયમાં ઓછું પાપ કહેવું ઉચિત નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૯૩-જે સમયે જીવ ઉત્કૃષ્ટ રૂપે સંકિલ્પ પરિણામવાળો હોય, એ સમયે પણ અગુરૂ લઘુ વિગેરે ધ્રુવબંધીની પુન્ય પ્રકૃતિનો બંધ કયા કારણે કરે છે ? અનુપ્રેક્ષાદિ શુભભાવોમાં પાપ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે. તેનું કારણ તો દસમા ગુણસ્થાન સુધી કપાયતું હોવું માનવામાં પણ આવે છે, પરંતુ કિલ્લ અધ્યવસાયમાં પુન્યનો બંધ કેમ થાય છે, એ સમજાવતું નથી.

ઉત્તર-જેવી રીતે અનુપ્રેક્ષાની સાથે કપાય હોવાને કારણે પાપ-પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, એવી જ રીતે ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ પરિણામોની સાથે તેજસૂ અને કાર્મણ્ય શરીર હોવાથી પુન્ય પ્રકૃતિઓ પણ બંધાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૪-પ્રહાર કરવાથી એ જ વખતે અથવા છ માસની અંદર કોઈ જીવ મૃત્યુ પામી જાય તો પ્રહાર કરનારને પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે તથા પછીથી મરે તો ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે. આથી શું જેમ માનવું કે આયુષ્ય કર્મ છ માસ સુધી ઘટી શકે છે ? આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિની ઘાત થાય છે કે નથી થતી ? કર્મદળોની જેમ આયુષ્યની સ્થિતિનો જલ્દી ભોગ થાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર-જો છ માસમાં ઘવાયેલો જીવ મૃત્યુ પામે તો પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે. આ કથન સામાન્ય વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ; નહિ તો ક્યારેય પણ તે જીવ પ્રહારને કારણે મૃત્યુ પામે તો તે સમયે જ પ્રાણાતિપાત-ક્રિયા લાગે છે. વ્યવહારનયનું કથન હોવાથી એવો નિર્ણય ન કરી શકાય કે છ મહિના સુધી આયુષ્ય ઘટી શકે છે.

આયુષ્યકર્મની સ્થિતિ-ઘાત તેમજ પ્રદેશઘાત છદ્મસ્થાની અપેક્ષાએ માનવામાં આવે છે. વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓએ તો જેવું બનવાનું છે એવું જ જોયું છે, તેથી સ્થિતિઘાત વ્યવહાર-નયથી થઈ શકે છે એવું મારા ધ્યાનમાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૫-શુ, મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી નિરૂપકમી આયુષ્યવાળાને અન્ય સમયમાં પણ આયુષ્ય કર્મની ઉદ્દીરણા થવા સંભવ છે? જો થઈ શકે તો, અન્ય સમયમાં ઉદ્દીરણા હોવાને કારણે તેને સોપકમ આયુષ્યવાળો કેમ ન માનવો !

ઉત્તર-પહેલાથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી સર્વજીવોના ઉદ્દયમાન આયુષ્યકર્મની અંતિમ આવલિકાને છોડીને બાકીના સમયોમાં આયુષ્યકર્મની ઉદ્દીરણા થાય છે. તેથી નિરૂપકમી આયુષ્યવાળાને પણ સ્વાભાવિક ઉદ્દીરણા તો થાય છે, પરંતુ તેનાથી અન્ય વધારે પ્રયત્નો વડે જે આયુષ્ય કર્મની ઉદ્દીરણા થાય છે તે નિરૂપકમી આયુષ્યવાળાને થતી નથી. આ કારણથી નિરૂપકમી આયુષ્યવાળાને સ્વાભાવિક ઉદ્દીરણા હોવા છતાં પણ તે સોપકમી આયુષ્યવાળો કહેવાતો નથી.

છઠ્ઠા ગુણસ્થાનથી આગળ આ પ્રકારના અધ્યવસાયોનો અભાવ છે, તેથી સ્વાભાવિક ઉદ્દીરણા પણ થતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૯૬-તિર્થંકરોના સિન્ન સિન્ન લક્ષણુ કઈ અસાધારણ પ્રતિભાના ઘોતક હોય છે? તે લક્ષણોની સફળતા બતાવવાનો ઉદ્દેશ ફરમાવશો ?

ઉત્તર-શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા લક્ષણોમાંથી પ્રત્યેક તિર્થંકરોના ૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણુ હોય છે. તેમનામાંથી અમુક તિર્થંકરના અમુક જગ્યાએ અમુક લક્ષણુ હોય છે. બ્યારે અન્ય તિર્થંકરોના લક્ષણુ અન્ય સ્થાનો પર હોય છે, પરંતુ આ મુખ્ય લક્ષણુ શરીરમાં સ્પષ્ટ દેખાવાથી તે તે તિર્થંકરોના તે તે લક્ષણો બતાવ્યા છે. આ લક્ષણોની ખીલ કોઈ ખાસ વિશેષતા જાણી નથી.

પ્રશ્ન ૧૮૯૭-અટવીની યાત્રાથી નિવૃત્ત પુરૂષો પાસેથી આહાર લેવાનો નિશીથ ઉ. ૧૬ માં નિષેધ કર્યો છે, તો તેનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર-આનું કારણ નીચે પ્રમાણે ધ્યાનમાં આવ્યું છે. અટવીની યાત્રાથી નિવૃત્ત થયેલા પુરૂષો પાસેથી અસન વિગેરે લેવાથી તેમણે લાવેલી જંગલની ખાસ ખાદ્ય વસ્તુ તથા બાકીના આહારને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા તેના પુત્રાદિની હોય છે. જે તે આહાર સાધુ લે તો તેને અંતરાય પડે છે ! આહાર વિગેરે નહિ મળવાથી તે બાલકો રૂદ્ધ કરે છે. એ બાળકોના આ કરૂણવિલાપ દેખીને તે યાત્રી સાધુઓ પર ગુસ્સે થાય છે તથા મનમાં પશ્ચાતાપ પણ કરે એ સંભવિત છે અથવા તે પુત્રાદિને રાજી કરવા માટે તે પુરૂષ નવો આરંભ કરે વિગેરે કારણો જાણીને અરણ્ય નિવૃત્ત વ્યક્તિ પાસેથી આહાર લેવાનો નિષેધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૮-ઉવવાઈ સૂત્રમાં “ અભિગ્રહ ” ભિક્ષાચરીના લેહમાં બતાવ્યો છે અને ઉત્તરાધ્યયનમાં ઉણોદરીમાં બતાવ્યો છે, તો તેનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર-આમ તો અભિગ્રહ બિદ્યાચરી તપનો જ ભેદ છે, છતાં બિદ્યાચરીની સાથે સાથે ઉણોદરી પણ થાય છે. તેથી ઉત્તરાધ્યયનમાં કેટલાક અભિગ્રહોના નામ ઉણોદરી તામાં પણ બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૮૯૯-એક પુરૂષ અચિત હળદરવાળી દાળ ખાય છે, બીજે પુરૂષ બટેટાની પાપડીથી ભિશ્રીત દાળ ખાય છે. જો બંને દાળોમાં હળદર તથા બટેટાની પાપડીની માત્રા સરખી હોય તો સામાન્ય રીતે પાપ ઓછું-વધારે કોને લાગશે? બંને અનંતકાયજન્ય આહાર કરે છે.

ઉત્તર-જો સ્વાદ દૃષ્ટિ તથા સ્વાસ્થ્ય દૃષ્ટિમાં કોઈ પ્રકારનું અંતર ન હોય તો સામાન્ય નયથી સમાન માત્રાવાળી બટેટાની પાપડીવાળી દાળમાં સરખું પાપ લાગવા સંભવ છે, કારણકે બંને અનંતકાય જન્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૦-જો સમયે કોઈ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ-બંધનની ક્રિયા કરે છે, તે સમયે તેને જ્ઞાનાવરણીયનો અનુભાગ બંધ હોય છે તથા અન્ય કર્મોનો અનુભાગ બંધ મંદ હોય છે, એવી જ રીતે જે જીવ જે કર્મની બંધક ક્રિયામાં વર્તતો હોય છે તેનો અનુભાગ બંધ અધિક કરે છે તથા બાકીનો મંદ કરે છે? આ માન્યતા બાબતમાં આપશ્રીનો શો અભિપ્રાય છે?

ઉત્તર-જે જીવ જે કર્મબંધનની ક્રિયામાં વિશેષરૂપે વર્તે છે તે સમયે તે કર્મનો અનુભાગ બંધ વધારે હોય છે તે બરાબર જ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૧-શું, કેવળજ્ઞાનની પર્યાય તથા કેવળજ્ઞાનની જાણવા યોગ્ય દ્રવ્યની પર્યાય એ બંને સરખી છે?

ઉત્તર-કેવળજ્ઞાનની પર્યાય શક્તિની અપેક્ષાએ અનંતગુણી હોવા સંભવ છે અર્થાત્ જેટલા જ્ઞેય પદાર્થો છે તે બધાને કેવળી ભગવંત જાણે દેખે છે, પરંતુ જો તેનાથી અનંત ગુણા જ્ઞેય પદાર્થો હોત તો પણ કેવળજ્ઞાનથી તે પદાર્થોને પણ જાણી શકત. જ્યારે જ્ઞેય પદાર્થ જેટલા હોય તેટલા જ દેખે છે. પરંતુ જ્ઞેય પદાર્થોનું એટલું જ હોવું એ બાબત બરાબર નથી કે એ એટલું જ જોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૨-આઠમા તથા નવમા ગુણુસ્થાનવાળા કલ્પી તથા દસમા ગુણુકાણાવાળા કલ્પાતીત હોય છે, તો તેમાં શું અંતર હોય છે?

ઉત્તર-સુક્ષ્મ સંપરાય નામના દસમા ગુણુસ્થાનમાં જિનકલ્પમાં સ્થવીર કલ્પના ભાવ હોતા નથી તેથી તે અકલ્પાતીત હોય છે. કોઈ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા સીધું સુક્ષ્મ-સંપરાય સ્પર્શે તો તે આઠમું અને નવમું ગુણુસ્થાનક સ્પર્શે છે. કલ્પાતીત હોતાં નથી.

આ વર્ણન લગવતી શ. રપ. ઉ. ૭ થી સ્પષ્ટ છે. આઠમા નવમા ગુણુ સ્થાનકવાળામાં કલ્પના ભાવ રહે છે, પરંતુ દસમા ગુણુસ્થાનમાં એ ભાવ રહેતો નહિ હોવાથી તેમને કલ્પથી પર-કલ્પાતીત કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૩-શુ, તિર્થંકરો ઉપરાંત ખીજાઓમાં શાતા ઉપજાવનારી શીતળ તેજોલેશ્યા હોતી નથી? જો હોય છે તો ગૌશાલકે સર્વાનુભૂતિ અણુગાર તથા સુનક્ષત્ર મુનિવરને ખાળી નાંખવા માટે ઉણુ તેજોલેશ્યા ફેંકી ત્યારે ત્યાં રહેલા ખીજા મુનિઓએ શીતળ તેજોલેશ્યાનો પ્રયોગ કેમ ન કર્યો? એટલા બધા સંતોમાંથી કોઈની પાસે પણ શીતળ તેજોલેશ્યા ન હતી?

ઉત્તર-તિર્થંકરો ઉપરાંત અન્યમુનિ પણ શીતળ તેજો લેશ્યાવાળા હતા, પરંતુ ભાવિ-ભાવ આદિ અનેક કારણોથી ગૌશાલકે તેજો લેશ્યાનો પ્રહાર કર્યો, છતાં પણ તેઓ શીત લેશ્યા મુકી શક્યા નહિ. ખીજાઓ તો તેજો લેશ્યા મુકી શક્યા નહિ, પરંતુ સ્વયં મહાવીર સ્વામી તેજોલેશ્યા મુકી શકતા હતા. આવા પ્રશ્નનું સમાધાન એ જ છે કે પ્રભુ કેવળજ્ઞાની હતા. તેઓ જાણતા હતા કે સર્વાનુભૂતિ તેમજ સુનક્ષત્ર બંને મુનિ રત્નો આ જ પ્રકારે કાળધર્મ પામશે. સૂર્યાભદેવ નાટક જરૂર કરશે મારા રોકવાથી તેઓ રોકાશે નહિ, એવું સમજીને પ્રભુ મૌન રહ્યાં, તેમને નાટકને સારું માન્યું નહિ. એવી જ રીતે લગવાન જાણતા હતા કે જમાલિ અણુગારને હું રોકીશ તો પણ તે રોકાશે નહિ તેથી ૫૦૦ સાધુઓની સાથે અલગ વિચરવાની આજ્ઞા વારંવાર માંગવા છતાં પણ લગવાને આપી નહિ.

પ્રશ્ન-જ્યારે લગવાન જાણતા હતા કે સૂર્યાભદેવ નાટક કરશે અને જમાલિ અલગ વિચરશે, તો લગવાને આજ્ઞા કેમ ન આપી?

ઉત્તર-આ રીતે તો અનર્થ થાત. કાલે પ્રશ્નકર્તા જ ફરિયાદ કરત કે લગવાને-નાટકની આજ્ઞા કેમ આપી? તેઓએ મૌન જ રહેવું હતું તથા જમાલિ જેવા ધર્મ-નિન્હવોને શિષ્ય કેમ કર્યા? તેને આજ્ઞા ન આપવી એ દરેક દૃષ્ટિએ ઉત્તમ હતું.

પ્રશ્ન-લગવાન મનાઈ કરત તો શું તે ન રોકાત?

ઉત્તર-પ્રભુ ત્રિકાળવર્તી, સમસ્ત પર્યાયોના જ્ઞાતા હતા. માની લ્યો કે તેઓ મનાઈ કરત તથા જમાલિ અલગ વિચરત તથા સૂર્યાભદેવ નાટક કરત તો અન્ય મતિઓમાં તથા હૃષિતમતિ સ્વમતિઓમાં આ બાબતની કેટલી નિંદા થાત કે અરે “જૈનીઓના ચરમ તીર્થંકરે દેવને નાટક ન કરવાનું કહ્યું”, અને તેણે આજ્ઞાની અવહેલના કરી. પોતાના શિષ્યને અલગ ન વિચરવાની મનાઈ કરી તો પણ તે અલગ વિચર્યાં. લગવાનની આજ્ઞાની જ્યારે તેમની હાજરીમાં જ હાંસી થઈ, તો પછી આજે તો આજ્ઞાનું પાલન થશે જ કેડી

રીતે! છતાં તે મહામહિમ પરોપકારી તીર્થ"કર ભગવંતોની કેટલી અચહેલના થાત! તેથી લોકવંદ્ય મહાપ્રભુએ જે આચરણ કર્યું તે ઉચિત જ હતું.

‘ સે વળ્ણયા અક્ખય સાગરે વા મહોદહી વા વિ અણંતપારે
અણાહ્લે વા અકસાહ મુકે સકે વ દેવાહિવહ્ જુહમં ’

(સુયગડાંગ ગ. અ. ૬ ગાથા ૮)

આ સાથે એક બાબત એ પણ છે કે જે ભાવિભાવમાં અસ્પષ્ટતા બુદ્ધિ અથવા કરે તો તે કેવળજ્ઞાન પણ કેવું!

પ્રશ્ન ૧૯૦૪-શુ, શીત-તેજોલેશ્યાથી અનુગ્રહ તેમજ ઉબ્બુ તેજોલેશ્યાથી ઉપધાત જ થાય છે? અથવા બીજું પણ કેઈ કાર્ય થવા સાંભવિત છે?

ઉત્તર-શીત તેજોલેશ્યાથી અનુગ્રહ (કૃપા) તથા ઉબ્બુથી પરિતાપ વિગેરે થાય છે. આ લેશ્યાઓથી અન્ય કાર્યો થાય છે કે નહિ એ બાબત સાંભળવામાં આવી નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૦૫-શુ, કલ્પાતીત અવધિજ્ઞાનવાળા જ હોય છે?

ઉત્તર-કેઈ કલ્પાતીત અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેઈ નથી હોત, તેથી બધા કલ્પાતીતોમાં અવધિજ્ઞાન ચોક્કસ જ હોય છે, એમ ન સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૯૦૬-સુક્ષ્મ વનસ્પતિ તેમજ નિગોદનો અંતર બાહર કાળ કેટલો હોય છે?

ઉત્તર-સુક્ષ્મ વનસ્પતિ તેમજ સુક્ષ્મ નિગોદનો અંતર પૃથ્વીકાળ જેટલો જ કહેવું ઉચિત લાગે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૭-લવણ સમુદ્રનું પાણી જંબુદ્વીપમાં એટલા માટે નથી આવતું કે તેમાં તિર્થ"કરો હોય છે, એ તો ખરાબર છે, પરંતુ પહાડ, નદી, સરોવર તથા ક્ષેત્રાદિના દેવોનો તેમાં હેતુ છે એ કેમ સમજવામાં આવે? તથા તેમનું પુન્ય કેમ ગણ્યું?

ઉત્તર-નદી, સરોવર વિગેરેના દેવોના પણ પુન્ય હોય છે. તેથી લવણ સમુદ્રનું પાણી જંબુદ્વીપમાં આવતું નથી એનું પણ કારણ જીવાભિગમ સૂત્રના મૂળ પાઠમાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૯૦૮-શુ હરિકેશી મુનિ એકલવિહારીના આઠ ગુણોથી સંપન્ન હતા?

ઉત્તર-હરિકેશી મુનિએ ઠોની પાસે દીક્ષા લીધી તેનું વર્ણન જોવામાં આવ્યું નથી. તેઓ એકલા જ વિચરતા એવી સંભાવના છે. જેવી રીતે ગજસુકુમાર મુનિમાં પ્રતિભાવહન કરવાની યોગ્યતા હતી એવી જ રીતે તેઓનામાં પણ એકલા વિચરવાની યોગ્યતા હતી. ત્યારે જ તો તેઓ એકલા વિચર્યા અને મોક્ષમાં ગયા.

પ્રશ્ન ૧૯૦૯-જ્યારે સિદ્ધ થતી વખતે વક્રગતિથી ગમન નથી થતું, તો સિદ્ધ વિગ્રહગતિ તથા સિદ્ધ અવિગ્રહ ગતિનો અર્થ શો છે?

ઉત્તર-માર્ગમાં ચાલતા સિદ્ધોની ગતિને સિદ્ધ વિગ્રહગતિ કહે છે. તથા સિદ્ધિ-સ્થાનમાં સ્થિત સિદ્ધોને અવિગ્રહગતિ સિદ્ધ કહે છે. ભગવતી શ. ૧૪ ઉ. ૫માં પૂછવામાં આવ્યું છે કે શુ' નૈરયિક (નારકીના જીવો) અગ્નિકાયની વચ્ચેવચ્ચ જાય છે? ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે નારકીના જીવો બે પ્રકારના હોય છે (૧) વિગ્રહગતિ સમાપન્નક તથા (૨) અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક, તેમાંથી વિગ્રહગતિ સમાપન્નક અગ્નિકાયની વચ્ચેમાં જઈ શકે છે. આથી વિગ્રહ ગતિનો અર્થ વાટે વહેતા જીવો એવો થાય છે. પરંતુ માત્ર વક્રગતિ જ નથી હોતા.

પ્રશ્ન ૧૯૧૦-ચારેય ઘાતિકર્મોની ઉદ્દીરણા કરીને શીઘ્ર ક્ષય કેવી રીતે કરવામાં આવે છે? દરેક ઘાતિકર્મની ઉદ્દીરણાનો જુદો જુદો ઉપાય ફરમાવશો?

ઉત્તર-ભાવ વિશુદ્ધિ વગર તો ગતિકર્મનો ક્ષય થાય જ નહિ. જુદી જુદી રીતે આ પ્રમાણે સમજવું.

નિર્મલ, તેમજ શુદ્ધ જ્ઞાન ગ્રહણ કરવાથી તથા તેનું ચિંતન કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય તથા દર્શનાવરણીય કર્મ રોકાય છે. નિર્મલ સમક્તિ પાળવાથી દર્શન મોહનીયની ઉદ્દીરણા થાય છે. અતિચાર વિના ચારિત્ર પાળવાથી તથા ચારિત્રના ગુણોમાં વૃદ્ધિ કરવાથી ચારિત્ર-મોહનીય કર્મની ઉદ્દીરણા થાય છે. શુભ કાર્યોમાં શક્તિ લગાડવાથી અંતરાય કર્મની ઉદ્દીરણા થાય છે. આ પ્રકારના તથા બીજાં પણ ઉપાયોથી ઘાતિકર્મોની ઉદ્દીરણા કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૧૧-પરમાધામી દેવો ઉકાળેલું સીસું નારકીઓના મોં ફાડીને પીવડાવે છે, તે તેઓના પેટમાં પહોંચે છે કે નહિ? જો પહોંચે છે તો શુ', તેને કવલ આહાર સમજવો?

ઉત્તર-કારણ કે સીસું આહારરૂપ નથી. તેમજ તે આહાર-વર્ગીણાના પુદ્ગલ નથી. તેથી તે સીસું પેટમાં પહોંચી જાય તો પણ તેને કવલ આહાર કહેવાતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૧૨-વિપાક સૂત્ર પ્રથમ શુરકંઠ અ. ૧ માં વર્ણુવેલ ઈકાઈ રાઠોડે પોતાના અન્યાય-અત્યાચારથી તીવ્ર અશાતા વેદનીયનો બંધ કર્યો હશે. તેનો અબાધાકાળ ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હજાર વર્ષનો હોવો જોઈતો હતો. છતાં તેણે તો તે ભવમાં જ તથા બીજા મૃગલોઠીયાના ભવમાં જ તેનું કટુક્ષ્ણ ભોગવી લીધું, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર-ઈકાઈ રાઠોડે જે અશાતા વેદનીય વગેરે કર્મનો બંધ કર્યો તેને માટે ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળની એકાંત આવશ્યકતા નથી. પ્રજ્ઞાપના પદ-૨૩ ઉ. ૨માં સંજી પંચેન્દ્રિયોને માટે બતાવ્યું છે કે “જવરં ઈમં ણાણત્તં અવાહા અવાહૂણિયા ણ વુચ્ચઈ” અબાધાકાળ

ઉત્કૃષ્ટ હોવો જરૂરી નથી. અશાતા વેદનીયનો અખાધાકાળ જઘન્ય અંતમુહુર્તનો પણ ખતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૧૩-જુગલિયા મનુષ્યો કઈ ભાષા બોલે છે? તથા તે ભાષાનું જ્ઞાન તેઓ કયા પ્રકારે કરે છે?

ઉત્તર-જુગલિયા પ્રાયઃ પોતાની પૂર્વ પરંપરાથી ચાલી આવેલી ભાષા બોલે છે, જે ભાષા તેઓ તેમના માતાપિતા વિગેરે દ્વારા શીખે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૧૪-ધર્માત્મા જે કોધાદિ કષાય તથા નોકષાય કરે છે તે પૂર્વકૃત કર્મોદયને કારણે કરે છે કે વર્તમાન પુરુષાર્થની મંદતાથી કરે છે?

ઉત્તર-ધર્મી જીવો પૂર્વ કર્મના ઉદયથી કોષ વિગેરે કરે જ છે. છતાં પુરુષાર્થની અદ્યપતાને કારણે તે કોષ પર તેઓ વિજય મેળવી શકતા નથી. કેટલાયે ધર્મધ્રેણીઓ ઉદયમાં આવેલાં કર્મો પર પુરુષાર્થ દ્વારા વિજય પ્રાપ્ત કરે છે, એટલા માટે જ શાસ્ત્રમાં ઈન્દ્રિય નિગ્રહ તેમજ કષાય વિજય પર ભાર આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૯૧૫-અંતગડ દશાંગ સૂત્રમાં વર્ણવેલા બધા મહાત્માઓને આયુષ્યનું અંતમુહુર્ત બાકી રહેતાં જ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે શું?

ઉત્તર-નંદીસૂત્રના ટીકાકારે અંતકૃત શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં કહ્યું છે કે “તિથંકર વિગેરે જેઓએ સંસાર તથા સંસારના કારણો-ભૂત કર્મોનો અંત કરી દીધો છે તે અંતકૃત કહેવાય છે. અંતકૃતોનું વર્ણન જેમાં છે એને અંતકૃતદશા સૂત્ર કહે છે. છતાં તેનો અર્થ એ નથી કે અંતકૃતમાં વર્ણવેલા બધા મહાત્માઓએ અંતમુહુર્ત રહેતાં જ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય. x

પ્રશ્ન ૧૯૧૬-ઈર્ષ્યાપથિકી ક્રિયા સિવાય બાકીની ૨૪ ક્રિયાઓ માત્ર પાપબંધક જ છે કે પાપ તથા પુણ્ય એ બંનેયની બંધક છે? જો તેને માત્ર પાપની જ બંધક માનીએ તો પુણ્યબંધવાળી ક્રિયાઓ કઈ કઈ છે?

ઉત્તર-જેમકે પ્રયોગ ક્રિયા (પઉગ ક્રિયા)માં બંને પ્રકારના પ્રયોગ સંમિશ્રિત છે. તથા તે બંને ક્રિયાઓ બંધન છે. એવી જ રીતે અન્ય ક્રિયાઓ માટે પુણ્ય અને પાપની

x સમવાયાંગ સૂત્રમાં આપેલા અંતકૃત સૂત્રના પરિચયમાં પહેલું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિનું વર્ણન છે. પછી સંલેખના વિગેરેનું વર્ણન છે. જો બધાને આયુષ્ય અંતમુહુર્ત બાકી રહેતાં કેવળજ્ઞાન થાત તો મહિનો મહિનાની સંલેખનાનું વર્ણન પહેલાં કેમ આવત? તથા અંતમુહુર્ત આયુષ્ય બાકી રહેતાં જ કેવળજ્ઞાન થાય એ કલ્પના માત્ર છે, તથા કદાચ ગણસુકુમાર મુનિરાજના ચરિત્રથી આ કલ્પના ઉભી થઈ હોય. પરંતુ આ કલ્પના સમાજમાં ક્યાંક ક્યાંક છે ખરી. તેનું સમાધાન થાય તે હેતુથી અહિંયા અમે સમવાયાંગ સૂત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

વિચારણા કરી લેવી યોગ્ય છે. સામાન્ય રીતે તો દસમા ગુણસ્થાન સુધી નિરંતર પુન્ય તથા પાપ બંનેયનો બંધ થાય છે જ.

પ્રશ્ન ૧૯૧૭-જેવી રીતે સાધુનું જઘન્ય જ્ઞાન, પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આઠ પ્રવચન માતાનું છે, એવી જ રીતે અવિરતી તથા દેશ વિરતીનું જઘન્ય જ્ઞાન શું હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર-અવિરતી સમ્યક્દષ્ટિને દેવ, ગુરૂ, ધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઝોધ તથા દેશ વિરતીને આ જ્ઞાનની સાથે વ્રતાનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાન, એ બંનેનું જઘન્ય જ્ઞાન હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૧૮-એવું કયું પ્રમાણ છે, કે જેથી એમ માની શકાય કે જિનકલ્પ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પણ છે ?

ઉત્તર-અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષના “જિનકલ્પ” શબ્દના અર્થમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પણ જિનકલ્પી સાધુઓ હોવાનું બતાવ્યું છે. તથા ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૬, ૭ થી પણ મહાવિદેહમાં જિનકલ્પ માનવામાં કંઈ હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૧૯-દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોના ભંગ કરતાં જીવો ઉત્તરગુણ-વિરાધક જ હોય છે કે મૂળ ગુણની પણ વિરાધના કરે છે ?

ઉત્તર-આમ તો ભગવતી સૂત્ર. શ. ૨૫ ઉ. ૬માં દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોને ઉત્તરગુણો કહ્યાં છે. તેથી તે ઉત્તર ગુણોની વિરાધના છે. પરંતુ તેમાં પણ ભંગ કરતાં કરતાં અનાચારની હદે આવી બંધ તો પંચાશક ગાથા ૮૮૪ના પ્રમાણથી તે મૂળ ગુણ-વિરાધક પણ હોઈ શકે છે.

“ સવ્વેવિ ચ અઙ્ગારા સંજલણાણં તુ ઉદયઓ હુંતિ ।

મુલચ્છેજં પુણ હોઝ વરસપ્પહં કસાયાણં ॥ ”

અર્થ-સોળ પ્રકારના કષાય બતાવ્યા છે. તેમના અનંતાનું બંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ તથા સંજ્ઞવલનના ભેદથી ચાર ચાર પ્રકારથી ક્રોધ માન માયા લે ભ થાય છે. અહિંચા પંચાશકના કર્તા કહે છે કે સંજ્ઞવલન કષાયનો ઉદય રહે ત્યાં સુધી અતિચારોનો સંભવ છે, બાકીના બાર કષાયોમાં (અનાચાર થવાથી) મૂળ ગુણોનો જ છેદ (નાશ) થઈ બંધ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૦-છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં નીચગોત્રના ઉદયનો અભાવ કેવી રીતે માની શકાય ? કે જ્યારે દીક્ષિત વ્યક્તિ નીચ ભતિ તથા નીચકુળની હોય ?

ઉત્તર-સ્વાભાવિક રીતે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં નીચ ગોત્રનો ઉદય હોતો નથી. નીચ ભતિ તથા નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવ પણ જો છઠ્ઠા ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે,

તો જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિમાં વંદનીય-પૂજનીય હોવાથી તે નીચ ગોત્રવાળા છે એમ માનવામાં આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૨૧-શુ' કોઈ પરમાધામી મનુષ્ય-ભવને પામવામાં સમર્થ હોય છે ?

ઉત્તર-૨૪ દંડકમાં શુભાશુભ અધ્યવસાય બતાવ્યા છે. તેથી શુભ અધ્યવસાયોને કારણે કોઈ પરમાધામી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૨-જે પંચેન્દ્રિય તિયંચે ઉત્કૃષ્ટ અશાતા વેદનીય જેવો બંધ કરી લીધો હોય, પરંતુ આયુષ્ય બાંધ્યું ન હોય તો શુ', તે શુભભાવ આવ્યા વિના જ નરક ગતિનું આયુષ્ય ટાળી શકે છે ?

ઉત્તર-જે મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિય તિયંચે આયુષ્યનો બંધ થયા પહેલાં અશાતાવેદનીયનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ કરી લીધો હોય તેમને જે શુભભાવ ન આવે તો પ્રાયઃ નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે, પરંતુ એકાંત નરકનું જ આયુષ્ય બાંધે એમ લાગતું નથી X

પ્રશ્ન ૧૯૨૩-જેટલા પરમાધામી દેવો છે તેઓમાં નારકીઓને દુઃખ આપનારા વધારે છે કે દુઃખ નહિ આપનારા વધારે છે ? શુ', કોઈ એવા પરમાધામી દેવ હોઈ શકે છે કે જેઓ નારકીઓને જરા પણ દુઃખ ન આપે ?

ઉત્તર-કોઈ પરમાધામી યાવત્ જીવન નારક જીવોને દુઃખ ન આપતાં હોય એવી વાત સાંભળવામાં આવી નથી અને સંભાવના પણ નથી લાગતી, તથા પરમાધામીઓના જીવનનો મોટો ભાગ તો નારકીઓને દુઃખ દેવામાં જ નિમગ્ન રહે એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૪-ભગવતી સૂત્રમાં એક સાથે ૨૦ પરિષદનું વેદન સંભવિત બતાવ્યું છે. જ્યારે તત્વાર્થ સૂત્રકાર ઓગણીસ પરિષદનું વેદન બતાવે છે. તો આ બંને કેવી રીતે સમજવા ?

ઉત્તર-શાસ્ત્રકારે તો ચર્યા તથા શૈયાનું વેદન એક સાથે ઉત્સુકતાની અપેક્ષાએ બતાવ્યું છે, પરંતુ તત્વાર્થકાર ઉત્સુકતાને ગૌણ કરીને ૧૯ પરિષદ બતાવે છે. તો તે અપેક્ષાથી બરાબર થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૫-શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયામાં એક પદાર્થના કોઈ ખાસ

X અંતગડદશા સૂત્રમાં લખ્યું છે કે અર્જુન માળીએ પાંચ મહિના અને ૧૩ દિવસ સુધી હંમેશાં સાત મનુષ્યનો વધ કર્યો હતો. વ્યવહારથી સમજાવે તો મહારંભ, પંચેન્દ્રિય ધાત વિગેરે કારણો નરકના હેતુભૂત છે. છતાં અર્જુન માળી ચરમશરીરી હતા તથા છ મહિના સુધી તેઓએ કરેલી છઠ્ઠી છઠ્ઠી તપસ્યાથી કર્મના મળને કાપી નાખ્યા. તેથી જે મનુષ્ય, તિયંચ આયુષ્યના બંધ પહેલાં તપાદિ અનુષ્ઠાન કરે તો કર્મ જરૂર હળવા થઈ શકે છે તથા આયુષ્ય પણ શુભ બાંધે છે.

શુભ પર ચિત્તની અત્યંત નિશ્ચલતાના કારણે માત્ર ધ્યાન જ હોય છે કે અનુપ્રેક્ષા પણ હોય છે ?

ઉત્તર-જે કે શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયામાં કોઈ એક જ શુભ પર ચિત્તની અત્યંત નિશ્ચલતાના કારણે ધ્યાન થાય જ છે. તથાપિ તે વિવક્ષિત શુભનો તો વિચાર હોય જ છે. અને વિચાર થતો હોવાથી ત્યાં પણ અનુપ્રેક્ષા સમજવી નેઈએ.

પ્રશ્ન ૧૯૨૬-ધ્યાન તેમજ અનુપ્રેક્ષાને શો સંબંધ છે ?

ઉત્તર-ધ્યાન એ અનુપ્રેક્ષાનું કારણ છે. અને અનુપ્રેક્ષા ધ્યાનનું કાર્ય છે. ચિત્તની એકાગ્રતા હોવી એ ધ્યાન છે. તથા એકાગ્રતાથી વિશિષ્ટ પ્રકારની વિચાર શ્રેણીનું હોવું તે અનુપ્રેક્ષા છે. તેથી અનુપ્રેક્ષા એ કાર્ય છે તથા ધ્યાન તેનું કારણ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૭-અનુયોગ દ્વારમાં કહ્યું છે કે આવશ્યકમાં જે અનુપયુક્ત (ઉપયોગ રહિત) છે તેને પણ ઋજુસૂત્રનય આવશ્યક માને છે. તો શું, આ નય પ્રમાણે સામાયિકમાં બેઠેલી વ્યક્તિનું ચિત્ત વ્યાપારાદિમાં ગયું હોય તો તેને સામાયિકવાળી વ્યક્તિ સમજવી ?

ઉત્તર-સામાયિકના પાઠના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ તેમજ સ્તવન, સજ્જાય વિગેરેનું પઠન પાઠન કરતાં પણ જો તે ઉપયોગ રહિત હોય તો ઋજુ સૂત્રનય પ્રમાણે તે વ્યક્તિ સામાયિકવાળી કહી શકાય છે, પણ ભાવ નયથી કહી શકાય નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૨૮-વિષ્ણુકુમાર મુનિએ વૈકિય શરીર બનાવીને પોતાના પગ કયાં કયાં મૂક્યા ? આ બાબતમાં આગમને અનુકુળ એવી કથા કઈ છે ?

ઉત્તર-વિષ્ણુકુમારની કથા મૂળ પાઠમાં તો છે જ નહિ. તેમની કથામાં મતભેદ બહુવા મળે છે. “ઉત્સેધ-અંગુલથી” સ-અધિક લક્ષ યોજનનું વૈકિય કરી શકાય છે. તેથી વિષ્ણુકુમારનું વૈકિય શરીર સ-અધિક લાખ જોજનથી વધારે સમજવું નહિ. ભરત-ક્ષેત્રના લવણ સમુદ્રની ખાડીની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પગ મૂકે એમ સમજવું. રાજેન્દ્ર કોપના “વિષ્ણુકુમાર” શબ્દથી આ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે. સમ્યક્દર્શન પત્રમાં લખ્યું છે કે “તથારતુ” કહીને વિષ્ણુકુમાર મુનિએ વૈકિય લબ્ધિથી પોતાનું શરીર વધાર્યું તથા એક લાખ યોજન પ્રમાણે શરીર વધારીને ભયંકર દશ્ય ઉપસ્થિત કર્યું. ખેચર પ્રાણીઓ ભયભીત બનીને અહિં તહિં ભાગવા લાગ્યા. પૃથ્વી કંપાયમાન થઈ. સમુદ્રમાં ખળભળાટ થયો. ગૃહ, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષી તેમજ વ્યંતર દેવ દેવીઓ સ્તબ્ધ તથા ચકિત થયા. વિષ્ણુકુમાર, નમુસિને પૃથ્વી પર પાડી દઈને પોતાનો એક પગ સમુદ્રના પૂર્વ કિનારે તથા બીજો પગ પશ્ચિમ કિનારા પર રાખીને ઉભા રહ્યા. અહિંયા વચમાં (જંબુદ્વિપની જગતી) કોષ્ટક ન ગણતાં તેનો ભાવ બરાબર બેસે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૨૯-જ્યારે ઔદારિક શરીરી અન્ય જીવો અગ્નિકાયથી જીવ-રહિત થઈ જાય છે તો વાયુકાય અગ્નિની ઉબળુતાથી અચિત કેમ થતી નથી ? પિંડ નિયુક્તિમાં કહ્યું છે કે આપાદના દિવસોમાં ઉબળુતાના કારણે વાયુ અચિત્ત થાય છે ?

ઉત્તર-ભગવતી સૂત્ર શ. ૧૯ ઉ. ૩ માં બતાવ્યું છે કે વાયુકાયની અવગાહનાથી તેજસ્કાયની અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે, આથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તેજસ્કાયથી વાયુ હણાતો નથી. તેથી અગ્નિથી અન્ય અચિત્તવાયુ સચિત્તવાયુને હણી શકે છે. દા. ત. પંખાથી ઉત્પન્ન થયેલો અચિત્તવાયુ આસપાસમાં રહેલા સચિત્તવાયુની ઘાત કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૦-શુ', પૌષધ વગરનો માસખમણુ તપ પૌષધથી ઓછો છે ?

ઉત્તર-સમકિતી જીવ વિદ્યા સાધવી, દેવને ઓલાવવો વિગેરે સાંસારિક કારણો વગર જે કર્મ નિર્જરાને અર્થે તપશ્ચર્યા કરે છે, તે માસખમણુ દેશવિરતથી થાય છે. જે કારણવશ તે પૌષધ ન કરી શકે તો પણ સામાન્ય નયથી માસખમણુનું ક્ષણ વધારે હોવા સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૧-જો વરસાદના અભાવે દુઃખિત મનુષ્યો, પશુઓ તથા પક્ષીઓને જોઈને કોઈ શ્રાવક વરસાદ વરસે એવી ઈચ્છા કરે તથા વરસાદ થયા પછી પ્રસન્ન થાય તો તે અર્થદંડ છે કે અનર્થ દંડ છે ?

ઉત્તર-જો કે આ પ્રકારના ચિંતનને અર્થદંડમાં લઈ શકાય છે. તો પણ તેને આર્ત-ધ્યાન તો કહેવું જ પડશે તથા સામાયિક, પૌષધ વિગેરેમાં તો આ પ્રકારનું ચિંતન કરવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૨-રતિ અને અરતિ એ બંને હોવા છતાં પણ તેને એક પાપમાં જ કેમ ગણેલ છે ?

ઉત્તર-કોઈ પદાર્થ પર એક વિષયની અપેક્ષાએ રતિ છે, તો એ જ વિષયાંતરની અપેક્ષાએ અરતિ કહી શકાય છે એ જ રીતે જેના પર અરતિ છે તેના પર રતિ થઈ જાય છે. તેથી ઉપચારમાં બંનેમાં એકત્વપાણું કહી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૩-શુ', ચોથા ગુણુસ્થાનવાળા સકામ નિર્જરા કરી શકે છે ?

ઉત્તર-ચોથા ગુણુસ્થાનમાં સકામ નિર્જરા તથા અકામ નિર્જરા બંને હોવાનો સંભવ છે. પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ, વંદન, નમસ્કાર, સમકિતની નિર્મળતા, શ્રુતશક્તિ તેમજ પ્રવચન-પ્રભાવના વિગેરે વિગેરે ગુણોના કારણે સકામ નિર્જરા કરી શકે છે, એવી જ રીતે દોહદ-પૂર્તિ, વિદ્યાસિદ્ધિ વિગેરે સાધનાર્થે કરવામાં આવતી નિર્જરા એ અકામ નિર્જરા હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૪-શ્રી કૃષ્ણ, અભયકુમાર વિગેરેના અકુમ તપને કઈ નિર્જ-
રાનો હેતુ કહ્યો છે ?

ઉત્તર-જે કે કૃષ્ણ, અભયકુમાર વિગેરેએ દેવની સાધના માટે અકુમની આરાધના કરી,
તેથી તે અકામ નિર્જરા થવા સંભવિત છે. દશવૈકાલિક અ. ૯ ઉ. ૪માં ચાર પ્રકારની
તપ સમાધિ બતાવવામાં આવી છે.

“ ચત્ત્વિહા સ્વલુ તવસમાહી ભવઈ, તંજહા-નો દ્વહલોગ દૂઠયાણ તવમહિદ્વિજ્જા ૨ નો
પરલોગદ્વયાણે તવમહિદ્વિજ્જા ૩ નો કિત્તિવણ્ણસદ્સિલોગદ્વયાણ તવમહિદ્વિજ્જા ૪ તન્નત્થ ણિજ્જરદ્વયાણ
તવમહિદ્વિજ્જા ૧

અર્થ-આલોક, પરલોકના સુખને માટે અથવા કીર્તિ, વર્ણ, શબ્દ, પ્રશંસા વિગેરેને
માટે તપશ્રીયા ન કરે, માત્ર કર્મોની નિર્જરા સિવાય અન્ય કોઈ પણ કાર્યને માટે તપસ્યા
ન કરે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૫-દસ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિતોમાં શ્રાવકને કેટલા પ્રાયશ્ચિત
સુધી આવે છે ?

ઉત્તર-મુલાહં એવમ્ છેદાહં પ્રાયશ્ચિત સિચાય આઠ પ્રાયશ્ચિત સુધી આવવાની સંભા-
વના રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૬-કપાયકુશીલનુ' ઉત્કૃષ્ટ કાળમાન પૂર્વકોડમાં દેશે ઉણુ'
બતાવ્યું છે, તો શુ', તેમને આટલી લાંબી સ્થિતિમાં પણ માનસિક અતિ-
ચાર નથી લાગતા ? અથવા માનસિક અતિચારોને નગણ્ય ગણીને ગણવામાં
આવ્યા નથી ?

ઉત્તર-ધ્યાનમાં એવું આવ્યું છે કે કપાયકુશીલપણામાં અતિચારોની સંભાવના નથી,
તેથી માનસિક અતિચારો પણ લાગતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૩૭-જે કોઈ વ્રતધારીથી અસંજી કે સંજી પંચેન્દ્રિય ભવની
ઘાત થઈ જાય તો કયું પ્રાયશ્ચિત આવે છે ?

ઉત્તર-સામાન્ય પ્રકારે કોઈ શ્રાવકથી અસંજી પંચેન્દ્રિયનું મૃત્યુ થઈ જાય તો
પાંચ સામાયિકનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે અને સંજી પંચેન્દ્રિયનું મૃત્યુ થઈ જાય તો પાંચ
દયા અથવા પાંચ ઉપવાસ અથવા પાંચ આયંબિલ જે યોગ્ય હોય તે પ્રાયશ્ચિત આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૮-સ્વદાર સંતોષ વ્રત લઈને ખીજા નિમિત્ત વગર પોતાના
ભાવોની પ્રબળતાને કારણે નિયમનો ભંગ કરે અથવા પરસ્ત્રી ગમન કરે
તો તેનું શું પ્રાયશ્ચિત આવે ?

ઉત્તર-સ્વદારા સંબંધી અતિક્રમણ થતાં તેની સંખ્યા વિગેરે જોઈને આલોચના સાંભળનારને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું ઉચિત છે. અતિક્રમણ, સંખ્યાદિ ભેદથી અનેક પ્રકારના હોવાથી એકજ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાનો નિરધાર ન કરી શકાય. પરસ્વી સંબંધી અતિક્રમણમાં પણ અનેક બાબતો છે, જેમકે તે પાપ પ્રસિદ્ધ થયું કે નહિ. કેટલા સમય સુધી સંબંધ રહ્યો, ધર્મનિંદા, પંચેન્દ્રિય ગર્ભાપાત, પતિ હત્યા, પત્ની હત્યા, વિગેરે અનેક દષ્ટિકોણથી વિચાર કરીને શુદ્ધિકરણ કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૩૯-બળાતકાર કરીને કોઈ સાધ્વીના શીલનો ભંગ કર્યો હોય, તો તે સાધ્વીને નવી દિક્ષા આવે છે કે બીજું લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ આવે છે ?

ઉત્તર-આમ તો બાહ્ય વ્યવહારને કારણે નવી દિક્ષા આપની યોગ્ય છે. જેમકે ગુપ્ત, અગુપ્ત, લોક-અપવાહ વિગેરે અનેક બાબત જોવી જોઈએ છતાં આલોચના સાંભળનાર યોગ્ય લાગે તેમ કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૦-જે શ્રાવક આઠમ, ચૌદશ, અમાસ તથા પૂર્ણિમાના છ પૌષ્ઠ ન કરી શકે તે શું, અન્ય તિથિઓમાં કુલ છ પૌષ્ઠ કરીને શ્રાવકની ચોથી પ્રતિમા ધારણ કરી શકે છે ?

ઉત્તર-જે શ્રાવક આઠમ ચૌદશ વિગેરે છ તિથિઓનો પૌષ્ઠ ન કરે અને અન્ય તિથિઓમાં પૌષ્ઠ કરે તો લાભનું જ કારણ છે, છતાં ચોથી પ્રતિમા ધારણ કરનારે પર્વ-તિથિઓનું ધ્યાન રાખવું જ પડે છે, નહિં તો તેને પ્રતિમાધારી કહી શકાય નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૪૧-પ્રતિપૂર્ણ ઇન્દ્રિયો હોવી એ ફક્ત આચાર્યને માટે જ છે કે દીક્ષાર્થીને માટે પણ છે ?

ઉત્તર-પ્રતિપૂર્ણ ઇન્દ્રિયો આચાર્યને હોવી એ આવશ્યક તો છે જ દીક્ષાર્થીને માટે પણ સંયમમાં હરકત ન આવે એટલી ઇન્દ્રિય-પૂર્ણતાની આવશ્યકતા છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૨-જેણે પહેલું આશુવત સર્વાંગીણ રૂપે ધારણ કર્યું છે એવી વ્યક્તિ પ્રતિ રક્ષા વિભાગ આદિ હિંસાત્મક મહાકર્મોવાળા વ્યવસાયમાં કોઈ પદ પર નોકરી કરી શકે છે નહિ ? કે જ્યાં તેને હિંસામય આદેશ આપવો પડે. અને લેવો પડે. જો એમ ન થઈ શકે તો પ્રથમ આશુવતમાં “વૃત્તિકાન્તાર” આગારનો શું અર્થ છે ?

ઉત્તર-એવા વિભાગોમાં નામાલેખા કરવા પડે તે તો વૃત્તિકાન્તાર આગારમાં આવી જાય છે. પરંતુ જેમાં હિંસાત્મક આદેશ આપવો-લેવો પડે એવા પદ પર પહેલાં અણુ-વતને પૂર્ણરૂપે ધારણ કરનાર શ્રાવક રહી શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૪૩-સુત્તાગમે ભાગ-૨ પૃ. ૪૮૫ પંક્તિ ૧૬ માં પન્નવણા તથા

ગુજરાતી ટીકાનુવાદ પૃ. ૧૩૪૫ માં એકેન્દ્રિયોને મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરક્ત કેમ કહ્યાં છે ?

ઉત્તર-પ્રજ્ઞાપના પદ ૨૨માં એકેન્દ્રિયોને મિથ્યા દર્શન શલ્યથી વિરક્ત કહ્યાં નથી. કારણકે પાછલા ભાંગા તથા આજ્ઞાપકોને જોવાથી તેનું સમાધાન થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૪-જેને પૂર્વભવમાં જ્ઞાનરૂચિ તો હોય છે પણ ક્રિયારૂચિ હોતી નથી તેને આગળના મનુષ્યભવમાં પણ ક્રિયારૂચિ નથી થતી, એ શું સત્ય છે ?

ઉત્તર-એવું એકાંતરૂપે તો કહી શકાય નહિ. પરંતુ સામાન્ય રીતે જેને પૂર્વભવમાં ક્રિયારૂચિ હોતી નથી તેને આ ભવમાં પણ મંદ હોવાની સંભાવના છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૫-જીવને પોતાના પાપના અઢારગણા ફળ ભોગવવા પડે છે, આવી માન્યતામાં સત્યનો કેટલો અંશ છે ?

ઉત્તર-જેટલું પાપ કરે છે તેનાથી અઢારગણું તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે. આ બાબત સાંભળવામાં આવી નથી. તથા સંભાવના પણ ઓછી જ છે. કારણકે તેનાથી વધારે અથવા ઓછું જન્મે પ્રકારે ફળ ભોગવવું પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૬-શ્રાવકને સંવત્સરીની બત્રીસ, ચૌમાસીની સોળ, પાખીની પાંચ સામાયિક, પ્રતિકમણના પરચખાણુ પછી આપવામાં આવે છે, એવી જ રીતે દેવસી પ્રાયશ્ચિત રૂપે શ્રાવકને પ્રાયશ્ચિત આપવું જોઈએ શું ?

ઉત્તર-શ્રાવકને નિયમિતરૂપે દૈનિક પ્રાયશ્ચિત આપવાની પ્રથા જોવામાં આવી નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૪૭-જે જીવોએ કોઈ સામાન્ય પ્રાયશ્ચિતના સ્થાનનું સેવન કર્યું, જન્મે લજ્જા, લય અથવા કોઈ પણ કારણથી સમજો કે આલોચના કરી શક્યા નહિ. પણ એક વ્યક્તિએ ગુરૂદેવને કહ્યું-આવો દોષ કોઈનાથી થઈ ગયો છે તેણે મને પવથી પૂછાવ્યું છે કે તેનું પ્રાયશ્ચિત કેટલું આવશે ? આપ શ્રી કરમાવો તો હું તેને લખી મોકલું. ગુરૂએ પ્રાયશ્ચિત લખાવ્યું તથા જન્મે તેને ગ્રહણુ કર્યું. આવો જીવ આરાધક હોય છે કે નહિ ?

ઉત્તર-આવી સ્થિતિમાં આરાધક હોઈ શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૪૮-અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ચક્ષુદર્શનનો કોઈ આચાર્ય નિષેધ કરે છે. ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત બંધાયા પછી પર્યાપ્ત અવસ્થા પહેલાં ચક્ષુદર્શન હોય તો શી હરકત છે ? પ્રશ્ન એ છે કે જ્યારે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં શ્રુતજ્ઞાન થઈ શકે છે કે જે જ્ઞાન વિશિષ્ટ છે, છતાં સામાન્ય ચક્ષુદર્શનની બાબતમાં શી હરકત છે ?

ઉત્તર-પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પાંચમા પદમાં જઘન્ય અવગાહનાવાળામાં અર્થાત્ (જઘન્ય અવગાહના તો અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ હોય છે.) અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ ચક્ષુદર્શન બતાવેલ છે, જેથી તે બરાબર લાગે છે. (પ્રજ્ઞાપના ગુજરાતી ટીકાનુવાદ પૃષ્ઠ ૫૬૩માં જઘન્ય અવગાહનાવાળા એઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય કરતાં ચૌદેન્દ્રિયમાં ચક્ષુદર્શન વધારે બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૯૪૯-શું, મનઃપર્યાવજ્ઞાની આહારક શરીરી આહારક લઘ્વિનો પ્રયોગ કરે છે ?

ઉત્તર-મનપર્યાવજ્ઞાની અવશ્ય કષાય કુશીલ હોય છે, કે જે અપ્રતિસેવી હોય છે. તેથી ઋણુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ જે સમયે મનઃપર્યાવજ્ઞાન તથા કષાય કુશીલપણામાં ઉપયોગ હોય છે તે સમયે આહારકલઘ્વિનો પ્રયોગ કરતાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૫૦-જે, વ્રતધારી નથી તેને સાંવત્સરિક પ્રાયશ્ચિતના રૂપમાં બત્રીસ સામાયિક કરવાનું કહેવાનો અર્થ જ શો છે ?

ઉત્તર-જે, દરરોજ નિયમિત રૂપે ભલે સામાયિક ન કરતો હોય, પરંતુ અનિયમિતરૂપે ક્યારેક ક્યારેક સામાયિક, પૌષ્ઠ વિગેરે કરતો હોય તે એક પ્રકારે વ્રતધારી તો છે જ. તેથી તેણે સંવત્સરી વિગેરેનું પ્રાયશ્ચિત લેવું યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૧-ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૮ ગાથા ૨૯ માં ચારિત્ર અને સમકિતનું એક સાથે હોવું કેમ માનવામાં આવે છે ? સમકિત આવ્યા પછી ચારિત્ર આવે એ તો માની શકાય છે, પરંતુ સમકિતની સાથે જ વ્રતોનું અંગીકરણ થઈ જ જાય એ સમજવામાં આવતું નથી. શું અસોચ્યા કેવળીની અપેક્ષાએ સમકિત તથા ચારિત્રની ઉત્પત્તિ એક સાથે જ સમજવી ? અથવા કોઈ જીવે ભાવ સમકિત પામ્યા પહેલાં જ દીક્ષાગ્રહણ કરી, પરંતુ પછીથી જ્ઞાન વિગેરે કરતાં તેને ભાવ સમકિત આવ્યું. જેમ સમકિત આવતા પૂર્વનું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાનમાં પરિણત થઈ જાય છે, એવી જ રીતે પૂર્વ ચારિત્ર પણ સમ્યક્ચારિત્ર થઈ જતું હશે. આ અપેક્ષાએ બંનેની ઉત્પત્તિ એક સાથે માની શકાય. આ વિષયને કેવી રીતે સમજવો ?

ઉત્તર-પ્રથમ ગુણસ્થાનવાળો જીવ ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા તથા સાતમા ગુણસ્થાનમાં જઈ શકે છે. સાદિ મિથ્યાત્વી જીવ સીધો સાતમા ગુણસ્થાનમાં જઈ શકે છે. એટલા માટે સાદિ મિથ્યાત્વીની અપેક્ષાએ સમકિત તથા ચારિત્રની ઉત્પત્તિ એક સાથે માનવામાં આવી છે. તમે કરેલા પ્રશ્ન મુજબ બંને દૃષ્ટાંત સાદિ મિથ્યાત્વીને લાગુ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૨-આભિગ્રહીક સાદિ પાંચ મિથ્યાત્વમાંથી અભવ્યમાં કેટલા મિથ્યાત્વ હોય છે ?

જ્ઞ. સં.-૨૯

ઉત્તર-જે કે આ ખુલાસો જોવામાં આવ્યો નથી કે અલબ્ધોમાં પાંચેય મિથ્યાત્વમાંથી કેટલા મિથ્યાત્વ હોય, તથાપિ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તેનામાં પાંચેય મિથ્યાત્વ હોવાનું મानी શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૩-જે મનુષ્ય તથા દેવગતિને એકાંત પુણ્યરૂપે માનવામાં આવે, તે તેને ઠાણાંગ સૂત્રમાં દુર્ગતિ કેમ કહેવામાં આવી છે ?

ઉત્તર-જે કે દેવગતિ તેમજ મનુષ્યગતિ પુણ્ય પ્રકૃતિ જ છે. તથાપિ તેની સાથે ઉદયમાં આવનારી પાપ પ્રકૃતિઓની પ્રબળતા હોવાથી કિલ્વીષી, હીનગતિ વિગેરેની અપેક્ષાએ દેવદુર્ગતિ તથા મનુષ્યોમાં ચાંડાલકુળ દરિદ્રતા વિગેરેની અપેક્ષાએ મનુષ્ય-દુર્ગતિ કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૪-ભગવતી શ. ૩ ઉ. ૧ માં બતાવ્યું છે કે (૧) ચમરેન્દ્ર એક જંબુ જેટલા ક્ષેત્રને વૈકિયદ્વારા ભરી શકે છે. (૨) અસંખ્ય દ્વિપ, સમુદ્રને ભરી શકે છે. હવે પૂછવાનું એ છે કે ચમરને માટે આ બંને બાબતો વિષય માત્ર જ છે, અથવા જંબુદ્વિપ જેટલા ક્ષેત્રને ચમર ભરે જ છે. જે તે નથી ભરતો તે પછી આ બાબત કહેવાની જરૂર જ શી છે ? આ જ પ્રશ્ન બલિ વિગેરે દ્વારા થતી બે બે વિકુર્વાણુના સંબંધમાં છે ?

ઉત્તર-ચમરેન્દ્ર પ્રસંગ આવતા એક જંબુદ્વિપ જેટલા ક્ષેત્રને વૈકિયથી પૂર્ણરૂપે ભરી દે છે. તથા તેની શક્તિ તે અસંખ્ય દ્વિપ સમુદ્રો ભરી દેવા જેટલી છે. તેવી જ રીતે બલીન્દ્રને માટે પણ પ્રથમ શક્તિ કરવા રૂપે તથા બીજીને માત્ર શક્તિરૂપમાં સમજવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૯૫૫-શ્રાવક જ્યારે પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે પ્રથમ સામાયિક લેતી વખતે ચોવિસંથો કરે જ છે, છતાં પ્રતિક્રમણમાં બે વાર પહેલા સામાયિક આવશ્યકરૂપ ચોવિસંથો કરવાની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર-આવશ્યકની પહેલાં બે સામાયિક લેવામાં આવે છે તે નવમાત્ર રૂપે છે. તે બપોરે, સાંજના પ્રતિક્રમણ વખતે તથા પહેલા અને પછી જ્યારે પણ ઈચ્છે ત્યારે કરી શકાય છે, પરંતુ પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક છે, -સામાયિકથી માંડીને પચ્ચબાણુ સુધી એ આવશ્યક-સૂત્રના અંગ હોવાના કારણે સામાયિકમાં પણ પહેલાં આવશ્યક કરવો જરૂરી છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૬-આનપન્ની વગેરે “ગંધર્વ” વ્યંતરોના સ્થાન કયાં આવ્યા છે ? એક હજાર ચોજન પ્રમાણુ રત્નકાંડેની ઉપર તથા નીચેના સો ચોજન છેડીને મધ્યના આઠસો ચોજનમાં છે ? કે ૮૦ ચોજન સુધીના ક્ષેત્રમાં સમજવા ? એના લવન વિગેરે પિશાચ આદિ વ્યંતરોથી અલગ છે, કે એકબીજા સાથે એક જ સ્થાનમાં ભેગા મળેલા છે ? તેઓની અલગતાનું જ્ઞાન કેવી રીતે થાય ?

ઉત્તર—આનપન્ની વિગેરે આઠેય વ્યંતરોના સ્થાન પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના હિસાબથી રત્નકાંડના હબર યોજનના ક્ષેત્રમાં ઉપર તથા નીચે ૧૦૦-૧૦૦ યોજન છોડીને મધ્યના આઠસો યોજનમાં સમજવા તથા પિશાચો વિગેરેના ઇન્દ્રોથી તેમના ઇન્દ્રો જુદા જુદા બતાવ્યા છે. તેથી તેઓને ભેગા મળેલા ન સમજતાં અલગ અલગ બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૭-કોઈ પણ જીવ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચમાંથી નીકળીને નરકમાં જાય પછી ફરીથી મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ બને, પાછો નરકમાં જાય, આ રીતે તે નરકના ભવ વધારેમાં વધારે કેટલીવાર કરે છે? એવી જ રીતે કોઈ જીવ નરકની જગ્યા પર દેવના ભવ કરે તો વધારેમાં વધારે કેટલીવાર કરી શકે છે?

ઉત્તર—શાસ્ત્રો (પ્રજ્ઞાપનાનું કાય સ્થિતિ પદ વિગેરે)માં પંચેન્દ્રિય તેમજ સંજ્ઞીની કાયસ્થિતિ તો જોવામાં આવે છે, પરંતુ તમારા પ્રશ્ન મુજબ ત્રિસંયોગી ભાંગાની કાયસ્થિતિ જોવામાં આવી નથી. તેથી તેઓના ભવોની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા કેવી રીતે બતાવી શકાય?

પ્રશ્ન ૧૯૫૮-શુ, લોકાંતિકે દેવોના અધિપતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અને એકાવ-તારી જ હોય છે?

ઉત્તર—એમ માનવું સ્થાનાંગ ૩ની ટીકાને આધારે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૫૯-ભાવ મન રૂપી છે કે અરૂપી? જો આપણે ભાવ મનને રૂપી માનીએ તો તેને જ્ઞાનરૂપ માનવું યોગ્ય છે કે જડરૂપ માનવું યોગ્ય છે? જો જ્ઞાનરૂપ છે તો તે રૂપી કેવી રીતે? જો તેને જડરૂપે માનો તો દ્રવ્ય મન કરતાં તેની ભિન્નતા કેમ થઈ?

ઉત્તર—મન રૂપી જ છે. અરૂપી નહિ. ભગવતી શ. ૧૩ ઉ. ૭ તેમજ શ. ૧૨ ઉ. ૫માં મનને રૂપી બતાવ્યું છે. શ. ૧૨ ઉ. ૫માં તો મનના પાંચવર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ તથા ચાર સ્પર્શ બતાવેલ છે. છદ્મસ્થોના ચિંતનરૂપ મનને ભાવમન કહે છે. તથા મનથી પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર કેવળી ભગવંતો જે મનથી આપે છે તે દ્રવ્ય મન છે.

પ્રશ્ન ૧૯૬૦-ભગવતી શ. ૧૨ ઉ. ૫ માં ૧૮ પાપોને ચાર સ્પર્શવાળા કઈ અપેક્ષાએ કહ્યાં છે? શું તેમાં એવી અપેક્ષાઓ રહી છે કે (૧) જે કર્મોના ઉદયથી પાપ થાય છે તેની અપેક્ષાએ (૨) પાપ કરવાથી જે કર્મોના બંધ થાય છે તેની અપેક્ષાએ અથવા (૩) આના કરતાં અલગ એવી કોઈ અપેક્ષા છે? જેમકે આત્મ પરિણામ રૂપ લેશ્યા અરૂપી છે, તેવી જ રીતે વૈભાવિક આત્મ પરિણામરૂપી ક્રોધ વિગેરેને અરૂપી કેમ ન કહી શકાય?

ઉત્તર—પ્રશ્નકથિત પ્રારંભની બંને અપેક્ષાઓ આ સંબંધમાં બરાબર છે. કારણકે પ્રાણુતિપાત વગેરેથી જે કર્મોના બંધ થાય અથવા જે કર્મોના ઉદયથી જીવ પ્રાણુતિપાત

વિગેરે કરે તે કર્મોને ઉપચારથી પ્રાણાતિપાત વિગેરે કહે છે. જો કે કર્મ ચતુઃસ્પર્શી રૂપી છે. તેથી તેને પણ રૂપી બતાવેલ છે. તે તે કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી જ તે પાપ કરવામાં આવે છે. એટલા માટે ક્રોધાદિના પરિણામોને અરૂપી નથી કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૧૯૬૧-છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનકે કરતાં પાંચમા ગુણુસ્થાનકના અધ્યવસાય નીચા જ હોય છે કે ઉંચા પણ હોઈ શકે છે? કામદેવ વિગેરેને દૈવિક ઉપસર્જોને સાહન કરતી વખતે જે અધ્યવસાય હતા તેથી મૂળ ગુણુમાં દોષ લગાડતાં તે અધ્યવસાય ઉંચા હોય એમ કેમ સમજવું? જો નીચા સમજીએ તો શું, છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનકવાળાના અધ્યવસાય ઉંચા છે?

ઉત્તર-છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનોમાં પૂર્વ સંબ્રહિત સંયમ પર્યાવ વિશેષ તેમજ વિશુદ્ધ હોય છે. આવી સ્થિતિમાં જો તેઓ મૂળગુણુના પ્રતિસેવી બની જાય તો તેમના સંયમ-પર્યાવ પાંચમા ગુણુસ્થાનવાળા કરતાં વિશુદ્ધ હોય છે. હા. જો બંને અવસ્થાઓમાં મૃત્યુ થઈ જાય તો પાંચમા ગુણુસ્થાનવાળા આરાધક ગણાશે, છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનકવાળા નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૬૨-જ્યાં સુધી અકર્કશ-વેદનીયનો બંધ ન થાય ત્યાં સુધી શું, કર્કશ વેદનીયનો બંધ ધ્રુવ, નિશ્ચિત જ રહે છે? તથા અકર્કશ વેદનીય કર્મનાં ઉદય, ઉદ્દીરણ તથા સત્તા કયા ગુણુસ્થાનકમાં હોવાનો સંભવ છે?

ઉત્તર-અહારે પાપોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવાથી અકર્કશ-વેદનીયનો બંધ થાય છે. જ્યાં સુધી અકર્કશ વેદનીયના બંધનો પ્રારંભ ન થાય ત્યાં સુધી જીવ શાતા-અશાતારૂપ બંનેમાંથી કોઈ પ્રકૃતિ બાંધતો રહે છે. અનારંભી જીવને જે બંધ થાય છે તે અકર્કશ વેદનીયનો જ છે. આ વિશિષ્ટ પ્રકારની સાતા વેદનીય છે. અભયોને તેનો બંધ થતો નથી. અકર્કશ વેદનીયનો ઉદય ચોથાથી ચૌદમા ગુણુસ્થાન સુધી, ઉદ્દીરણ ચોથાથી છઠ્ઠા ગુણુસ્થાન સુધી અને સત્તા પહેલાથી ચૌદમા ગુણુસ્થાન સુધી હોવાનું ધ્યાનમાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૯૬૨-શું, ચૌદ પૂર્વધરો મોક્ષમાં ન જતાં દેવલોકમાં પણ જાય છે ખરા?

ઉત્તર-દૃષ્ટિવાદની પરાકાષ્ટાવાળા તો એજ લવમાં મોક્ષે જાય છે એવી ધારણા છે. છતાં ભિન્ન અથવા અભિન્ન ચૌદ પૂર્વધર દેવલોકમાં પણ જાય છે. તેને માટે આગમિક પ્રમાણુ નીચે પ્રમાણુ છે.

(૧) ભગવતી સૂ. શ.૧૧ ઉ.૧૧ માં મહાબલ ચરિત્રમાં મહાબલકુમારનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. તેઓ ધર્મધોષ નામના અણુગારની પાસે પ્રવર્જિત થઈને સામાયિક આદિ ચૌદપૂર્વોનું અધ્યયન કરીને તથા બાર વર્ષની શ્રમણુપર્યાય પાળીને પાંચમા બ્રહ્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા.

શંકા : ચૌદ પૂર્વધરોનો જઘન્ય ઉપપાત છઠ્ઠા દેવલોકમાં હોય છે, છતાં મહાબલ પાંચમા દેવલોકમાં કેમ ઉત્પન્ન થયા ?

સમાધાન : તેમને ચૌદ પૂર્વમાંથી કેટલુંકે જ્ઞાન વિસ્મૃત થઈ ગયું હશે અથવા કંઈકે જ્યોષ્ઠું ભણ્યા હશે. તેમને ચૌદ પૂર્વનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન નહિ હોવાનો સંભવ છે.

(૨) પહેલું ઉદ્ધારણ અપરિપૂર્ણ ચૌદ પૂર્વોનું હતું. હવે જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ અ. ૧૪ નું તેતલી પુત્રનું ઉદ્ધારણ મોજુદ છે. પોટ્ટિલ દેવ વડે પ્રતિબોધ પામતા તેમને ભતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેમણે વિચાર કર્યો—હું મહાવિદેહ ક્ષેત્રની પુષ્કલાવતી વિજયની પુંડરિકીણી રાજધાનીમાં મહાપદ્મ નામનો રાજા હતો. એક સ્થિતર મુનિની પાસે દિક્ષા લઈને યાવત્ ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન કરી મહાશુક કલ્પ નામના સાતમા દેવલોકમાં જન્મ લીધો. ત્યારબાદ સ્વયં દીક્ષિત થવાથી તથા વિચારણા કરવાથી તેમને ચૌદપૂર્વો સ્મૃતિમાં આવી ગયા.

પ્રભવ, શય્યંભવ વિગેરે પૂર્વાચાર્યો પણ ચૌદ પૂર્વધારીઓ હતા તથા તેઓ સ્વર્ગમાં ગયા છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૪—તારાઓની વચમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર બતાવ્યું છે, તો તે અંતર આગળ પાછળની અપેક્ષાએ સમજવું કે ડાબી જમણી બંને બાજુ સમજવું? જો એમ છે તો કૃત વિગેરે વ્યાધાતિક સ્થાનો પર તારાઓ એક બીજાથી દૂર કેમ હડી જાય છે ?

ઉત્તર—તારાઓનું વ્યાધાત વગર જે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અંતર બતાવ્યું છે તે માત્ર તારાના રસ્તામાં જ નહિ સમજતાં બધી બાજુ સમજવું જોઈએ તથા જ્યાં જ્યાં કૂટાદિ (શિખર) વ્યાધાત (નડંતર) છે ત્યાં તેટલું માંડલાના આકારે આકાશ તારાઓથી રહિત હોવાનું સંભવિત છે. તે તારાઓ વગરનું આકાશ વ્યાધાતિમ કહેવાય છે અને ત્યાં તારાઓનું અંતર (ભલે વચમાં કયાંય પણ શિખર ન આવતા તેનું માંડલાકારે આકાશ હોવાથી) વ્યાધાતિમ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૫—ઉત્તર વૈક્રિયથી જે લાખ યોજનનું રૂપ બતાવવામાં આવે છે તે ઉત્સેધાંગુલ અપેક્ષાથી છે કે પ્રમાણાંગુલની અપેક્ષાથી છે? જો ઉત્સેધાંગુલથી માનીએ તો પ્રમાણાંગુલની અપેક્ષાએ તો ૧૦૦ યોજન જ થાય છે એટલા શરીરથી જ શું, અસુરકુમારના ઈન્દ્ર ચમરેન્દ્રે એટલો બધો ઉત્પાત કર્યો હતો ?

ઉત્તર—ચમરેન્દ્રની ઉત્તર વૈક્રિયની અવગાહના પણ ઉત્સેધાંગુલથી સમજવી. શક્તિ-વિશેષને કારણે ઉત્સેધાંગુલના શરીરથી જ સર્વ કાર્ય થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૬૬૬—શું, ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ કેવળી અથવા શ્રુતકેવળીના પાદમૂલ સિવાય બીજે કયાંય હોઈ શકતું નથી ?

ઉત્તર-તેનું બાધક પ્રમાણુ તો જોવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ ધારણા તો તેમના પાદમૂલ સિવાય પણ ક્ષાયિક સમકિત હોવાની સંભાવના છે. આ ધારણાનો આધાર એ છે કે તીર્થ વ્યવસ્થેદ કાળમાં જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન વડે જેઓ અતીર્થ સિદ્ધ થાય છે, તેઓ કેવળી અથવા શ્રુત કેવળીના પાદમૂલ સિવાય પણ ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત કરી શકતા હશે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૭-શ્વાસોશ્વાસ નામ કર્મ તેમજ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિમાં પરસ્પર કાર્યલેહ શો છે? પર્યાપ્ત થયા પછી જીવ શ્વાસોશ્વાસ ગ્રહણુ કરે છે ને છોડે છે. તેમાં શ્વાસોશ્વાસ નામકર્મનો શો સહકાર છે?

ઉત્તર-શ્વાસોશ્વાસ નામ કર્મથી શ્વાસોશ્વાસ લેવાની લખ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિથી તે લખ્ધિ વ્યાપ્ત (વસ્તૃત) થાય છે. આ બન્નેનો કાર્ય લેહ છે. પર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ શ્વાસોશ્વાસનું મૂળભૂત કારણુ તો શ્વાસોશ્વાસ નામકર્મ તો છે જ, પરંતુ તેનો વ્યાપાર શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ વડે થાય છે, અથવા નામ કર્મનો વેપાર કરાવવામાં પર્યાપ્તિ સહકાર આપે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૮-એક જીવે શ્રાવકવ્રત ગ્રહણુ કર્યું છે, બીજો અવિરતી છે, તે બન્નેથી પંચેન્દ્રિય ઘાત આદિ કોઈ પાપ સમાનરૂપે થઈ જાય, તો બન્નેનું પ્રાયશ્ચિત એક સરખું હશે કે ઓછુંવત્તું?

ઉત્તર-બન્નેને સરખું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે, કારણુ કે બીજાએ જો કે વ્રત ગ્રહણુ કર્યું નથી, છતાં તેની વિચારધારા પંચેન્દ્રિયનો વધ કરવાની નથી અને તે પણ પ્રાયશ્ચિત ઇચ્છે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૬૯-કોઈ અવિરતી સમ્યક્દૃષ્ટિ સંવત્સરી પ્રસંગે સ્થાવર જીવોની હિંસાની આલોચના-પ્રાયશ્ચિત કરે તો તેને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે કે નહિ? શું, વ્યવહારનયથી તેનું પાપ ધોવાય છે? અને જો તેને પ્રાયશ્ચિત ન આપે તો પંચેન્દ્રિયની હિંસાનું પ્રાયશ્ચિત કઈ રીતે આપવામાં આવે?

ઉત્તર-શ્રાવક કેટલીક હિંસા તો જાણીયુજીને પણ કરે છે તથા તેને છોડવાને ઉદ્યમ પણ કહાય ન કરે, છતાં પણ તે હિંસાનો ખેદ થવાને કારણુ પ્રાયશ્ચિત સ્વીકારે તો તેના પાપમાં મંદતા આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૮૭૦-અદ્વપ અને મહા (વધારે) લેહથી આશ્રવ, ક્રિયા, વેદના તેમજ નિર્જરાના જે સોળ ભાંગા બને છે; નારકીમાં જે ભાવિ તિર્થંકર છે તેમને માટે પણ મહાશ્રવી તેમજ મહાક્રિયાવાળા કેમ કહ્યા છે? એવી જ રીતે દેવને પણ મહાશ્રવી તેમજ અદ્વપ નિર્જરાવાળા કેમ કહ્યાં છે?

ઉત્તર-નારકીના જીવ ભાવિ તિર્થંકર હોવા છતાં પણ વર્તમાનમાં વિસ્તીના સર્વથા અભાવને કારણે મહાશ્રવી કહેલ છે. તેમજ સમ્યક્દષ્ટિ હોવા છતાં પણ વિશુદ્ધ ભાવોની પ્રખળતાના અભાવમાં અદ્ય નિર્જરાવાળા છે. દેવોને માટે પણ એમ જ સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૯૭૧-સમકિત રહિત અનુષ્ઠાન એકેડા વિનાના મીંડા સમાન છે. આ બાબત કયા ગ્રંથ અથવા સૂત્રથી પ્રમાણિત છે ?

ઉત્તર-નાવંસણિસ નાણં... ઉત્તરા. અ. ૨૮ ગાથા ૩૦ સૂત્ર પાઠથી તેમજ અનંત-વાર ચારિત્રની શુદ્ધ ક્રિયા કરવા છતાં પણ આત્માની સુક્રિત થઈ નથી. ઇત્યાદિ પ્રમાણેથી સમકિત રહિત જીવોની ક્રિયા એકેડા વગરના મીંડા જેવી માનવામાં કોઈ હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૭૨-અદ્ય આશ્રવ તેમજ મહા નિર્જરા કરતો થકો જે જીવ ૧૭ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કર્મોનો અંત કોડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા બનાવીને ફરી સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેમની આ સમકિત પ્રાપ્તિથી પૂર્વની ક્રિયા સફળ માનવી કે નહિ ?

ઉત્તર-સમકિત-અભિમુખ થવાના કારણે સમકિત પ્રાપ્તિના અંતર્મુહૂર્ત પહેલાની ક્રિયા સફળ માનવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૯૭૩-જ્યારે દેવ પર્યાપ્ત અવસ્થાને પૂર્ણ કરી પર્યાપ્ત અવસ્થાની પહેલી ક્ષણમાં હોય છે ત્યારે તેની અવગાહના આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે કે પછી સાત હાથની હોય છે ? જે આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય તો સાત હાથની બનાવવામાં કેટલો સમય લાગે છે ?

ઉત્તર-સંભવતઃ દેવ પર્યાપ્ત અવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં આંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહનાવાળા હોય છે અને ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્તમાં પોતાની ભવધારણીય અવગાહના પૂરી કરી લે છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૯૭૪-પ્રજ્ઞાપના પ્રથમ પદમાં અપકાય અંતર્ગત “લવણોદક” શબ્દથી લવણુ સમુદ્રનું પાણી સમજવું કે લવણુના રસવાળું પાણી સમજવું ? જે લવણુસમુદ્રનું પાણી માનીએ તો અસંખ્ય સમુદ્રોના અસંખ્ય પ્રકારના પાણીની સમીક્ષા કરવી પડશે. જે લવણુરસનું પાણી માનીએ તો તેમાં તથા ખારા પાણીમાં અંતર શું છે ?

ઉત્તર-અહીંયા લવણોદકનો અર્થ લવણુના રસવાળું પાણી સમજવું. ખારોદક તથા લવણોદકમાં ખારાશની ન્યૂન-અધિકતાનું અંતર સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૯૭૫-શબ્દને પુદ્ગલ દ્રવ્યનો ગુણ માનવો કે પર્યાય માનવી ? જે ગુણ છે તો પુદ્ગલમાં શબ્દત્વ નિત્ય હોવું જોઈએ, પરંતુ શબ્દને તો અનિત્ય માનવામાં આવેલ છે. જે પર્યાય છે તો તે પુદ્ગલના કયા ગુણની

પર્યાય છે? જો કેઈ પણ ગુણની પર્યાય નથી અને સીધી દ્રવ્યની પર્યાય છે તો “ઉભયો અસ્તિયા ભવે” ઉત્તરા. અ. ૨૮ નું આ લક્ષણ કેવી રીતે સંગત થશે?

ઉત્તર-શબ્દને પુદ્ગલ દ્રવ્યનો ગુણ માનવો જોઈએ નહિ, પરંતુ તે વર્ણાદિ ગુણોની પર્યાય છે. ઉભયાશ્રિત છે.

પ્રશ્ન ૧૯૭૬-પ્રજ્ઞાપના પદ-૧ ગાથા પ૪ આ પ્રમાણે છે.

“ઈક્સસ ડ જં ગહણં બહૂન સાહારણાણ તં ચેવ !”

જં બહૂયાણં ગહણં સમાસઓ તં પિ ઈક્સસ

આ ગાથામાં ‘બહુ’ શબ્દનું શું પ્રયોજન છે?

ઉત્તર-અહિંચા એક જીવને અલગ ગ્રહણ કર્યો છે. એટલા માટે તેના સિવાય બાકીના શબ્દો ‘બહુ’ રહેશે, બધા નહિ, કારણ કે બધામાંથી તેને અલગ બતાવેલ છે તથા ‘બહુ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૯૭૭-શીંગોડા પ્રત્યેક કાય છે કે અનંતકાય છે?

ઉત્તર-શીંગોડા મુલરૂપે તો પ્રત્યેક કાય છે, પરંતુ તેની નેશ્રાયમાં અનંતકાય હોઈ શકે છે. (મગફળીને માટે પણ એમજ સમજવું.)

પ્રશ્ન ૧૯૭૮-પ્રવાલ (નવી કુંપળ) અત્યંત કોમળ હોય છે, તેનામાં અનંતકાયના લક્ષણ મળે છે, છતાં એમ કેવી રીતે સમજવું કે પ્રવાલ પ્રત્યેક કાયિક પણ હોઈ શકે છે? તેની અંદર રહેલી ભિન્નતા કેમ જાણી શકાય?

ઉત્તર-શાસ્ત્રકારોએ અંન્ને પ્રકારની પ્રવાલના લક્ષણ જુદા જુદા બતાવ્યા છે. તેથી જાણી શકાય છે, પરંતુ અન્ય વિવરણ તો જે વનસ્પતિના વિશેષ સંપર્કમાં આવનારા છે તેમની પાસેથી જાણી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૭૯-શું, તીર્થંકરોના માતા પિતા લવ્ય તેમજ શીઘ્ર મોક્ષગામી હોય છે?

ઉત્તર-આ બાબત સૂત્રોમાં તો જોવામાં આવી નથી, છતાં પણ સંભવ તો એવો જ લાગે છે કે તીર્થંકરોના માતા-પિતા લવ્ય અને શીઘ્ર મોક્ષગામી હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૦-એક લવમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું કર્મ એક જ વાર બંધાય છે કે અનેકવાર પણ બંધાવાનો સંભવ છે?

ઉત્તર-એક લવમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો કર્મબંધ અનેકવાર થઈ શકે છે, પરંતુ એક પણ સંખ્યાનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવ્યો નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૮૧-સમકિતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરોપમની, બારમા દેવ-લોકના ત્રણ ભવ અથવા અનુત્તર વિમાનના બે ભવના દષ્ટાંતથી બતાવવામાં આવે છે, તો શું, અન્ય પ્રકારથી પણ ૬૬ સાગરોપમની સ્થિતિ ભોગવાય છે ખરી! દા. ત. ૧૧ મા દેવલોક, ૧૨ મા દેવલોક તથા પ્રથમ ઐવેયકની સ્થિતિ $૨૧ + ૨૨ + ૨૩ = ૬૬$ સાગરોપમ થાય છે ?

ઉત્તર-સમકિતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્ય પ્રકારથી પણ હોવી સંભવિત છે. તથા ભવ સંખ્યા વધારે પણ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૨-૧૦ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા વાણવ્યંતર દેવના પુણ્ય વધારે છે કે ત્રણ પદ્યની સ્થિતિવાળા સ્થળચર તિર્યંચ જુગલિયાના પુણ્ય વધારે છે? અથવા તેમાં પણ ત્રણ પદ્યની સ્થિતિવાળા મનુષ્ય જુગલિયાના પુન્ય વધારે છે ?

ઉત્તર-આમાંથી કોઈ અપેક્ષાએ કોઈના તથા અન્ય અપેક્ષાએ અન્યના પુન્ય ન્યૂન-અધિક માત્રમ પડે છે. જેથી વિશિષ્ટ જ્ઞાનીજનો જ તેનો અલ્પ બહુત્વ કહી શકે છે. (પુન્યનો ઉંમરની સાથે એકાંત સંબંધ નથી. કેટલાક નારકીઓ ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે, છતાં તેમને સુખી કે પુન્યવાન કહેવાતા નથી. બીજી તરફ ૪૦, ૫૦ વર્ષની ઉંમરવાળા માણસો પણ સુખ સંપન્ન હોઈ શકે છે. તેના ચાર ભાંગા બને છે.

(૧) ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સુખ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ.

(૨) ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ દુઃખ-સાતમી નરકના નારકીની અપેક્ષાએ.

(૩) ઓછું આયુષ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સુખ-રાબ, કોઠાધિપતિ શેઠ વિગેરે.

(૪) ઓછું આયુષ્ય અને ઓછું સુખ દરિદ્ર માનવ તથા સાધારણ પશુ વિગેરે.

એમ તો દીર્ઘાયુષ હોવું એ સુખનો હેતુ માનવામાં આવે છે, છતાં પણ અશુભ દીર્ઘાયુષ દુઃખ તેમજ કલેશનું કારણ બને છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૩-શું, તિર્યંકરોના જન્મ સમય સિવાય પણ નારકીના જીવોને સુખ થવું સંભવિત છે ?

ઉત્તર-સમકિત પ્રાપ્તિના સમયે શુભ અધ્યવસાયોના કારણે થોડાક સમયને માટે ક્ષેત્રજ વેદનાની તરફ લક્ષ નહિ જવાથી તથા દેવકૃત દુઃખોના અભાવના કારણે જિનેશ્વરના જન્મ વિગેરે ઉપરાંત પણ સાતાનો અનુભવ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૪-૧૧ મા ગુણુસ્થાનકથી પડેલા જીવોનો સંસાર-કાળ અર્ધ-પુદ્ગલ પરાવર્તનથી ઓછો બતાવ્યો, તો તે કેટલો ઓછો હોય છે ?

સ. સ.-૨૧

ઉત્તર-તે જીવોનો સંસારમાં રહેવાનો ઉત્કૃષ્ટ સમય, અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનમાં સંખ્યાત સાગરોપમ એછો સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૯૮૫-કોઈ જીવના કષાયની અનંતાનુબંધી કેવી છે અને તેને કેવી રીતે સમજવી ?

ઉત્તર-કોઈ જીવમાં કઈ ચોક્કસીની કષાય છે તેનો નિર્ણય વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓ જ કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૬-છદ્મસ્થ જીવોને હંમેશા સાત કર્મ બંધાતા રહે છે તથા આઠ કર્મ ક્યારેક જ બંધાય છે, તો તેમાં શું રહસ્ય છે? શું સ્મૃતવિધ કર્મબંધન તેમજ અષ્ટવિધ કર્મબંધનના અધ્યવસાયોમાં અંતર રહે છે ?

ઉત્તર-સ્મૃતવિધ બંધન તેમજ અષ્ટવિધ બંધનના અધ્યવસાયોમાં અંતર રહે છે. શાસ્ત્રોમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે જીવ, આયુષ્ય કર્મનો બંધ એકજ વાર કરે છે. આ ઉપરથી અધ્યવસાયની ભિન્નતા સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૮૭-જ્યારે વેદપાઠી યાજ્ઞિક બ્રાહ્મણ પણ પહેલા ભવનપતિ, ત્યારબાદ બોકડો તથા ત્યારબાદ નારકી બને છે, તો તેને ભોજન આપનારા સીધા નારકી કેવી રીતે બને છે ?

ઉત્તર-કુશુરોમાં શુશુદ્ધિ હોવાને કારણે જીવ મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારમાં પ્રવેશ કરે છે. અને અનેક ભવ ભ્રમણ કરે છે! તે જીવ સીધો નરકમાં જાય એવો નિયમ નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૮૮-પરમાધામી દેવ મરીને મનુષ્ય કેમ બને છે? જો તેમના જેવા પાપાત્માઓને મનુષ્ય જન્મ મળી જાય તો પછી તેનો નિષેધ કોને માટે થાય છે ?

ઉત્તર-પ્રજાપતા પદ-૨૦ ના અર્થમાં તથા ગતિ-આગતિના ચોક્કસી પરમાધામી મનુષ્ય બની શકે છે, એમ બતાવ્યું છે. લોક પ્રકાશ તું આ બાબતનું કથન બરાબર નથી. મનુષ્ય અને એટલી મહાન ઉપલબ્ધિ નથી. દીન, હીન, વિકલઅંગ-કોઠીઓ, અપંગ, વિગેરે પણ મનુષ્ય જ હોય છે. જો તે પરમાધામીઓને આવો હીન (ખરાબ) માનવભવ મળી પણ જાય તો તેમાં શી વિશેષતા છે! શાસ્ત્રકારોએ જે માનવભવની દુર્લભતા બતાવી છે તે તો ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા તથા પરાક્રમ એ અંગોના અસ્તિત્વ સાથે છે. સ્થાનાંગમાં મનુષ્ય દુર્ગતિ પણ બતાવી છે, તથા મનુષ્ય સુગતિ પણ બતાવી છે. તે જોવું જોઈ એ.

પ્રશ્ન ૧૯૮૯-ઉત્તરા. અ. ૯ ગાથા ૪૦ માં એક હજાર ગાયોનું દાન કરનાર કરતાં સંયમીને શ્રેષ્ઠ બતાવ્યો છે, તો તે સુત્રોક્ત હોવાથી માનીએ જ છીએ, પરંતુ પ્રતિદિન બાર લાખ મણુ સોનાની ખાંડીનું દાન કરનાર

કરતા એક સામાયિક કરનાર કેવી રીતે વધી જાય છે? તે ફક્ત બે ઘડીની જ આરાધના કરે છે, ત્યારે બીજી બાજુ દાન હંમેશા તેમજ વિપુલ પ્રમાણમાં આપે છે.

ઉત્તર-જો કે સામાયિક તેમજ તેની દલાલીનું ફળ વિગેરેનું વર્ણન ગ્રંથોમાં આવેલ છે, છતાં તે અસંગત લાગતું નથી, કારણ કે સામાયિક વ્રતરૂપ છે. અને તમે કરેલા પ્રશ્ન અનુસાર દાનની ક્રિયા વ્રતરૂપ નથી.

પ્રશ્ન ૧૯૯૦-ભરતક્ષેત્ર નાનું હોવા છતાં પણ ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ એક સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય છે, જ્યારે વિજયનું ક્ષેત્રફળ વધારે હોવા છતાં પણ માત્ર ૨૦ જ સિદ્ધ થાય છે એમ સાંભળ્યું છે, તો તે કેવી રીતે બરાબર છે?

ઉત્તર-આ કથન પણ ગ્રંથોના આધારથી જ છે. સંભવતઃ જ્ઞાનીઓએ ક્ષેત્ર સ્વભાવ એવો જ જોયો હોય. આ વિષયમાં નિશ્ચિત રૂપે કંઈ પણ કહી શકાય નહિ.

પ્રશ્ન ૧૯૯૧-ભગવતી શ. ૧૬ ઉ. ૪ માં તપનું ફળ નિર્જરા બતાવ્યું છે, તો તે કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે? શું, નારકીના જીવો લાખો વર્ષોમાં જેટલા કર્મોનો ક્ષય કરે છે તેના કરતાં વધારે નિર્જરા ઉપવાસોથી થઈ શકે છે?

ઉત્તર-ઉપરોક્ત કથન સામાન્ય નયની અપેક્ષાથી છે. જેથી એમ કહેવું બરાબર છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૨-ધર્મક્રિયા માત્ર કર્મની નિર્જરા અર્થે જ કરવી જોઈએ, એવું જાણતા હોવા છતાં પણ કોઈ જીવ ધનની અપેક્ષા વગર આધક ધર્મ ન કરી શકે તથા પ્રભાવના વિગેરેના પ્રલોભનથી વિશેષ ધર્મકરણી કરે છે. જેમકે કોઈ શ્રાવક મહિનામાં બે પૌષ્ઠ જ કરે છે, છતાં પ્રભાવના મળશે, એમ વિચારીને વધારે ધર્મક્રિયા કરે છે, તો શું; તેને પ્રભાવના લેવાના પરચક્રખાણ કરાવવા ઉચિત છે? તેથી લાભાંતરાય તો થશે જ, તેની સાથે સાથે ધર્મધ્યાન પણ ઓછું થશે, તો આ બાબતમાં ઉચિત શું છે?

ઉત્તર-દશવૈકલિક અ. ૯. ઉ. ૪ માં તપશ્રીયા કેવળ કર્મની નિર્જરાને અર્થે જ કરવાનો પ્રભુનો આદેશ છે. એવી રીતે સાચી શ્રદ્ધાવાળા જીવ પરિસ્થિતિ વશ દ્રવ્યના અભાવમાં ધર્મ કાર્ય ઓછું કરે છે અને સહાયતાથી વધારે કરે છે, એટલે સહાયતાનો નિષેધ કરવો અથવા સહાયતા લેવાના પરચક્રખાણ કરાવવા એ બરાબર નથી. ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ સમજાવી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૩-કોઈ શ્રીમંતે પોતાના તરફથી પૌષ્ઠ કરાવવાની ઈચ્છા જાહેર કરી, તેનો સ્પષ્ટ ભાવ છે કે પૌષ્ઠ કરનારને મારા તરફથી યથાચોગ્ય ઉપહાર (પ્રભાવના, લાણી) આપવામાં આવશે. કેટલાકે આ લોક અને પરલોકના સુખની ઈચ્છા સાથે તપ કર્યો. તથા કેટલાકે લોકો એવા પણ

હતા કે જેમણે માત્ર કર્મની નિર્જરા અર્થે તથા પોતાના નિયમને પાળવા માટે પૌષ્ઠ કર્યો, જે કર્મની નિર્જરા અર્થે પૌષ્ઠ કરનાર પ્રભાવના વિગેરે લેવા ન ઈચ્છે તો તેની આ ધારણા બરોબર છે શું ?

ઉત્તર-જ્યાં એવો વ્યવહાર ચાલુ છે, ત્યાં આવી ધારણા રાખવી બરાબર નથી. તે દ્રવ્યને કામમાં ન પણ લીએ, તો ચાલી શકે, પરંતુ વસ્તુ સ્વરૂપને તો ધ્યાનમાં રાખવું જ જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૯૯૪-વનસ્પતિના અગ્રણીજ વિગેરેના તથા સસુઈમના અલગ-અલગ લેદ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાં જે મહામેઘ વિગેરેથી શાલી આદિ ધાન્ય થાય છે, તે કયું છે ?

ઉત્તર-તે શાલી (ડાંગર) અગ્રણીજ વિગેરે છે. તથા ૭૨ ખીલોમાં તે ખીજ જન્ય ધાન્ય રહેતું નથી, પરંતુ અમૃતરૂપ મેઘથી ધાન્યની ઉત્પત્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૫-કોઈ બાલિકાની પ્રાણરક્ષા કરવા માટે તેને પકડીને બચાવી, એમ કરનાર સાધુ શું વ્યવહાર રક્ષણ માટે પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય છે ?

ઉત્તર-ત્રણ ઉપવાસતું પ્રાયશ્ચિત લેવું યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૬-નિગોહના જીવો એકાંત સૂતેલા છે કે ક્યારેક સૂતેલા છે ? જે એકાંત સૂતેલા હોય તો પન્નવણા પદ-૩ ના ૧૪ બોલના અદ્ય બહુ-ત્વમાં સૂતેલા કરતાં જગતાં સંખ્યાતગુણા કેમ બતાવ્યા છે ? જે જગ્રત છે, તો કઈ અપેક્ષાએ જગૃત માની શકાય ?

ઉત્તર-નિગોહના જીવોને એકાંત સૂતેલા કહેવા જોઈએ નહિ. જ્યારથી તેઓ પર્યાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારથી તેઓને જગૃત કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૭-સમ્યગ્દૃષ્ટિને મોક્ષની ઈચ્છા થવી તે મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમના કારણે છે કે પછી ક્ષયોપશમની સાથે જે રાગનો અદ્ય અંશ ઉદયમાન છે તે તેનું કારણ છે ?

ઉત્તર-મોક્ષની ઈચ્છામાં મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ રહેલો છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૮-સંવત્સરીના દિવસે ગાયના વાળ જેટલા પણ માથાના વાળ હોય તો પ્રાયશ્ચિત આવે છે, તો તે વાળ સેન્ટીમીટરનો કયો ભાગ છે ?

ઉત્તર-નિરોગી તેમજ યુવાન ગાયોના પૂંછડા તથા શીંગડાની આસપાસના વાળ સિવાય ખીજ વાળ પણ દેખાય જ છે, જેનાથી માપની કલ્પના કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯૯૯-પુલાકે જ્યારે પુલાકે અવસ્થામાં કાળ કરતાં નથી, તો પછી તેની ગતિ કેમ બતાવી છે ? તથા તેની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ?

ઉત્તર-જેના વડે સંયમમાં નિઃસારતા હોય તેને પુલાક કહે છે. પુલાક નિર્ગ્રંથની સ્થિતિ અંતમુહુર્તની હોય છે. જે કે પુલાક અવસ્થામાં કાળ કરતાં નથી. તથાપિ કષાય-કુશીલ બનીને જલદી કાળ કરે છે. તેથી ઉપચારથી આ અપેક્ષાએ પુલાકની ગતિ બતાવી છે. પુલાક અવસ્થામાં તે મુલ અને ઉત્તર ગુણોના પ્રતિસેવી હોય છે. જે પુલાક આલોચના કરીને કષાય કુશીલમાં આવે અને કાળ કરી જાય તો તે પુલાકના આરાધક કહેવાય છે. અસંયમમાં ચાલ્યા જાય અને આલોચના ન કરે તો તે વિરાધક કહેવાય છે. જે કે પુલાક અવસ્થામાં જ વિરાધક કહેવાય છે, છતાં તે અવસ્થામાં કાળ નહિ કરવાને કારણે અસંયમમાં ગયેલાને વિરાધક બતાવ્યા છે. એ જ અપેક્ષાથી તેને આરાધક અને વિરાધક કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૦-પ્રતિસેવના-કુશીલની સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય તથા ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વથી દેશે ઉણી બતાવી છે, તો તે કેવી રીતે ? શું, પ્રતિસેવના કરતી વખતે ગુણુસ્થાન કાયમ રહી શકે છે ?

ઉત્તર-જે સમયે મૂળ કે ઉત્તરગુણમાં દોષ લાગે છે, તે સમયે તે અસંયમમાં જાય કે ન પણ જાય, પ્રતિસેવના કરીને જ્યાં સુધી આલોચના ન કરે ત્યાં સુધી પ્રતિસેવના-કુશીલ કહેવાય છે, આ અપેક્ષાએ ઉપરોક્ત સ્થિતિ છે. (માનસિક ભાવોની અપેક્ષાએ સ્થિતિ એક સમયની માનવામાં કોઈ હરકત નથી) પરંતુ કોડ પૂર્વમાં દેશે ઉણા સમય સુધી વારંવાર પ્રતિસેવનાનું સેવન કરતા રહે એ અપેક્ષા અહિં બતાવી નથી. કારણ કે વારંવાર દોષ લગાડવાથી અસંયમ થવાને સંભવ રહે છે. આલોચના વગરના વિરાધક જ કહેવાય છે, પરંતુ કષાયકુશીલમાં આવતાં જ કાળ કરી જવાની અપેક્ષાએ ત્યાં પ્રતિસેવના કુશીલને આરાધક કહેવામાં આવ્યા છે. પ્રતિ સેવના કુશીલપણામાં અથવા અસંયમમાં કાળ કરી જવાની અપેક્ષાએ વિરાધક કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૧-ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવી, પ્રતિસેવના-કુશીલ તેમજ બકુશમાં અંતર શું છે ?

ઉત્તર-ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવી પ્રતિસેવના-કુશીલની જેમ બકુશ પણ સમજવા જોઈએ. અંતર એ છે કે ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવનાથી ચારિત્ર દુષિત બની જાય છે. તથા બકુશપણામાં વિભ્રમ ચિત્ત બની જાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૨-ઉત્તરા. અ. ૩ ગાથા, કમ્માણં તુ પહાણાણ....। ને લક્ષિત કરી પ્રશ્ન છે કે જીવને ૨ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિના કર્મ બાકી રહેતાં જ મનુષ્યલવ મળે છે, એવું સાંભળ્યું છે તે સાચું છે કે ખોટું ?

ઉત્તર-જીવ જે કોડાકોડી સાગરોપમ કર્મ બાકી રહેતા મનુષ્ય લવ પ્રાપ્ત કરે છે એવું સાંભળવામાં આવ્યું નથી તેમજ ધારણા પણ નથી. મનુષ્યલવમાં તો જીવની ૭૦

કોડાકોઠી સાગરોપમની પણ સ્થિતિ હોય છે. એટલા માટે ઉપર્યુક્ત સ્થિતિ ધ્યાનમાં આવતી નથી. શુદ્ધિ તેઃ અનુભાગ વગેરે અનેક પ્રકારથી થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૩-શુ, અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવને પુણ્યાનુભંધી પુન્યનો ખંધ થાય છે? શુ વિપાકવગર પણ ઉદીરણા વડે પાપકર્મોની નિર્જરા કરી શકે છે? જો હા, તો તેના દ્વારા આત્માના કયા ગુણોની, કયા રૂપમાં અથવા માત્રામાં વિશુદ્ધિ થાય છે?

ઉત્તર-ખાસ કરીને પુણ્યાનુભંધી પુન્યનું ઉપાર્જન તો સમ્યક્ સંયમ અને તપ-વાળા જ કરે છે. એ જ જીવની સકામ નિર્જરા પણ હોય છે, પરંતુ સમકિત અભિમુખને છોડીને બાકીના અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ વિપાકવગર પણ પ્રદેશ ઉદય દ્વારા અકામ નિર્જરા કરે છે. અકામ નિર્જરાથી આત્મગુણની વિશુદ્ધિનો પ્રશ્ન જ નથી. પુણ્ય પ્રકૃતિ તો ખંધ જ છે. ઉદીરણા વડે વિપાક વેદ હોતો નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૦૪-જઘન્ય તથા મધ્યમ જ્ઞાનની આરાધનાવાળા તે ભવે મોક્ષગામી હોતા નથી, તેનું શુ કારણ છે? કે જ્યારે પાંચ સમિતી તથા ત્રણ ગુપ્તિવાળા એ જ ભવમાં મોક્ષ ચાલ્યા જાય છે?

ઉત્તર-પાંચ સમિતી તેમજ ત્રણ ગુપ્તિના જ્ઞાનવાળો જ ત્યારે જ કેવળી બનીને મોક્ષમાં જાય છે કે જ્યારે તેનાથી જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના થાય છે. જ્ઞાનની આરાધનામાં માત્ર ભણેલા જ્ઞાનને જ નલેતાં જ્ઞાન પ્રત્યે ઉત્કૃષ્ટ રૂચિ, બહુમાન, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન-આરાધના, મધ્યમ રૂચિ, મધ્યમ જ્ઞાન આરાધના તેમજ જઘન્ય રૂચિ, જઘન્ય જ્ઞાન આરાધના કહેવાય છે. તેથી કથનમાં વિરોધાભાસ નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૦૫-ઉત્તર ભરતાર્ધના લોકો જુગલિયાનો સમય સમાપ્ત થયા પછી માંસાહારી બની જાય છે શુ?

ઉત્તર-નહિ. ખાસ કરીને શાકાહારી જ રહે છે. ઉત્તર ભરતાર્ધમાં ભરત ચક્રવર્તિના જતાં પહેલા પણ તે લોકો શાકાહારી હતા. કારણ કે તેમના વર્ણનમાં અન્ન વિગેરેનો ઉલ્લેખ જાણવા મળે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૬-ઉત્તરા અ. ૩૬ ગાથા ૨૬૨ માં લખ્યું છે કે—

વાલ મરણાણિ बहुसो, अहाममरणाणि चैव बहुयाणि ।

मरिंहन्ति ते वराया जिणवयणं जे ण जाणन्ति ॥

જે જીવો જિનવચનોને જાણતા નથી, તેઓ ઘણીવાર અકામ મરણ તેમજ બાળમરણને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રશ્ન એ છે કે અકામ મરણ તેમજ બાલ મરણમાં શુ અંતર છે?

ઉત્તર-મૃત્યુની ઈચ્છાનો નિરોધ કર્યા વિના બાળ મરણ વિગેરે બાર પ્રકારના કુમૃત્યુથી મરવું તેને બાળમરણ કહે છે. અકામ મરણ મૃત્યુની ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ થાય છે.

(ઉત્તર. અ. ૫ માં અકામ તેમજ સકામ મરણનું સુંદર સ્વરૂપ છે. ભગવતી શ. ૨ ઉ. ૧ માં બાલ મરણ તથા પંડિત મરણના ભેદ તેમજ તેનો વિસ્તૃત ખુલાસો છે. મુમુક્ષુઓએ અવશ્ય જોવો જોઈએ).

પ્રશ્ન ૨૦૦૭-સાધુને ચાતુર્માસ પછી શેષકાળ ગઠ વગરના ગામની બહાર રહેવું કદપે છે શું ?

ઉત્તર-ગામમાં ગઠ ભલે ન હોય પરંતુ તે ગામ અલગ (૨) ભાગોમાં વિભક્ત હોય, જેમકે રાજકોટનું ભક્તિનગર, મુંબઈમાં માટુંગા, ચીંચ પોકલી, વિગેરે અલગ (૨) વિભાગ છે, એવા વિભાગોમાંથી પહેલા ગૌચરી લીધી ન હોય તો ત્યારબાદ કદપ અનુસાર રહી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૮-એકેન્દ્રિયની પાંચ ભાવ ઈન્દ્રિયો કઈ અપેક્ષાથી કહેવાય છે ? તથા બકુલ વૃક્ષને પણ પાંચેન્દ્રિય કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર-ગ્રંથ ઠીકા વિગેરેમાં એકેન્દ્રિય જીવોની પાંચ ભાવ ઈન્દ્રિયો બતાવે છે. પરંતુ આ કથન સૂત્રાનુકુળ નથી. કારણકે પ્રજાપના સૂત્રના પદ-૧૫ ઉ. ૨, ના મૂળ પાઠમાં એક ભાવ ઈન્દ્રિય જ બતાવી છે, તેથી એક જ સમજવી જોઈએ. શબ્દ વિગેરે દ્વારા પ્રકુલ્લિત થવાનું તથા કરમાઈ જવાનું વિગેરે જે કાર્ય વનસ્પતિમાં દેખવામાં આવે છે તે સંજ્ઞાની અંતર્ગત છે.

પ્રશ્ન ૨૦૦૯-ભોગભૂમિના વૃક્ષોની અવગાહના જુગલિયા કરતાં કેટલી ન્યૂન અધિક હોય છે ?

ઉત્તર-જેવી રીતે અહિંયા સામાન્ય રૂપે મનુષ્ય કરતાં વૃક્ષો ઉંચા હોય છે એવી જ રીતે જુગલિયાના ક્ષેત્રોના કદપવૃક્ષ વિગેરેની અવગાહના સમજવી.

પ્રશ્ન ૨૦૧૦-શું, બકુશ તથા પ્રતિસેવના-કુશીલ અતીર્થમાં નથી ?

ઉત્તર-નથી. તીર્થના અભાવમાં કષાય કુશીલ, નિર્થર્થ તથા સ્નાતક એ ત્રણ જ હોય છે. બાકીના નહિ. કારણ એ છે કે તીર્થના અભાવમાં કાં તો તીર્થકર હોય છે અથવા સ્વયંબુદ્ધ હોય છે. તેઓ સંયમમાં કોઈ પ્રકારના દોષ લગાડતા નથી તેથી તેમનું હોવું સહજ સિદ્ધ છે. તેથી ઉલ્ટું, પ્રતિસેવના કુશીલ તથા બકુશ તો ચારિત્રથી અનુક્રમે મેલા તથા ભ્રમિત ચિત્તવાળા હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૧-અસંજી સર્પોમાં શું, વિષ હોય છે ?

ઉત્તર-કેટલાયે અસંજી સર્પોમાં વિષ હોય છે અને તે સંજી સર્પોની અપેક્ષાએ ઓછું હોવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૨-જીવનું કંપન હોય ત્યાં સુધી તેનો મોક્ષ થતો નથી, તે જોયો સમુદ્ર વિગેરેથી સિદ્ધ થાય છે તે તેમના શરીર પાણીના પ્રવાહમાં હાલતા ચાલતા હશે ?

ઉત્તર-કોઈપણ જીવનો મોક્ષ સયોગી અવસ્થા (૧૩મા ગુણુસ્થાન સુધી)માં નથી થતો. જીવનું કંપન સ્વ પ્રયોગથી સયોગી અવસ્થામાં જ થાય છે તેથી જ્યાં સુધી કંપન હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ થતો નથી. નદી, સમશાન વિગેરેમાં અયોગી અવસ્થામાં જે કંપન થાય છે તે પર પ્રયોગથી થવાને કારણે સાચું કંપન કહેવાતું નથી અને યોગોનો નિરોધ થઈ જવાથી ચૌદમા ગુણુસ્થાનમાં સ્વ કંપન થતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૧૩-પાંચમા આરાના અંત સુધી બે સાધુ તથા બે શ્રાવક હશે એવો ઉલ્લેખ ક્યાં છે ?

ઉત્તર-ભગવતી શ.૨૦ ઉ.૮ શતક ૨૫ ઉ. ૭માં પાંચમા આરાના છેડા સુધી ભરતમાં સાધુ, સાધ્વી હોવાનો ઉલ્લેખ છે. પરંતુ કેટલી સંખ્યામા તે ૨૫માં શતકની ટીકામાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૪-સાતમી નરકનો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનો બંધ ઉત્કૃષ્ટ હલકા પરિણામોથી થાય છે. પ્રજ્ઞાપના પદ-૨૩ ના આ કથનથી પૂછવાનું એ છે કે સમકિતથી પડેલો જીવ જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ કરે છે ત્યારે તે, મોહનીય વિગેરે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ કરે છે કે નહિ ?

ઉત્તર-સમકિતથી પડેલો જીવ સાતમી નરકનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાંધતી વખતે હલકા પરિણામવાળો હોય છે. પરંતુ મોહનીય વિગેરે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ કરતો નથી, કારણ કે સાંભળવામાં એવું આવ્યું છે કે એકવાર સમ્યગ્દષ્ટિ થતાં પાછો મિથ્યાત્વમાં પણ ચાલ્યો જાય તે પછુ તે જીવ અંતઃકોડકોડી સાગરોપમથી (એકથી ઓછું) વધારે કર્મનો બંધ કરતો નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૧૫-નિશીથ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશમાં લઘુ મૃષાવાદનો માસિક ઉદ્દઘાતિક દંડ બતાવ્યો છે. જે સાધુ-સાધ્વી કપડું શીવવા માટે સોય માંગીને લાવે, જે તેઓ પાત્ર સાંધવા વિગેરેનું કામ કરે તે તેને નિશીથના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં માસિક અને ઉદ્દઘાતિક દંડને પાત્ર કેમ બતાવ્યા છે ? કે જ્યારે તે દોષ પણ લઘુ મૃષાવાદ જ દષ્ટિગોચર થાય છે ?

ઉત્તર-નિશીથ ઉ.૨માં જે ઉદ્દઘાતિક માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે તે માત્ર અનાભોગ (ઉપયોગ ન રહેવાથી) તેમજ સહસાકાર (જલ્દી) સાથે સંબંધિત છે. કપડા શીવવાનું કહીને લાવવામાં આવેલી સોયનો, જે પાત્ર વગેરેને ટાંકા લગાવવામાં ઉપયોગ

કરે તો તે સોય તુટી જાય, વળી જાય અથવા તેનું નાકું તુટી જાય વિગેરે નુકશાનની આશંકા રહે છે. તેથી આ દષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખતા પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં અન ઉદ્દેશક પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવ્યું છે. બીજી વાત એ છે કે બીજા ઉદ્દેશમાં વર્ણવેલ લઘુ મૂલાવાદ તો સાધુ-સમુદાય સુધી જ સીમિત રહે છે. છતાંય પ્રથમ ઉદ્દેશક મુજબ સોય વિગેરેનો ગૃહસ્થ સાથે પણ સંબંધ છે. ધર્મની અવહેલના તો થાય છે જ, સાથે સાથે સાધુ સાધ્વીને સોય વિગેરે મેળવવામાં મુશ્કેલી પણ હોય છે, તેથી મુનિ ગૃહસ્થને ત્યાંથી કોઈ પણ વસ્તુ લાવે તે તે વસ્તુનો એજ કાર્યમાં ઉપયોગ કરવાનો વિવેક રાખે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૬-શય્યાતર પિંડ ગ્રહણ કરવામાં ઝોછો દોષ છે તથા અવિધિથી યાચેલ અથવા અનર્થ (નિષ્પ્રયોજન) સોય વિગેરે ગ્રહણ કરવામાં વધારે દોષ છે એમ ખતાવવાનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર-લગવાને શય્યાતરપિંડ^x ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ, દુર્લભ શય્યાદિ કારણોથી કર્યો છે, તથા તેમાં આધાકર્મ, અવિધિ વિગેરે દોષ ન હોવાને કારણે તેનું લઘુ માસિક પ્રાયશ્ચિત ખતાવ્યું છે. જો શય્યાતર પિંડમાં પણ વધારે દોષ લગાડે તો બૃહદ્ કલ્પ ઉ. ૨ સૂત્ર-૧૬ પ્રમાણે “સે દુહઓ વીદ્કૂકમમાણે આવજ્જજ્ઞ ચાલ્મ્માસિયં પરિહારઢ્ઢાણં અણુગ્ચાઈયં” અનઉદ્દેશકિ આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત પણ ખતાવ્યું છે.

ગૃહસ્થોના હાથને બળાતકારે ખેંચીને સોય વિગેરે લેવા રૂપ અવિધિ-ગ્રહણમાં ગૃહસ્થોની સાથે સંપર્ક વધે છે. તથા તે ગૃહસ્થોની ઇચ્છા ઝોછી હોવાથી અથવા નહિ હોવા છતાં પણ તેની પાસેથી લીધેલી સોયને માટે તેઓ મનાઈ કરતાં નથી, તેથી તેને દુઃખ થાય છે. તથા સાધુઓ પર પ્રતીતિ ઝોછી થાય છે અથવા સાધુઓનો પ્રભાવ ઝોછો થાય છે.

નિષ્પ્રયોજન (અનર્થ) સોય લેવાથી તે ખોવાઈ જવાનો ભય રહે છે તથા સાધુને કોઈ બીજી વસ્તુની શોધ કરવાની હોય તથા તે સોયને બહાને શોધે એથી પણ કપ!

* શય્યાતર પિંડને દશવૈકલિક અ. ૩ માં અનાચાર ખતાવ્યો છે. પૂ. શ્રી અમુલખન્નપિણ્ણ મ. સા. અનુવાદિત બૃહદ્કલ્પ પૂ. ૨૫ ઉપર શય્યાતર પિંડના નીરેતા દોષ છે.

“આહાર આપનારા તો ઘણાં છે, પરંતુ શૈયા આપનાર બહુ થોડા હોય છે. તથા શય્યાતરના ધરનો આહાર લે તો મકાન મળવું જ મુશ્કેલ થઈ જાય. અન્ય સ્થાનેથી વસ્તુઓ લાવતા ત્યાંથી જ લેવાથી પ્રમાદ વધે છે લોકો સમજે કે તેઓ તેના ધરે ઉતર્યા છે તેથી તેઓ જ આહારની વ્યવસ્થા કરશે.” વારંવાર એક જ ધરે જવાથી લોકોને શંકા રહે છે કે આ સાધુ આ ધરમાં વારંવાર કેમ જાય છે ? પૂ. શ્રી ધાસીલાલજી મ. સા. પણ બૃહદ્કલ્પ “ભાષ્ય અવચુરી”ના પૃષ્ઠ ૪૭-૪૮ પર શય્યાતર પિંડનો શાસ્ત્રમાં સર્વથા નિષેધ ખતાવ્યો છે. તથા શય્યાતરપિંડ ગ્રહણ કરનારને લૌકિક તથા લોકોત્તર-લોકમર્યાદા તથા જિન મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર ખતાવ્યા છે.

વિગેરે દોષ લાગે છે. આ બધા કારણોથી સોય વિગેરેની અનર્થક યાચના પણ વિશેષ દોષનું કારણ થાય છે.

તેથી સામાજિક પીડથી અવિધિ અનર્થ સોય લેવામાં વિશેષ દોષનું કારણ બતાવ્યું છે એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૭-હસ્તકર્મ તેમજ અવિધિપૂર્વક વસ્ત્ર સીવવાનું પ્રાયશ્ચિત એક સરખું કેવી રીતે ?

ઉત્તર-જે કે નિશીથના પ્રથમ ઉદ્દેશાના બધા બોલોનું ગુરુમાસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. તેમાં પણ તે બધા બોલોમાં એકાંત સરખાપણું નથી. કારણકે કોઈ બોલને માટે છેદ, કોઈને માટે તપ વિગેરે પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યા છે.

અવિધિપૂર્વક સીવવામાં પ્રમાદબુદ્ધિ, જીવોનો ઉપઘાત, વિભૂષા વગેરે અનેક કારણોથી ઉપરના બોલોની સાથે સમાનતા પણ હોઈ શકે છે. કોઈ બોલથી કોઈ મહાવ્રત દુષિત થાય છે. જે કે ભિન્ન ભિન્ન બોલોથી મહાવ્રતોનું દુષિત થવું સિદ્ધ થાય છે. તેથી આ અપેક્ષાએ સમાનતા પણ કહી શકાય છે. બધાના પૃથક પૃથક ભેદ-પ્રભેદ કરવા એ ક્યાં સુધી સાંભળવિત છે? એ તો આલોચના સાંભળનારની જવાબદારી છે કે તે આલોચકના દોષ સાંભળીને (મૂળ સૂત્ર પર ધ્યાન રાખીને) યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત આપે.

પ્રશ્ન ૨૦૧૮-સૂત્રકૃતાંગ અ. ૩ ઉ. ૩ ગાથા ૮ થી ૨૦ સુધીની ગાથાઓમાં ક્યા પરવાહીનું કથન તથા તેનું નિરાકરણ છે? ટીકાકારે તેનો સંબંધ ગોશાલકની સાથે તેમજ દિગંબર મતાનુયાયીઓ સાથે જોડેલ છે?

ઉત્તર-સાધુની યોગ્ય સેવા સાધુ કરી શકે છે. આ ભગવદ્ વાક્યનું ખંડન કરનાર આજીવિક વિગેરે પરવાહીઓનું ખંડન તેમજ તેઓનો મત આ ગાથાઓમાં છે. જિનકલ્પી સાધુ પરસ્પર વૈયાવચ્ચ કરનારા ન હોવા છતાં પણ સાધુ દ્વારા આ પ્રકારની કરવામાં ન આવતી પારસ્પરિક વૈયાવચ્ચનું ખંડન કરતાં નથી. પરંતુ જેઓ પારસ્પરિક વૈયાવચ્ચ કરે છે તથા કશવે છે, છતાં પણ તેને સાધુઓને યોગ્ય ન માનનારા પરવાહીઓ છે, તેઓનો આ ગાથાઓમાં સમાવેશ છે. આવા પરવાહીઓ ભગવાન મહાવીરના સમયમાં જ નહિ, બલકે અનાદિકાળથી ક્યારેક (૨) હોય છે. તેથી પહેલાં પણ આવા પરવાહી થયા હતા. એનું ખંડન આ ગાથાઓમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ ગાથાઓ દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ થઈ તે પહેલાં પણ હતી, એવું ધ્યાનમાં આવે છે, તેથી દિગંબર મતની સાથે આ ગાથાઓનો સંબંધ જોડવો ઉચિત લાગતો નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૧૯-વધારે હિંસાના દષ્ટિકોણથી રાત્રિભોજન વધારે ત્યાજ્ય છે કે મૈથુન-સેવન વધારે ત્યાજ્ય છે?

ઉત્તર-હિંસાની દૃષ્ટિથી રાત્રિ-લોજન તેમજ મૈથુનની સમાનતા એકાંતરૂપે કહેવી સંભવિત નથી, કારણ કે ક્યારેક પહેલાં બોલમાં (રાત્રિ લોજન) હિંસા વધારે હોઈ શકે છે. અને ક્યારેક બીજા બોલમાં (મૈથુન) પણ હિંસા વધારે હોઈ શકે છે. આમ તે બંને ત્યાજ્ય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૦-ચક્રવર્તિ' નામ કર્મનો બંધ કયા કયા ગુણુસ્થાને થવો સંભવિત છે? શું, પ્રતિ વાસુદેવ નિદાનકૃત જ હોય છે?

ઉત્તર-ચક્રવર્તિ' નામ કર્મનો બંધ વિગેરે પ્રકૃતિઓમાં જુદો તે બતાવ્યો નથી. છતાં તેનો સમાવેશ જિન નામકર્મની અંદર થવો સંભવિત છે. “જિન” નામ કર્મનો બંધ ચોથાથી આઠમા ગુણુસ્થાન સુધી થવાનું બતાવ્યું છે. તે પ્રમાણે આ પણ સમજવું. પ્રતિવાસુદેવ નિદાનકૃત જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૧-ઘર્ષાપથિકથી બદ્ધ શાતાવેદનીય કર્મનું વેદન વિપાકોદયથી થાય છે કે પ્રદેશોદયથી? પૂર્વે બાંધેલ અશાતાવેદનીયનો વિપાકોદય અગિયારમાથી તેરમા ગુણુસ્થાન સુધી માન્યો છે, તે શાતાવેદનીયનો વિપાકોદય કેવી રીતે સંગત થશે? એકી સાથે બે વિરુદ્ધ પ્રકૃતિઓનું વિપાકવેદન થવું એ કેવી રીતે સંગત થશે?

ઉત્તર-ઘર્ષાપથિક શાતાવેદનીયની સ્વરૂપ સ્થિતિ હોવાથી હૃદયસ્થાને તે અનુભવ ગમ્ય નથી. પરંતુ હૃદયસ્થ તથા કેવળી બંનેની ઘર્ષાપથિક શાતાવેદનીયના પ્રદેશ તથા વિપાક બંનેનો ઉદય એક સાથે થવામાં કોઈ હરકત જણાતી નથી. શાતા તથા અશાતાનો બંધ તેમજ ઉદય વિરોધી છે. એ તે બતાવ્યું જ છે, તેથી જે સમયે અશાતા વેદનીયનો વિપાક ઉદય થાય છે ત્યારે ઘર્ષાપથિક શાતાવેદનીયનો પ્રદેશોદય સમજવો.

પ્રશ્ન ૨૦૨૨-સામાન્ય નય અનુસાર એક અહોરાત્રિના શીલનું ક્ષણ છ માસિક તપ જેટલું બતાવવું, એ શું થોગ્ય છે?

ઉત્તર-ઉપરનું કથન અસંગત છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૩-દસમા ગુણુસ્થાનમાં ગોત્રકર્મનો બંધ આઠ મુહુર્તનો હોઈ શકે છે?

ઉત્તર-દસમા ગુણુસ્થાનમાં સંપરાય શાતાવેદનીયની બંધ સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી બાર મુહુર્તની હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૪-માનવીય તેમજ દૈવિક કામભોગોનું ઇચ્છારૂપ નિદાન મિથ્યાત્વમાં જ હોય છે શું?

ઉત્તર-એવો એકાંત નિયમ નથી કે નિદાન (નિયાણું) મિથ્યાત્વમાં જ હોય. સમ-કિતમાં પણ નિયાણું કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૫-શું, નિસર્ગરૂચિ પૂર્વભવમાં ગુરૂગમથી થાય છે કે આપો-આપ બોધ પામેલાને જ થાય છે? બીજાઓને શું નથી થતી? અને જો થાય છે તો “સહસમુદ્દયા” શબ્દની સાર્થકતા શી છે?

ઉત્તર-જેને આ ભવમાં ગુરૂ વિગેરેના ઉપદેશ વગર સ્વતઃ જાતિ સ્મરણ વિગેરે દ્વારા જીવાદિ પદાર્થોનો બોધ થયો હોય તેને નિસર્ગરૂચિ કહે છે. પહેલા ભવમાં ગુરૂથી બોધ પામવો એ એકાંત જરૂરી નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૨૬-એક જીવને એક સમયમાં એક જ ઉપયોગ હોય છે, છતાં તે એક સાથે ૨૦ પરિપહનું વેદન કેવી રીતે કરી શકે છે?

ઉત્તર-જેવી રીતે એક જીવ એક સમયમાં આડેય કર્મોનું વેદન કરે છે, એવી જ રીતે પરિપહાને માટે પણ સમજવું. પરંતુ યુગપદ અનેક ઉપયોગ હોતાં નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૨૭-હસ પ્રકારની સમાચારીનો ક્રમ ઉત્તરાધ્યયનમાં “આવસ્થિયા”થી લીધો છે, જ્યારે ભગવતીમાં ઈચ્છામિચ્છાથી લીધો છે? ઉત્તરા.માં “અભ્યુત્થાન” નવમી સમાચારી છે. જ્યારે ભગવતીમાં છંદના અને નિમત્રણને અલગ અલગ ગણીને અભ્યુત્થાનને સર્વાથા લીધું નથી, તો આ બંનેનું અંતર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવશો?

ઉત્તર-અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં પૂર્વાનુપૂર્વીથી સમાચારીનો ક્રમ ઈચ્છા મિચ્છા તહકારથી બતાવ્યો છે. એ જ ક્રમથી ભગવતી તેમ જ સ્થાનાંગસૂત્રમાં બતાવ્યું છે. સમાચારીનો આ જ પૂર્વાનુપૂર્વી ક્રમ છે. તે અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી સ્પષ્ટ છે. ઉપસંપદાથી ઈચ્છાકાર સુધી ઉદ્દટું ગણવું, એ પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમ છે. અને અનાનુપૂર્વીમાં સમાચારીના ૩૭,૨૮,૭૯૮ ભાંગા બને છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં અનાનુપૂર્વીના કોઈ એક ભાંગાથી વર્ણન છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૮-શું, સંયમ સ્થાનમાં કષાયનો ક્ષયોપશમ થવો ઈષ્ટ છે? ચારિત્રના પર્યાવ આભ્યંતર ભેદની અપેક્ષાએ છે કે બાહ્યભેદની અપેક્ષાએ છે?

ઉત્તર-સંયમના સ્થાનોમાં કષાયનો ક્ષયોપશમ થવો ઈષ્ટ છે. કષાયના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને કારણે જ અનેક સંયમના સ્થાનો બને છે. જો કષાયનો ક્ષય અથવા ઉપશમ થઈ જાય તો એક સ્થાન બને છે. ચારિત્રના પર્યાવ ક્રિયાના બાહ્ય ભેદની અપેક્ષાએ નથી. ખલકે અંતરંગ વિશુદ્ધિના અંશને સંયમ પર્યાવ કહે છે. ચારિત્રિક વિશુદ્ધિને કારણે પ્રગટ થયેલ સૂક્ષ્મતમ અંશને પર્યાવ કહે છે. જે કેવળ જ્ઞાનીઓ દ્વારા પણ અવિભાજ્ય હોય છે. બધા સંયમ સ્થાનોમાં પર્યાવ એક સરખા હોતાં નથી, પણ ક્રમ સે ક્રમ અનંત તો હોય જ છે.

પ્રશ્ન ૨૦૨૯-પુલાકના પરિણામોનો કાળ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહુર્તનો ખતાવ્યો. તથા અવસ્થિત કાળ જઘન્ય એક સમય ઉત્કૃષ્ટ સાત સમયનો ખતાવ્યો, તો આ બંને કઈ અપેક્ષાએ ખતાવ્યા છે ?

ઉત્તર-પુલાકના પરિણામ જ્યારે વર્ધમાન હોય તથા એ જ સમયે કષાય બાધક બની જાય ત્યારે વર્ધમાન પરિણામ એક સમયના રહે છે. અને જો કષાય બાધક ન બને તો અંતમુહુર્ત સુધી રહી શકે છે. સકષાયી સંપતિઓમાં સ્વભાવથી જ અવસ્થિત પરિણામ સાત સમયથી વધારે વખત રહેતાં નથી, પછી તેમના પરિણામ કાં તો હીયમાન હોય છે, અથવા તો વર્ધમાન હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૦-મૂળગુણના પ્રતિસેવી થતાં પુલાક “ નો સંજ્ઞા ઉપયુક્ત ” કેમ હોય છે ?

ઉત્તર-આહાર વિગેરે તરફ તેની અભિલાષા પુલાક અવસ્થામાં હોતી નથી. કારણકે પુલાકની સ્થિતિ અંતમુહુર્તથી વધારે નથી. એટલા માટે તેમને “નોસંજ્ઞા” ઉપયુક્ત કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૧-સ્થાનાંગના આઠમે સ્થાને તેમજ ભગવતી સૂત્રમાં આલોચકના આઠ ગુણ ખતાવ્યા છે જ્યારે સ્થાનાંગના દસમા ઠાણામાં દસ ગુણ ખતાવ્યા છે, તો આ અંતર કેમ ?

ઉત્તર-સ્થાનાંગના દસમા ઠાણામાં આઠમાંથી બે ગુણ વધે છે. (૧) અમાથી (૨) અપશ્ચાતાપી, જો કે આ બંને બોલોનો એકથી આઠ બોલોમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. છતાં પણ સામાન્ય બુદ્ધિવાળા જીવોને સરલતાથી સમજાવવા માટે બે બોલને અલગ કહ્યાં છે. એવી જ રીતે આલોચના સાંભળનારના બે ગુણ સ્થાનાંગ દસમા, સ્થાનાંગ આઠમા તેમજ ભગવતીમાં વધારે કહ્યાં છે, તે છે પ્રિયધર્મી તથા દૃઢધર્મી. આમ તો પૂર્વે કહ્યું તે પ્રમાણે આ બંનેનો સમાવેશ આઠ ગુણમાં જ થઈ જાય છે. પરંતુ બીજી દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં જણાય છે કે આઠ ગુણવાળા આલોચના કરનારને તો શુદ્ધ કરે છે. પરંતુ તે ગુણના પ્રિયધર્મી, દૃઢધર્મી હોવાથી આ બંને ગુણ આત્માને સ્થિર કરે છે. આલોચકની આલોચના સાંભળીને તેનો પોતાનો આત્મા વિચલિત ન થાય તે માટે આલોચના સાંભળનારે પ્રિયધર્મી દૃઢધર્મી થવું જરૂરી છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૨-ભાવ વ્યુત્સર્ગના ત્રણ ભેદ છે કે ચાર ?

ઉત્તર-ભગવતી તેમજ ઔપપાતિક સૂત્રમાં ભાવવ્યુત્સર્ગ કષાય, સંસાર અને કર્મના ભેદથી ત્રણ પ્રકારના ખતાવ્યા છે. યોગ વ્યુત્સર્ગનો ભેદ મૂળ પાઠમાં દૃષ્ટિગોચર થયો નથી. આમ તો ત્રણ ભેદ જ ખરાખર લાગે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૩-સાધુને કોઈ સ્ત્રી અથવા બાલિકાનું અંગ કે વસ્ત્ર વિગેરેનો સંઘટ્ટો થાય અથવા પરસ્પર સંઘટ્ટો થાય તો કોઈ સંત એક સરખું પ્રાયશ્ચિત આપે છે કે કાંઈક એાછું વધારે ? આપની ધારણા ફરમાવશો ? એાપરેશન વિગેરેમાં સાધુને નર્સનો તથા સાધ્વીને ડોક્ટરનો સ્પર્શ થાય તો કયા પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે ?

ઉત્તર-નાની કે મોટી બેનનો અનંતર અથવા પરંપર સંઘટ્ટો થઈ જાય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત સમાનરૂપે એક ઉપવાસ અપાય છે, એવી ધારણા છે. એાપરેશન વિગેરેની વિવશ સ્થિતિમાં સાધુને નર્સ અથવા સાધ્વીને ડોક્ટરનો હાથ વગેરે અડે (સ્પર્શ) તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ગૃહસ્થો દ્વારા એાપરેશન કરાવવાના પ્રાયશ્ચિત્તમાં આવી જાય છે. અલગ અલગ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાતું નથી. ગૃહસ્થો દ્વારા એાપરેશન કરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ૧૦૫ (એકસો પાંચ) ઉપવાસ એકાંતર આપવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૪-ચિકિત્સાથી ઈલેક્ટ્રીકનો સંબંધ હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત શું છે ?

ઉત્તર-તેનું “ ગુરૂ ચૌમાસી ” પ્રાયશ્ચિત આવે છે. જેમાં ૧૨૦ ઉપવાસ આપવામાં આવે છે. વધારે શક્તિ હોય તો આ ૧૨૦ ઉપવાસો એકાંતરે કરીને પ્રાયશ્ચિત ઉતારવું જોઈએ. નહિ તો પછી છુટક ઉપવાસ કરીને પ્રાયશ્ચિત ઉતારવાનું હોય છે. એટલી શક્તિ ન હોય તો તેને છેદ પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૫-પ્રાયમસ ઉપર સાધુને માટે તૈયાર કરેલી ચીજ આતુરતાથી ભોગવે તો તેનું શું પ્રાયશ્ચિત આવે ?

ઉત્તર-પ્રાયમસ અથવા ચુલા પર સાધુને માટે તૈયાર કરેલી વસ્તુ “આધાકર્મ” છે. તેને આતુરતાથી સકારણુ ભોગવવાથી પણ ગુરૂ આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત આવે છે. પૂરેપૂરી ગવેષણા કરીને તેનો ઉપયોગ કર્યો હોય ત્યારબાદ જો આધાકર્મી વસ્તુ હોવાની ખબર પડે તેને અઠ્ઠમનું પ્રાયશ્ચિત આપવાની પરંપરા છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૬-શય્યાતર પિંડ ભોગવવાનું કયું પ્રાયશ્ચિત આવે છે ? શય્યાતરને સ્પર્શ કરવાનું પણ પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે તે કયા આધારથી ?

ઉત્તર-શય્યાતરપિંડ ભોગવવાનું પ્રાયશ્ચિત નિરીય સૂત્રાનુસાર લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત છે. અજાણપણે ભોગવવામાં આવી જાય તો ત્રણ ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત આપવાની પરંપરા છે. શય્યાતર અથવા કોઈ પણ ગૃહસ્થ વંદન કરતી વખતે સાધુના ચરણનો સ્પર્શ કરે તો તે સ્પર્શથી સાધુને કોઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી. અન્યથા શય્યાતર હોય અથવા બીજો કોઈ પણ ગૃહસ્થ હોય, પરંતુ સાધુએ પોતે તેનો સ્પર્શ કરવો જોઈએ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૦૩૭-“ ધિયત્ત કિચ્ચ ” પ્રાયશ્ચિત કોને કહે છે ? તથા તેનો ઉપ-યોગ કેવી રીતે થાય છે ? શુ, ગીતાર્થ સાધુ પ્રાયશ્ચિત ઝોણું વધારે આપી શકે ? તથા વૈયાવચ્ચ વિગેરેમાં પરિવર્તન કરી શકે ?

ઉત્તર-ગીતાર્થ મુનિ દ્વારા મધ્યસ્થ ભાવથી નાના મોટા કાર્ય પ્રસંગે પરિસ્થિતિ, પ્રાયશ્ચિત ધારણ કરનારની ભાવના, પ્રાયશ્ચિતને વહન કરવાની શક્તિ વિગેરે દૃષ્ટિમાં રાખીને જે પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે તે આત્મવિશુદ્ધિનું કારણ બને છે. પ્રાયશ્ચિત કેટલું અથવા કયા પ્રકારનું આપવું તે પ્રસંગોનો નિર્ણય તો ગીતાર્થ પોતે જ કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૮-પ્રાયશ્ચિતના એવા કયા કયા સ્થાન છે જેનાં પ્રાયશ્ચિત સ્વરૂપ પંચરાત્રિક, માસિક, દ્વિમાસિક, ત્રૈમાસિક, પંચમાસિક વિગેરે દંડ આવે છે ?

ઉત્તર-ગુરૂની આજ્ઞા વિના જેટલા દિવસ સાધુ રહે છે તેને એટલા જ દિવસનો તપ અથવા છેદ આવે છે. આવા પ્રસંગોમાં પંચરાત્રિક, દ્વિમાસિક, ત્રૈમાસિક, પંચમાસિક વિગેરે પ્રાયશ્ચિતના સ્થાનો બને છે. આવી જ રીતે બીજું મકાન ન મળવાની પરિસ્થિતિમાં મધ, પાણી વિગેરેના ઘડાવાળા અથવા આખી રાત દીપ, અગ્નિ વિગેરેથી બળતા મકાનમાં એક બે રાત્રીથી જેટલાં વધારે રહે એટલાં જ દિવસોનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે. આવા પ્રસંગ ઉપર્યુક્ત પ્રાયશ્ચિતના સ્થાન બને છે. બૃહદ્ કલ્પ ઉદ્દેશક પાંચમાં કહ્યું છે કે-

“ મિક્ષુ ય અહિગરણં કટ્ટુ તં અહિગરણં અવિઓવસિતા ઇચ્છિજ્જા અન્નં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, કપ્પઈ તસ્સ પંચરાઈંદિયં છેયં કટ્ટુ પરિનિવ્વવિય.... । ’

આ પાઠાં પશુ પંચરાત્રિક છેદસ્થાન સ્પષ્ટ થાય છે. વ્યવહાર સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર આપવાને સમયે પશુ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ન આપે અથવા વિચરવા યોગ્ય કલ્પ ન હોવા છતાં પશુ વિચરે, ઇત્યાદિ સ્થળોએથી વિવિધ પ્રાયશ્ચિત સ્થાન બને છે.

પ્રશ્ન ૨૦૩૯-કોઈ જગ્યાએ કબુતરીએ ઇંડાં મૂક્યાં હોય તથા લોકોના કોલાહલ સાંભળીને તે ભાગી જાય તથા આઠ દસ દિવસ સુધી ઇંડા એમ ને એમ પડયા રહે તો તે ઇંડાનું શુ કરવું જોઈએ ? તથા અસ્વાધ્યાયનો દોષ લાગે છે કે નહિ ?

ઉત્તર-પક્ષીએ છોડી દીધેલા ઇંડા આઠદસ દિવસ સુધી સજીવ રહે એવો સંભવ ઘણો ઓછો છે. તે ઇંડાને એકાંતમાં પરઠવીને ત્યાં સ્વાધ્યાય કરી શકાય છે. ન્યાં સુધી ઇંડા ત્યાં રહે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય ટાળવી જોઈએ. સૂચગડાંગમાં બતાવ્યું છે કે ઇંડાને માટે પોષણ જ આહાર છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૦-શુ', યુગલિયાઓને સમકિત હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર-એક ગાઉથી ત્રણ ગાઉની અવગાહનાવાળા મનુષ્ય યુગલિયાઓમાં તથા એક પદ્યોપમથી ત્રણ પદ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચ યુગલિયામાં પૂર્વભવથી લાવેલું સમકિત હોય છે. પરંતુ ત્યાં નવું સમકિત પ્રાપ્ત થતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૪૧-નોભવ્ય, નોઅભવ્યમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?

ઉત્તર-સિદ્ધ ભગવાનને નોભવ્ય, નોઅભવ્ય કહે છે. તેમનામાં એક સમકિત સામાયિક હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૨-અસંજી તેમજ નોસંજી, નોઅસંજીમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?

ઉત્તર-સમકિતી સંજી જીવ સમકિતથી પતિત થઈને કાળ કરીને અસંજીમાં ઉત્પન્ન થાય તો એવા અસંજી જીવમાં અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં થોડાક સમયને માટે સાસ્વાદન સમકિત હોય છે. બાકી નહિ.

સયોગી કેવળી, અયોગીકેવળી, તથા સિદ્ધ ભગવાનને નોસંજી નોઅસંજી કહે છે. તેરમા તથા ચૌદમા ગુણસ્થાનવર્તી કેવળીઓમાં (૧) સમકિત સામાયિક તથા (૨) સર્વ વિરતી સામાયિક હોય છે. સિદ્ધ ભગવાનમાં સમકિત સામાયિક હોય છે. એ જ પ્રકારે નોસંજી, નો અસંજીમાં બે સામાયિક હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૩-અનાહારકમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?

ઉત્તર-વાટે વહેતા, કેવળી સમુદ્ઘાતના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા સમયવાળા તથા સિદ્ધ અનાહારક કહેવાય છે. આમાં કેવળી તથા સિદ્ધોના સામાયિકતું કથન તો ઉપર કહ્યું છે. વાટે વહેતા જીવમાં સમકિત સામાયિક તથા પૂર્વભવમાં શ્રુત શીખ્યાં હોય તો શ્રુત સામાયિક પણ હોય છે. એ જ પ્રમાણે દેશવિરતી સિવાય આ ત્રણેય સામાયિકો હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૪-અપર્યાપ્તમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?

ઉત્તર-જે જીવ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કાળ કરી બંધ એવાં લબ્ધિ અપર્યાપ્તોમાં કોઈ સામાયિક હોતી નથી. જે કરણ અપર્યાપ્ત છે તેમાં સમકિત તથા શ્રુત એ બે સામાયિક હોય છે. કરણ અપર્યાપ્તનો અર્થ છે-જે પર્યાપ્ત બને.

પ્રશ્ન ૨૦૪૫-અભવ્યમાં કઈ સામાયિક હોય છે ?

ઉત્તર-નિશ્ચયથી તો અભવ્યમાં કોઈ પણ સામાયિક હોતી નથી, પરંતુ અભવ્ય પણ નવમા પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન શીખી શકે છે. આ અપેક્ષાએ તેનામાં શ્રુત સામાયિક હોવી માની શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૬-આજ્ઞા આપી દીધા પછી પણ શર્યાતરતું ઘર આઠ પહોર સુધી શા માટે ટાળવું જોઈએ ?

ઉત્તર-બૃહદકલ્પ ભાષ્યમાં શય્યાતરને મકાન સોંપી દીધા પછીના સોળ વિકલ્પ ખતાવ્યા છે. તેમાંથી એક વિકલ્પ આ પણ છે કે આઠ પહોર સુધી તેના ઘરના આહાર વિગેરે લેવા નહિ નિયમિત વિહાર કરતાં આ વિકલ્પ સુસંગત જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૭-શુ, ચાતુર્માસમાં શય્યાતર બદલી શકાય છે ?

ઉત્તર-હા, બદલી શકાય છે. જેમકે ચાર ભાઈઓનું સંમિલીત મકાન હોવાથી કેટલાક દિવસોને માટે શય્યાતર બદલી શકાય છે. ચાતુર્માસમાં એ જ બીજા સ્થાનની યાચના કરવી પડે તો શય્યાતર બદલી શકાય છે. સાથે સાથે જ સ્થાનાંગમાં કહેલાં કારણોથી ચાતુર્માસમાં વિહાર કરવો પડે તો પણ જગ્યાએ જગ્યાએ નવું શય્યાતર બનાવવું પડે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૮-વાર્ષિક પ્રાયશ્ચિત કેટલા સમયમાં ઉતારી શકાય છે ?

ઉત્તર- શારીરિક સ્થિતિ જોઈને જેટલા વર્ષોનો સમય પ્રાયશ્ચિત આપનારા આપે એટલા પાંચ સાત અથવા દસ વિગેરે વર્ષોમાં પ્રાયશ્ચિત ઉતારી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૪૯-નારદ એકબીજામાં ભેદ પડાવી કલેશ કેમ કરાવે છે !

ઉત્તર-નારદ પહેલાં મિથ્યાત્વી હોય છે. પછી તે સમકીતી થાય છે. તે ભવમાં દેવ બને છે. તાપસો જેવો વેશ રાખે છે, ત્યારબાદ સાધુવેશ ધારણ કરે છે. પૂર્વ કર્મને વશ થઈને તે કલેશપ્રિય તેમજ કુતુહલપ્રિય બને છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૦-જ્યોતિષ ચક્ર સમપૃથ્વીથી ૯૦૦ યોજન સુધી ઉંચું છે, તેમાં ચંદ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર એક બીજાથી ઉપર નીચે રહેલાં છે. આમ હોવા છતાં પણ આકાશમાં તે બધા સમાન અંતરવાળા કેવી રીતે દેખાય છે ?

ઉત્તર-જે કે તેઓ અમુક અમુક અંતરે રહેલાં છે. તથાપિ વધારે દૂર હોવાને કારણે આપણને ફેરફાર દેખાતો નથી. આ અંતર તો ઘણું જ છે. છતાં રાત્રિએ ઉડતાં એરોપ્લેનને દેખીને પણ તારાની ભ્રાંતિ થાય છે, કે જે બહુ જ નજીક છે. એરોપ્લેન કરતાં તો તારા ઘણા જ ઉંચા છે, છતાં પણ ભ્રાંતિથી એવા જ નીચા દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૧-છદ્મસ્થ કેવળી કેને કહે છે ?

ઉત્તર-સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા ઠાણામાં ત્રણ પ્રકારના કેવળી કહ્યા છે. (૧) અવધિ જ્ઞાની કેવળી (૨) મનઃપર્વજ્ઞાની કેવળી. (૩) કેવળ જ્ઞાની કેવળી; તેમાં પ્રથમના બે છદ્મસ્થ કેવળી કહેવાય છે. તથા અજિણા “ જિણા સંકાયા ” આ પાઠ અનુસાર જિન નહિ પણ જિન સરીખા કહેવાય છે. આવા મહાપુરૂષોને શ્રુત કેવળી કહેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૨-જીવાલિગમમાં અકર્મભૂમિની સ્ત્રીનું સંહરણુ આશ્રિત જઘન્ય અંતર અંતમુહુર્ત તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંતકાળનું કઈ અપેક્ષાએ ખતાવ્યું છે ?

સ. સ.-૨૩

ઉત્તર-કોઈ દેવ કોઈ અકર્મભૂમિની સ્ત્રીનું અપહરણ (સંહરણ) કરીને કર્મભૂમિમાં મૂકે અને અંતમુહુર્તમાં વિચારનું પરિવર્તન થતાં ફરીથી એ જ જગ્યાએ મૂકી દે, આ અપેક્ષાએ જઘન્ય અંતર અંતમુહુર્તનું બતાવ્યું છે.

અથવા કોઈ દેવ કોઈ અકર્મભૂમિની સ્ત્રીનું સંહરણ કરીને કર્મભૂમિમાં મૂકી દે અને એ સ્ત્રીનું આયુષ્ય ત્યાં જ પૂરું થઈ જાય તથા તે દેવગતિમાં જઈને વનરૂપિમાં જન્મ લે, પછી અનંતકાળ સુધી વનરૂપિ વગેરેમાં પરિભ્રમણ કરી અકર્મભૂમિમાં સ્ત્રી બને. ફરીથી તેનું સંહરણ કરવામાં આવે. આ અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ અંતર અનંતકાળનું થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૩-શુ, કાર્મણવર્ગણા એક જ પ્રકારની છે? જે પ્રત્યેક પ્રાણીની પોતપોતાની પરિણતી અનુસાર પરિણુત થાય છે? શુ, તિર્થંકર-ગોત્ર તથા પ્રત્યેક શુભાશુભ કર્મોની વર્ગણાઓ જુદી જુદી હોય છે?

ઉત્તર-કાર્મણ વર્ગણા એક જ પ્રકારની હોય છે. તેમાંથી જીવ પોતાની પરિણતી પ્રમાણે સમુચ્ચયરૂપે ગ્રહણ કરીને ફરીથી જેટલા કર્મોનો બંધ હોય એ જ પ્રકારથી સાત, આઠ, છ, એક વિગેરે કર્મોમાં તેને વિલક્ષ્ત કરી દે છે તથા ફરીથી પોતાની શુભાશુભ પરિણતીમાં પરિણમન કરી દે છે, તિર્થંકર નામ કર્મ વગેરેની પૃથક વર્ગણાઓ હોતી નથી.

આઠ કર્મોને બાંધનારા જીવને સૌથી થોડા કર્મો આયુષ્યકર્મને પ્રાપ્ત થાય છે. તેનાથી અધિક પણ પરસ્પર સમાન ભાગ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તથા અંતરાયને મળે છે. તેના કરતાં મોહનીય કર્મને વધારે, તેનાથી પણ નામ ગોત્રને વધારે પણ સરખો હિસ્સો મળે છે. વેદનીય કર્મને સૌથી વધારે ભાગ મળે છે. સાત તથા છ કર્મ બાંધનારાઓનું વર્ણન પણ યથા યોગ્ય સમજી શકાય છે. એક જ કર્મ બાંધવાવાળાને તેા હિસ્સો કરવો જ પડતો નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૫૪-જુના પાનાઓમાં માસિક પ્રાયશ્ચિતના ગુરૂ તથા લઘુ પ્રાયશ્ચિત ઉપરાંત જઘન્ય, મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કર્યાં છે. તેમાં એકાસણું, નિવિ વિગેરેને પણ માસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે. ભિન્નમાસ ૨૫ દિવસનો, લઘુમાસ ૨૭ા દિવસનો, તથા ગુરૂ માસ ત્રીસ દિવસનો માન્યો છે. જે સંઘટાનું એક ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત જ માસિક કહેવાય છે તે અનંતર તથા પરંપરના સરખા એક ઉપવાસ જ કેવી રીતે? એકાસણું, નિવિ વિગેરેને લઘુમાસમાં ગણવાનો શો ઉપયોગ છે?

ઉત્તર-માસિક વિગેરે પ્રાયશ્ચિતમાં નિવિ, પોરસી, એકાસણું, આયંબિલ, છકું, અકૂમ વિ. સામાન્ય રીતે આપવામાં આવે છે. જેમકે (૧) મનમાં પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ થયો હોય (૨) પ્રાયશ્ચિત કરનારની સેવા કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય (૩) તેની સાથે આહાર, વંદન વગેરેનો પ્રસંગ આવ્યો હોય (૪) ડોકટરને આંખ વિગેરે બતાવવાના પ્રસંગમાં સામાન્ય રીતે વિજળી, ટોચ વિગેરેનો અલ્પ ઉપયોગ થયો હોય, એવા એવા

પ્રાયશ્ચિતના સ્થાનોમાં તે પ્રસંગને યોગ્ય એવું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે. અનિવાર્ય સ્થિતિમાં ચિકિત્સાને અર્થે નર્સનો સંબંધો થયો હોય તો તેને લઘુચૌમાસી પ્રાયશ્ચિતમાં સમાવેશ કરવાનું આવે. પાછળના પ્રશ્નમાં ફરમાવ્યું છે તે તો બરાબર પરંતુ ચિકિત્સા ન કરાવતાં માત્ર હાથની નાડી જ દેખાડી હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત શું આવે? તેનો ઉત્તર પ્રશ્ન ૨૦૫૪ પ્રમાણે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૬-લિન્ન માસના હિસાબે લઘુ ચૌમાસીના ૧૦૫ ઉપવાસ ફરમાવે છે ત્યાં પણ પાંચ દિવસ વધે છે. લઘુચૌમાસીમાં ૧૦૮ ઉપવાસ હોવાં જોઈએ તો ૧૦૫ ઉપવાસ માનવામાં કઈ અપેક્ષા છે?

ઉત્તર-લિન્નમાસિક પ્રાયશ્ચિત તો જોવામાં આવ્યું છે. પરંતુ ચૌમાસી, છમાસીનું, લિન્ન ચૌમાસી, લિન્ન છ માસી જોવામાં આવ્યું નથી. લઘુ ચૌમાસી, ગુરૂ ચૌમાસી, લઘુ છમાસી, ગુરૂ છમાસી એ લેહ જોવામાં આવે છે. લિન્ન માસિકમાં ૨૫ તથા લઘુમાસિકમાં ૨૭ના દિવસ ગણવામાં આવે છે. પરંતુ આ હિસાબ ચૌમાસી-છ માસીમાં બતાવ્યો નથી. લઘુચૌમાસી ૧૦૫, ગુરૂ ચૌમાસી ૧૨૦, લઘુ છ માસી ૧૬૫ તથા ગુરૂ છમાસી ૧૨૦ દિવસનું હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૭-ઇલેક્ટ્રીકનો સંબંધ તેમજ આતુરતાથી ભોગવેલા આધાકર્મને માટે ૧૨૦ ઉપવાસનું ગુરૂચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું, તો શું, સ્ત્રી સંગઠનથી પણ ઇલેક્ટ્રિક સંબંધ વધારે તિરસ્કૃત છે? પછી તો નહીં, નાળા ઉતરનારને પણ ગુરૂ ચાતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત આપવું જોઈએ. જ્ઞાન-પૂર્વક વનસ્પતિને અડવાથી ઉપવાસ, તથા સમુચ્છિંમ માટે છઠ્ઠનું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે, તો પછી એકસ-રે તથા ચરમા દેખાડવામાં લાગેલ ઇલેક્ટ્રિક સંબંધનું ગુરૂચાતુર્માસિક કેમ આપવામાં આવે છે? તે સાથે જ એવો પ્રશ્ન પણ ઉઠે છે, કે આતુરદશામાં ભોગવેલા આધાકર્મનું પ્રાયશ્ચિત ગુરૂ ચાતુર્માસિક છે. તો પ્રમાદ તથા ઉપેક્ષાની દશામાં શું થશે? અનાભોગ-વશ આધાકર્મ ભોગવ્યા બાદ બબર પડવાથી જે અહમનું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે. આ અહમ ગુરૂ ચાતુર્માસિક રૂપ છે કે પછી છ માસિક રૂપ છે? ચાતુર્માસિક પ્રતિકમણમાં છઠ્ઠનું પ્રાયશ્ચિત કયા કારણે આપવામાં આવે છે? જોઓ ઉપવાસ પણ કરી શકતાં નથી, તેઓ ચૌમાસી પ્રાયશ્ચિત કઈ રીતે ઉતારે? શય્યાતરના સ્પર્શ સાથે તેના આહાર સાથે તાત્પર્ય હતું, શરીર સાથે ન હતું. સાધુએ ગૃહસ્થનો સ્પર્શ જ ન કરવો એવું શાસ્ત્રીય પ્રમાણ છે? અથવા પરંપરાથી જ અતિ પરિચયના બચાવ માટે ધારણાગત વ્યવહાર છે?

ઉત્તર-ઓપરેશનમાં ઇલેક્ટ્રિક સંબંધ, પાણી ગરમ કરવું, શસ્ત્રોને ધોવા, શેક કરવો

તથા આતુરતાથી આધાકર્મ સેવન વિગેરે વિગેરે બાબતોનું ગુરૂ આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિત ૧૨૦ ઉપવાસનું હોવાનું શાસ્ત્ર સંમત છે. ખોટી નિષ્ઠાથી સ્ત્રી વિગેરેનો સ્પર્શ, ઇલેક્ટ્રિક સંબંધ કરતાં વધારે તિરસ્કૃત હોય છે. પરંતુ નર્સને ખતાવવામાં બદનીયત (ખરાબ ભાવ) ન હોવાથી ઇલેક્ટ્રિકનો સંબંધ વધારે પ્રાયશ્ચિતનું કારણ બને છે. કારણ કે તેમાં અસંખ્ય જીવોની વિરાધના થાય છે.

શાસ્ત્રોક્ત અશક્ય સ્થિતિમાં નદી ઉતરવાનું અલ્પ પ્રાયશ્ચિત હોય છે. પરંતુ ખાસ કારણ વગર એમ જ નદી ઉતરે તો તેનું પ્રાયશ્ચિત વધારે છે. આ જ વાત વનસ્પતિકાય ઉપર પણ વિગેરે રાખવાને માટે પણ છે.

આતુરદશામાં આધાકર્મ સેવનનું પ્રાયશ્ચિત ૧૨૦ ઉપવાસનું હોય છે. પ્રમાદ અવસ્થામાં આટલા દિવસોનો છેદ પણ હોઈ શકે છે. આધાકર્મના સેવન પછી આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિતના બદલે અઠ્ઠમનું પ્રાયશ્ચિત આપવાની સમાચારી છે. પરંતુ છમાસિકના બદલામાં અઠ્ઠમનું પ્રાયશ્ચિત આપવાની સમાચારી નથી.

ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ પછી આવનારું છઠ્ઠનું આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિતનું નહિ. પરંતુ ચાર મહિનાની જે જે પાપોની આલોચના કરી લીધી છે, ત્યાર પછી પણ કોઈ પણ પાપ અજાણમાં આલોચના કર્યા વગરનું રહી ગયું હોય તો તેની શુદ્ધિને માટે આપવામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશની સિદ્ધિ માટે પદ્મી પ્રતિક્રમણ પછી ઉપવાસ તથા સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ પછી અઠ્ઠમનું પ્રાયશ્ચિત આપવામાં આવે છે.

જેઓ એક સાથે વધારે તપસ્યા ન કરી શકતા હોય તેઓ આતુર્માસિક પ્રાયશ્ચિતને ખાર મહિના સુધી ધાર વિગયનો ત્યાગ કરી થોડા ઉપવાસ, થોડા આયંબિલા, થોડી પોરસી, થોડો વિગય ત્યાગ એ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત દાતાને યોગ્ય લાગે તે છુટક છુટક કરાવીને તે પ્રાયશ્ચિત ઉતરાવી શકે છે.

“શય્યાતર સ્પર્શનો ભાવ આહાર સાથે હતો.” એવું પ્રશ્નકારનું લખવું સુક્તિ સંગત નથી. કારણકે શય્યાતરને આહાર-સ્પર્શનું પ્રાયશ્ચિત નથી. જેમ કે કોઈ ગામમાં કેટલાક સંત પધાર્યા. મકાન માલિકની આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા. થોડાક દિવસ પછી એ ગચ્છના ખીબ મુનિ આઠ્યા તથા ગામમાંથી આહાર લાવીને પૂર્વે આવેલા મુનિઓની પાસે ઉતર્યા. પહેલા તેઓ ખીજ જગ્યાએ ઉતર્યા હોય તથા હમણાં પહેલા પધારેલા મુનિઓના શય્યાતરનો આહાર પણ સામેલ હોય. તથા પૂર્વે પધારેલા મુનિ તે આહાર નવા આવેલા મુનિઓને આપે. તથા આ પ્રકારે આહારનો સ્પર્શ થઈ જાય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી. હા. હાથને સાફ કર્યા પછી પોતાના આહારમાં હાથ નાખવો જોઈએ.

ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચ કરવી એ સાધુને માટે નિષેધ જ છે. એવું કોઈ પ્રયોજન ન હોય તો પછી શા માટે ગૃહસ્થનો સ્પર્શ કરવામાં આવે ?

પ્રશ્ન ૨૦૫૮-વરસીતપતું પારણું અક્ષય તૃતીયાએ (વૈશાખ સુદ-૩) કરવા માટે કયો આધાર છે ?

ઉત્તર-પ્રથમ તિર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવજીનું વર્ણન જંબુદ્વિપ પ્રણિત સૂત્રના ખીજા વૃક્ષસ્કારમાં આ પ્રમાણે છે. જે સે ગિમ્હાણં પદમે માસે પદમે પક્ષે ચિત્તવહુલે તસ્મ ણં ચિત્તવહુલસ્સ । ણવમીપક્ષેણં દિવસસ્સ પચ્છિમે ભાગે....મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વર્હૈ ।

ત્રીજમ ઋતુના પ્રથમ માસના પ્રથમ પક્ષની નવમી અર્થાત્ કાગણુ વદ દના રોજ ભગવાન ઋષભદેવે દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી.

ભગવાનના પારણાનું વર્ણન શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રના પાછળના સમવાયોમાં આ પ્રમાણે છે.

સ્વચ્છરેણ મિત્ત્વા લદ્ધા, ઉસમેણ લોહનાહેણં ।

સેસેહિ વીયદિવસે લદ્ધાઓ પદમ મિત્ત્વાઓ ॥

ભગવાન ઋષભદેવનું પારણું બાર મહિના પછી થયું. આ વાત નિર્વિવાદ રૂપે બધા મતો સ્વીકારે છે. જો પારણું અક્ષયતૃતીયાએ થયાનું માનીએ તો તેર મહિના ને નવ દિવસ થઈ જાય છે. પારણું બાર મહિના પછી માનવું એ એટલા માટે પણ યુક્તિ સંગત છે કે બાર મહિનાથી વધારે ઉત્કૃષ્ટ તપ કોઈ પણ તિર્થંકરના સમયમાં હોતો નથી. ચોવીશમા તિર્થંકરના શાસનકાળમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ છ માસનો જ છે. (જુઓ વ્યવહાર સૂત્ર ઉદ્દેશક-૧)

વૈશાખ સુદ ૩ ના પારણાની પરંપરા કેમ ચાલી એ જાણવામાં નથી. તેમજ એ દિવસને માટે કોઈ આગમિક પ્રમાણુ પણ નથી. બની શકે છે કે દેરાવાસી બંધુઓની દેખાદેખીથી આ પરંપરા ચાલી આવતી હોય. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૫૯-લવણુ સમુદ્ર સિવાય ખીજા સમુદ્રોની ઉંડાઈ, પ્રમાણુ-અંગુલથી એક હજાર જેજનની છે, તો લવણુ સમુદ્રની ઉંડાઈ કેટલી છે ? તથા કયા અંગુલ પ્રમાણુથી છે ?

ઉત્તર-ખીજા સમુદ્રોની ઉંડાઈ કિનારાથી લઈને બધી જગ્યાએ કુવાની જેમ સમાન-રૂપે એક હજાર યોજનની છે. લવણુ સમુદ્રનું માપ પણ પ્રમાણુ અંગુલથી છે. લવણુ સમુદ્ર બધી જગ્યાએ એક સરખો ઉંડો નથી. તળાવના ઘાટની માફક ધીરે ધીરે ઉંડાઈ વધી છે. જંબુદ્વિપ અથવા ઘાતકીખંડના કિનારાથી ૯૫ અંગુલ જતાં એક અંગુલ ઉંડો હોય છે. યાવત્ ૯૫ ગાઉ જવાથી એક ગાઉની ઉંડાઈ વધે છે. એ જ પ્રમાણુ ૯૫ હજાર યોજન જવાથી એક હજાર યોજન ઉંડાઈ છે. એ લાખમાંથી વચ્ચેની દસ હજારની સમભૂમિમાં ૧૦૦૦ યોજન ઉંડો છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૦-અગ્નિમાંથી તરત જ કાઢવામાં આવેલા ધગધગતા ગોળાને સચિત માનીએ તો શું તે જીવ અગ્નિના હોય છે ? તે પુદ્ગલ લોઠાનું છે કે અગ્નિનું છે ? સોનાના કડાને પૃથ્વીકાયનું શરીર કહી શકાય ? કે તેજસ્ કાયનું શરીર કહી શકાય ?

ઉત્તર-એવો ગોળો સચિત તેમજ અગ્નિકાયના જીવોવાળો છે. ગોળાનું લોહ-પુદ્ગલ તે સમયે અગ્નિકાયિક જીવોએ ગ્રહણ કરેલું છે. ઠંડો થયા પછી ગોળો તથા સોનાનું કડું “ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપના ”ની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક શરીર કહેવાય છે. જુઓ ભગવતી સૂત્ર શ. પ. ઉ. ૨

પ્રશ્ન ૨૦૬૧-પહેલી નરક તથા ભવનપતિ, વાણુવ્યંતરમાં અસંજીના અપર્યાપ્ત જીવ વર્તમાનમાં સંજીનું આયુષ્ય વેદતા હોવા છતાં પણ અસંજી કેમ કહેવાય છે ? દેવમાં બે જ વેદ છે કે જ્યારે અસંજી એક નપુંસક વેદી જ હોય છે તો ભવનપતિ, વાણુવ્યંતરમાં જીવના ત્રણ ભેદ (૧) સંજીનો પર્યાપ્તો (૨) અપર્યાપ્તો (૩) અસંજીનો અપર્યાપ્તો કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર-પહેલી નરક, ભવનપતિ, વાણુવ્યંતરમાં ઉત્પન્ન થયેલ અસંજી પંચેન્દ્રિય જીવ જ્યાં સુધી મન પર્યાપ્ત ન બાંધે ત્યાં સુધી તે અસંજી કહેવાય છે. આ બાબત ભગવતી શ. ૬, ઉ. ૪, શ. ૧૮, ઉ. ૧ તથા પ્રજ્ઞાપના પઃ ૨૮ વિગેરેથી સ્પષ્ટ છે. મન:પર્યાપ્ત બાંધાતા પહેલાં તે જીવ અસંજી પંચેન્દ્રિયનો અપર્યાપ્તો ગણાય છે. જે સંજી જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પહેલાં અપર્યાપ્ત ત્યારબાદ સંજીનો પર્યાપ્તો કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ભેદ કરવા સર્વથા ઉચિત છે. દેવમાં ઉત્પન્ન થયેલ અસંજી જીવમાં નપુંસક વેદ અલ્પકાલિન તેમજ ઉદયરૂપે હોવાથી તેને નગણ્ય કરીને દેવગતિમાં બે વેદ જ માનવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૨-પ્રત્યેક તથા સાધારણ એ બન્ને વનસ્પતિ સુક્ષ્મ હોય છે કે નહિ ?

ઉત્તર-સુક્ષ્મ વનસ્પતિકાયમાં પ્રત્યેક શરીરી જીવ હોતા નથી. પરંતુ સાધારણ જીવો જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૩-ધર્માસ્તિકાયની સ્વપર્યાય કઈ છે ?

ઉત્તર-ધર્માસ્તિકાયમાં અનંત જીવ તથા પુદ્ગલોને ગતિ કરવામાં નિરંતર સહાયતા દેવાનો જે ગુણ છે તેને ધર્માસ્તિકાયની સ્વપર્યાય કહે છે. અથવા અગુરૂ લઘુરૂપ શક્તિ એ પણ સ્વપર્યાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૪-એક જીવની અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાનની અનંતપર્યાય કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? સ્વપ્નના પુદ્ગલ કયા પ્રકારના હોય છે ?

ઉત્તર-એક જીવ, અનંત જીવો તથા પુદ્ગલ તથા તેની પર્યાયીને મતિજ્ઞાન વડે બાજી છે. એટલા માટે એક જીવની અપેક્ષાએ પણ મતિજ્ઞાનની અનંત પર્યાય હોય છે.

સ્વપ્ન દર્શન નંદિસૂત્ર પ્રમાણે મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે. તેથી તે પુદ્ગલ રૂપ નથી.

પ્રશ્ન ૨૦૬૫-માનક્રપાચી કરતાં ક્રોધક્રપાચી કઈ રીતે અધિક છે ?

ઉત્તર-ક્રોધાદિ ચારેય ક્રપાચીની ઉદ્ય સ્થિતિ અંતમુહુર્તથી વધારે હોતી નથી. ચારેયનું અંતમુહુર્ત નાનું મોટું હોય છે. આ બધામાં માનનું અંતમુહુર્ત બધા કરતા નાનું હોય છે, તેનાથી ક્રોધ, માયા તથા લોભનું અંતમુહુર્ત ક્રમાનુસાર મોટું હોય છે. જેનું અંતમુહુર્ત નાનું હોય છે, તેમાં જીવો ઓછા હોય છે. આ કારણથી આ અલ્પ-બહુત્વ આ પ્રકારથી બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૬-નમસ્કાર મંત્રમાં પ્રથમ અરિહંતોને તથા નમોત્યુણ્માં પ્રથમ સિદ્ધોને નમસ્કાર કરવાનું પ્રયોજન સ્પષ્ટ કરશો ? નમોત્યુણ્ના વધારે શબ્દો અરિહંતોને માટે ઉપયુક્ત છે ?

ઉત્તર-અરિહંત ભગવાન સિદ્ધ ભગવાનની અપેક્ષાએ વિશેષ ઉપકારી છે. આ ઉપકારિતાની દૃષ્ટિથી તેમને નમસ્કાર મંત્રમાં પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. અરિહંત તથા સિદ્ધમાં સિદ્ધ ભગવાન મોટા છે. તેથી નમોત્યુણ્માં પ્રથમ સિદ્ધ ભગવાનની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે. વધારે ઉપકારી કોણ છે તથા મોટા કોણ છે એ બાબતોનું જ્ઞાન કરાવવા માટે આ વ્યવસ્થા છે. શાસ્ત્રોમાં જ્યાં જ્યાં નમોત્યુણ્ આવે છે ત્યાં ત્યાં પ્રથમ સિદ્ધ ભગવાનની અને પછી અરિહંત ભગવાનની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે. એમ તો અરિહંતને માટે પ્રયુક્ત વિશેષણોના ગુણ સિદ્ધ ભગવંતોમાં તો હોય જ છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૭-“ અરિહંતાણ્ ” શબ્દ સિદ્ધોના નમોત્યુણ્માં મુકવો તે કેવી રીતે ઉચિત છે ?

ઉત્તર-“ અરિહંત ” શબ્દનો અર્થ જે ચાર ઘાતીકર્મોનો ક્ષય કરવાવાળા કરીએ તો તે અરિહંતોને માટે બરાબર છે. અને જે આઠકર્મોના નાશ કરવાવાળા માટે લેવામાં આવે તો સિદ્ધ ભગવાન પણ અરિહંત છે. તેઓ બન્નેય કર્મ શત્રુઓનો નાશ કરી જ ચૂક્યા છે. ‘ મગવંતાણ્ ’ શબ્દને જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ ઐશ્વર્યને માટે લઈએ તો તે શબ્દ અરિહંત તથા સિદ્ધ એ બન્નેને માટે ઉપયુક્ત છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૮-આયુષ્યકર્મ બાંધવામાં કેટલો સમય લાગે છે ?

ઉત્તર-આયુષ્યકર્મને બાંધ કરવામાં અસંખ્યાતા સમયનું અંતમુહુર્ત લાગે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૬૯-ધન્દ્રિયોના ઉપયોગવાળાની અપેક્ષા એનો ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગુણુ કેમ કહ્યાં છે ?

ઉત્તર-ધન્દ્રિયોનો ઉપયોગ વર્તમાન કાળ વિષે હોય છે. એટલા માટે પૂછતી વખતે ધન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કાળ થોડો હોવાથી ધન્દ્રિયોમાં ઉપયોગવાળા જીવ થોડા હોય છે. પદાર્થોને દેખીને જ્યારે ઓઘસંજ્ઞાથી વિચાર કરે છે ત્યારે પણ તે નોઈદ્રિય ઉપયુક્ત હોય છે. પદાર્થોને દેખતા પહેલાં તથા પછીનો વિચારણા-કાળ લાંબો હોવાથી નો-ઈદ્રિય ઉપયુક્ત સંખ્યાતગુણુ બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૦-શું, દિવાલ વગેરે વસ્તુ અથવા શરીર સાથે વાયુ અથવા વાંથી વાયુકાયના જીવોની હિંસા થવી સંભવિત છે ?

ઉત્તર-દિવાલ વગેરેની અથકામણુથી અન્ય અચિત વાયુકાય ઉત્પન્ન થાય છે, કે જે આજુબાજુના સચિત વાયુકાયના જીવોની હિંસા કરે છે. પંખાથી પણ અચિત હવા નીકળે છે, કે જે સચિત વાયુનો સંહાર કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૧-જુગલિયા મનુષ્યોના આહાર-પરિમાણુ કેવા હશે ?

ઉત્તર-ત્રણ પલ્યોપમવાળાના તુવેર જેટલા, બે પલ્યોપમની સ્થિતિવાળાના બેર જેટલા તથા એક પલ્યોપમવાળાને એક આંબળા જેટલા અંધકારોએ બતાવ્યા છે, પરંતુ ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૨ તથા પન્નવણુ પદ ૧૭ મુજબ મોટા શરીરવાળા માટે ઘણું પુદ્ગલોનો આહાર બતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૨-જીવ વડે ગ્રહણુ કરવામાં આવતા ભાષાપુદ્ગલો કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ?

ઉત્તર-જીવ દ્વારા ભાષારૂપે જે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ ગ્રહણુ કરવામાં આવે છે, તેમાંથી કેટલાક સ્કંધો બે સ્પર્શવાળા, કેટલાક ત્રણ સ્પર્શવાળા તથા કેટલાક ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે. પરંતુ બધા સ્કંધોને ભેગવવાથી તેા નિશ્ચયથી શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ તથા રૂક્ષ એ ચાર સ્પર્શ જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૩-એક સમયમાં એક જ અધ્યવસાય તથા ઉપયોગ હોવા છતાં પણ ૭, ૮ કર્મોનો બંધ થાય છે તેનું શું કારણુ છે ? તથા કર્મોનું ૭, ૮ ભાગમાં વિભાજન કેવી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર-જો કે અધ્યવસાય એક હોય છે, તથાપિ કષાયને કારણે પ્રતિસમયે (સમયે સમયે) ગ્રહણુ કરેલા પુદ્ગલોને સાત આઠ ભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૪-ચરમ નિર્જરાના પુદ્ગલ અવધિજ્ઞાનીઓ શું જાણી શકે છે ? તથા ચરમ શરીરની મારણુાંતિક સમુદ્ધાત થાય છે શું ?

ઉત્તર-ચરમ નિર્જરાના પુદ્ગલ કેટલાયે અવધિજ્ઞાનીઓ જાણે છે. અને કેટલાક અવધિજ્ઞાનીઓ દેખતાં પણ નથી.

જો કે ચરમ શરીરીને મારણાંતિક સમુદ્ધાત હોતી નથી, છતાં પ્રજ્ઞાપના પદ-૧૫ માં બતાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રમાણે છે. અહિંયા તેનો અર્થ મરણ કરવો જોઈએ. પરંતુ મારણાંતિક સમુદ્ધાત કહેવી જોઈએ નહિ. ત્યાં મરણને જ મારણાંતિક સમુદ્ધાત કહી દીધી છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૫-દર્પણમાં પડતી પ્રતિછાયા કેની પર્યાય છે ?

ઉત્તર-દર્પણમાં જે પદાર્થનો પડછાયો પડે છે, તેની જ પર્યાય સમજવી. પરંતુ દર્પણની પર્યાય સમજવી નહિ.

પ્રશ્ન ૨૦૭૬-ઉત્તરા. અ. ૨૬ ગાથા ૧૬ માં આવેલ “જેઠા મૂલે” શબ્દનો શું અર્થ છે ?

ઉત્તર-જેઠામૂલેનો અર્થ જ્યેષ્ઠ માસ સમજવો જોઈએ. જ્યેષ્ઠની પૂર્ણિમાએ જ્યારે મૂળ નક્ષત્ર હોય ત્યારે તે જોઠ મહિનાનું મૂળ નક્ષત્ર ગણવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૭-મથાણીયા વિગેરે કેટલાક ગામોમાં સ્થાનકની પાછળ મુસલમાન વિગેરે રહે છે, તો તે સ્થાનકમાં સ્વાધ્યાય વિગેરે કેમ થઈ શકે ? કારણ કે પાછળના ભાગમાં અખાદ્ય ભક્ષણ, અપેય પાન વિગેરે તે લોકો કરતાં હશે ?

ઉત્તર-એકાંતમાં બેસીને સ્વાધ્યાય કરવામાં હરકત આવતી નથી. સ્વાધ્યાયનું સ્થાન એવું હોવું જોઈએ કે જ્યાંથી તે પુદ્ગલો પર દષ્ટિ ન પડે. તે સાથે ગંધ પણ ન આવવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૦૭૮-રહેવાના સ્થાનકથી થોડે દૂર એકલા સાધ્વી વ્યાખ્યાન વાંચવા અથવા વાંચણી લેવાનું કાર્ય કરી શકે, શું ?

ઉત્તર-વ્યાખ્યાનની જેમ વાંચણીમાં વધારે ભાઈ બહેન હોય તો એકલા સાધ્વી પણ વાંચણી લઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૭૯-બાર મહિનાનું પ્રાયશ્ચિત એક સાથે કેવી રીતે ઉતારી શકાય ?

ઉત્તર-બાર મહિનાનું પ્રાયશ્ચિત નીચેના પ્રકારેથી ઉતારી શકે છે. પાંચ ઉપવાસ કરીને, બે મહિનાનો એકાંત તપ કરીને, કોઈ પણ એક વિગયનો બાર માસ સુધી ત્યાગ કરીને, એક દિવસનો છેદ લઈને, બાર મહિનાનું પ્રાયશ્ચિત ઉતારી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૮૦-પૂ. શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મ. સા. તથા શ્રી ચુનીલાલજી મ. સા. ને કેટલા શિષ્યો હતા ?

સ. સ.-૨૪

ઉત્તર-પૂ. શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મ. સા.ને આઠ શિષ્યો હતા. શ્રી ચુનીલાલજી મ. સા.ને નવ શિષ્યો હતા. તેઓ બંને ગુરુભાઈ હતા. તેમના ગુરુનું નામ શ્રી મગનલાલજી મ. સા. હતું.

પ્રશ્ન ૨૦૮૧-ઉપક્રમ, નિક્ષેપ, અનુગમ, તથા નયની પરિભાષા ફરમાવશો ?

ઉત્તર-ઉપક્રમ એટલે દૂર રહેલાં. શાસ્ત્ર વિગેરે પદાર્થોને તે તે પ્રતિપાદન પ્રકારોથી નિક્ષેપની પાસે લાવવા અથવા નિક્ષેપને યોગ્ય બનાવવા તેને ઉપક્રમ કહેવાય છે. નિક્ષેપ= ઉપક્રમ વડે નજીકમાં લાવેલા શાસ્ત્ર વિગેરે પદાર્થોના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ, વગેરે દ્વારા વ્યવસ્થિત કરવા તે નિક્ષેપ છે.

અનુગમ=સંહિતા વગેરે ક્રમથી અથવા અરબલિત ઉચ્ચારણું આદિ ક્રમથી અનુકુલ અર્થ કરવો તેને અનુગમ કહે છે.

નય=અનુગમ વડે પ્રતિપાદિત શાસ્ત્રાદિના અર્થોના નયો વડે વિચાર કરવો તે અનંત ધર્માત્મક વસ્તુના અન્ય ધર્મોનો નિષેધ ન કરતાં મુખ્ય રૂપથી એકધર્મનું નિરૂપણ કરવું તેને નય કહેવાય છે. અથવા અનુગમ દ્વારા જાણેલા અર્થને અનેક અપેક્ષાઓથી કરવામાં આવેલા ભેદ પ્રભેદો વડે વિસ્તૃત કરવો તેને નય કહેવાય છે.

સફાઈ વડે ખેતરને ખી વાવવા યોગ્ય બનાવવું તે સમાન ઉપક્રમ છે. ખેતરમાં ખીજ વાવવા સમાન નિક્ષેપ છે. ખીજ અંકુરિત થવા સમાન અનુગમ છે. વૃક્ષ પલ્લવિત પુષ્પિત તેમજ ફલિત થવાની જેમ નય છે.

પ્રશ્ન ૨૦૮૨-વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય ગાથા ૩૦૦૧ ના આધારથી ટીકાકાર શ્રી મલ્લયગીરીજીએ એકેન્દ્રિય જીવોને ભાવઈન્દ્રિયની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિ બતાવ્યા છે, શું આ ખરાખર છે ?

ઉત્તર-એ કે ટીકાકારો તેમજ ભાષ્યકારોએ એકેન્દ્રિયોમાં એક દ્રવ્યઈન્દ્રિય તથા પાંચ ભાવ ઈન્દ્રિયો માની છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૫ મા પદમાં ભાવ ઈન્દ્રિય પણ એક જ બતાવી છે. તેથી આગમિક દૃષ્ટિએ તો એક ભાવ ઈન્દ્રિય જ માનવી ઉચિત છે.

શંકા-તેઓએ બહુલ વૃક્ષોના ઉન્મત્ત સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળી વિલાસ કટાક્ષપૂર્વક જોવાથી, મધ વિગેરેના કોગળાની ગંધ સુંધીને, તેના રસનું આસ્વાદન કરીને તથા આલિંગન વિગેરેથી અવયવોનો સ્પર્શ પામી જલ્દી પુષ્પોવાળું થાય છે એવું બતાવ્યું છે.

છુઈ મુઈ નામના છોડને માટે પણ કહેવાય છે કે કોઈ તેની તરફ આંગળી ઉઠાવીને જુએ તો તે કરમાઈ જાય છે.

સમાધાન-શુભ શબ્દ વિગેરેના શુભ સ્પર્શ થતાં તે ક્રિયાઓ થાય છે. આ બધું કાર્ય સ્પર્શેન્દ્રિયથી જ થાય છે. જેમકે શ્વાસ લેવો એ નાકનું કાર્ય છે. ભોજન કરવું એ જીભનું કાર્ય છે, પરંતુ એકેન્દ્રિય જીવ સ્પર્શેન્દ્રિયથી જ તે કાર્ય કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦૮૩-સુક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ કયા કયા છે? તથા તેમને કેવી રીતે જાણી શકાય?

ઉત્તર-લોકના મજબુત ભાગને છોડીને બધા ભાગોમાં બાહર વાયુકાય હોય છે, કે જે ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે. બાકીના ચાર બાહર સ્થાવરકાય લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે. સુક્ષ્મ પાંચેય સ્થાવર સંપૂર્ણ લોકમાં છે. પરંતુ તેઓને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની સિવાય બીજા કોઈ પ્રત્યક્ષ દેખી શકતા નથી. મજબુતમાં મજબુત પદાર્થ પણ તેના ગમનાગમનમાં બાધક બનતો નથી. તેઓને ઇન્દ્રિયોથી દેખવા અસંભવિત છે. પરંતુ આ પાંચ સુક્ષ્મ સ્થાવરોને 'સુદુમા સવ્વ લોગમ્મિ' આ આગમ પાઠ દ્વારા જ સર્વ લોકોનાપી સમજી શકાય છે. મતિ-શ્રુત જ્ઞાન પરોક્ષ તથા બાકીના ત્રણ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે.

ત્રીજો ભાગ સંપૂર્ણ.

શ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી
સ્થા. જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ
રાજકોટના સંચાલકો

પ્રમુખ

શ્રી નગીનદાસ રામજીભાઈ વીરાણી

ઉપ પ્રમુખ

શ્રી મોહનલાલ કસ્તુરચંદ શાહ
શ્રી નરસેરામ પાનાચંદ મહેતા
શ્રી મગનલાલ પોપટલાલ કામદાર

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી કાન્તિલાલ ખીમચંદ મહેતા
શ્રી લુપતલાલ વૃજલાલ શાહ
શ્રી ચંપકલાલ છોટાલાલ મહેતા

આપણા સમાજનાં બાળકોમાં ધર્મના સંસ્કાર રેડાય અને પાયામાંથી ભવિષ્યમાં
યનારા શ્રાવક-શ્રાવિકાના જીવન ભવ્ય અને એ આ સંસ્થાનું મુખ્ય ધ્યેય છે.

ટાઇટલ : ગાયત્રી પ્રિન્ટર્સ * નાગરવાડો, લાખાપટેલની પોળ, સાંકડી શેરી, અમદાવાદ.